
HELENÆ·AVGV
STÆ·DVCISSÆ
EX·LIBRIS

CORNELIUS

TACITUS.

C. CORNELII

TACITI

OPERA

RECOGNOVIT, EMENDAVIT

SUPPLEMENTIS

EXPLEVIT

GABRIEL BROTIER.

NEAPOLI,
EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA.
Via dicta Quercia n. 17.
MDCCCXXXIX.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER I.

Augustus *Nolae mortem obit. Tiberius succedit, tardè et cupidinem dissimulans. Pannonicas legiones tres gravis seditio incessit. Ea, misso Druso Tiberii filio, aegrè componitur. Idem in Germania inferiore motus, qui consedit non sine sanguine et caede. Germanicus Caesar in hostem ducit: eaque expeditione Marsi, Tubantes, Bructeri, Usipetes vastati aut caesi. Julia Augusti filia Rhegii vitam finiit. Sodales in honorem Augusti, et ludi Augustales instituti. Germanicus iterum Rhenum transmittit, in Cattos ducit, agros, domos, homines, vastat, urit, caedit. Segestes obsidione Arminii liberatur. Ob haec Imperator consalutatus. Bellum deinde in Cheruscos gestum. Reliquiae Vari et militum lectae: iisque suprema soluta. Romani in reditu, sub Caecina duce, periclitati. Tamen hostes prospera eruptione fusi, fugati. Majestatis lex reducta et asperè exercita. Tiberis inundat. Theatralis tumultus est: et per eam causam decreta patrum expressa ad coërcendos histriones. Postremo actum de subducendis Tiberi aquis. Eoque nomine querelae civitatum Italiae, et legationes. Haec biennio ferè gesta.*

Coss. (Sex. Pompeio, et Sex. Apuleio;
(Nerone Claudio Druso Caesare, et C. Norbano.

I. Urbem Romam a principio reges habuere. Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur: neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare jus diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio: et Pompeji Crassique potentia cito in Caesarem; Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa, nomine *Principis* sub imperium accepit. Sed veteris populi Romani pro-

spera vel adversa, claris scriptoribus memorata sunt: temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii, Cajique, et Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsae; postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, et extrema tradere; mox Tiberii principatum, et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

II. Postquam Bruto et Cassio caesis, nulla jam publica arma; Pompejus apud Siciliam oppressus; exsutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Julianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus: posito *Triumviri* nomine, consulem se ferens, et ad tuendam plebem tribunitio jure contentum; ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit; insurgere paulatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; eum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent: ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur: ac novis ex rebus aucti, tuta et praesentia, quam vetera et periculosa mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium, et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, prostremo pecunia turbabantur.

III. Ceterum Augustus subsidia dominationi Claudium Marcellum, sororis filium admodum adolescentem, pontificatu et curuli aedilitate; M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militia, et victoriae socium, geminatis consulatibus extulit; mox defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiamdum domo sua. Nam genitos Agrippa Cajum ac Lucium in familiam Caesarum induxerat; necdum posita puerili praetexta, *Principes juventutis* appellari; destinari consules; specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut Agrippa vita concessit, L. Caesarem euntem ad Hispanienses exercitus, Cajum remeantem Armenia, et vulnere invalidum, mors fato propera, vel novercae Liviae dolus abstulit; Drusoque pridem extincto, Nero solus e privignis erat: illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribunitiae potestatis adsumitur, omnesque per exercitus ostentatur: non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam projiceret; rudem sane bonarum artium, et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum Druso or-

tum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio jussit, quamquam esset in domo Tiberii filius juvenis: sed quo pluribus munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum, nisi adversus Germanos supererat; abolendae magis infamiae ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii, aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae: eadem magistratuum vocabula. Juniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati; quotusquisque reliquus, qui rempublicam vidisset?

IV. Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris: omnis exsuta aequalitate jussa principis aspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta jam senectus, aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis, et spes novae: pauci bona libertatis incassùm disserere; plures bellum pavescere; alii cupere; pars multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant: *trucem Agrippam, et ignominia accensum, non aetate, neque rerum experientia tantae moli parem. Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello: sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere. Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos juveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exsulem egerit, aliquid quam iram, et simulationem, et secretas libidines meditatum: accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae, duobusque insuper adolescentibus, qui rempublicam interim premant, quandoque distrahant.*

V. Haec atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti. Et quidam scelus uxoris suspectabant: quippe rumor incesserat, paucos ante menses, Augustum electis consciis, et comite uno Fabio Maximo Planasiam vectum, ad visendum Agrippam, multas illic utrimque lacrymas, et signa caritatis, spemque ex eo, fore ut juvenis penatibus avi redderetur. Quod Maximum uxori Marciae aperuisse: illam Liviae. Gnarum id Caesari: neque multo post, exstincto Maximo (dubium an quaesita morte) auditos in funere ejus Marciae gemitus semet incusantis, *quod causa exitii marito fuisset.* Utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur, neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia: laetique interdum nuntii vulgabantur, donec

provisis, quae tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

VI. Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes: quem ignarum inermumque, quamvis firmatus animo, centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit. Patris jussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae adposito, *ne cunctaretur Agrippam morte adficere, quandoque ipse supremum diem explevisset.* Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adolescentis quaestus, ut exsilium ejus senatusconsulto sanciretur, perfecerat: ceterum in nullius umquam suorum necem duravit; neque mortem nepoti pro securitate privigni inlatam, credibile erat. Propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi juvenis caedem festinavisse. Nuntianti centurioni, ut mos militiae, *factum esse quod imperasset; neque imperasse sese, et rationem facti reddendam apud senatum*, respondit. Quod postquam Sallustius Crispus, particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit: metuens ne reus subderetur, juxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, *ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur: neve Tiberius vim principatus resolveret, cuncta ad senatum vocando. Eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.*

VII. At Romae ruere in servitium consules, patres, eques; quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu Principis, neu tristior primordio lacrymas, gaudium, questus, adulationem miscebant. Sex. Pompejus et Sex. Apulejus Coss. primi in verba Tiberii Caesaris juravere: apudque eos Sejus Strabo, et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae: mox senatus, milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere republica et ambiguus imperandi, ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribunitiae potestatis praescriptione posuit, sub Augusto acceptae. Verba edicti fuere pauca, et sensu permodesto: *de honoribus parentis consulturum: neque abscedere a corpore: idque unum ex publicis muneribus usurpare.* Sed defuncto Augusto, signum praetoriis cohortibus, ut Imperator dederat: excubiae, arma, cetera aulae: miles in forum, miles in curiam comitabatur: litteras ad exercitus tanquam adepto principatu misit: nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cujus manu tot legiones,

immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium, quam exspectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a republica videretur, quam per uxorium ambitum, et senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates, inductam dubitationem: nam verba, vultus, in crimen detorquens recondebat.

VIII. Nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti, cujus testamentum inlatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Juliam nomenque Augustae adsumebatur: in spem secundam, nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat: plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies: praetoriarum cohortium militibus singula nummum millia; legionariis atque cohortibus civium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus, ex quis maxime insignes visi: *ut porta triumphali duceretur funus*, Gallus Asinius; *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur*, L. Arruntius censuere. Addebat Messala Valerius, *renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii*: interrogatusque a Tiberio, *num, se mandante, eam sententiam prompsisset? sponte dixisse*, respondit; *neque in iis quae ad rempublicam pertinerent, consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis*. Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, *corpus ad rogum humeris senatorum ferendum*. Remisit Caesar adroganti moderatione: populumque edicto monuit, *ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Julii turbassent; ita Augustum in foro potius, quam in campo Martis, sede destinata cremari vellent*. Die funeris milites velut praesidio stetere, multum inridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii, et libertatis improspere repetitae, quum occisus dictator Caesar, aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur: *Nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rempublicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura ejus quieta foret*.

IX. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: *quod idem dies accepti quondam imperii princeps, et vitae supremus, Nolae in domo et cubiculo, in quo pater ejus Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvinum et C. Marium simul aequaverat: continuata per septem et triginta an-*

nos tribunitia potestas : nomen imperatoris semel atque vicies partum : aliaque honorum multiplicata, aut nova. At apud prudentes vita ejus varie extollebatur, arguebaturve. Hi *pietate erga parentem, et necessitudine reipublicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent, neque haberi per bonas artes. Multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse, postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur. Non regno tamen, neque dictatura, sed principis nomine constitutam rempublicam : mari Oceano, aut amnibus longuinquis septum imperium : legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa : jus apud cives, modestiam apud socios : urbem ipsam magnifico ornatu : pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset.*

X. Dicebatur contra, *pietatem erga parentem, et tempora reipublicae, obtentui sumpta : ceterum cupidine dominandi concitos per largitiones veteranos, paratum ab adolescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompejanarum gratiam partium : mox ubi decreto patrum, fasces et jus praetoris invaserit caesis Hirtio et Pansa (sive hostis illos ; seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machinator doli Caesar abstulerant), utriusque copias occupavisse : extortum invito senatu consulatum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rempublicam versa : proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem qui fecere, laudatas. Sane Cassii, et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos (quamquam fas sit privata odia publicis utilitatibus remittere) ; sed Pompejum imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos : post Antonium Tarentino Brundisinoque foedere, et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio posthaec, verum cruentam : Lollianas, Varianasque clades : interfectos Romae Varrones, Egnatios, Julios.* Nec domesticis abstinebatur. *Abducta Neroni uxor : et consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu, rite nuberet : qui Atedii et Vedii Pollionis luxus : postremo Livia, gravis in rempublicam mater, gravior domui Caesarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum, per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate, aut reipublicae cura successorem adscitum : sed quoniam adrogantiam saevitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesivisse.* Etenim Augustus, paucis antè annis, cum Tiberio tribunitiam potestatem a

patribus rursum postularet, quamquam honora oratione quaedam de habitu vultuque et institutis ejus jecerat, quae velut excusando exprobraret.

XI. Ceterum sepultura more perfecta, templum et caelestes religiones decernuntur. Versae inde al Tiberium preces: et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia. *Solam divi Augusti mentem tantae molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quam arduum, quam subjectum fortunae regendi cuncta onus: proinde in civitate tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent; plures facilius munia reipublicae sociatis laboribus exsecuturos.* Plus in oratione tali dignitatis, quàm fidei erat: Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc vero, nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrymas, vota effundi: ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, quum proferri libellum recitarique jussit. Opes publicae continebantur: quantum civium, sociorumque in armis; quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones: quae cuncta sua manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coërcendi intra terminos imperii, incertum metu, an per invidiam.

XII. Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius, *se, ut non toti reipublicae parem, ita quaecumque pars sibi mandaretur, ejus tutelam suscepturum.* Tum Asinius Gallus, *interrogo*, inquit, *Caesar, quam partem reipublicae mandari tibi velis?* Perculsus improvisà interrogatione, paulum reticuit: dein collecto animo respondit: *nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet.* Rursum Gallus (etenim vultu offensionem conjectaverat) *non idcirco interrogatum*, ait, *ut divideret quae separari nequirent: sed ut sua confessione argueretur, unum esse reipublicae corpus, atque unius animo regendum.* Addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo iram ejus lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plusquam civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

XIII. Post quae L. Arruntius, haud multum discrepans a Galli oratione, perinde offendit. Quamquam Tiberio nulla

vetus in Arruntium ira : sed divitem, promptum, artibus egregiis, et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque: *M. Lepidum* dixerat *capacem, sed aspernantem : Gallum Asinium avidum, et minorem: L. Arruntium non indignum, et si casus daretur, ausurum.* De prioribus consentitur. Pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere : omnesque praeter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus, suspicacem animum perstrinxere : Haterius cum dixisset, *Quousque patieris, Caesar, non adesse caput reipublicae?* Scaurus quia dixerat, *spem esse ex eo non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum jure tribunitiae potestatis non intercessisset.* In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit : fessusqe clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paulatim, ut non fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi causa palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua adolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius casu, an manibus ejus impeditus, prociderat : neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, ejusque curatissimis precibus protegeretur.

XIV. Multa patrum et in Augustam adulatio. Alii *parentem*, alii *matrem patriae* appellandam; plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur, *Juliae filius*, censebant : ille *moderandos feminarum honores* dictitans, *eademque se temperantia usurum in his quae sibi tribuerentur*; ceterùm anxius invidiâ, et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est : aramque adoptionis et alia hujuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit, missique legati qui deferrent, simul maestitiam ejus ob excessum Augusti solarentur : minus idem pro Druso postularetur, ea causa, quod designatus consul Drusus, praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum : et hortante senatu ut augeret, jurejurando obstrinxit, se non excessurum.

XV. Tum primum è campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant : neque populus ademptum jus quaestus est, nisi inani rumore : et senatus largi-

tionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebeji petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti, fastis additi, *Augustales* vocarentur: sed decreta pecunia ex aerario, utque per Circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos jurisdictio evenisset.

XVI. Hic rerum urbanarum status erat, quum Pannonicas legiones seditio incessit: nullis novis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Junio Blaeso: qui fine Augusti, et initiis Tiberii auditis ob justitium aut gaudium, intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua, et miscere coetus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et quaenam post Augustum militiae conditio ambigentes, impellere paulatim nocturnis conloquiis, aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare. Postremo promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat.

XVII. *Cur paucis centurionibus tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tollerent: ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo, eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum, vel inculta mentium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestimari: hinc vestem, arma, tentoria; hinc saevitiam centurionum, et vacationes munerum redimi. At hercule verbera, et ulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox, aut sterilem pacem, sempiterna: nec aliud levamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur; ut singulos denarios mererent: sextusdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris praemium*

2

pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acciperent, quae post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici.

XVIII. Adstrepebat vulgus diversis incitamentis: hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint: depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque una tres aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque, ac retinebat singulos, clamitans: *Mea potius caede imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus poenitentiam adcelerabo.*

XIX. Aggerebatur nihilominus cespes, jamque pectori usque adcreverat, quum tandem pervicacia victi incoeptum omisere. Blaesus multa dicendi arte, *Non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda*, ait: *neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse: et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent.* Adclamavere, *ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sexdecim annis; cetera mandaturos, ubi prima provenissent.* Profecto juvene, modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati, orator publicae caussae, satis ostenderet, necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

XX. Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi, ob itinera et pontes, et alios usus postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt; direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur: praecipua in Aufidienum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo, sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, *an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret?* Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat,

vetus operis ac laboris, et eo immitior, quia toleraverat.

XXI. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum, adfici verberibus, claudi carcere jubet; nam etiam tum legato a centurionibus, et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cujus manipularis erat, cohortem, legionem, *eadem omnibus imminere* clamitantes: simul probra in legatum cumulant; caelum ac deos obtestantur: nihil reliqui faciunt, quo minus invidiam, misericordiam, metum, et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et carcere effracto, solvunt vincula; desertoresque ac rerum capitalium damnatos, sibi jam miscent.

XXII. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces: et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et quid pararet intentos: *Vos quidem*, inquit, *his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blaesi, ubi cadaver abjeceris? ne hostes quidem sepulturam invident: cum osculis, cum lacrymis dolorem meum implevero, me quoque trucidari jube; dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.*

XXIII. Incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disjectis quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum, gladiatores qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram ejusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere caedem, neque illi fuisse umquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen, ac praefectum castrorum extrusere. Sarcinae fugientium direptae, et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, *Cedo alteram*, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat: ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Julio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus, ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant: dum centurio-

rem cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur: ni miles nonanus preces, et adversum aspernantis, minas interjecisset.

XXIV. Haec audita, quamquam abstrusum, et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis, duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. Et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani equitis, et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant: simul praetorii praefectus Ælius Sejanus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector juveni, et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium obviae fuere legiones: non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluvie deformi et vultu, quamquam moestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

XXV. Postquam vallum introiit; portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus silentium manu poscens. Illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursum, viso Caesare, trepidare: murmur incertum, atrox clamor, et repente quies: diversis animorum motibus, pavebant, terrebantque. Tandem interrupto tumultu, litteras patris recitat, in quîs perscriptum erat, *praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset: ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent: cetera senatui servanda, quem neque gratiae, neque severitatis expertem haberi par esset.*

XXVI. Responsum est a concione, *mandata Clementi centurioni, quae perferret.* Is orditur *de missione a sedecim annis: de praemiis finitae militiae: ut denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur.* Ad ea Drusus, quum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur. *Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? at hercule verbera et necem cunctis permitti: Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum retulisse: numquamne ad se nisi filiosfamiliarum venturos? novum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum rejiciat: eundem ergo senatum consulen-*

dum, quotiens supplicia aut praelia indicantur : an praemia sub dominis, poenas sine arbitrio esse?

XXVII. Postremo deserunt tribunal: ut quis praetorianorum militum amicorumve Caerasis occurreret, manus intentantes, causam discordiae, et initium armorum: maxime infensi Cn. Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus aspernari. Nec multo post, digredientem cum Caesare, ac provisu periculi hiberna castra repetentem, circumsistunt rogitantes, *quo pergeret? ad imperatorem, an ad patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur?* simul ingruunt, saxa jaciunt: jamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est.

XXVIII. Noctem minacem, et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente caelo visa languescere. Id miles rationis ignarus omen praesentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimulans, *prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur.* Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere: prout splendidior obscuriorve, laetari, aut moerere; et postquam ortae nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris; ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, *sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos* lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar, et quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria jubet. Accitur centurio Clemens, et si qui alii bonis artibus grati in vulgus: ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. *Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis, imperium populi Romani capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad poenitentiam sumus? Tarda sunt quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias.* Commotis per haec mentibus, et inter se suspectis, tironem à veterano, legionem à legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas: signa unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

XXIX. Drusus, orto die, et vocata concione, quamquam rudicis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia: negat *se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet:* orantibus, rursum idem Blae-

sus et L. Apronius eques Romanus è cohorte Drusi, Justusque Catonius primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, quum alii *opperiendos legatos, atque interim comitate permulcendum militem* censerent: alii *fortioribus remediis agendum, nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni, dum superstitio urgeat, adjiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus.* Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici jubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos: alii corpora extra vallum abjecta ostentui.

XXX. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti: et pars extra castra palantes à centurionibus, aut praetoriarum cohortium militibus caesi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis, adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur; durabat et formido caelestis irae, *nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quam si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur*: primum octava, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus *opperiendas Tiberii epistolas* clamitaverat: mox desolatus aliorum discessione, imminentem necessitatem sponte praevenit: et Drusus, non exspectato legatorum regressu, quia praesentia satis considerant, in urbem rediit.

XXXI. Iisdem ferme diebus, iisdem causis, Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius: et magna spe fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturus. Duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus: nam iisdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium, aut levia munia. Igitur audito fine Augusti, vernacula multitudo, nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, implere ceterorum rudes animos, *Venisse tempus, quo veterani maturam missionem, juvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque*

centurionum ulciscerentur. Non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque, *sua in manu sitam rem romanam, suis victoriis augeri rempublicam, in suum cognomentum adsciscì imperatores*.

XXXII. Nec legatus obviam ibat, quippe plurium vecordia constantiam exemerat, repente lymphati, destrictis gladiis in centuriones invadunt: ea vetustissima militaribus odiis materies, et saeviendi principium, prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque, et partim exanimos, ante vallum, aut in amnem Rhenum projiciunt. Septimius quum perfugisset ad tribunal, pedibusque Caecinae advolveretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens, et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus jus obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altius conjectantibus praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disjecti, nil paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent; tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes.

XXXIII. Interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipiendi, *excessisse Augustum* adfertur. Neptem ejus Agrippinam in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos: sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae: quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus: unde in Germanicum favor, et spes eadem. Nam juveni civile ingenium, mira comitas, et diversa a Tiberii sermone, vultu adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis: atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate et mariti amore, quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

XXXIV. Sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos, et Belgarum civitates in verba ejus adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis velut poenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni quaestus audiri coepere: et quidam prensa

manu ejus per speciem osculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, *discedere in manipulos* jubet: *sic melius audituros responsum*: *vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes*, tarde obtemperavere. Tunc à *veneratione Augusti* orsus, flexit ad *victorias triumphosque Tiberii*, praecipuis laudibus celebrans, *quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae* inde *consensum*, *Galliarum fidem* extollit, *nil usquam turbidum aut discors*.

XXXV. Silentio haec, vel murmure modico audita sunt, ut seditionem attigit, *ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinae decus? quonam tribunos? quo centuriones excessissent?* rogitans: nudant universi corpora, *cicatrices ex vulneribus*, *verberum notas* exprobrant: mox indiscretis vocibus *pretia vacationum*, *angustias stipendii*, *duritiam operum*, ac propriis nominibus, incusant *vallum*, *fossas*; *pabuli, materiae, lignorum adgestus*, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur; qui tricena aut supra stipendia numerantes *mederetur fessis*, *neu mortem in iisdem laboribus*, *sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem*, orabant: fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum omnibus; et si vellet imperium, promptas osentavere. Tum vero quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit: opposuerunt abeunti arma, minitantes ni regrederetur. At ille *moriturum potius, quam fidem exsueret* clamitans, ferrum a latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent: extrema et conglobata inter se pars concionis: ac vix credibile dictu, quidam singuli propius incedentes, *feriret*, hortabantur; et miles nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, *acutiorem esse*. Saevum id, malique moris, etiam furentibus visum; ac spatium fuit, quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur.

XXXVI. Consultatum ibi de remedio: etenim nuntiabatur *parari legatos*, *qui superiorem exercitum ad causam eamdem traherent*: *destinatum excidio Ubiorum oppidum*: *imbutasque praeda manus*, *in direptionem Galliarum erupturas*. Augebat metum gnarus Romanae seditionis, et si omitteretur ripa, invasurus hostis: at si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio: seu nihil militi, seu omnia concederentur, in ancipiti respublica. Igitur volutatis

inter se rationibus, placitum ut epistolae nomine principis scriberentur: *missionem dari vicena stipendia meritis: exauctorari qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata quae petiverant exsolvi duplicarique.*

XXXVII. Sensit miles in tempus conficta, statimque flagitavit: missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cujusque. Non abscessere quintani unetvicesimanique, donec iisdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, quum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit: Quartadecumani paulum dubitaverant: pecunia et missio, quamvis non flagitantibus, oblata est.

XXXVIII. At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, praesenti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. Jusserat id Mennius castrorum praefectus, bono magis exemplo, quam concesso jure: deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: *Non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari:* simul exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et *si quis agmine decessisset, pro desertore fore* clamitans, reduxit in hiberna turbidos, et nihil ausos.

XXXIX. Interea legati ab senatu, regressum jam apud Aram Ubiorum, Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum jussu, qui irrita facerent, quae per seditionem expresserant: utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: et nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt: concursuque ad januam facto, moliuntur fores: extractum cubili Caesarem tradere vexillum intento mortis metu subigunt: mox vagi per vias, obvios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias; caedem parant: Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat: neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primae legionis: illic signa et aquilam amplexus, religione

sese tutabatur : ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris sanguine suo altaria Deûm commaculavisset. Luce demum, postquam dux, et miles, et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat, recipitque in tribunal. Tum *fatalem* increpans *rabiem*, *neque militum, sed Deûm ira resurgere*, cur venerint legati aperit : *jus legationis*, *atque ipsius Planci gravem et immeritum casum*, *simul quantum dedecoris adierit legio*, facunde miseratur : attonitaque magis, quam quieta concione, legatos praesidio auxiliarium equitum dimittit.

XL. Eo in metu arguere Germanicum omnes, *quod non ad superiorem exercitum pergeret*, *ubi obsequia*, *et contra rebelles auxilium. Satis superque missione et pecunia*, *et mollibus consultis peccatum : vel si vilis ipsi salus*, *cur filium parvulum*, *cur gravidam conjugem*, *inter furentes*, *et omnis humani juris violatores haberet ? illos saltem avo et reipublicae redderet.* Diu cunctatus, aspernantem uxorem, quum *se divo Augusto ortam*, *neque degenerem ad pericula* testaretur, postremo uterum ejus, et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor parvulum sinu filium gerens ; lamentantes circum amicorum conjuges, quae simul trahebantur : nec minus tristes, qui manebant.

XLI. Non florentis Caesaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertêre. Progrediuntur contuberniis : *quis ille flebilis sonus ? quod tam triste ? feminas inlustres*, *non centurionem ad tutelam*, *non militem*, *nihil imperatoriae uxoris*, *aut comitatus soliti*, *pergere ad Treveros*, *et externae fidei.* Pudor inde et miseratio, et patris Agrippae, Augusti avi memoria, socer Drusus ; ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia : jam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo *Caligulam* appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil aeque flexit, quam invidia in Treveros : orant, obsistunt, *rediret*, *maneret* : pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi : isque, ut erat recens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit.

XLII. *Non mihi uxor*, *aut filius*, *patre et republica cariores sunt : sed illum quidem sua majestas*, *imperium Romanum ceteri exercitus defendent : conjugem*, *et liberos meos*, *quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem*, *nunc pro-*

cui à furentibus summoveo, ut, quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur; neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat: quid enim per hos dies inausum, intemeratumve vobis? Quod nomen huic caetui dabo? militesne *appellem? qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis. An* cives? *quibus tam projecta senatus auctoritas. Hostium quoque jus, et sacra legationis, et fas gentium rupistis. Divus Julius seditionem exercitus verbo uno compescuit,* Quirites *vocando, qui sacramentum ejus detrectabant. Divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit; nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat: primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot praeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis è provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos: hic tantum interfici centuriones, ejici tribunos, includi legatos: infecta sanguine castra, flumina: meque precariam animam inter infensos trahere?*

XLIII. *Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, ô improvidi amici? melius, et amantius ille, qui gladium offerebat: cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius: legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compresisse Germaniae populos. Tua, dive Auguste, coelo recepta mens; tua pater Druse, imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos jam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant. Vos quoque, quorum alià nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi conjugem ac filium redditis, discedite à contactu, ac dividite turbidos: id stabile ad poenitentiam, id fidei vinculum erit.*

XLIV. Supplices ad haec, et vera exprobrari fatentes, orabant, *puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem; revocaretur conjux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur.* Reditum Agrippinae excusavit ob imminentem partum, et hiemem: *venturum filium: cetera ipsi exsequerentur.* Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae C. Cetronium, qui judicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Sta-

bant pro concione legiones, destrictis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si *nocentem* adclamaverant, praeceps datus trucidabatur: et gaudebat caedibus miles, tanquam semet absolveret: nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius jussu, penes eosdem saevitia facti et invidia erat: secuti exemplum veterani, haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae ob imminentis Suevos; ceterum ut avellerentur castris, trucibus adhuc, non minus asperitate remedii, quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit: citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in praeliis fecisset, et cui erant donaria militaria, edebat: si tribuni, si legio, industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordinem: ubi avaritiam, aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia.

XLV. Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintae et unetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco *Vetera* nomen est) hibernantium: nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: nec poena commilitonum exterriti, nec poenitentia conversi, iras retinebant. Igitur Caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

XLVI. At Romae nondum cognito qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, *quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles; neque duorum adolescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat: ire ipsum, et opponere majestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia, eundemque severitatis et munificentiae summum, vidissent. An Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse; Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanae servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.*

XLVII. Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant: *validior per Germaniam exercitus; propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac, ne postpositi contumelia incederentur. At per filios pariter adiri majestate salva, cui major e longinquo reverentia: simul adolescentibus excusatum quaedam ad patrem rejicere: resistentesque Germanico, aut Druso, posse a se mi-*

tigitari vel infringi : quod aliud subsidium, si imperatorem spre-vissent? Ceterum, ut jam jamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves : mox hiemem, aut negotia varie caussatus, primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

XLVIII. At Germanicus, quamquam contracto exercitu, et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam, *venire se valida manu, ac ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede.* Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat ; *utque cunctos infamiae, seipsos morti eximant* hortatur : *nam in pace causas et merita spectari : ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxta cadere.* Illi, tentatis quos idoneos rebantur, postquam majorem legionum partem in officio vident; de sententia legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente quod caedis initium, quis finis.

XLIX. Diversa omnium, quae unquam accidere, civilium armorum facies : non praelio, non adversis è castris, sed iisdem è cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela : clamor, vulnera, sanguis palam; causa in occulto: cetera fors regit : et quidam bonorum caesi, postquam, intellecto in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant : neque legatus aut tribunus moderator adfuit; permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, *non medicina illud* plurimis cum lacrymis, *sed cladem* adpellans, *cremari corpora* jubet. Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris : nec aliter posse placari commilitonum manes, quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, junctoque ponte tramittit duodecim millia è legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit.

L. Laeti neque procul Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque à Tiberio coeptum scindit : castra in limite locat : frontem ac tergum vallo ; latera concaedibus munitus. Inde saltus obscuros permeat, consultatque *ex duobus itineribus breve et solitum sequatur ; an impeditius et intentatum, eoque hostibus incautum.*

Delecta longiore via, cetera adcelerantur: etenim attulerant exploratores *festam eam Germanis noctem, ac sollemnibus epulis ludicram.* Caecina cum expeditis cohortibus praeire, et obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Juvit nox sideribus inlustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis; adeo cuncta incuria disjecta erant: neque belli timor; ac ne pax quidem, nisi languida et soluta inter temulentos.

LI. Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit: quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod *Tanfanae* vocabant, solo aequantur: sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantes ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes, saltusque, per quos exercitui regressus, insedere: quod gnarum duci, incessitque itineri et praelio: pars equitum, et auxiliariae cohortes ducebant; mox prima legio: et mediis impedimentis, sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmavit, post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere: turbanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, quum Caesar advectus ad vicesimanos, voce magna, *hoc illud tempus obliterandae seditionis* clamitabat: *pergerent, properarent culpam in decus vertere.* Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, caeduntque: simul primi agminis copiae evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter: fidensque recentibus, ac priorum oblitus miles, in hibernis locatur.

LII. Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat oppressam seditionem; sed quod largiendis pecuniis, et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria, angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute ejus memoravit, magis in speciem verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit; sed intentior, et fida oratione: cunctaque quae Germanicus indulserat, servavit, etiam apud Pannonicos exercitus.

LIII. Eodem anno Julia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Cajo et Lucio Caesaribus,

spreveratque ut imparem; nec alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet: imperium adeptus, extorrem, infamem, et post interfectum Postumum Agrippam, omnis spei egenam, inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exilii ratus. Par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, solers ingenio, et prave facundus, eamdem Juliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat: nec is libidini finis; traditam Tiberio, pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat; litteraeque, quas Julia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quatuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites ad caedem missi invenere in prominenti littoris, nihil laetum opperientem: quorum adventu *breve tempus* petivit, *ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret:* cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis, haud indignus Sempronio nomine; vita degeneraverat: quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate proconsule Africae missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti, frustra speraverat.

LIV. Idem annus novas caerimonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio: ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat: sorte ducti è primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drususque, et Claudius, et Germanicus adjiciuntur. Ludos augustales tunc primum coepta turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludrico Augustus, dum Maecenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi: alia Tiberio morum via: sed populum per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

LV. Druso Caesare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris, et repentino in Cattos excursu praecepit: nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos, aut fide: Arminius turbator Germaniae; Segestes *parari rebellionem* saepe alias, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: suasitque Varo, *ut se, et Arminium, et ceteros proceres vinciret: nihil ausuram plebem, principibus amotis; atque ipsi tempus fore, quo crimina, et innoxios discerneret:* sed Varus fato, et vi Arminii cecidit. Segestes quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus alii

pactam rapuerat: gener invisus, inimici soceri; quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

LVI. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoque castello super vestigia paterni praesidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum, et fluminum relicto: nam (rarum illi caelo) siccitate, et amnibus modicis inoffensum iter properaverat; imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Cattis adeo improvisus advenit, ut quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum, aut trucidatum sit: juventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque pontem caeptantis arcebant, dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar, incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum: non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis juvare Cattos, sed exterruit Caecina huc illuc ferens arma: et Marsos congredi ausos prospero praelio cohibuit.

LVII. Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversus vim popularium, à quîs circumsidebatur; validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. Nam barbaris quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed juvenis conscientia cunctabatur; quippe anno quo Germaniae descivere, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae Romanae, pertulit patris mandata, benigneque exceptus, cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere agmen: pugnatumque in obsidentes, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles, inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrymas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data. Simul Segestes ipse ingens visu, et memoria bonae societatis impavidus.

LVIII. Verba ejus in hunc modum fuere: *Non hic mihi primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies: ex quo à divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi: neque odio patriae (quippe proditores, etiam iis quos anteponunt, invisi sunt) verum quia Romanis Germanisque idem conducere: et pacem quam bellum probabam. Ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri Arminium, apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci: dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me, et Arminium, et conscios vinciret, flagitavi: testis illa nox, mihi utinam potius novissima! quae secuta sunt, defleri magis, quam defendi possunt: ceterum et injeci catenas Arminio et a factione ejus injectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia; vetera novis, et quieta turbidis ante habeo: neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam: simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam quam perniciem maluerit. Pro juventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam fateor: tuum erit consultare, utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est.* Caesar, clementi responso, liberis propinquisque ejus incolumitatem, ipsi sedem Vetera, in provincia, pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque *imperatoris* auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

LIX. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam, rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens: neque probris temperabat: *egregium patrem! magnum imperatorem! fortem exercitum! quorum tot manus unam mulierculam avexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se proditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare: cerni adhuc Germanorum in lucis signa romana, quae diis patriis suspenderit: coleret Segestes victam ripam; redderet filio sacerdotium: homines Germanos nunquam satis excusaturos, quòd inter Albim et Rhenum virgas, et secures, et togam viderint: aliis gentibus, ignorantia imperii Romani, inexperta esse supplicia, nescia tributa: quae quando exsuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. Si patriam, parentes, antiqua mallent, quàm dominos, et colonias novas; Arminium potius gloriae ac liber-*

tatis, quam Segestem flagitiosae servitutis ducem sequerentur.

LX. Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes: tractusque in partis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate: unde major Caesari metus: et ne bellum mole unâ ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. Equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit. Ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentes, expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit; interque caedem et praedam reperit undevicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. Ductum indè agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum: haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

LXI. Igitur cupido Caesarem invadit solvendi suprema militibus, ducique; permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum, et sortem hominum. Praemisso Caecinâ ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra lato ambitu, et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisae jam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos, ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis ejus superstites pugnam aut vincula elapsi, referebant, *hìc cecidisse legatos; illìc raptas aquilas; primùm ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ, et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius; quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam inluserit.*

LXII. Igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum, humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, moesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti; sive exercitum imagine caeso-

rum insepultorumque tardatum ad proelia, et formidolosiorem hostium credebat: *neque imperatorem auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum, attrectare feralia debuisse.*

LXIII. Sed Germanicus cedentem in avia Arminium secutus, ubi primùm copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi jubet. Arminius colligi suos, et propinquare silvis monitos, vertit repentè: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. Tunc novâ acie turbatus eques, missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae auxerant consternationem; trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore Oceani petere Rhenum jussa: Caecina, qui suum militem ducebat monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quam maturrimè superare. Augustus is trames, vastas inter paludes, et quondam à L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno, aut rivis incerta erant: circùm silvae paulatim adclives: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum, et cito agmine, onustum sarcinis armisque militem quum antevenisset. Caecinae dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit; ut opus, et alii praelium inciperent.

LXIV. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruscis sueta apud paludes praelia; procera membra; hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul: nox demum inclinantis tum legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumptâ quiete, quantum aquarum circumsurgentibus jugis oritur, vertere in subjecta: mersâque humo, et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat: secundarum ambiguarumque rerum sciens, eòque interitus. Igitur futura volvens, non aliud reperit, quàm ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent: nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri; unetvice-

sima in laevum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversum secuturos.

LXV. Nox per diversa inquies: quum barbari festis epulis, laeto cantu, aut truci sonore subjecta vallium ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam perviliges: ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, et paludibus emersum, cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse. Coepta luce missae in latera legiones metu, an contumacia, locum deseruere; capto propere campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit: sed ut haesere coeno fossisque impedimenta turbati circum milites; incertus signorum ordo; utque tali in tempore, sibi quisque properus, et lentae adversum imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, *En Varus, et eodem iterum fato victae legiones!* Simul haec, et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disjicere obvios, proterere jacentes: plurimus circa aquilas labor; quae neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset: juvit hostium aviditas, omissa caede, praedam sectantium: enisaeque legiones, vesperascente die, in aperta et solida: neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger: amissa magna ex parte, per quae egeritur humus, aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum jam reliquum diem lamentabantur.

LXVI. Forte equus abruptis vinculis vagus, et clamore territus, quosdam occurrentium obturbavit: tanta inde consternatio, inrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maxime petebatur, aversa hosti, et fugientibus tutior. Coecina comperto vanam esse formidinem, quum tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem obsistere, aut retinere militem quiret; projectus in limine portae, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

LXVII. Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: *Unam in*

armis salutem, sed ea consilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succederent: mox undique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perveniri: quod si fugerent, plures silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse: at victoribus decus, gloriam quae domi cara, quae in castris honesta, memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque, nulla ambitione fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

LXVIII. Haud minus inquies Germanus spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, *sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent*, suadente: atrociora Inguiomero, et laeta barbaris, *ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore*. Igitur orta die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo: postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum cornuaque ac tubae cuncinuere: exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, *non hic silvas, nec paludes, sed aequis locis aequos deos*. Hosti, facile excidium, et paucos ac semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora offunduntur: cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, docec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret; vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

LXIX. Pervaserat interim *circumventi exercitus* fama, et *infesto Germanorum agmine Gallias peti*: ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent: sed femina ingens animi, munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops, aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit, *non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri: nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat*, Caesaremque Caligulam *appellari velit. Potiorem jam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit*. Accendebat haec, onerabatque Sejanus,

peritia morum Tiberii odia in longum jaciens, quae reconderet, auctaque promeret.

LXX. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam, et quartam decimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo, aut modice adlabente aestu, quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen: et opplebantur terrae: eadem freto, littori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis: sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus: jumenta, sarcinae, corpora exanima, interfluunt, occursant: permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti aut obruti: non vox, et mutui hortatus juvabant, adversante unda: nihil strenuus ab ignavo, sapiens à prudenti, consilia à casu differre: cuncta pari violentiâ involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eòdem agmen subduxit: pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minùs miserabiles, quam quos hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Visurgim, quò Caesar classe contenderat. Impositae deinde legiones, vagante fama submersas: nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem vidêre.

LXXI. Jam Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis, praemissus, ipsum et filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia; facilè Segimero, cunctantius filio: quia Quinctilii Vari corpus inclusisse dicebatur. Ceterùm ad supplenda exercitûs damna certavere Galliae, Hispaniae, Italia: quod cuique promptum, arma, equos, aurum offerentes: quorum laudato studio Germanicus, armis modò et equis ad bellum sumptis, propriâ pecuniâ militem juvit: utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios; facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloriâ, cunctos alloquio et curâ, sibique et praelio firmabat.

LXXII. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen *patris patriae* Tiberius à populo saepiùs ingestum, repudiavit: neque in acta sua jurari, quamquam censente senatu, permisit: *cuncta mortalium incerta quantòque plus adeptus foret, tantò se magis in lubrico* dictans: non tamen ideò faciebat fidem civilis animi: nam legem majestatis re-

duxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique malè gesta republica majestatem populi Romani minuisset: facta arguebantur; dicta impunè erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis ejus tractavit, commotus Cassii Severi libidine, quâ viros feminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat: mox Tiberius, consultante Pompejo Macro praetore, *an judicia majestatis redderentur?* *exercendas leges esse* respondit. Hunc quoque asperavere carmina, incertis auctoribus vulgata, in saevitiam superbiamque ejus, et discordem cum matre animum.

LXXIII. Haud pigebit referre in Falanio, et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praetentata crimina: ut, quibus initiis, quantâ Tiberii arte, gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremò arserit, cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio objiciebat accusator, *quòd inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quemdam mimum corpore infamem adscivisset: quòdque venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset.* Rubrio crimini dabatur *violatum perjurio nomen Augusti.* Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus: *Non ideò decretum patri suo coelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios ejusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quòd effigies ejus, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Jusjurandum perinde aestimandum, quàm si Jovem fefellisset: deorum injurias diis curae.*

LXXIV. Nec multò pòst Granium Marcellum praetorem Bithyniae quaestor ipsius Caepio Crispinus majestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui formam vitae iniit, quam posteà celebrem miseriae temporum, et audaciae hominum fecerunt: nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit; potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis, ac postremùm sibi invenêre. Sed Marcellum insimulabat *sinistros de Tiberio sermones habuisse*: inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator, objectaretque reo: nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, *statuam Marcelli altiùs, quàm Caesarum sitam: et alia in statuâ, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam*: ad quod exarsit adeò, ut ruptâ taciturnitate proclamaret, *se quoque in eâ causâ laturum sententiam*

palam et juratum, quò ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tùm vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, *Quo*, inquit, *loco censebis Caesar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam*: permotus his, quantòque incautiùs efferbuerat, poenitentiâ patiens, tulit absolvi reum criminibus majestatis: de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

LXXV. Nec patrum cognitionibus satiatus, judiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret; multaque eo coram, adversùs ambitum et potentiam preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aurelius senator, questus *mole publicae viae, ductuque aquarum, labefactas aedes suas*, auxilium patrum invocabat: resistentibus aerarii praetoribus, subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens: quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exsueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse: tentantis eadem alios, probare causam senatui jussit, cupidine severitatis, in his etiam, quae ritè faceret, acerbus: undè ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

LXXVI. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat: relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, *ut libri Sybillini adirentur*: renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Atejo Capitoni, et L. Arruntio mandatum. Achajam ac Macedoniam onera deprecantis, levari in praesens proconsulari imperio, tradique Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens: quod vulgus formidolosum, et pater arguisse dicebatur: cur abstinuerit spectaculo ipse, variè trahebant: alii taedio coetûs, quidam tristitiâ ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim ad ostentandam saevitiam, movendasque populi offensiones, concessam filio materiem: quamquam id quoque dictum est.

LXXVII. At theatri licentia proximo priore anno coepta, graviùs tum erupit, occisis non modò è plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissentionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, *ut praetoribus jus virgarum in histriones esset*: inter-

cessit Haterius Aggrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus *immunes verberum histriones* quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta ejus. De modo lucaris, et adversus lasciviam fautorum, multa decernuntur; ex quis maximè insignia : *Ne domos pantomimorum senator introiret : ne egredientis in publicum equites Romani cingerent : aut alibi quàm in theatro spectarentur : et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas practoribus fieret.*

LXXVIII. Templum ut in coloniâ Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius *militare aerarium eo subsidio niti : simul imparem oneri rempublicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur :* ita proximae seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

LXXIX. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Atejo, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit. Auditaeque municipiorum et coloniarum legationes; orantibus Florentinis, *ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret.* Congruentia his Interamnates disseruere : *pessum ituros foecundissimos Italiae campos, si amnis Nar* (id enim parabatur) *in rivos deductus superstagnavisset.* Nec Reatini silebant, Velinum lacum, quà in Narem effunditur, obstrui recusantes; *quippe in adjacentia erupturum : optumè rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit : spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, et lucos, et aras patriis amnibus dicaverint : quin ipsum Tiberim nolle prorsùs accolis fluviis orbatum minore gloria fluere.* Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

LXXX. Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Maesia, additis Achaiâ ac Macedoniâ. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitae in iisdem exercitibus, aut jurisdictionibus habere. Causae variae traduntur : alii *taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse :* quidam *invidiâ, ne plures fruerentur :* sunt qui existiment, *ut callidum ejus ingenium, ità anxium judicium :* neque enim eminentes virtutes sectabatur, et rursùm vitia ode-

rat : ex optimis periculum sibi, à pessimis dedecus publicum metuebat : quâ haesitatione postremò eò provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

LXXXI. De comitiis consularibus, quae tum primùm illo principe, ac deinceps fuêre, vix quidquam firmare ausim ; adeò diversa non modò apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò subtractis candidatorum nominibus originem cujusque, et vitam, et stipendia descripsit, ut qui forent intelligeretur : aliquando ea quoque significatione subtractâ, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est : plerumquè *eos tantùm apud se professos* disseruit, *quorum nomina consulibus edidisset ; posse et alios profiteri, si gratiae, aut meritis confiderent* : speciosa verbis, re inania, aut subdola : quantoque majore libertatis imagine tegebantur, tantò eruptura ad infensius servitium.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER II.

Motus *in Oriente. Germanicus classe ad Amisiam flumen vectus, Angrivarios populatur; mox Cheruscos et Arminium magno praelio vincit: sed in regressu classis in Oceano vi tempestatis disjecta; quam cladem prosperâ in hostes expeditione statim compensat. Anxius hac gloriâ Germanici Tiberius, suetis cum legionibus abstrahit. Libo Drusus defertur moliri res novas, et ad mortem adigitur. M. Hortali preces in manifesta paupertate spretae à principe. Servus Postumi Agrippae, faciem et nomen heri, mentitus et turbans capitur. Triumphus Germanici de Cattis, Cheruscis, etc. Archelaus, Cappadocum rex dolo Romam accitus, sponte, an fato moritur. Germanico Oriens permissus, Pisoni Syria, cum occultis, ut creditur, in Germanicum mandatis. Drusus in Illyricum missus. Duodecim Asiae urbes conlapsae nocturno terrae motu. Tacfarinatis latrocinium in Africâ repressum. Rex à Germanico volentibus Armeniis impositus. Drusus Germanos ad discordias inlicit. Rhescuporis rex Thracum Romam perducitur. Germanicus, lustratâ Ægypto, regressus in Syriam, et Pisonis acerbitatibus exagitatus, amicitiam ei renuntiat: sed mox Antiochiae extinguitur, non sine suspicione veneni. Pisonem Syriam armis repetentem Sentius reprimit. Honores mortuo Germanico Romae decreti. Sanctiones contra muliebrem impudicitiam. Virgo Vestalis capta. Arminius dolo propinquorum caesus. Haec gesta annis quatuor.*

Coss. { T. Statilio Sisenna Tauro, et L. Scribonio Libone.
C. Caecilio Rufo, et L. Pomponio Flacco.
Tiberio Caesare August. III, et Germanico Caesare II.
M. Junio Silano, et C. Norbano Flacco. }

I. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna, provinciaeque Romanae; initio apud Parthos orto,

qui petitum Româ acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus à Phrahate. Nam Phrahates, quamquam depulisset exercitus, ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae miserat: haud perinde nostri metu, quàm fidei popularium diffisus.

II. Post finem Phrahatis et sequentium regum, ob internas caedes, venêre in Urbem legati à primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum liberorum ejus accirent. Magnificum id sibi credidit Caesar, auxitque opibus. Et accepêre barbari laetantes, ut fermè ad nova imperia. Mox subit pudor, *degeneravisse Parthos, petitum alio ex orbe regem hostium artibus infectum; jam inter provincias Romanas solium Arsacidarum haberi, darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium; si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet?* Accendebat dedignantes et ipse, diversus à majorum institutis, raro venatu, segni equorum curâ; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas; inridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium anulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perindè odium pravis et honestis.

III. Igitur Artabanus Arsacidarum è sanguine, apud Dahas adultus excitur, primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden regem Armeniorum specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremò interfecerat. Ejus filius Artaxias memoriâ patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est: occiso Artaxiâ per dolum propinquorum, datus à Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum à Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quamquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. Dein jussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostrâ dejectus.

IV. Tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam, et praeclarum animum, volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuitâ absumpto, stirpem ejus haud toleravêre: tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eâque brevi pulsâ; incerti solutique, et magis sine domino,

quàm in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parùm subsidii in Armeniis, vel si nostrâ vi defenderetur, bellum adversùs Parthos sumendum erat; rector Syriae Creticus Silanus excitum custodiâ circumdat, manente luxu et regio nomine: quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

V. Ceterùm Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut eâ specie Germanicum suetis legionibus abstraheret; novisque provinciis impositum, dolo simul et casibus objectaret. At ille quantò acriora in eum studia militum, et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare praeliorum vias, et quae sibi tertium jam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent: *fundi Germanos acie, et justis locis: juvari silvis, paludibus, brevi aestate, et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus, quàm spatii itinerum, damno armorum adfici: fessas Gallias ministrandis equis: longum impedimentorum agmen, opportunum ad insidias, defensantibus iniquum: at si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et hostibus ignotam: simul bellum maturiùs incipi, legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem, equosque, per ora et alveos fluminum mediâ in Germaniâ fore.*

VI. Igitur huc intendit: missis ad census Galliarum, P. Vitellio et Cantio; Silius, et Antejus, et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves sufficere visae, properataeque: aliae breves angusta puppi prorâque, et lato utero, quò faciliùs fluctus tolerarent: quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent: plures appositis utrimquè gubernaculis, converso ut repentè remigio, hinc vel illinc adpellerent: multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis, aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent praedicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis, et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen, et violentiam cursûs, quà Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior et placidior adfluens, verso cognomento *Vahalem* accolae dicunt: mox id quoque vocabulum mutat *Mosâ* flumine, ejusque immenso ore eumdem in Oceanum effunditur.

VII. Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Cattos facere jubet: ipse,

audito castellum Luppiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quàm ut modicam praedam, et Arpi, principis Cattorum conjugem filiamque raperet: neque Caesari copiam pugnae obsessores fecêre; ad famam adventûs ejus dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram; honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit; tumulum iterare haud visum: et cuncta inter castellum Alisonem, ac Rhenum, novis limitibus, aggeribusque permunita.

VIII. Jamque classis advenerat, cum praemisso commeatu, et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianae* nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, *ut se eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret*; lacus inde, et Oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur; classis Amisiae relicta, laevo amne; erratumque in eo, quod non subvexit: transposuit militem, dexteras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente undâ, intrepidi transière: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur: missus illicò Stertinius cum equite, et armaturâ levi, igne et caedibus perfidiam ultus est.

IX. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat: ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque *an Caesar venisset?* postquam *adesse* responsum est; *ut liceret cum fratre conloqui* oravit. Erat is in exercitu cognomento Flavius, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis antè annis, duce Tiberio: tum permissum: progressusque salutatur ab Arminio: qui, amotis stipatoribus, *ut sagittarii nostrâ pro ripâ dispositi abscederent*, postulat; et postquam digressi, *undè ea deformitas oris?* interrogat fratrem: illo locum, et praelium referente; *quodnam praemium recepisset?* exquirit. Flavius *aucta stipendia, torquem, et coronam, aliaque militaria dona* memorat, inridente Arminio vilia servitii pretia.

X. Exin diversi ordiuntur: hic *magnitudinem Romanam, opes Caesaris, et victis graves poenas; in deditionem venienti paratam clementiam; neque conjugem et filium ejus hostiliter haberi.* Ille *fas patriae, libertatem avitam, penetrales Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum, et*

adfinium, denique gentis suae desertor et proditor, quàm imperator esse mallet. Paulatim indè ad jurgia prolapsi, quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interjecto cohibebantur: ni Stertinius adcurrens plenum irae, *armaque et equum* poscentem Flavium attinuisset: cernebatur contrà minitabundus Arminius, praeliumque denuntians: nam pleraque Latino sermone interjaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

XI. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit: praefuêre Stertinius, et è numero primipilarium Æmilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent: quà celerrimus annis, Cariovalda dux Batavorum erupit; eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumjectam traxêre: dein coorti, et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminus proturbant. Cariovalda diu sustentatâ hostium saevitiâ, hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent; atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circà: ceteros vis sua, aut equites cum Stertinio Æmilioque subvenientes, periculo exemêre.

XII. Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit, *delectum ab Arminio locum pugnae: convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem:* habita indici fides, et cernebantur ignes; suggressique propiùs speculatores, *audiri fremitum equorum, immensique et inconditi agminis murmur*, attulêre. Igitur propinquo summae rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat: *Tribunos et centuriones laeta saepius quàm comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem: si concio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere: penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent.*

XIII. Nocte coeptâ egressus augurali, per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui: cum hic *nobilitatem ducis*, *decorem* alius, plurimi *patientiam, comitatem, per seria, per jocos eumdem animum*, laudibus ferrent, *reddendamque gratiam in acie* faterentur; simul *perfidos et ruptores pacis, ultioni et gloriae mactandos.*

Inter quae unus hostium Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magnâ, *conjuges et agros, et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset*, Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: *veniret dies, daretur pugna: sumpturum militem Germanorum agros, tracturum conjuges; accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare.* Tertiâ fermè vigiliâ adsultatum est castris, sine conjectu teli; postquam crebras pro munimentis cohortes, et nihil remissum sensere.

XIV. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit, viditque se operatum, et sanguine sacro respersâ praetextâ, pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et quae sapientiâ praevisa aptaque imminenti pugnae disserit: *Non campos modo militi Romano ad praelium bonos, sed si ratio adsit, silvas et saltus: nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum, et enata humo virgulta, perinde haberi quàm pila, et gladios, et haerentia corpori tegmina: densarent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro, nervove firmata, sed viminum textus, sed tenuis et fucatas colore tabulas: primam utcumque aciem hastatam; ceteris praeusta aut brevia tela: jam corpus, ut visu torvum, et ad brevem impetum validum; sic nullâ vulnerum patientiâ: sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere; pavidos adversis, inter secunda, non divini, non humani juris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant; hac acie parari: propiorem jam Albim, quàm Rhenum: neque bellum ultrà, modò se patris, patruique vestigia prementem iisdem in terris victorem sisterent.* Orationem ducis secutus militum ardor: signumque pugnae datum.

XV. Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: *Hos esse Romanos Variani exercitûs fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint: quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, adversis diis, objiciant, nullâ boni spe: classem quippe, et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium: meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae; aliud sibi reliquum quàm tenere libertatem, aut mori ante servitium?*

XVI. Sic accensos, et proelium poscentes in campum,

cui *Idistaviso* nomen, deducunt: is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur: pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et purâ humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit; soli Cherusci juga insedêre, ut praeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus, ac delecto equite Caesar: exin totidem aliae legiones, et levis armatura cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

XVII. Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi, tergaque invadere jubet, ipse in tempore adfuturus. Intereà pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae, imperatorem advertêre: exclamat, *Irent*, *sequerentur Romanas aves*, *propria legionum numina*: simul pedestris acies infertur, et praemissus eques, postremos ac latera impulit: mirumque dictu, duo hostium agmina, diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant: medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur; inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam: incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque, et Gallicae cohortes signa objecissent: nisu tamen corporis, et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur: quidam *agnitum à Chaucis inter auxilia Romana agentibus*, *emissumque* tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit; ceteri passim trucidati: et plerosque tranare Visurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, postremò moles ruentium, et incidentes ripae, operuêre: quidam turpi fugâ in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis per ludibrium figebantur: alios prorutae arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit.

XVIII. Quintâ ab hora diei ad noctem caesi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevêre; repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco proelii Tiberium *imperatorem* salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit.

XIX. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea species dolore et irâ adfecit: qui modò abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant, turbant: postremò deligunt locum, flumine et silvis clausum, arctâ intus planitie, et humidâ; silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quòd latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quò à Cheruscis dirimerentur: hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texêre, ut ingressis silvam legionibus à tergo foret.

XX. Nihil ex iis Caesari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Sejo Tuberoni legato tradit equitem, campumque: peditum aciem ita instruxit, ut pars equo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur: quod arduum, sibi; cetera legatis permisit: quibus plana evenerant, facilè inrupere: quîs impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus supernè ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominùs pugnam, remotisque paulum legionibus, funditores libritoresque excutere tela, et proturbare hostem jubet: missae è tormentis hastae, quantòque conspicui magis propugnatores, tantò pluribus vulneribus dejecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas: conlato illic gradu certatum: hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ.

XXI. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnae et armorum superabantur; cum ingens multitudo, arctis locis, praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret: imprompto jam Arminio, ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum totâ volitantem acie, fortuna magis quàm virtus deserebat: et Germanicus quò magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque *insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore.* Jamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt: equites ambiguè certavêre.

XXII. Laudatis pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: Debellatis inter Rhe-

NUM ALBIMQUE NATIONIBUS, EXERCITUM TIBERII CAESARIS EA MONIMENTA MARTI, ET IOVI ET AUGUSTO SACRAVISSE: de se nihil addidit, metu invidiae, an ratus conscientiam factis satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent: atque illi supplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre.

XXIII. Sed aestate jam adultâ legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae: plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placidum aequor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pavidus, et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat: omne dehinc caelum, et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptis, vel per occulta vada infestas: quibus paulum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus, eòdemque quò ventus ferebat; non adhaerere anchoris, non exhaurire inrumpentes undas poterant: equi, jumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, et fluctu superurgente.

XXIV. Quantò violentior cetero mari Oceanus, et truculentia caeli praestat Germania, tantùm illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circùm litoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum, ac sine terris, mare: pars navium haustae sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectae: milesque nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eòdem elisa toleraverant: sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentes oras, cum *se tanti exitii reum* clamitaret, vix cohibuêre amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu, et secundante vento, claudae naves raro remigio, aut intentis vestibus, et quaedam à validioribus tractae, revertêre: quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas: collecti eâ curâ plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidêre: quidam in Britanniam rapti, et remissi à regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, *miracula* narrabant, *vim turbinum, et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et beluarum formas*: visa, sive ex metu credita.

XXV. Sed fama classis amissae; ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Cattos imperat; ipse majoribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malovendus nuper in deditionem acceptus, *propinquo luco defossam Varianae legionis aquilam modico praesidio servari* indicat. Missa extemplo manus, quae hostem à fronte eliceret; alii qui terga circumgressi recluderent humum: et utrisque adfuit fortuna: eò promptior Caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem: aut sicubi restiterat, statim pulsum; nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe *invictos et nullis casibus superabiles Romanos* praedicabant, *qui perditâ classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eâdem virtute, pari ferociâ, et veluti aucti numero inrupissent.*

XXVI. Reductus inde in hiberna miles, laetus animi, quòd adversa maris expeditione prosperâ pensavisset: addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat exsolvendo. Nec dubium habebatur labare hostes, petendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adjiceretur, posse bellum patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, *rediret ad decretum triumphum: satis jam eventuum, satis casuum: prospera illi et magna praelia: eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus, nullâ ducis culpâ, gravia tamen et saeva damna intulissent: se novies divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio quàm vi perfecisse: sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suevos, regemque Maroboduum pace obstrictum: posse et Cheruscos, ceterasque rebellium gentes, quando Romanae ultioni consultum est, internis discordiis relinqui.* Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acriùs modestiam ejus adgreditur, alterum consulatum offerendo, cujus munia praesens obiret: simul adnectebat, *si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste, nonnisi apud Germanias adsequi* nomen imperatorium, *et deportare lauream posset.* Haud cunctatus est ultrà Germanicus, quamquam fingi ea, seque per invidiam parto jam decori abstrahi intelligeret.

XXVII. Sub idem tempus è familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. Ejus negotii initium, ordinem, finem curatiùs disseram; quia tum primùm reperta sunt, quae per tot annos rempublicam exedêre. Firmius Catus senator ex intima Libonis amicitia, juvenem improvidum

et facilem inanibus, ad Chaldaeorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum *proavum Pompejum, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum* ostentat: hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quò pluribus indiciis inligaret.

XXVIII. Ut satis testium, et qui servi eadem noscerent, reperit, aditum ad principem postulat; demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus, congressus abnuit: *posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare.* Atque interim Libonem ornat praeturâ, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat), cunctaque ejus dicta factaque quum prohibere posset, scire malebat: donec Junius quidam tentatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit: celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, avidumque famae malae. Statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatûs poscit: et vocantur patres, addito, *consultandum super re magna et atroci.*

XXIX. Libo interim veste mutatâ, cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere: abnuentibus cunctis, quum diversa praetenderent, eâdem formidine: die senatûs metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lecticâ delatus ad fores curiae, innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto ejus vultu excipitur: mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne lenire, neve asperare crimina videretur.

XXX. Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores, Fontejus Aggrippa, et C. Vivius, certabantque cui jus perorandi in reum daretur: donec Livius, quia nec ipsi inter se concederent, et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina objecturum professus, protulit libellos vecordes adeò, ut consultaverit Libo, *an habiturus foret opes, quis viam Appiam Brundisium usque pecuniâ operiret*: inerant et alia hujuscemodi, stolida, vana; si molliùs acciperes, miseranda. Uni tamen libello, manu Libonis, nominibus Caesarum aut senatorum, additas atroces vel occultas notas, accusator arguebat. Negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatusconsulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi juris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico jubet:

scilicet ut in Libonem ex servis, salvo senatusconsulto, quaereretur. Ob quae posterum diem reus petivit: domumque digressus, extremas preces P. Quirino propinquo suo ad principem mandavit: responsum est, *ut senatum rogaret.*

XXXI. Cingebatur interim milite domus; strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent: quum Libo ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium: atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum mensâ lumen, feralibus jam sibi tenebris, duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis adcurrêre liberti, et caede visâ miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseveratione eâdem peracta juravitque Tiberius, *petiturum se vitam, quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.*

XXXII. Bona inter accusatores dividuntur: et praeturae extra ordinem datae his, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messallinus, *ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur*, censuit: Cn. Lentulus, *ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret: supplicationum dies* Pomponii Flacci sententiâ constituti: *ut dona Jovi, Marti, Concordiae, utque Iduum Septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur*, L. Publius, et Gallus Asinius, et Papius Mutilus, et L. Apronius decrevêre: quorum auctoritates, adulationesque retuli, ut sciretur vetus id in republica malum. Facta et de Mathematicis Magisque Italiâ pellendis senatusconsulta; quorum e numero, L. Pituanius saxo dejectus est: in P. Marcum consules extra portam Exquilinam, cum classicum canere jussissent, more prisco advertêre.

XXXIII. Proximo senatûs die multa in luxum civitatis dicta à Q. Haterio consulari, Octavio Frontone praeturâ functo: decretumque *ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent; ne vestis serica viros foedaret.* Excessit Fronto, ac postulavit *modum argento, supellectili, familiae.* Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid è republicâ crederent, loco sententiae promere. Contra Gallus Asinius disseruit: *Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed è vetustisssimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rempublicam referri: quâ tenui, angustas civium domos; postquam eò magnificentiae venerit, gliscere singulos: neque in familiâ et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortunâ possidentis: distinctos senatûs et equitum census, non quia diversi naturâ, sed ut locis, ordinibus, dignationi-*

bus antistent, talesque ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur : nisi fortè clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda : delenimentis curarum et periculorum carendum esse. Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum, et similitudo audientium dedit. Adjecerat et Tiberius, *non id tempus censurae; nec si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.*

XXXIV. Inter quae L. Piso *ambitum fori, corrupta judicia, saevitiam oratorum, accusationes minitantium* increpans, *abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure* testabatur : simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque ejus impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocatâ in jus Urgulaniâ, quam supra leges amicitia Augustae extulerat : nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris, spreto Pisone, vecta ; aut ille abstitit, quamquam Augusta *se violari et imminui* quereretur. Tiberius hactenùs indulgere matri civile ratus, ut *se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum Urgulaniae* diceret, processit palatio, procul sequi jussis militibus : spectabatur occursante populo, compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens ; donec propinquis Pisonem frustrà coërcentibus, deferri Augusta pecuniam, quae petebatur juberet. Isque finis rei, ex qua neque Piso inglorius, et Caesar majore famâ fuit. Ceterùm Urgulaniae potentia adeò nimia civitati erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur ; missus est praetor, qui domi interrogaret : cum virgines vestales in foro et judicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

XXXV. Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, *quamquam abfuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendum* censebat, *ut absente principe, senatus et equites possent sua munia sustinere, decorum reipublicae fore.* Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, *nihil satis inlustre, aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis Caesaris : eòque conventum Italiae, et ad fluentis provincias praesentiae ejus servanda* dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente, magnis utrinquè contentionibus acta ; sed res dilatae.

XXXVI. Et certamen Gallo adversus Caesarem exortum

est : nam censuit *in quinquennium magistratuum comitia habenda : utque legionum legati, qui ante praeturam eâ militiâ fungebantur jam tum praetores destinarentur : princeps duodecim candidatos, in annos singulos nominaret.* Haud dubium erat, eam sententiam altiùs penetrare, et arcana imperii tentari : Tiberius tamen quasi augeretur potestas ejus, disseruit : *Grave moderationi suae, tot eligere, tot differre : vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur : quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium projiciantur ! unde prospici posse quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna ? superbire homines etiam annuâ designatione : quid si honorem per quinquennium agitent ? quinquiplicari prorsùs magistratus, subverti leges ; quae sua spatia exercendae candidatorum industriae, quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint.*

XXXVII. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit, censusque quorumdam sanatorum juvit : quò magis mirum fuit, quòd preces M. Hortali nobilis juvenis, in paupertate manifestâ, superbiùs accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, inlectus à divo Augusto liberalitate decies sestertium ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, quum in palatio senatus haberetur, modò Hortensii inter oratores sitam imaginem, modò Augusti intuens ; ad hunc modum coepit : *Patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat ; simul majores mei meruerant, ut posteros haberent : nam ego, qui non pecuniam, non studia populi, neque eloquentiam gentile domûs nostrae, bonum varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meae nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forent : jussus ab imperatore, uxorem duxi. En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum : nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero : adsequentur florente te, Caesar, quos dederis honores ; interim Q. Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos, ab inopia defende.*

XXXVIII. Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quò promptiùs adversaretur, his fermè verbis usus : *Si quantum pauperum est, venire huc, et liberis suis petere pecunias caeperint ; singuli nunquam exsatiabuntur, respublica deficiet : nec sanè ideò à majoribus concessum est egredi aliquandò relationem, et quod in commune conducat loco sententiae, proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus ; cum invidia senatûs et principum, sive indulserint largitionem,*

sive abnuerint: non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere; et numero atque aetate liberûm suorum urgere modestiam senatûs, eamdem vim in me transmittere, ac velut perfringere aerarium: quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit: dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege ut semper daretur: languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes; et securi omnes aliena subsidia expectabunt, sibi ignavi, nobis graves? Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab his, quibus omnia principum honesta atque inhonesta laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepêre: sensitque Tiberius: et cum paulùm reticuisset, *Hortalo se respondisse* ait: *ceterùm si patribus videretur, daturum liberis ejus ducena sestertia singulis, qui sexûs virilis essent*: egêre alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae retinens: neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam dilaberetur.

XXXIX. Eodem anno mancipii unius audacia, ni maturè subventum foret, discordiis armisque civilibus rempublicam perculisset. Postumi Agrippae servus nomine *Clemens*, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos, non servili animo concepit: ausa ejus impedivit tarditas onerariae navis: atque interim patratâ caede, ad majora et magis praecipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam, Etruriae promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et formâ haud dissimili in dominum erat: tum per idoneos et secreti ejus socios, crebrescit *vivere Agrippam*, occultis primùm sermonibus, ut vetita solent; mox vago rumore apud imperitissimi cujusque promptas aures, aut rursùm apud turbidos, eòque nova cupientes: atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque diutiùs iisdem locis: sed quia veritas visu et morâ; falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam, aut praeveniebat.

XL. Vulgabatur interim per Italiam *servatum munere deûm Agrippam;* credebatur Romae: jamque Ostiam invectum multitudo ingens, jam in urbe clandestini coetus celebrabant: cum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coërceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret: modò nihil spernendum, modò non o-

omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metûs reputabat: postremò dat negotium Sallustio Crispo: ille è clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit, atque hortatur, simulatâ conscientiâ adeant, offerant pecuniam, fidem, atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut jussum erat; dein speculati noctem incustoditam, acceptâ idoneâ manu, vinctum clauso ore in palatium traxêre. Percunctanti Tiberio, *Quomodo Agrippa factus esset?* respondisse fertur, *Quomodo tu Caesar*. Ut ederet socios, subigi non potuit; nec Tiberius poenam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri; et quamquam multi è domo principis, equitesque ac senatores, sustentasse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

XLI. Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; et aedes Fortis Fortunae Tiberim juxta in hortis, quos Caesar dictator populo Romano legaverat; sacrarium genti Juliae, effigiesque divo Augusto apud Bovillas, dicantur. C. Caelio, L. Pomponio Coss. Germanicus Caesar A. D. VII. Kalendas Junias triumphavit de Cheruscis Cattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt; vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, praeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur: augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus: sed suberat occulta formido reputantibus, *haud prosperum in Druso patre ejus favorem vulgi: avunculum ejusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra juventam ereptum: breves et infaustos populi Romani amores.*

XLII. Ceterùm Tiberius, nomine Germanici, trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui ejus destinavit; nec ideò sincerae caritatis fidem adsecutus, amoliri juvenem specie honoris statuit, struxitque causas, aut fortè oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadociâ potiebatur, invisus Tiberio, quòd eum Rhodi agentem nullo officio coluisset: nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus; quia florente C. Caesare, missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut versâ Caesarum sobole, imperium adeptus est; elicit Archelaum matris litteris, quae non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret: ille ignarus doli, vel si intelligere crederetur, vim metuens, in Urbem properat: exceptusque immiti à principe, et mox accusatus in senatu; non ob crimina quae fin-

gebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus aequa, nedum infima, insolita sunt, finem vitae, sponte, an fato, implevit. Regnum in provinciam redactum est, *fructibusque ejus levari posse centesimae vectigal* professus Caesar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Antiocho Comagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus: et provinciae Syria atque Judaea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant.

XLIII. Igitur haec, et de Armenia, quae suprà memoravi apud patres disseruit; *nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientiâ componi, nam suam aetatem vergere, Drusi nondùm satis adolevisse.* Tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, majusque imperium quoquo adisset, quàm his qui sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syriâ Creticum Silanum per adfinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum ejus pacta erat: praefeceratque Cn. Pisonem ingenio violentum, et obsequii ignarum, insitâ ferociâ à patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem juvit: mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultrò ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed praeter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur: vix Tiberio concedere; liberos ejus ut multùm infra despectare: nec dubium habebat, se delectum, qui Syriae imponeretur, ad spes Germanici coërcendas: credidere quidam data et à Tiberio occulta mandata, et Plancinam haud dubiè Augusta monuit muliebri aemulatione Agrippinam insectandi: divisa namque et discors aula erat, tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat; et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens: contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur: et conjux Germanici Agrippina fecunditate ac famâ Liviam uxorem Drusi praecellebat: sed fratres egregiè concordes, et proximorum certaminibus inconcussi.

XLIV. Nec multò pòst Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae, studiaque exercitûs pararet; simul juvenem urbano luxu lascivientem meliùs in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, utroque filio legiones obti-

nente. Sed Suevi praetendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes: nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, et tum aemulatione gloriae, arma in se verterant: vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares; Arminium pro libertate bellantem favor habebat.

XLV. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum: sed è regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones, ac Langobardi, defecêre ad eum: quibus additis praepollebat; ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disjectas per catervas: quippe longâ adversum nos militiâ insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. At tunc Arminius equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat: *Reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum*, ostentabat: *contrà fugacem Maroboduum* appellans, *praeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum; ac mox per dona et legationes petivisse foedus; proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minùs infensis animis exturbandum, quàm Varum Quinctilium interfecerint: meminisset modò tot praeliorum, quorum eventu, et ad postremum ejectis Romanis, satis probatum, penes utros summa belli fuerit*.

XLVI. Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat: sed Inguiomerum tenens, *Illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta quae prosperè ceciderint*, testabatur: *vecordem Arminium, et rerum nescium, alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidiâ deceperit, magnâ cum clade Germaniae, et ignominiâ sua; cum conjux, cum filius ejus servitium adhuc tolerent. At se duodecim legionibus petitum duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam servavisse: mox conditionibus aequis discessum: neque poenitere quod ipsorum in manu sit, integrum adversus Romanos bellum, an pacem incruentam malint.* His vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant: cùm à Cheruscis Langobardisque, pro antiquo decore, aut recenti libertate; et contrà, augendae dominationi certaretur. Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursùm pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit:

et transfugis paullatim nudatus, in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est, *non jure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eumdem hostem Romanos nulla ope juvisset.* Missus tamen Drusus, ut retulimus, pacis firmator.

XLVII. Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlapsae nocturno motu terrae, quò improvisior graviorque pestis fuit: neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur: *Sedisse immensos montes: visa in arduo quae plana fuerint: effulsisse inter ruinam ignis* memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimùm in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario, aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes à Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Ægeatas, Apollonienses, quique Mosceni, aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui praesentia spectaret, refoveretque: delectus est M. Aletus è praetoriis, ne consulari obtinente Asiam, aemulatio inter pares, et ex eo impedimentum oriretur.

XLVIII. Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minùs gratâ liberalitate, quod bona Æmiliae Musae locupletis intestatae petita in fiscum, Æmilio Lepido, cujus è domo videbatur; et Patulei divitis equitis Romani hereditatem (quamquam ipse heres in parte legeretur) tradidit M. Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat: *nobilitatem utriusque pecuniâ juvandam* praefatus. Neque hereditatem cujusquam adiit, nisi cum amicitiâ meruisset: ignotos et aliis infensos, eòque principem nuncupantes, procul arcebat. Ceterùm ut honestam innocentium paupertatem levavit; ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu, aut sponte cedere passus est.

XLIX. Iisdem temporibus deûm aedes vetustate aut igni abolitas, coeptasque ab Augusto, dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri juxta Circum maximum, quam A. Postumius dictator voverat; eodemque in loco aedem Florae, ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam; et Jano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prosperè mari gessit, triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes à Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

L. Adolescebat interea lex majestatis: et Apulejam Variliam sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium, et matrem ejus inlusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur, majestatis delator arcessebat. *De adulterio satis caveri lege Juliâ* visum: *majestatis crimen distingui* Caesar postulavit; *damnarique si qua de Augusto inreligiosè dixisset: in se jacta nolle ad cognitionem vocari.* Interrogatus a consule *quid de his censeret, quae de matre ejus locuta secus argueretur*, reticuit: dein proximo senatûs die, illius quoque nomine oravit, *ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent*: liberavitque Apulejam lege majestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, *ut, exemplo majorum, propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur* suasit. Adultero Manlio Italiâ atque Africâ interdictum est.

LI. De praetore in locum Vispanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant), Haterium Agrippam propinquum Germanici fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex jubebat: laetabatur Tiberius, cùm inter filios ejus et leges senatus disceptaret: victa est sine dubio lex; sed neque statim, et paucis suffragiis: quo modo, etiam quum valerent, leges vincebantur.

LII. Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate: is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primùm, et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare; dein more militiae per vexilla, et turmas componere; postremò non inconditae turbae, sed Musulanorum dux haberi: valida ea gens, et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit: dux et his Mazippa: divisusque exercitus: ut Tacfarinas lectos viros, et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplinâ et imperiis suesceret; Mazippa levi cum copiâ incendia, et caedes, et terrorem circumferret: compulerantque Cinithios haud spernendam nationem in eadem; cum Furius Camillus proconsul Africae, legionem et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit: modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aequè cavebatur, quàm ne bellum metu eluderent: spe victoriae inducti sunt, ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes, duaeque alae in cornibus locantur: nec Tacfarinas pugnam detrectavit: fusi

Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae: nam post illum reciperatorem urbis, filiumque ejus Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memoravimus, bellorum expers habebatur: eò pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit: et decrevêre patres triumphalia insignia: quod Camillo ob modestiam vitae impunè fuit.

LIII. Sequens annus Tiberium tertiò, Germanicum iterùm consules habuit: sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achajae Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Dalmatiâ agente, Hadriatici, ac mox Jonii maris adversam navigationem perpessus: igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi: simul sinus Actiacâ victoriâ inclitos, et sacratas ab Augusto manubias, castraque Antonii cum recordatione majorum suorum adiit: namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. Hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepêre Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quò plus dignationis adulatio haberet.

LIV. Petitâ inde Euboeâ, tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Juliam edidit: tum extrema Asiae, Perinthumque ac Byzantium Thracias urbes, mox Propontidis angustias, et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos, et famâ celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus, aut magistratuum injuriis fessas refovebat: atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obvii aquilones depulêre. Igitur Ilio, quaeque ibi varietate fortunae, et nostri origine veneranda, relegit Asiam, appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non feminâ illic, ut apud Delphos, sed certis è familiis, et fermè Mileto accitus sacerdos, numerum modò consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, haustâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus, compositis super rebus, quas quis mente concepit: et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, *maturum exitium* cecinisse.

LV. At Cn. Piso quò properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saevâ increpat, obliquè Germanicum perstringens, *quòd contra decus Romani nominis, non Athenienses tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum comitate nimiâ coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii ad-*

versus divum Augustum socios: etiam vetera objectabat, quae in Macedones improsperè, violenter in suos fecissent: offensus urbi propriâ quoque irâ; quia Theophilum quemdam, Areo judicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cyclades, et compendia maris, adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tantâ mansuetudine agebat, ut cum orta tempestas raperet in abrupta, possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremes, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus, linquit Germanicum, praevenitque: et postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis, vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eò usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi, *Parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat; sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias jacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quòd *haud invito imperatore ea fieri* occultus rumor incedebat.

LVI. Nota haec Germanico; sed praeverti ad Armenios instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitùs, hominum ingeniis, et situ terrarum, quo nostris provinciis latè praetenta, penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interjecti, et saepius discordes sunt adversus Romanos odio, et in Parthum invidiâ. Regem illâ tempestate non habebant, amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quòd is primâ ab infantiâ instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu, epulis, et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque juxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata, adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine insigne regium capiti ejus imposuit: ceteri venerantes regem, *Artaxiam* consalutavêre; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces in formam provinciae redacti Q. Veranium legatum accepêre: et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Comagenis Q. Servaeus praeponitur, tum primùm ad jus praetoris translatis.

LVII. Cunctaque socialia prosperè composita, non ideò laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui jussus partem legionum ipse, aut per filium in Armeniam

ducere, utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumae legionis convenêre, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior: sed amici accendendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam, et filios variis modis criminari: postremò paucis familiarium adhibitis sermo coeptus à Caesare qualem ira et dissimulatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus, discesseruntque opertis odiis: postque rarus in tribunali Caesaris Piso; et si quando adsideret, atrox, ac dissentire manifestus: vox quoque ejus audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur; *Principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari*: abjecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen.

LVIII. Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venêre: miserat *amicitiam ac foedus* memoraturos, et *cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet: petere interim, ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret.* Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnificè; de adventu regis et cultu sui, cum decore ac modestiâ respondit: Vonones Pompejopolim Ciliciae maritimam urbem amotus est: datum id non modò precibus Artabani, sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat, ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

LIX. M. Silano, L. Norbano Coss. Germanicus Ægyptum proficiscitur, cognoscendae antiquitatis: sed cura provinciae praetendebatur, levavitque apertis horreis pretia frugum: multaque in vulgus grata usurpavit, sine milite incedere, pedibus intectis, et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione; quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius, cultu habituque ejus lenibus verbis perstricto, acerrimè increpuit, quòd contra instituta Augusti, non sponte principis Alexandriam introisset: nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equitibus Romanis inlustribus, seposuit Ægyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terrae ac maris, quamvis levi praesidio adversum ingentes exercitus insedisset.

LX. Sed Germanicus, nondum comperto profectionem eam

incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido à Canopo. Condidêre id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum; quâ tempestate Menelaus Graeciam repetens, diversum ad mare terramque Libyam dejectus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se, et antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum ejus adscitos. Mox visit veterum Thebarum magna vestigia: et manebant structis molibus litterae Ægyptiae, priorem opulentiam complexae: jussusque è senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat *habitasse quondam septingenta millia aetate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libyâ, Æthiopiâ, Medisque et Persis, et Bactriano, ac Scythâ potitum; quasque terras Suri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare imperio tenuisse:* legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minùs magnifica, quàm nunc vi Parthorum, aut potentiâ Romanâ jubentur.

LXI. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disjectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductae Pyramides, certamine et opibus regum: lacusque effossâ humo, superfluentis Nili receptacula: atque alibi angustiae, et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii; quod nunc rubrum ad mare patescit.

LXII. Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit, inliciens Germanos ad discordias; utque, fracto jam Maroboduo, usque in exitium insisteretur. Erat inter Gothones nobilis juvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc, dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque juxta situm: veteres illic Suevorum praedae, et nostris è provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremùm oblivio patriae, suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.

LXIII. Maroboduo undiquè deserto non aliud subsidium, quàm misericordia Caesaris fuit: transgressus Danubium, quà Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut pro-

fugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae. *Nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam praetulisse.* Responsum à Caesare, *tutam ei honoratamque sedem in Italiâ fore, si maneret: sin rebus ejus aliud conduceret, abiturum fide quâ venisset*: ceterùm apud senatum disseruit, *non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum, aut Antiochum, populo Romano perinde metuendos fuisse.* Exstat oratio, quâ *magnitudinem viri, violentiam subjectarum ei gentium, et quàm propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia* extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur: sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos; consenuitque, multum imminutâ claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus, neque aliud perfugium: pulsus haud multò pòst Hermundurorum opibus, et Vibilio duce; receptusque, Forum Julium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

LXIV. Simul nunciato *regem Artaxiam Armeniis à Germanico datum*, decrevere patres, *ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent*: structi et arcus circum latera templi Martis Ultoris, cum effigie Caesarum: laetiore Tiberio, quia pacem sapientiâ firmaverat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoque Thraciae regem astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat: quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi fratri ejus, partem filio Cotyi permisit. In ea divisione arva et urbes, et vicina Graecis, Cotyi; quod incultum, ferox adnexum hostibus Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum; huic atrox, avidum, et societatis impatiens erat. Sed primò subdolâ concordiâ egêre: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat: enimvero audita mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.

LXV. Nihil aeque Tiberium anxium habebat, quàm ne composita turbarentur: deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, *ne armis disceptarent*: statimque è Cotye dimissa sunt, quae paraverat, auxilia. Rhescuporis, fictâ modestiâ, postulat *eumdem in locum coiretur, posse de controversiis colloquio transigi*: nec diu dubitatum de tempore, loco, dein

conditionibus: cum alter facilitate, alter fraude cuncta inter se concederent, acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adjicit; tractâque in multam noctem laetitiâ, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et postquam dolum intellexerat, *sacra regni*, *ejusdem familiae deos*, *et hospitalis mensas* obtestantem, catenis onerat. Thraciâque omni potitus, scripsit ad Tiberium, *structas sibi insidias*, *praeventum insidiatorem*: simul bellum adversus Basternas Scythasque praetendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat.

LXVI. Molliter rescriptum, *si fraus abesset*, *posse eum innocentiae fidere: ceterum neque se*, *neque senatum*, *nisi cognitâ causâ*, *jus et injuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret*, *transferretque invidiam criminis*. Eas litteras Latinius Pandus propraetore Moesiae, cum militibus quîs Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis, inter metum et iram cunctatus, maluit patrati, quàm incepti facinoris reus esse: *occidi Cotyn* jubet; *mortemque sponte sumptam* ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit; sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem stipendiis, et arctâ cum rege amicitiâ, eòque accommodatiorem ad fallendum, ob id maximè Moesiae praefecit.

LXVII. Flaccus in Thraciam transgressus, per ingentia promissa, quamvis ambiguum et scelera sua reputantem, perpulit, ut praesidia Romana intraret: circumdata hinc regi specie honoris valida manus, tribunique et centuriones, monendo, suadendo; et quantò longius abscedebatur apertiore custodiâ; postremò gnarum necessitatis in Urbem traxêre. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis, damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur: iisque nondum adultis Trebellienus Rufus praeturâ functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo majores Marcum Lepidum Ptolemaei liberis tutorem, in Ægyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

LXVIII. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque, et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est: specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit: mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cujus pontes accolae ruperant, auditâ regis fugâ; neque vado penetrari poterat. Igitur in

ripa fluminis, a Vibio Frontone praefecto equitum vincitur: mox Remmius evocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram gladio eum transigit: unde major fides, conscientiâ sceleris, et metu indicii mortem Vononi inlatam.

LXIX. At Germanicus Ægypto remeans, cuncta, quae apud legiones aut urbes jusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit: hinc graves in Pisonem contumeliae, nec minùs acerba quae ab illo in Caesarem tentabantur. Dein Piso abire Suriâ statuit; mox adversa Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico acciderat: saevam vim morbi augebat persuasio veneni à Pisone accepti: et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina, et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres, ac tabe obliti, aliaque maleficia, quîs creditur animas numinibus infernis sacrari: simul missi à Pisone incusabantur, ut valetudinis adversa rimantes.

LXX. Ea Germanico haud minùs irâ, quàm per metum accepta; *si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae conjugi? quid infantibus liberis eventurum? lenta videri beneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat: sed non usque eò defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura*: componit epistolas, *quîs amicitiam ei renuntiabat*. Addunt plerique jussum *provinciâ decedere*: nec Piso moratus ultrà, naves solvit, moderabaturque cursui, quò propiùs regrederetur, si mors Germanici Suriam aperuisset.

LXXI. Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: *Si fato concederem, justus mihi dolor etiam adversus deos esset, quòd me parentibus, liberis, patriae, intra juventam praematuro exitu raperent: nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus, ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus miserrimam vitam pessimâ morte finierim. Si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat; inlacrymabunt, quondam florentem, et tot bellorum superstitem, muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc praecipuum amicorum mu-*

mus est, prosequi defunctum ignavo questu; sed quae voluerit meminisse; quae mandaverit exsequi: flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potiùs quàm fortunam meam fovebatis. Ostendite populo Romano divi Augusti neptem, eandemque conjugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata, aut non credent homines, aut non ignoscent. Juravêre amici, dextram morientis contingentes, *spiritum antè quàm ultionem amissuros.*

LXXII. Tum ad uxorem versus, *per memoriam sui, per communes liberos* oravit, *exsueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum; neu regressa in Urbem aemulatione potentiae validiores irritaret.* Haec palam, et alia secretò, per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multò post exstinguitur, ingenti luctu provinciae et circumjacentium populorum. Indoluere exterae nationes regesque; tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu juxtà venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat.

LXXIII. Funus sine imaginibus et pompâ, per laudes, ac memoriam virtutum ejus celebre fuit. Et erant, qui formam, aetatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adaequarent. *Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse; sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minùs praeliatorem, etiam si temeritas abfuerit, praepeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere: quod si solus arbiter rerum, si jure et nomine regio fuisset, tantò promptiùs adsecuturum gloriam militiae, quantùm clementiâ, temperantiâ, ceteris bonis artibus praestitisset.* Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum cónstitit: nam ut quis misericordiâ in Germanicum, et praesumpta suspicione, aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

LXXIV. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, *quisnam Suriae praeficeretur:* et ceteris modicè nisis, inter Vibium Marsum, et Cn. Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori, et acriùs tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis ea in provincia, et Plancinae percaram, nomine Martinam, in Urbem misit, postulantibus Vitellio, ac Veranio, ceterisque, qui crimina et

accusationem tanquam adversus receptos jam reos instruebant.

LXXV. At Agrippina, quamquam defessa luctu, et corpore aegro, omnium tamen quae ultionem morarentur intolerans, adscendit classem cum cineribus Germanici, et liberis; miserantibus cunctis, *quòd femina nobilitate princeps, pulcherrimo modò matrimonio inter venerantis gratantisque adspici solita, tunc ferales reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui, infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia.* Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, *excessisse Germanicum.* Quo intemperanter accepto, caedit victimas, adit templa: neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum primùm laeto cultu mutavit.

LXXVI. Adfluebant centuriones, monebantque, *prompta illi legionum studia, repeteret provinciam non jure ablatam, et vacuam.* Igitur *quid agendum* consultanti, M. Piso filius *properandum in urbem* censebat: *nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas, aut inania famae pertimescenda: discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poenâ: et ademptione provinciae, satisfactum inimicis. Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, civile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria, et penitus infixus in Caesares amor praevaleret.*

LXXVII. Contrà Domitius Celer ex intima ejus amicitia disseruit: *Utendum eventu: Pisonem, non Sentium, Syriae praepositum: huic fasces et jus praetoris, huic legiones datas: si quid hostile ingruat, quàm justiùs arma oppositurum, qui legati auctoritatem, et propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus, quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiae impares. At si teneat exercitum, augeat vires; multa, quae provideri non possint, fortuito in melius casura. An festinamus cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae, ac vulgus imperitum, primo rumore rapiant? Est tibi Augustae conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto: et periisse Germanicum nulli jactantiùs moerent, quàm qui maxime laetantur.*

LXXVIII. Haud magnâ mole Piso promptus ferocibus in sententiam trahitur: missisque ad Tiberium epistolis, incusat *Germanicum luxûs et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus novis pateficret, curam exercitus, eâdem fide quâ tenuerit, repetivisse.* Simul Domitium impositum triremi *vitare litorum oram, praeterque insulas lato mari, pergere in Su-*

riam jubet: concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, trajectisque in continentem navibus, vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum *ut se auxiliis juvarent* scribit; haud ignavo ad ministeria belli juvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset.

LXXIX. Igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obviis navibus, quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primò expediêre; dein mutuâ formidine, non ultra jurgium processum est; Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, *Romam ad dicendam causam veniret.* Ille eludens respondit, *adfuturum, ubi praetor qui de veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem praedixisset.* Interim Domitius Laodiceam urbem Suriae adpulsus, cum hiberna sextae legionis peteret, quòd eam maximè novis consiliis idoneam rebatur, à Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit, monetque *ne castra corruptoribus, ne provinciam bello tentet*: quosque Germanici memores, aut inimicis ejus adversos cognoverat, contrahit; *magnitudinem imperatoris* identidem ingerens, et *rempublicam armis peti*: ducitque validam manum, et praelio paratam.

LXXX. Nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima è praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celendris, occupat. Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinae servitiis, auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat: *Caesarisque se legatum* testabatur, *provinciâ, quam is dedisset, arceri, non à legionibus (earum quippe accitu venire), sed à Sentio, privatum odium falsis criminibus tegente: consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis* parentem *quondam appellatum; si jure ageretur, potiorem; si armis, non invalidum, vidissent.* Tum pro munimentis castelli manipulos explicat colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. Contrà veterani, ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum asperitas: sed non animus, non spes, ne tela quidem, nisi agrestia ad subitum usum properata: ut venêre in manus, non ultrà dubitatum, quàm dum Romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

LXXXI. Interim Piso classem haud procul opperientem adpugnare frustra tentavit: regressusque, et pro muris modò semet adflictando, modò singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. Tum Sen-

tius *occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas* jussit, *ac promptissimum quemque succedere: alios tormentis hastas, saxa et faces ingerere*. Tandem victâ pertinaciâ, Piso oravit, *uti traditis armis, maneret in castello, dum Caesar cui Suriam permitteret, consulitur*. Non receptae conditiones: nec aliud quàm naves, et tutum in Urbem iter concessum es'.

LXXXII. At Romae, postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius adferebantur, dolor, ira, et erumpebant questus: *Ideo nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam provinciam: hoc egissè secretos Augustae cum Plancina sermones: vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quàm quia populum Romanum aequo jure complecti, redditâ libertate, agitaverint*. Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatusconsultum, sumpto justitio, desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem: et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altiùs animis moerebant. Fortè negotiatores, vivente adhuc Germanico, Suriâ egressi, laetiora de valetudine ejus attulere: statim credita, statim vulgata sunt: ut quisque obvius, quamvis leviter audita, in alios, atque illi in plures, cumulata gaudio, transferunt: cursant per urbem, moliuntur templorum fores: juvit credulitatem nox, et promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

LXXXIII. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti, decretique: *ut nomen ejus Saliari carmine caneretur: sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur: ludos Circenses eburna effigies praeiret: neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Juliae, crearetur*. Arcus additi Romae, et apud ripam Rheni, et in monte Syriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac *mortem ob rempublicam obiisse*: sepulchrum Antiochiae, ubi crematus: tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quis coleretur, haud facilè quis numerum inierit. Cum censeretur clypeus, auro et magnitudine insignis, inter autores eloquentiae; adseveravit Tiberius, *solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortunâ discerni; et satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur*. Equester ordo *cuneum Germanici* appellavit, qui *Juniorum* dicebatur; insti-

tuitque uti turmae Idibus Juliis imaginem ejus sequerentur: pleraque manent: quaedam statim omissa sunt, aut vetustas obliteravit.

LXXXIV. Ceterum recenti adhuc moestitiâ, soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis sexûs simul enixa est: quod rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem adfecit, ut non temperaverit, quin jactaret apud patres, *nulli ante Romanorum, ejusdem fastigii viro, geminam stirpem editam:* nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit; tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

LXXXV. Eodem anno gravibus senatûs decretis libido feminarum coërcita: cautumque, *ne quaestum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset:* nam Vistilia, praetoriâ familiâ genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsâ professione flagitii credebant: exactum et à Titidio Labeone, Vistiliae marito, *cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset?* atque illo praetendente *sexaginta dies ad consultandum datos, necdum praeteriisse*, satis visum de Vistilia statuere: eaque in insulam Scriphon abdita est. Actum et de sacris Ægyptiis Judaicisque pellendis: factumque patrum consultum, *ut quatuor millia libertini generis, eâ superstitione infecta, quîs idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur*, coërcendis illic latrociniis, et si ob gravitatem caeli interiissent, vile damnum: *ceteri cederent Italiâ, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.*

LXXXVI. Post quae retulit Caesar, *capiendam virginem in locum Occiae*, quae septem et quinquaginta per annos summâ sanctimoniâ, Vestalibus sacris praesederat: egitque grates Fontejo Agrippae, et Domitio Pollioni, *quòd offerendo filias, de officio in rempublicam certarent:* praelata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quòd mater ejus in eodem conjugio manebat: nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Caesar, quamvis posthabitam, decies sestertii dote solatus est.

LXXXVII. *Saevitiam annonae* incusante plebe, statuit frumento pretium, quod emptor penderet, *binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios.* Neque tamen ob ea *parentis patriae* delatum et antea vocabulum adsumpsit, acerbèque increpuit eos, qui *divinas occupationes*, ipsumque *dominum* dixerant: unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat; adulationem oderat.

LXXXVIII. Reperio apud scriptores senatoresque eorumdem temporum, Adgandestrii principis Cattorum lectas in senatu litteras, quibus *mortem Arminii* promittebat, *si patrandae neci venenum mitteretur*: responsum esse, *non fraude, neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci*: quâ gloriâ aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant, prodiderantque. Ceterùm Arminius abscedentibus Romanis, et pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubiè Germaniae, et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: praeliis ambiguus, bello non victus: septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes; Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER III.

Agrippina cum Germanici reliquiis Brundisium, inde Romam venit: eae tumulo Augusti illatae et funus ductum. Drusus in Illyricum redit. Romae Cn. Piso, veneni et majestatis accusatus, manus sibi affert. In Africâ Tacfarinas à proc. L. Apronio pellitur in deserta. Lepida Æmilia adulterii et veneni defertur damnaturque. Legis Papiae Poppaeae nexus à Tiberio exsoluti. Equites aliquot Romani Majestatis damnati. Galliae, ducibus Julio Sacroviro et Julio Floro rebelles, ad vetus jugum retrahuntur. C. Lutorius Majestatis damnatus et in carcere necatus. Cura luxûs coërcendi coepta et omissa. Drusus Tribuniciam potestatem accipit. Flamen dialis vetitus provinciam sortiri. Asyla Graecorum lustrata et repurgata. C. Silanus repetundarum et Majestatis damnatus. Junius Blaesus, tuendae Africae delectus, Tacfarinatem proturbat, et fratrem ejus capit. Juniae illustris feminae mors et funus. Haec triennio gesta.

Coss. { M. Valerio et C. Aurelio.
Tiberio Imp. IV, et Druso Ner. II.
C. Sulpicio et D. Haterio.

I. Nihil intermissâ navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, et nescia tolerandi. Interim adventu ejus audito, intimus quisque amicorum, et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis è municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium; quod naviganti celerrimum, fidissimumque adpulsu erat. Atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modò portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quàque longissimè prospectari poterat, moerentium turbâ, et rogitantium inter se, *silentione, an voce aliquâ egredientem exciperent?* neque satis constabat, quid pro tempore foret: cum classis paulatim successit, non alacri, ut adsolet, remigio; sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis feralem urnam tenens, egressa navi, defixit oculos; idem omnium gemitus, neque discerneres, proximos, alienos, virorum, fe-

minarumve planctus: nisi quòd comitatum Agrippinae, longo moerore fessum, obvii et recentes in dolore anteibant.

II. Miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito *ut magistratus Calabriae, Apulique, et Campani, suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur.* Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur: praecedebant incompta signa, versi fasces: atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solemnia cremabant: etiam quorum diversa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras Diis Manibus statuentes lacrymis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est, cum Claudio fratre, liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. Consules M. Valerius et C. Aurelius (jam enim magistratum occoeperant), et senatus, ac magna pars populi viam complevêre, disjecti, et ut cuique libitum flentes: aberat quippe adulatio, gnaris omnibus, laetam Tiberio Germanici mortem malè dissimulari.

III. Tiberius atque Augusta publico abstinuere; inferius majestate suâ rati, si palam lamentarentur; an ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus, falsi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ actorum scripturâ, reperio ullo insigni officio functam; cum super Agrippinam, et Drusum, et Claudium, ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit: faciliùs crediderim, Tiberio et Augustâ, qui domo non excedebant, cohibitam; ut par moeror, et matris exemplo, avia quoque et patruus attineri viderentur.

IV. Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modò per silentium vastus, modò ploratibus inquies: plena urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces: illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, *concidisse rempublicam, nihil spei reliquum* clamitabant; promtiùs apertiùsque, quàm ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quàm studia hominum accensa in Agrippinam; cum *decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen* appellarent, versique ad caelum ac deos, *integram illi subolem, ac superstitem iniquorum precarentur.*

V. Fuêre qui *publici funeris pompam* requirerent, compararentque *quae in Drusum patrem Germanici honora et magnifica Augustus fecisset: ipsum quippe asperrimo hiemis*

Ticinum usque progressum, neque abscedentem à corpore, simul urbem intravisse: circumfusas lecta Claudiorum Juliorumque imagines, defletum in foro, laudatum pro rostris: cuncta à majoribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem, et cuicumque nobili debitos honores contigisse: sanè corpus ob longinquitatem itinerum, externis terris quoquo modo crematum: sed tantò plura decora mox tribui par fuisse, quantò prima fors negavisset: non fratrem, nisi unius diei viâ, non patruum saltem portâ tenus obvium: ubi illa veterum instituta? praepositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et lacrymas, vel doloris imitamenta?

VI. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto: *Multos inlustrium Romanorum ob rempublicam obiisse; neminem tam flagranti desiderio celebratum: idque et sibi, et cunctis egregium, si modus adjiceretur: non enim eadem decora principibus viris, et imperatori populo, quae modicis domibus, aut civitatibus: convenisse recenti dolori luctum, et ex moerore solatia: sed referendum jam animum ad firmitudinem, ut quondam divus Julius, amissâ unicâ filiâ, ut divus Augustus, ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit? Principes mortales, rempublicam aeternam esse: proin repeterent solemnia; et* quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, *etiam voluptates resumerent.*

VII. Tum exsuto justitio, reditum ad munia; et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis petendae è Pisone ultionis; et crebro questu, *quòd vagus interim per amoena Asiae atque Achajae, adroganti, et subdolâ morâ scelerum probationes subverteret.* Nam vulgatum erat *missam, ut dixi, à Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam, subitâ morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium ejus occultatum, nec ullâ in corpore signa sumpti exitii reperta.*

VIII. At Piso, praemisso in urbem filio, datisque mandatis, per quae principem molliret, ad Drusum pergit: quem haud fratris interitu trucem, quàm remoto aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius quò integrum judicium ostentaret, exceptum comiter juvenem, suetâ erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, *si vera forent quae jacerentur, praecipuum in dolore suum locum* respondit: *sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem Germanici exitio-*

sam esse. Haec palam, et vitato omni secreto: neque dubitabantur praescripta ei à Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis juventâ, senilibus tum artibus uteretur.

IX. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam navibus, per Picenum, ac mox Flaminiam viam, adsequitur legionem, quae è Pannonia in urbem, dein praesidio Africae ducebatur: eaque res agitata rumoribus, *ut in agmine atque itinere crebrò se militibus ostentavisset.* Ab Narnia, vitandae suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare, ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras: quia navem tumulo Caesarum adpulerat; dieque, et ripâ frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. Fuit inter irritamenta invidiae domus foro imminens, festa ornatu, conviviumque, et epulae, et celebritate loci nihil occultum.

X. Posterâ die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit: contrà Vitellius, ac Veranius, ceterique Germanicum comitati tendebant, *nullas esse partes Trioni, neque se accusatores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlaturos.* Ille dimissâ ejus causae delatione, *ut priorem vitam accusaret* obtinuit: petitumque est à principe, *cognitionem exciperet*: quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens: contrà *Tiberium spernendis rumoribus validum, et conscientiae matris innexum esse: veraque, aut in deterius credita, judice ab uno facilius discerni: odium et invidiam apud multos valere.* Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quâque ipse famâ distraheretur. Igitur paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, et hinc preces audit, integramque causam ad senatum remittit.

XI. Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent, *ob receptum Marobodwum, et res priore aestate gestas, ut ovans iniret*, prolato honore urbem intravit. Post quae reo *T. Arruntium*, *T. Vinicium*, *Asinium Gallum*, *Æserninum Marcellum*, *Sex. Pompejum patronos* petenti, iisque diversa excusantibus, M. Lepidus, et L. Piso, et Livenejus Regulus adfuere, arrectâ omni civitate, *quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo, satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius, an promeret*: iis haud aliàs intentior populus, plus sibi in principem occultae vocis, aut suspicacis silentii permisit.

XII. Die senatûs Caesar orationem habuit meditato temperamento: *Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adjutoremque Germanico datum à se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic contumaciâ et certamini-*

bus asperasset juvenem, exituque ejus laetatus esset; an scelere extinsisset, integris animis dijudicandum. Nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exsuit, ejusdemque morte, et luctu meo laetatus est; odero, seponamque à domo mea, et privatas inimicitias, non principis ulciscar. Sin facinus in cujuscumque mortalium nece vindicandum detegitur; vos verò et liberos Germanici, et nos parentes justis solatiis adficite: simulque illud reputate, turbidè et seditiosè tractaverit exercitus Piso; quaesita sint per ambitionem studia militum; armis repetita provincia; an falsa haec in majus vulgaverint accusatores: quorum ego nimiis studiis jure succenseo. Nam quò pertinuit nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo, quo minus cuncta proferat, quibus innocentia ejus sublevari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo causa connexa est, objecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentiâ et curâ valet, juvate periclitantem: ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges praestiterimus, quòd in curia potiùs quàm in foro, apud senatum quàm apud judices, de morte ejus anquiritur: cetera pari modestiâ tractentur: nemo Drusi lacrymas, nemo moestitiam meam spectet, nec si qua in nos adversa finguntur.

XIII. Exin *biduum criminibus objiciendis* statuitur, *utque sex dierum spatio interjecto, reus per triduum defenderetur.* Tum Fulcinius vetera et inania orditur; *ambitiosè avarèque habitam Hispaniam:* quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret; neque defensum absolutioni erat, si teneretur majoribus flagitiis. Post quem Servaeus, et Veranius, et Vitellius consimili studio, sed multâ eloquentiâ Vitellius, objecere, *odio Germanici, et rerum novarum studio, Pisonem vulgus militum, per licentiam et sociorum injurias, eò usque corrupisse, ut parens legionum à deterrimis appellaretur: contrà, in optimum quemque, maximè in comites et amicos Germanici, saevisse: postremo ipsum devotionibus et veneno peremisse: sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinae: petitam armis rempublicam; utque reus agi posset, acie victum.*

XIV. Defensio in ceteris trepidavit: nam neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem inficiari pote-

rat: solum veneni crimen visus est diluisse: quod ne accusatores quidem satis firmabant, *in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus ejus cibos* arguentes: quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia, et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum: offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed judices per diversa implacabiles erant: Caesar, ob bellum provinciae inlatum; senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse: (*et quae*) scripsissent expostulantes, quod haud minùs Tiberius quàm Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur, *non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset*: effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias, ac divellebant, ni jussu principis protectae repositaeque forent. Igitur inditus lecticae, et à tribuno praetoriae cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur.

XV. Eadem Plancinae invidia, major gratia: eòque ambiguum habebatur, quantum Caesari in eam liceret: atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, *sociam se cujuscumque fortunae, et, si ita ferret, comitem exitii* promittebat. Ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paullatim segregari à marito, dividere defensionem coepit: quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis, durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quàm quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum, clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tanquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit, obsignatque, et liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur: dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore, *operiri fores* jussit: et coepta luce, perfosso jugulo, jacente humi gladio, repertus est.

XVI. Audire me memini ex senioribus, visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit, sed amicos ejus dictitavisse, *litteras Tiberii et mandata in Germanicum continere: ac destinatum promere apud patrès, principemque arguere, ni elusus à Sejano per vana promissa foret: nec illum sponte exstinctum, verùm immisso percussore*: quorum neutrum adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad juventam duraverunt. Caesar, flexo in moestitiam ore, *suam invidiam tali morte quaesitam* apud senatum (*indolet*), crebrisque interrogationibus exquirit, *qualem Piso diem supremum, noctemque exegisset.*

Atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente, recitat codicillos à Pisone in hunc ferme modum compositos: *Conspiratione inimicorum, et invidiâ falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est; deos immortales testor vixisse me, Caesar, cum fide adversum te, neque aliâ in matrem tuam pietate: vosque oro liberis meis consultatis: ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est adjunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit: M. Piso repetere Syriam dehortatus est: atque utinam ego potiùs filio juveni, quàm ille patri seni cessisset! eò impensiùs precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatûs, quondam divo Augusto parenti tuo probatus, et tibi amicus, nec quidquam post haec rogaturus, salutem infelicis filii rogo.* De Plancina nihil addidit.

XVII. Post quae Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit: *patris quippe jussa, nec potuisse filium detrectare*: simul *nobilitatem domûs; etiam ipsius, quoquo modo meriti, gravem casum* miseratus. Pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, *matris preces* obtendens: in quam optimi cujusque secreti questus magis ardescebant: *Id ergo fas aviae interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse! Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem; ab imperatore et Augusta defensam Plancinam! proinde venena, et artes tam feliciter expertas, verteret in Agrippinam, in liberos ejus, egregiamque aviam, ac patruum sanguine miserrimae domûs exsatiaret.* Biduum super haec imagine cognitionis absumptum; urgente Tiberio liberos Pisonis, *matrem uti tuerentur*. Et cum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio, quàm invidia, augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam, referente Caesare, magistratus eo etiam munere fungebatur) *nomen Pisonis radendum fastis* censuit: *partem bonorum publicandam: pars ut Cn. Pisoni filio concederetur, isque praenomen mutaret. M. Piso exsuta dignitate, et accepto quinquagies sestertio, in decem annos relegaretur, concessâ Placinae incolumitate, ob preces Augustae.*

XVIII. Multa ex ea sententia mitigata sunt à principe: *ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset, Juli Antonii qui domum Augusti violasset, manerent*: et M. Pisonem ignominiae exemit, concessitque ei paterna bona; satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutae Plancinae pla-

cabilior. Atque idem, cum Valerius Messallinus *signum aureum in aede Martis Ultoris*, Caecina Severus *aram ultioni statuendam* censuissent, prohibuit: *ob externas ea victorias sacrari* dictitans, *domestica mala tristitiâ operienda*. Addiderat Messallinus, *Tiberio, et Augustae et Antoniae, et Agrippinae, Drusoque, ob vindictam Germanici grates agendas*, omiseratque Claudii mentionem: et Messallinum quidem L. Asprenas, senatu coràm, percunctatus est, *an prudens praeterisset?* ac tum demùm nomen Claudii adscriptum est. Mihi, quantò plura recentium, seu veterùm revolvo, tantò magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur: quippè famâ, spe, veneratione potiùs omnes destinabantur imperio, quàm quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.

XIX. Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit, *Vitellio, atque Veranio, et Servaeo sacerdotia tribuendi*. Fulcinio *suffragium ad honores* pollicitus monuit, *ne facundiam violentiâ praecipitaret*. Is finis fuit ulciscendâ Germanici morte, non modò apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore jactatâ: adeò maxima quaeque ambigua sunt, dùm alii quoquo modo audita pro compertis habent; alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. At Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit: paucosque post dies Vipsania mater ejus excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu: nam ceteros manifestum ferro, vel creditum est veneno, aut fame exstinctos.

XX. Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum à Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primùm populationibus, et ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere; trahere graves praedas: postremò haud procul Pagidâ flumine cohortem Romanam circumsedit. Praeerat castello Decrius impiger manu, exercitus militiâ, et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, *ut copiam pugnae in aperto facerent*, aciem pro castris instruit. Primoque impetu pulsâ cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, *quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret;* simul excepta vulnera et, quamquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit; neque praelium omisit, donec desertus suis caderet.

XXI. Quae postquàm L. Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum, quàm gloriâ hostis anxius, raro eâ tempestate, è vetere memoriâ facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos, fusti

necat Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum non ampliùs quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, praesidium, cui Thala nomen, adgressas, fuderint: quo praelio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit; donatusque est ab Apronio torquibus et hastâ: Caesar addidit civicam coronam, *quod non eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset*, questus magis, quàm offensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis, et obsidia aspernantibus, spargit bellum; ubi instaretur, cedens, ac rursùm in terga remeans: et dùm ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impunè ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, inligatus praedâ, stativis castris adhaerebat: missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quîs velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

XXII. At Romae Lepida, cui, super Æmiliorum decus, L. Sulla ac Cn. Pompejus proavi erant, defertur *simulavisse partum ex P. Quirinio, divite atque orbo*: adjiciebantur *adulteria, venena; quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris*, defendente ream Manio Lepido, fratre. Quirinius, post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facilè quis dispexerit illa in cognitione mentem principis; adeò vertit, ac miscuit irae et clementiae signa; deprecatus primò senatum, *ne majestatis crimina tractarentur*: mox M. Servilium è consularibus, aliosque testes inlexit ad proferenda, quae velut reticere voluerat: idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules; neque per tormenta interrogari passus est de his, quae ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendae primo loco sententiae: quod alii civile rebantur; *ne ceteris adsentiendi necessitas fieret*: quidam ad saevitiam trahebant; *neque enim cessurum, nisi damnandi officio*.

XXIII. Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili *majores suos* ciens, *ipsumque Pompejum*, cujus ea monumenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit, ut effusi in lacrymas, *saeva et detestanda Quirinio* clamitarent, *cujus senectae atque orbitati, et obscurissimae domui, destinata quondam uxor L. Caesari, ac divo Augusto nurus, dederetur*: dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, à quo aquâ atque igni arcebatur: huic Drusus adsensit, quamquam

alii mitiùs censuissent: mox Scauro, qui filiam ex eâ genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demùm aperuit Tiberius, *compertum sibi etiam ex P. Quirinii servis, veneno eum à Lepida petitum.*

XXIV. Inlustrium domuum adversa (etenim haud multùm distanti tempore Calpurnii Pisonem, Æmilii Lepidum amiserant) solatio adfecit D. Silanus, Juniae familiae redditus: casum ejus paucis repetam. Ut valida divo Augusto in rempublicam fortuna; ita domi improspera fuit, ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit, adulterosque earum morte aut fugâ punivit: nam culpam inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine *laesarum religionum*, ac *violatae majestatis* appellando, clementiam majorum, suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis memorabo, si, effectis in quae tendi, plures ad curas vitam produxero. D. Silanus in nepti Augusti adulter, quamquàm non ultrà foret saevitum, quàm ut amicitiâ Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec, nisi Tiberio imperitante, deprecari senatum ac principem ausus est, M. Silani fratris potentiâ, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano, patribus coràm, respondit, *se quoque laetari, quod frater ejus è peregrinatione longinquâ revertisset: idque jure licitum, quia non senatusconsulto, non lege pulsus foret: sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Silani dissoluta, quae Augustus voluisset.* Fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est.

XXV. Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus, post Julias rogationes, incitandis caelibum poenis, et augendo aerario sanxerat: nec ideò conjugia et educationes liberùm frequentabantur, praevalidâ orbitate. Ceterùm multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur: utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet ut de principiis juris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altiùs disseram.

XXVI. Vetustissimi mortalium, nullâ adhuc malâ libidine, sine probro, scelere, eòque sine poena aut coërcitionibus, agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exsui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes; multosque apud populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges

maluerunt. Hae primò, rudibus hominum animis, simplices erant: maximèque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quaesitiores jam et plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit: repertaque quaedam à Tullo et Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quîs etiam reges obtemperarent.

XXVII. Pulso Tarquinio, adversùm patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis, et firmandae concordiae: creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi juris: nam secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum, et apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latae sunt. Hinc Gracchi, et Saturnini, turbatores plebis: nec minor largitor, nomine senatûs, Drusus; corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili omissum, quin multa et diversa sciscerentur; donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ejus rei haud in longum paravit; statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multò post Tribunis redditâ licentiâ, quoquo vellent, populum agitandi. Jamque non modò in commune, sed in singulos homines latae quaestiones: et corruptissimâ republicâ plurimae leges.

XXVIII. Tum Cn. Pompejus tertiùm consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quàm delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non jus: deterrima quaeque impune; ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu jusserat, abolevit: deditque jura, quîs pace et principe uteremur: acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papiâ Poppaeâ praemiis inducti, ut, si à privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret: sed altiùs penetrabant; urbemque, et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant, multorumque excisi status: et terror omnibus intentabatur; ni Tiberius statuendo remedio, quinque consularium, quinque à praetoriis, totidem è cetero senatu sorte duxisset; apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

XXIX. Per idem tempus Neronem, è liberis Germanici, jam ingressum juventam, commendavit patribus; utque *mu-*

nere capessendi vigintiviratûs solveretur, *et quinquennio maturiùs*, *quàm per leges*, *quaesituram peteret*, non sine irrisu audientium postulavit : praetendebat *sibi atque fratri decreta eadem*, *petente Augusto* : sed neque tum fuisse dubitaverim, qui ejusmodi preces occulti inluderent : ac tamen initia fastigii Caesaribus erant : magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo, quàm avo adversum nepotem. Additur pontificatus, et quo primùm die forum ingressus est, congiarium plebi, admodum laetae, quòd Germanici stirpem jam puberem aspiciebat. Auctum dehinc gaudium, nuptiis Neronis et Juliae, Drusi filiae. Utque haec secundo rumore, ita adversis animis acceptum, quòd filio Claudii socer Sejanus destinaretur : polluisse nobilitatem familiae videbatur, suspectumque jam nimiae spei Sejanum ultro extulisse.

XXX. Fine anni concessere vitâ insignes viri, L. Volusius, et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa : ipse consulatum intulit, censoriâ etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quìs domus illa immensum viguit, primus adcumulator. Crispum equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit : atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus, sine dignitate senatoria, multos triumphalium consulariumque potentiâ anteiit : diversus à veterum instituto, per cultum et munditias; copiâque et affluentiâ luxu propior : suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par; eò acrior, quò somnum et inertiam magis ostentabat. Igitur, incolumi Maecenate, proximus; mox praecipuus, cui secreta imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae conscius, aetate provectâ, speciem magis in amicitia principis, quàm vim tenuit : idque et Maecenati acciderat; fato potentiae raro sempiternae : an satias capit, aut illos, cum omnia tribuerunt; aut hos, cum jam nihil reliquum est, quod cupiant?

XXXI. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis : nam biennio ante, Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo laetus, neque naturâ tam connexus fuerat. Ejus anni principio Tiberius, quasi firmandae valetudini, in Campaniam concessit: longam et continuam absentiam paullatim meditans; sive ut, amoto patre, Drusus munia consulatûs solus impleret. Ac forte parva res, magnum ad certamen progressa praebuit juveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo, prae-

turâ functus, de L. Sulla nobili juvene questus est apud senatum, *quòd sibi inter spectacula gladiatorum, loco non decessisset*. Pro Corbulone aetas, patrius mos, studia seniorum erant: contrà Mamercus Scaurus, et L. Arruntius, aliique Sullae propinqui nitebantur: certabant orationibus, et memorabantur *exempla majorum, qui juventutis inreverentiam gravibus decretis notavissent*: donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullae, et oratorum eâ aetate uberrimus erat. Idem Corbulo, *plurima per Italiam itinera, fraude mancipum, et incuriâ magistratuum, interrupta et impervia* clamitando, excusationem ejus negotii libens suscepit: quod haud perindè publicè usui habitum, quàm exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hastâ saeviebat.

XXXII. Neque multò post, missis ad senatum litteris, Tiberius, *motam rursum Africam incursu Tacfarinatis*, docuit; *judicioque patrum deligendum proconsulem, gnarum militiae, corpore validum, et bello suffecturum*: quod initium Sex. Pompejus agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, *ut socordem, inopem, et majoribus suis dedecorum, eòque etiam Asiae sorte depellendum*, incusavit; adverso senatu, qui *Lepidum mitem magis quàm ignavum; paternas ei angustias, et nobilitatem sine probro actam, honori quam ignominiae habendam* ducebat. Igitur missus in Asiam. Et de *Africa* decretum, *ut Caesar legeret, cui mandanda foret*.

XXXIII. Inter quae Severus Caecina censuit; *ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur*: multum ante repetito, *concordem sibi conjugem, et sex partus enixam: seque, quae in publicum statueret, domi servavisse, cohibitâ intra Italiam, quamquam ipse plures per provincias quadraginta stipendia explevisset. Haud enim frustra placitum olim, ne feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui quae pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessûs convertant. Non imbecillum tantùm, et imparem laboribus sexum; sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum centuriones: praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus objectari: his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse praetoria; pervicacibus magis et impotentibus mulierum jussis, quae Oppiis*

quondam, aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis, domos, fora, jam et exercitus regerent.

XXXIV. Paucorum haec adsensu audita, plures obturbabant, *neque relatum de negotio, neque Caecinam dignum tantae rei censorem.* Mox Valerius Messallinus, cui parens Messalla, ineratque imago paternae facundiae, respondit: *Multa duritiе veterum in melius et laetius mutata: neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis, aut provincias hostiles esse: et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne conjugum quidem penates, adeò socios non onerent: cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. Bella planè accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem, quod honestius, quàm uxorium levamentum? At quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. Quid ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti: corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes caelibes integros? Placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipublicae postulantibus: remissum aliquid postea, et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat: porro ob unius aut alterius imbecillum animum, malè eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum naturâ invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis: vix praesenti custodiâ manere illaesa conjugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur? Sic obviam irent iis, quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent.* Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: *nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse comite Liviâ? se quoque in Illyricum profectum; et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore carissima, et tot communium liberorum parente, divelleretur.* Sic Caecinae sententia elusa.

XXXV. Et proximi senatûs die, Tiberius, per litteras castigatis obliquè patribus, *quòd cuncta curarum ad principem rejicerent*, Manium Lepidum et Junium Blaesum nominavit: ex quîs proconsul Africae legeretur. Tum audita amborum verba, intentiùs excusante se Lepido, cum *valetudinem corporis, aetatem liberûm, nubilem filiam* obtenderet: intelligereturque etiam, quod silebat, avunculum esse Sejani Blaesum, atque eò praevalidum. Respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eâdem adseveratione; et consensu adulantium haud jutus est.

XXXVI. Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra, et invidiam in bonos excitandi, arreptâ imagine Caesaris; libertique etiam ac servi, patrono vel domino, cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit: *Principes quidem instar deorum esse: sed neque à diis, nisi justas supplicum preces, audiri, neque quemquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges, et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae, ab Annia Rufilla, quam fraudis sub judice damnavisset, probra sibi et minae intendantur: neque ipse audeat jus experiri, ob effigiem imperatoris oppositam.* Haud dissimilia alii; et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, *daret ultionis exemplum:* donec accitam convictamque attineri publicâ custodiâ jussit.

XXXVII. Et Considius Æquus, et Coelius Cursor, equites Romani, quòd fictis majestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petivissent, auctore principe, ac decreto senatûs puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: *Ab eo, in urbe, inter coetus et sermones hominum obversante, secreta patris mitigari:* neque luxus in juvene adeò displicebat: *huc potiùs intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret, quàm solus, et nullis voluptatibus avocatus, moestam vigilantiam, et malas curas exerceret.*

XXXVIII. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Caesium Cordum, proconsulem Cretae, postulaverat repetundis; addito majestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem è primoribus Macedoniae absolutum adulterii, increpitis judicibus, ad dicendam majestatis causam retraxit, ut turbidum, et Rhescuporidis consiliis permixtum, quâ tempestate Cotye fratre interfecto, bellum adversus nos volverat. Igitur *aquâ et igni interdictum reo*, adpositumque, *ut teneretur insulâ, neque Macedoniae, neque Thraciae opportunâ.* Nam Thracia, diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quîs ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentiâ nostri discors agebat; neque minùs Rhoemetalcen quàm Trebellienum incusans popularium injurias inultas sinere. Coelaletae Odrusaeque, et alii, validae nationes, arma cepêre ducibus diversis, et paribus inter se per ignobilitatem: quae causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent: pars turbant praesentia: alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent: plurimi ac maximè com-

positi, regem, urbemque Philippopolim à Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

XXXIX. Quae ubi cognita P. Vellejo (is proximum exercitum praesidebat) alarios equites, ac leves cohortium mittit in eos, qui praedabundi, aut adsumendis auxiliis vacabantur: ipse robur peditum, ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prosperè acta, caesis populatoribus; et dissentione ortâ apud obsidentes, regisque opportunâ eruptione, et adventu legionis: neque aciem aut praelium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine.

XL. Eodem anno Galliarum civitates, ob magnitudinem aeris alieni, rebellionem coeptavere: cujus exstimulator acerrimus, inter Treveros Julius Florus, apud Æduos Julius Sacrovir: nobilitas ambobus, et majorum bona facta, eòque Romana civitas olim data, cum id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem, ac metum ex flagitiis, maxima peccandi necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant, *de continuatione tributorum, gravitate foenoris, saevitiâ ac superbiâ praesidentium: et discordare militem audito Germanici exitio: egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quàm inops Italia, quàm imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent.*

XLI. Haud ferme ulla civitas intacta seminibus ejus motûs fuit: sed erupêre primi Andecavi, ac Turonii: quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excitâ cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coërcuit: Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniae legatus, miserat, oppressi, eodem Aviola duce et quibusdam Galliarum primoribus; qui tulere auxilium, quò dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent: spectatus et Sacrovir, intecto capite pugnam pro Romanis ciens, *ostentandae*, ut ferebat, *virtutis:* sed captivi, *ne incesseretur telis, adgnoscendum se praebuisse*, arguebant. Consultus super eo Tiberius, aspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

XLII. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae conscripta Treveris, militiâ disciplinâque nostrâ habebatur, ut, caesis negotiatoribus Romanis, bellum inciperet: paucique equitum corrupti, plures in officio mansêre. Aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit:

petebantque saltus, quibus nomen *Arduenna*, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus objecerant, arcuerunt: praemissusque cum delecta manu Julius Indus, è civitate eadem, discors Floro, et ob id navandae operae avidior; inconditam multitudinem adhuc disjecit. Florus incertis latebris victores frustratus; postremò, visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. Isque Treverici tumultûs finis.

XLIII. Apud Æduos major moles exorta, quantò civitas opulentior, et comprimendi procul praesidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat, nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes, propinquosque eorum adjungeret: simul arma occultè fabricata juventuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis et cultris, quaeque alia venantibus tela sunt: adduntur è servitiis gladiaturae destinati, quibus, more gentico, continuum ferri tegimen (*Crupellarios* vocant), inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles: augebantur hae copiae vicinarum civitatum, ut nondum apertâ consensione, ita viritim promptis studiis; et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur, utroque bellum sibi poscente: mox Varro, invalidus senectâ, vigenti Silio concessit.

XLIV. At Romae *non Treveros modò et Æduos, sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse; adsumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias*: cuncta (ut mos famae) in majus credita. Optimus quisque reipublicae curâ moerebat; multi odio praesentium, et cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur: increpabantque Tiberium, *quòd, in tanto rerum motu, libellis accusatorum insumeret operam. An Julium Sacrovirum majestatis crimine reum in senatu fore? exstitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis coliberent: miseram pacem vel bello bene mutari.* Tantò impensiùs in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi; an compererat modica esse, et vulgatis leviora.

XLV. Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, praemissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, et Æduis contermini, sociique, in armis erant. Mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite; *ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur: viderent modò adversos, et adspicerentur: id satis ad victoriam* Duodo-

cimum apud lapidem, Sacrovir, copiaeque patentibus locis apparuere: in fronte statuerat ferratos; in cornibus cohortes; à tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare *veteres Gallorum glorias, quaeque Romanis adversa intulissent: quàm decora victoribus libertas; quanto intolerantior servitus iterum victis.*

XLVI. Non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies: inconditique ac militiae nescii oppidani, neque oculis neque auribus satis competebant: contrà Silius, etsi praesumpta spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen: *Pudendum ipsis, quòd Germaniarum victores adversum Gallos, tanquam in hostem, ducerentur: una nuper cohors rebellem Turonium, una ala Treverum paucae hujus ipsius exercitûs turmae profligavere Sequanos: quantò pecuniâ dites et voluptatibus opulentos, tantò magis imbelles Æduos, evincite, et fugientibus consulite.* Ingens ad ea clamor: et circumfudit eques; frontemque pedites invasere: nec cunctatum apud latera: paulum morae attulere ferrati, restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles, correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora: quidam trudibus aut furcis, inertem molem prosternere; jacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primò Augustodunum, dein, metu deditionis, in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic suâ manu, reliqui mutuis ictibus occidêre: incensâ super villâ omnes cremavit.

XLVII. Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum senatui scripsit: neque dempsit, aut addidit vero; sed *fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse*: simul causas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adjunxit, *magnitudinem imperii* extollens: *neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissâ urbe, unde in omnia regimen: nunc quia non metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque.* Decrevêre patres vota pro reditu ejus, supplicationesque, et alia decora. Solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit *ut ovans è Campania urbem introiret.* Igitur secutae Caesaris litterae, quibus *se non tam vacuum gloriâ* praedicabat, *ut post ferocissimas gentes perdomitas tot receptos in juventa, aut spretos triumphos, jam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.*

XLVIII. Sub idem tempus, *ut mors Sulpicii Quirinii publicis exsequiis frequentaretur*, petivit à senatu. Nihil ad veterem et patricium Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit,

ortus apud municipium Lanuvium: sed impiger militiae, et acribus ministeriis, consulatum sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus; datusque rector C. Caesari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat: quod tunc patefecit in senatu: laudatis in se officiis, et incusato *M. Lollio*, quem *auctorem C. Caesari pravitatis et discordiarum* arguebat: sed ceteris haud laeta memoria Quirinii erat, ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula, sordidamque et praepotentem senectam.

XLIX. Fine anni, C. Lutorium Priscum, equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema deflevorat, pecunia donatum à Caesare, corripuit delator; objectans, *aegro Druso composuisse, quod, si extinctus foret, majore praemio vulgaretur.* Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru ejus Vitellia coram, multisque inlustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia *nihil se audivisse*, adseveravit: sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit: sententiâque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

L. Contrà M. Lepidus in hunc modum exorsus est: *Si patres conscripti, unum id spectamus, quàm nefariâ voce C. Lutorius Priscus mentem suam, et aures hominum polluerit; neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint: sin flagitia et facinora sine modo sunt; suppliciis ac remediis principis moderatio, majorumque et vestra exempla temperant: et vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt: est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non poeniteat. Saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis, sumptâ morte, misericordiam ejus praevenisset: vita C. Lutorii in integro est, qui neque servatus in periculum reipublicae, neque interfectus in exemplum ibit: studia illi ut plena vecordiae, ita inania et fluxa sunt: nec quidquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed muliercularum adrepit: cedat tamen urbe, et, bonis amissis, aquâ et igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege majestatis teneretur.*

LI. Solus Lepido Rubellius Blandus è consularibus adsensit: ceteri sententiam Agrippae secuti: ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret *pietatem, quamvis modicas principis injurias acriter ulciscentium*; de-

precaretur *tam praecipitis verborum poenas*: laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum senatus consultum, *ne decreta patrum ante diem decimum ad aerarium deferrentur; idque vitae spatium damnatis prorogaretur*: sed non senatui libertas ad poenitendum erat; neque Tiberius interjectu temporis mitigabatur.

LII. C. Sulpicius, D. Haterius consules sequuntur. Inturbidus externis rebus annus, domi suspectâ severitate adversum luxum, qui immensùm proruperat ad cuncta, quîs pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis, occultabantur; ventris et ganeae paratus adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam ne princeps antiquae parcimoniae duriùs adverteret. Nam incipiente C. Bibulo, ceteri quoque aediles disseruerant, *sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies: nec mediocribus remediis sisti posse*: et consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius, saepe apud se pensitato, an coërceri tam profusae cupidines possent; num coërcitio plus damni in rempublicam ferret; quam indecorum adtrectare, quod non obtineret; vel retentum, ignominiam et infamiam virorum inlustrium posceret: postremò litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

LIII. *Ceteris forsitan in rebus, patres conscripti, magis expediat me coram interrogari, et dicere, quid è republica censeam: in hac relatione, subtrahi oculos meos meliùs fuit, ne, denotantibus vobis ora, ac metum singulorum, qui pudendi luxûs arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut deprehenderem. Quòd si mecum antè viri strenui, aediles, consilium habuissent; nescio an suasurus fuerim, omittere potiùs praevalida et adulta vitia, quàm hoc adsequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus: sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere, neque proloqui expeditum, quia non aedilis, aut praetoris, aut consulis partes sustineo: majus aliquid et excelsius à principe postulatur; et cum rectè factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidiâ ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? promiscuas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quîs lapidum causâ, pecuniae nostrae ad externas aut hostiles gentes transferuntur?*

LIV. *Nec ignoro, in conviviis et circulis incusari ista, et modum posci: sed si quis legem sanciat, poenas indicat: iidem illi civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem, clamitabunt: atqui, ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera coërceas; corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quàm libidinibus ardescit. Tot à majoribus repertae leges, tot quas divus Augustus tulit, illae oblivione, hae (quòd flagitiosius est) contemptu abolitae, securiorem luxum fecere: nam si velis quod nondum vetitum est; timeas, ne vetere: at si prohibita impune transcenderis; neque metus ultrà, neque pudor est. Cur ergò olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur: quia unius urbis cives eramus: ne irritamenta quidem eadem intrà Italiam dominantibus: externis victoriis aliena; civilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo aediles admonent! quàm, si cetera respicias, in levi habendum! At Hercule nemo refert, quòd Italia externae opis indiget, quòd vita populi Romani per incerta maris et tempestatum quotidie volvitur: ac nisi provinciarum copiae et dominis, et servitiis, et agris subvenerint; nostra nos scilicet nemora, nostraeque villae tuebuntur? Hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps: haec omissa funditus rempublicam trahet. Reliquis intra animum medendum est: nos pudor; pauperes necessitas; divites satias in melius mutet. Aut, si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviam queat; hunc ego et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor: sin accusare vitia volunt, dein cum gloriam ejus rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt; credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum avidum: quas cum graves, et plerumque iniquas, pro republica suscipiam; inanes et inritas, neque mihi aut vobis usui futuras, jure deprecor.*

LV. Auditis Caesaris litteris, remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, à fine Actiaci belli, ad ea arma, quis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum, profusis sumptibus exerciti, paullatim exsolevere. Causas ejus mutationis quaerere libet. Dites olim familiae nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiae prolabebantur: nam etiam tum plebem, socios, regna colere, et coli licitum: ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas inlustrior habebatur: postquam caedibus saevitum, et magnitudo famae exitio erat; caeteri ad sapientiora convertere: simul novi homines è municipiis et colo-

niis, atque etiam provinciis, in senatum crebrò adsumpti, domesticam parcimoniam intulerunt; et quamquam fortunâ, vel industriâ, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent; mansit tamen prior animus. Sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque: obsequium inde in principem, et aemulandi amor validior, quàm poena ex legibus et metus. Nisi fortè rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur: nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. Verum haec nobis majores certamina ex honesto maneant.

LVI. Tiberius, famâ moderationis partâ, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quis *potestatem tribuniciam* Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne *regis* aut *dictatoris* nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret. M. deinde Agrippam socium ejus potestatis, quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret: sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur: simul modestiae Neronis, et suae magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo, Tiberius Drusum summae rei admovet: cum, incolumi Germanico, integrum inter duos judicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, *ut consilia sua reipublicae prosperarent*, modica de moribus adolescentis, neque in falsum aucta retulit: *esse illi conjugem et tres liberos, eamque aetatem, quâ ipse quondam à divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc properè, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris participem sumi.*

LVII. Praeceperant animis orationem patres, quò quaesitior adulatio fuit: nec tamen repertum, nisi *ut effigies principum, aras deûm, templa et arcus*, aliaque solita censerent: nisi quòd M. Silanus ex contumelia consulatûs honorem principibus petivit: dixitque pro sententia, *ut publicis privatisve monumentis, ad memoriam temporum, non consulum nomina praescriberentur; sed eorum qui tribuniciam potestatem gererent.* At Q. Haterius, cum *ejus diei senatusconsulta aureis litteris figenda in curia* censuisset, deridiculo fuit senex foedissimae adulationis, tantùm infamiâ usurus.

LVIII. Inter quae provinciâ Africâ Junio Blaeso prorogâtâ, Servius Maluginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet postulavit; *frustra vulgatum* dictitans, *non licere Dialibus*

egredi Italiâ : neque aliud jus suum, quàm Martialium, Quirinaliumque flaminum : porrò si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum ? nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. Saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valetudine, aut munere publico impediretur: duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem, neminem suffectum; neque tamen cessavisse religiones. Quòd si per tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno ; quantò faciliùs abfuturum, ad unius anni proconsulare imperium ? Privatis olim simultatibus effectum, ut à pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur: nunc deûm munere, summum pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi, non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium.

LIX. Adversus quae cum augur Lentulus, aliique variè disseverent, eò decursum est, *ut pontificis maximi sententiam opperirentur.* Tiberius, dilatâ notione de jure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperavit; nominatim arguens *insolentiam sententiae, aureasque litteras contra patrium morem.* Recitatae et Drusi epistolae, quamquam ad modestiam flexae, pro superbissimis accipiuntur : *Huc decidisse cuncta, ut ne juvenis quidem, tanto honore accepto, adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet ? Bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, litora et lacus Campaniae cum maximè peragrantem : sic imbui rectorem generis humani : id primum è paternis consiliis discere : sanè gravaretur adspectum civium senex imperator, fessamque aetatem, et actos labores praetenderet : Druso quod, nisi ex adrogantia, impedimentum ?*

LX. Sed Tiberius, vim principatûs sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi : complebantur templa pessimis servitiorum : eodem subsidio obaerati adversum creditores : suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut caerimonias deûm protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates jura, atque legatos. Et quaedam, quod falsò usurpaverant, sponte omisere : multae vetustis superstitionibus, aut meritis in populum Romanum fidebant. Magnaque ejus diei species fuit, quo senatus majorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret mutaretve.

LXI. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes: *Non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam, partu gravidam, et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem, post interfectos Cyclopas, Jovis iram vitavisse. Mox liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse. Auctam hinc, concessu Herculis, cum Lydia potiretur, caerimoniam templo: neque Persarum ditione deminutum jus. Post Macedonas, dein nos servavisse.*

LXII. Proximo Magnetes L. Scipionis, et L. Sullae constitutis nitebantur: quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decoravere, *uti Dianae Leucophrynae perfugium inviolabile foret.* Aphrodisienses posthac, et Stratonicenses dictatoris Caesaris, ob vetusta in partes merita, et recens divi Augusti decretum attulere. Laudati, *quod Parthorum inruptionem, nihil mutatâ in populum Romanum constantiâ, pertulissent.* Sed Aphrodisiensium civitas, Veneris; Stratonicensium, Jovis et Triviae religionem tuebantur. Altiùs Hierocaesarienses exposuere, *Persicam apud se Dianam; delubrum, rege Cyro, dicatum:* et memorabantur *Perpernae, Isaurici*, multaque alia imperatorum nomina, quia non modò templo, sed duobus millibus passuum eamdem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aërias, post filius ejus Amathus, Veneri Amathusiae, et Jovi Salaminio Teucer, Telamonis patris irâ profugus, posuissent.

LXIII. Auditae aliarum quoque civitatum legationes. Quorum copiâ fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere, *ut perspecto jure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent.* Consules super eas civitates, quas memoravi, *apud Pergamum Æsculapii compertum asylum* retulerunt: *ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti: nam Smyrnaeos oraculum Apollinis, cujus imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint; Tenios ejusdem carmen referre, quo* sacrare Neptuni effigiem aedemque *jussi sint: propiora Sardianos; Alexandri victoris id donum: neque minùs Milesios Dario rege niti: sed cultus numinum utrisque, Dianam aut Apollinem venerandi. Petere et Cretenses simulacro divi Augusti.* Factaque senatusconsulta, quîs multo cum honore, modus tamen praescribebatur; jussique *ipsis in templis figere aera, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.*

LXIV. Sub idem tempus Juliae Augustae valetudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditûs: sincerâ adhuc inter matrem filiumque concordiâ; sive occultis odiis. Neque enim multò antè, cum haud procul theatro Marcelli, effigiem divo Augusto Julia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius majestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse. Sed tum *supplicia diis, ludique magni* ab senatu decernuntur, *quos pontifices, et augures, et quindecimviri, septemviris simul et sodalibus Augustalibus ederent.* Censuerat L. Apronius, *ut feciales quoque iis ludis praesiderent.* Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum jure, et repetitis exemplis: *neque enim unquam fecialibus hoc majestatis fuisse: ideo Augustales adjectos, quia proprium ejus domus sacerdotium esset, pro qua vota persolverentur.*

LXV. Exsequi sententias haud institui, nisi insignes, per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. Ceterùm tempora illa adeo infecta, et adulatione sordida fuere, ut non modò primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat; sed omnes consulares, magna pars eorum, qui praeturâ functi, multique etiam pedarii senatores, certatim exsurgerent, foedaque et nimia censerent. Memoriae proditur, Tiberium, quotiens curiâ egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum, *ó homines ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectae servientium patientiae taedebat.

LXVI. Paullatim dehinc, ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum, proconsulem Asiae, repetundarum à sociis postulatum, Mamercus Scaurus è consularibus, Junius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis, simul corripiunt; objectantque *violatum Augusti numen, spretam Tiberii majestatem.* Mamercus antiqua exempla jaciens, *L. Cottam à Scipione Africano, Ser. Galbam à Catone censorio, P. Rutilium à M. Scauro accusatos:* videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum opprobrium majorum Mamercus, infami operâ dehonestabat. Junio Othoni litterarium ludum exercere vetus ars fuit: mox Sejani potentiâ senator, obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteire parat: quòd multos, etiam bonos, pessum

dedit, qui spretis, quae tarda cum securitate praematura vel cum exitio properant.

LXVII. Auxere numerum accusatorum Gellius Poplicola, et M. Paconius: ille quaestor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum: sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, cum super tot senatores adversos, facundissimis totius Asiae, eòque ad accusandum delectis responderet solus, et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat: non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu, eò quòd ipse creberrimè interrogabat: neque refellere, aut eludere dabatur; ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat: et ne quis necessariorum juvaret periclitantem, majestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interjectu, defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat.

LXVIII. Tiberius, quae in Silanum parabat, quò excusatiùs sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messalla, ejusdem Asiae proconsule, factumque in eum senatusconsultum recitari jubet. Tum L. Pisonem sententiam rogat: ille multum de *clementia principis* praefatus, *aquâ atque igni Silano interdicendum* censuit, *ipsumque in insulam Gyarum relegandum.* Eadem ceteri, nisi quòd Cn. Lentulus *separanda Silani materna bona* (*quippe alia parente geniti*) *reddendaque filio* dixit, adnuente Tiberio. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longiùs sequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit; *ne quis vitâ probrosus, et opertus infamiâ, provinciam sortiretur: idque princeps dijudicaret; nam à legibus delicta puniri: quantò fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur?*

LXIX. Adversum quae disseruit Caesar: *non quidem sibi ignara, quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum: multos in provinciis contra quàm spes aut metus de illis fuerit, egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum; hebescere alios: neque posse principem suâ scientiâ cuncta complecti; neque expedire, ut ambitione aliena trahatur: ideo leges in facta constitui, quia futura in incerta sint: sic à majoribus institutum, ut si anteissent delicta, poenae sequerentur: ne verterent sapienter reperta, et semper placita: satis onerum principibus, satis etiam potentiae: minui jura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio,*

ubi legibus agi possit. Quantò rarior apud Tiberium popularitas, tantò laetioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, si propriâ irâ non impelleretur, addidit, *insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Juniae familiae, et viro quondam ordinis ejusdem, ut Cytheram potiùs concederet: id sororem quoque Silani Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere.* In hanc sententiam facta discessio.

LXX. Post auditi Cyrenenses, et accusante Anchario Prisco, Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium equitem Romanum majestatis postulatum, *quòd effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertisset*, recipi Caesar inter reos vetuit: palam aspernante Atejo Capitone, quasi per libertatem. *Non enim debere eripi patribus vim statuendi; neque tantum maleficium impune habendum: sanè lentus in suo dolore esset; reipublicae injurias ne largiretur.* Intellexit haec Tiberius, ut erant magis, quam ut dicebantur: perstititque intercedere. Capito insignitior infamiâ fuit, quòd humani divinique juris sciens, egregium publicum, et bonas domi artes dehonestavisset.

LXXI. Incensit dein religio, quonam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustae equites Romani voverant *Equestri Fortunae*: nam etsi delubra ejus deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat: repertum est, eadem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, *cunctasque caerimonias Italicis in oppidis, templaque, et numinum effigies juris atque imperii Romani esse*: ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Caesar; recitavitque decretum pontificum: *quotiens valetudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut pontificis maximi arbitrio, plusquam binoctium abesset: dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quàm bis eundem in annum.* Quae principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam, et provinciarum administrationem Dialibus non concedi: memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui Aulum Postumium, flaminem, attinuisset. Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, conlata.

LXXII. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, *ut basilicam Paulli, Æmilia monumenta, propriâ pecuniâ firmaret ornaretque*: erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arguerat Taurum, Philippum, Balbum, hostiles exuvias, aut exundantes opes, ornatum ad urbis, et

posterùm gloriam conferre: quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniae modicus, avitum decus recoluit. At *Pompeji theatrum*, igne fortuito haustum, Caesar *exstructurum* pollicitus est, *eò quòd nemo è familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeji*: simul laudibus Sejanum extulit, *tamquam labore vigilantiâque ejus tanta vis unum intra damnum stetisset*. Et censuere patres *effigiem Sejano, quae apud theatrum Pompeji locaretur*: neque multò post Caesar, cum Junium Blaesum proconsule Africae triumphi insignibus attolleret, *dare id se* dixit *honori Sejani*, cujus ille avunculus erat.

LXXIII. At tamen res Blaesi dignae decore tali fuere: nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis, huc adrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, *sedemque* ultro *sibi atque exercitui suo* postularet, aut *bellum inexplicabile* minitaretur. Non aliàs magis suâ populique Romani contumeliâ indoluisse Caesarem ferunt, quàm *quòd desertor et praedo, hostium more ageret: ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret respublica, datum, ut pacto in fidem acciperetur: nedum pulcherrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas, pace et concessione agrorum redimeretur*. Dat negotium Blaeso, *ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo potiretur*.

LXXIV. Et recepti eâ veniâ plerique: mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitûs impar, furandi melior, plures per globos incursaret, eluderetque, et insidias simul tentaret; tres incessus, totidem agmina parantur: ex quîs Cornelius Scipio legatus praefuit, quà praedatio in Leptitanos, et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi impunè traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit: medio, cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse, arcta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, et saepe à tergo erat: multique eo modo caesi, aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis expertae: nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciae componit: sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat: donec, fratre ejus capto, regressus est, properantiùs tamen quàm ex utilitate sociorum,

relictis, per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit, ut *imperator* à legionibus salutaretur; prisco erga duces honore, qui bene gestâ republicâ gaudio et impetu victoris exercitûs conclamabantur: erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum aequalitatem: concessit quibusdam et Augustus id vocabulum; ac tunc Tiberius Blaeso postremùm.

LXXV. Obiere eo anno viri inlustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ et Pollione Asinio avis, fratre Druso insignis, Caesarique progener destinatus: et Capito Atejus, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus; sed avo centurione Sullano, patre praetorio: Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, dignatione ejus magistratûs anteiret. Namque illa aetas duo pacis decora simul tulit: sed Labeo incorruptâ libertate, et ob id famâ celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quòd praeturam intra stetit, commendatio ex injuria; huic quòd consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur.

LXXVI. Et Junia, sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno, supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. Testamentum ejus multo apud vulgum rumore fuit; quia in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit: quod civiliter acceptum: neque prohibuit quo minus laudatione pro rostris, ceterisque solemnibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius, atque Brutus, eo ipso quod effigies eorum non visebantur.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER IV.

Elii Sejani origo et mores. Is dominationi imminens praetorias cohortes per urbem dispersas una in castra conducit, et ut suas fovet: nec abstinet senatorio ambitu, facili Tiberio, quem sibi uni apertum incautumque reddiderat. Ac primò Drusum Tiberii filium, conscia uxore ejus Livia veneno tollit, cujus mors, mutati in deterius principatûs initium: mox liberis Germanici, Neroni, et Druso, matrique ipsorum Agrippinae perniciem molitur. Histriones Italiâ pulsi. Decretum ab Asiae civitatibus Tiberio templum. De flamine Diali nova lex lata. Neronem et Drusum diis commendatos à pontificibus aegrè fert Tiberius: unde Sejanus amicos aliquot Germanici in judicium vocatos subvertit. Tacfarinas caesus in Africa. Semina belli servilis in Italia statim oppressa. Vibius Serenus à filio accusatus. P. Suilius et alii damnantur, inter quos Cremutius Cordus historiae scriptor. Libertas Cyzicenis adempta. Templi honorem ab Hispanis oblatum spernit Tiberius. Hunc Sejanus, Liviae nuptiarum spe dejectus, ad vitam procul Roma degendam impellit. L. Piso praetor in Hispania interfectus. Thraces montani à Poppaeo Sabino victi. Romae Claudia Pulchra ob amicitiam Agrippinae damnata. De templo Tiberii statuendo certant undecim Asiae urbes: Smyrnaei praelati. Tiberius tandem relinquendae certus abit in Campaniam: quem Sejanus, nativo in specu, opposito corpore, periculo eximit; major ex eo et ad subvertendam Germanici stirpem validior. Fidenis quinquaginta hominum millia amphitheatri lapsu debilitata vel obtrita. Romae Caelius mons deustus. Caesar in insula Capreis abditus et Sejano obnoxius milites addit Agrippinae et Neroni, et his fidum Titium Sabinum per epistolam ipsis calendis Januariis

ad necem deposcit. Julia neptis moritur. Frisii rebellant. Agrippina Germanici filia nubit Cn. Domitio. Haec sexennio fere gesta.

Coss.
- C. Asinio, C. Antistio.
- Cornelio Cethego, Visellio Varrone.
- Cosso Lentulo, Asinio Agrippa.
- Cn. Lentulo Gaetul. C. Calvisio.
- M. Licinio Crasso, L. Calpurnio Pisone.
- Ap. Junio Silano, P. Silio Nerva.

I. C. ASINIO, C. Antistio Coss. nonus Tiberio annus erat compositae reipublicae, florentis domûs (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), cum repente turbare fortuna coepit; saevire ipse, aut saevientibus vires praebere. Initium et causa penes Ælium Sejanum, cohortibus praetoriis praefectum, cujus de potentia suprà memoravi: nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Sejo Strabone, equite Romano, et primâ juventâ C. Caesarem divi Augusti nepotem sectatus, non sine rumore Apicio diviti et prodigo stuprum veno dedisse: mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversùm alios, sibi uni incautum intectumque efficeret; non tam solertiâ (quippe iisdem artibus victus est), quàm deûm irâ in rem Romanam, cujus pari exitio viguit, ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator: juxtà adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido: ejusque causâ modò largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minùs noxiae, quotiens parando regno finguntur.

II. Vim praefecturae modicam antea intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo; ut simul imperia acciperent, numeroque et robore, et visu inter se, fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur. Praetendebat *lascivire militem diductum: si quid subitum ingruat, majore auxilio pariter subveniri: et severiùs acturos, si vallum statuatur procul urbis inlecebris.* Ut perfecta sunt castra, inrepere paulatim militares animos, adeundo, appellando: simul centuriones ac tribunos ipse deligere: neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut provinciis ornando, facili Tiberio, atque ita prono, ut *socium laborum*, non modò in sermonibus, sed apud patres et populum celebra-

ret, colique per theatra et fora effigies ejus, interque principia legionum sineret.

III. Ceterùm plena Caesarum domus, juvenis filius, nepotes adulti moram cupitis adferebant: et, quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat: placuit tamen occultior via, et à Druso incipere, in quem recenti irâ ferebatur. Nam Drusus impatiens aemuli, et animo commotior, orto fortè jurgio, intenderat Sejano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad uxorem ejus Liviam convertere; quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit: et postquam primi flagitii potitus est (neque femina amissâ pudicitiâ alia abnuerit), ad conjugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores, et posteros municipali adultero foedabat; ut pro honestis et praesentibus, flagitiosa et incerta expectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis; pellit domo Sejanus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

IV. Interim anni principio Drusus, ex Germanici liberis, togam virilem sumpsit; quaeque fratri ejus Neroni decreverat senatus, repetita: addidit orationem Caesar multa cum laude filii sui, *quòd patriâ benevolentiâ in fratris liberos foret.* Nam Drusus (quamquam arduum sit, eodem loci potentiam et concordiam esse) aequus adolescentibus, aut certè non adversus habebatur. Exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur: *multitudinem veteranorum* praetexebat imperator, et *delectibus supplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse; ac si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant:* percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quae tum Romana copia in armis, qui socii reges, quantò sit angustiùs imperitatum.

V. Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud, et Ravennam; proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige. Sed praecipuum robur Rhenum juxtà, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae, recens per-

domitae tribus habebantur. Mauros Juba rex acceperat, donum populi Romani. Cetera Africae, per duas legiones; parique numero Ægyptus: dehinc initio ab Suria usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcita: accolis Ibero, Albanoque, et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia: et Thraciam Rhoemetalces, ac liberi Cotyis; ripamque Danubii, legionum duae in Pannonia; duae in Moesia attinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quae, positu regionis, à tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quamquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruriâ ferme Umbriâque delectae, aut vetere Latio, et coloniis antiquitus Romanis. At apud idonea provinciarum sociae triremes, alaeque, et auxilia cohortium: neque multò secus in iis virium; sed persequi incertum fuerit, cum, ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquando minuerentur.

VI. Congruens crediderim recensere ceteras quoque reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint: quando Tiberio mutati in deterius principatûs initium ille annus attulit. Jam primùm publica negotia, et privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere; et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiae, inlustres domi artes spectando: ut satis constaret, non alios potiores fuisse: sua consulibus, sua praetoribus species: minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si majestatis quaestio eximeretur, bono in usu. At frumenta, et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, cum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annonâ fatigabatur: sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum, aut asperis maris obviam iit, quantùm impendio, diligentiâque poterat. Et ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera, sine avaritia aut crudelitate magistratuum, tolerarent, providebat: corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

VII. Rari per Italiam Caesaris agri; modesta servitia, intra paucos libertos domus: ac, si quando cum privatis disceptaret, forum et jus. Quae cuncta, non quidem comi viâ, sed horridus, ac plerumque formidatus retinebat ta-

men, donec morte Drusi verterentur: nam, dum superfuit, mansere; quia Sejanus, incipiente adhuc potentia, bonis consiliis notescere volebat; et ultor metuebatur, non occultus odii, et crebro querens, *incolumi filio, adjutorem imperii alium vocari; et quantum superesse ut collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros: exstructa jam sponte praefecti castra; datos in manum milites: cerni effigiem ejus in monumentis Cn. Pompeji: communes illi cum familia Drusorum fore nepotes: precandam post haec modestiam, ut contentus esset.* Neque raro, neque apud paucos talia jaciebat: et secreta quoque ejus corrupta uxore, prodebantur.

VIII. Igitur Sejanus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paulatim inrepente, fortuitus morbus adsimularetur: id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius per omnes valetudinis ejus dies, nullo metu (an ut firmitudinem animi ostentaret), etiam defuncto, necdum sepulto, curiam ingressus est: consulesque, sede vulgari, per speciem moestitiae, sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrymas senatum, victo gemitu, simul oratione continua erexit. *Non quidem sibi gnarum, posse argui, quòd tam recenti dolore subierit oculos senatûs: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem adspici à plerisque lugentium: neque illos imbecillitatis damnandos; se tamen fortiora solatia è complexu reipublicae petivisse.* Miseratusque *Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum, et vergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur;* petivit. Egressi consules firmatos adloquio adolescentulos, deductosque, ante Caesarem statuunt. Quibus adprehensis, *patres conscripti, hos*, inquit, *orbatos parente, tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quamquam esset illi propria soboles, ne secùs, quàm suum sanguinem, foveret ac tolleret, sibique et posteris conformaret: erepto Druso, preces ad vos converto, diisque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis majoribus genitos suscipite, regite: vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, parentum loco: ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempublicam pertineant.*

IX. Magno ea fletu, et mox precationibus faustis audita; ac, si modum orationi posuisset, misericordiâ sui gloriâque animos audientium impleverat: ad vana, et totiens inrisa revolutus, de *reddenda republica utque consules, seu quis alius, regimen susciperent*, vero quoque et honesto fidem

dempsit. Memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum, decernuntur; plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. Funus imaginum pompâ maximè inlustre fuit, cum origo Juliae gentis Æneas, omnesque Albanorum reges, et conditor urbis Romulus: pòst Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteraeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

X. In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximèque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem, validum adeò, ut nondum exolescat. *Corruptâ ad scelus Liviâ, Sejanum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse: quòd is Lygdus aetate atque forma carus domino, interque primores ministros erat: deinde, inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eò audaciae provectum, ut verteret: et occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium vitandam potionem, quae prima ei, apud filium epulanti, offerretur: ea fraude tum senem, postquam convivium inierat exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro et juveniliter hauriente, auctam suspicionem, tamquam metu et pudore sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat.*

XI. Haec vulgò jactata, super id, quòd nullo auctore certo firmantur, promptè refutaveris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius, tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad poenitendum regressu? Quin potiùs ministrum veneni excruciaret; auctorem exquireret: insitâ denique, etiam in extraneos, cunctatione et morâ, adversùm unicum, et nullius antè flagitii compertum, uteretur. Sed quia Sejanus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris, et ceterorum in utrumque odio, quamvis fabulosa et immania credebantur: atrociore semper famaâ erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Sejani proditus, tormentis Eudemi, ac Lygdi patefactus est: neque quisquam scriptor tam infensus exstitit, ut Tiberio objectaret, cum omnia alia conquirerent, intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut, claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avidè accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant.

XII. Ceterùm laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum, simulatione magis quàm libens induebat, domumque Germanici revirescere,

occulti laetabantur. Quod principium favoris, et mater Agrippina, spem malè tegens, perniciem adceleravere. Nam Sejanus, ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine moerore publico esse; ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio: neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide, et pudicitia Agrippinae impenetrabili. Igitur contumaciam ejus insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, ut *superbiam fecunditate subnixam, popularibus studiis inhiare dominationi,* apud Caesarem arguerent. Atque haec callidis criminatoribus (inter quos delegerat Julium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum; quia Prisca in animo Augustae valida) anum suâpte naturâ potentiae anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi inliciebantur, pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

XIII. At Tiberius, nihil intermissâ rerum curâ, negotia pro solatiis accipiens, jus civium, preces sociorum tractabat. Factaque, auctore eo, senatusconsulta, *ut civitati Cibyraticae apud Asiam, Ægirensi apud Achajam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium.* Et Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniae, de vi publica damnatus, ob atrocitatem morum, in insulam Amorgum deportatur. Carsius sacerdos, reus, tamquam frumento hostem Tacfarinatem juvisset, absolvitur; ejusdemque criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres, et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur: neque tamen effugit magnae fortunae pericula. Ac ni Ælius Lamia, et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.

XIV. Is quoque annus legationes Graecarum civitatum habuit; Samiis *Junonis*, Cois *Æsculapii delubro vetustum asyli jus ut firmaretur*, petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium judicium, qua tempestate Graeci, conditis per Asiam urbibus, orâ maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas; et accedebat meritum ex loco. Nam cives Romanos templo Æsculapii induxerant, cum, jussu regis Mithridatis, apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur. Variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus, postremò Caesar *de im-*

modestia histrionum retulit: *multa ab iis in publicum seditiosè, foeda per domos tentari: Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum oblectationes, eo flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coërcendum sit.* Pulsi tum histriones Italiâ.

XV. Idem annus alio quoque luctu Caesarem adficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo: neque minùs morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque è senatoribus Rhodii secessûs comes. Ita, quamquam novo homini, censorium funus: effigiem apud forum Augusti, publicâ pecuniâ patres decrevere; apud quos etiam tum cuncta tractabantur: adeo ut procurator Asiae, Lucilius Capito, accusante provincia, causam dixerit, magna cum adseveratione principis, *non se jus, nisi in servitia, et pecunias familiares dedisse; quòd si vim praetoris usurpasset, manibusque militum usus foret; spreta in eo mandata sua: audirent socios.* Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes *templum Tiberio matrique ejus, ac senatui.* Et permissum statuere: egitque Nero grates eâ causâ, patribus atque avo, laetas inter audientium adfectiones, qui recenti memoria Germanici, illum adspici, illum audiri rebantur: aderantque juveni modestia, ac forma, principe viro digna, notis in eum Sejani odiis, ob periculum gratiora.

XVI. Sub idem tempus *de flamine Diali, in locum Servii Maluginensis defuncti, legendo, simul roganda nova lege disseruit* Caesar. *Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex quîs unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta: pluresque ejus rei causas adferebat; potissimam, penes incuriam virorum feminarumque. Accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consultò vitarentur; et quando exiret è jure patrio, qui id flaminium apisceretur, quaeque in manum flaminis conveniret. Ita medendum senatûs decreto, aut lege; sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate, ad praesentem usum flexisset.* Igitur tractatis religionibus, placitum, *instituto flaminum nihil demutari.* Sed lata lex, quâ *flaminica Dialis, sacrorum causâ, in potestate viri, cetera promiscuo feminarum jure ageret:* et filius Maluginensis patri suffectus. Utque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum *Corneliae virgini*, quae in locum Scantiae capiebatur, *sestertiûm vicies; et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.*

XVII. Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss. pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum *pro incolumitate principis* vota susciperent, *Neronem* quoque et *Drusum* iisdem diis commendavere; non tam caritate juvenum, quàm adulatione: quae moribus corruptis, perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. Nam Tiberius haud unquam domui Germanici mitis, tum verò *aequari adolescentes senectae suae*, impatienter indoluit; accitosque pontifices percunctatus est, *num id precibus Agrippinae, aut minis tribuissent*. Et illi quidem, quamquam abnuerent, modicè perstricti (etenim pars magna è propinquis ipsius, aut primores civitatis erant): ceterùm in senatu, oratione monuit in posterum, *ne quis mobiles adolescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret*. Instabat quippe Sejanus, incusabatque *diductam civitatem, ut civili bello: esse qui se partium Agrippinae vocent: ac ni resistatur, fore pluris: neque aliud gliscentis discordiae remedium, quàm si unus alterve maximè prompti subverterentur*.

XVIII. Quâ causâ C. Silium et Titium Sabinum adgreditur: amicitia Germanici perniciosa utrique; Silio, et quòd ingentis exercitûs septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus, Sacroviriani belli victor, quantò majore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur: credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantiâ, immodicè jactantis, *suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset*. Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eò usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.

XIX. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: immissusque Varro consul, qui *paternas inimicitias* obtendens, odiis Sejani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo *brevem moram, dum accusator consulatu abiret*, adversatus est Caesar: *solitum quippe magistratibus diem privatis dicere: nec infringendum consulis jus, cujus vigiliis niteretur, ne quod respublica detrimentum caperet*. Proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud respublica esset, coguntur patres; silente reo, vel, si defensionem coeptaret, non occultante, cujus irâ premeretur. *Conscientiâ belli Sacrovir*

diu dissimulatus victoria per avaritiam foedata, *et uxor Sosia* arguebantur: nec dubiè repetundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione majestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine praevertit.

XX. Saevitum tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat: sed liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim quae fisco petebantur: ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententiâ, qui *partem bonorum publicandam*, *pars ut liberis relinqueretur*, censuerat: contra Manius Lepidus *quartam accusatoribus*, *secundum necessitudinem legis*, *cetera liberis* concessit. Hunc ego Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratiâ apud Tiberium viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium, pergere iter ambitione ac periculis vacuum. Ac Messallinus Cotta haud minùs claris majoribus, sed animo diversus, censuit cavendum *senatusconsulto*, *ut quamquam insontes magistratus, et culpae alienae nescii*, *provincialibus uxorum criminibus*, *perinde quàm suis plecterentur*.

XXI. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut retuli, *cessurum se urbe ob factiones accusatorum*, in senatu clamitaverat: et spretâ potentiâ Augustae, trahere in jus Urgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo revolvente iras etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit, adversum majestatem habiti: adjecitque *in domo ejus venenum esse*, *eumque gladio accinctum introire curiam*: quod, ut atrocius vero, tramissum: ceterorum quae multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus, ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, ut judicio jurati senatûs Cretam amoveretur, effecerat: atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia advertit: bonisque exsutus, interdicto igni atque aquâ, saxo Seriphio consenuit.

XXII. Per idem tempus Plautius Silvanus praetor, incertis causis, Aproniam conjugem in praeceps jecit; tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero; turbata mente respondit,

tamquam *ipse somno gravis, atque eò ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset.* Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque judicibus, Urgulania, Silvani avia, pugionem nepoti misit: quod perinde creditum, quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. Reus, frustra tentato ferro, venas praebuit exsolvendas. Mox Numantina, prior uxor ejus, accusata *injecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito*, insons judicatur.

XXIII. Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant: jamque tres laureatae in urbe statuae; et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemaeo Jubae filio, juventâ incurioso, libertos regios, et servilia imperia bello mutaverant. Erat illi praedarum receptor, ac socius populandi, rex Garamantum; non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in majus audiebantur: ipsaque è provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptiùs ruebant, quia Caesar, post res à Blaeso gestas, quasi nullis jam in Africa hostibus, reportari nonam legionem jusserat: nec proconsul ejus anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, jussa principis magis, quàm incerta belli, metuens.

XXIV. Igitur Tacfarinas, disperso rumore, *rem romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eòque paulatim Africâ decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti, quibus libertas servitio potior, incubuissent*; auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella, contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit: simul principes Musulamorum, defectionem coeptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversùm Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum; excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quatuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data: et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

XXV. Nec multò pòst adfertur, *Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse; fisos loco, quia vastis circùm*

saltibus claudebatur. Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. Simulque coeptus dies, et concentu tubarum, ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta praelio provisa: hostibus contra, omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium: sed pecorum modo, trahi, occidi, capi. Infensus miles memoriâ laborum, et adversum eludentes optatae totiens pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, *Tacfarinatem omnes, notum tot praeliis, consectentur: non nisi duce interfecto, requiem belli fore*. At ille deletis circum stipatoribus, vinctoque jam filio, et effusis undique Romanis, ruendo in tela captivitatem haud inulta morte effugit. Isque finis armis impositus.

XXVI. Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Sejano tribuens, ne Blaesi avunculi ejus laus obsolesceret. Sed neque Blaesus ideo inlustrior, et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu, insignis captivos, caedem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, rarò in urbe visi, quos, Tacfarinate caeso, perculsa gens, et culpae nescia, ad satisfaciendum populo Romano miserat. Cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque è senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret, *regemque et socium atque amicum* appellaret.

XXVII. Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultûs T. Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primò coetibus clandestinis, apud Brundisium et circumjecta oppida; mox positis propalam libellis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia: cum, velut munere deûm, tres biremes adpulere ad usus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quaestor, cui provincia vetere ex more Calles evenerat. Is, dispositâ classiariorùm copiâ, coeptantem tum maximè conjurationem disjecit. Missusque à Caesare properè Stajus tribunus cum valida manu, ducem ipsum, et proximos audaciae in urbem traxit, jam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenua.

XXVIII. Iisdem consulibus, miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius, nomen utrique Vibius Serenus, in senatum inducti sunt: ab exsilio retra-

ctus, inluvieque ac squalore obsitus, et tum catenâ vinctus, perorante filio. Paeparatur adolescens multis munditiis, alacri vultu, *structas principi insidias*, *missos in Galliam concitores belli*, index idem et testis dicebat; adnectebatque *Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam*: qui taedio curarum, et, quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contrà reus, nihil infracto animo, obversus in filium, quatere vincula, vocare *ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret; filium autem quandoque supplicia sequerentur*. Adseverabatque *innocentem Cornutum, et falsa exterritum: idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse*.

XXIX. Tum accusator *Cn. Lentulum, et Sejum Tuberonem* nominat: magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultûs hostilis, et turbandae reipublicae arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quaesitum: et quaestio adversa accusatori fuit: qui scelere vecors simul vulgi rumore territus, *robur et saxum, aut parricidarum poenas* minitantium, cessit urbe: ac retractus Ravennâ, exsequi accusationem adigitur: non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum: nam post damnatum Libonem, missis ad Caesarem litteris, exprobraverat, *suum tantum studium sine fructu fuisse*: addideratque quaedam contumaciùs, quàm tutum apud aures superbas et offensioni proniores: ea Caesar octo post annos retulit, medium tempus variè arguens; etiam si tormenta, pervicaciâ servorum, contrà evenissent.

XXX. Dictis dein sententiis, *ut Serenus more majorum puniretur*, quò molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius, *Gyaro aut Donusâ claudendum* censeret: id quoque adspernatus est, *egenam aquae utramque insulam* referens; *dandosque vitae usus, cui vita concederetur*: ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum *de praemiis accusatorum abolendis, si quis majestatis postulatus, ante perfectum judicium se ipse vitâ privavisset*: ibaturque in eam sententiam, ni duriùs contraque morem suum palam pro accusatoribus Caesar, *irritas leges, rempublicam in praecipiti* conquestus esset: *subverterent potiùs jura, quam custodes eorum amoverent*. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, et poenis quidem numquam satis coërcitum, per praemia eliciebantur.

XXXI. His tam adsiduis, tamque moestis, modica laeti

tia interjicitur, quòd C. Cominium, equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quò magis mirum habebatur, gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle: neque enim socordia peccabat; nec occultum est quando ex veritate, quando adumbratâ laetitiâ, facta imperatorum celebrentur: quin ipse compositus aliàs, et velut eluctantium verborum, solutiùs promptiùsque eloquebatur, quotiens subveniret. At P. Suilium quaestorem quondam Germanici, cum Italiâ arceretur, convictus pecuniam ob rem judicandam cepisse, *amovendum in insulam* censuit; tanta contentione animi, ut et jurando obstringeret, *e republica id esse*. Quod asperè acceptum ad praesens, mox in laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem, et Claudii principis amicitiâ diu prosperè, nunquam bene usum. Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, *tamquam falsis majestatis criminibus sororem petivisset*. Catus, ut retuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde judicio perculerat: ejus operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

XXXII. Pleraque eorum quae retuli, quaeque referam, parva forsitan, et levia memoratu videri, non nescius sum: sed nemo Annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteris populi Romani res composuere. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges: aut, si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina, libero egressu memorabant. Nobis in arcto, et inglorius labor. Immota quippe, aut modicè lacessita pax, moestae urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit, introspicere illa, primo adspectu levia, ex quîs magnarum saepe rerum motus oriuntur.

XXXIII. Nam cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt: delecta ex his et constituta reipublicae forma, laudari faciliùs, quàm evenire; vel si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur ut olim, plebe valida, vel cum patres pollerent, noscenda vulgi natura, et quibus modis temperanter haberetur; senatûsque et optimatium ingenia qui maximè perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur: sic converso statu, neque alia rerum, quàm si unus imperitet, haec conquiri tradique, in rem fuerit: quia pauci prudentiâ, honesta ab deteriori-

bus, utilia ab noxiis discernunt; plures aliorum eventis docentur. Ceterùm ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt: nam situs gentium, varietates praeliorum, clari ducum exitus, retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva jussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, et easdem exitu causas conjungimus; obvia rerum similitudine, et satietate. Tum quòd antiquis scriptoribus rarus obtrectator; neque refert cujusquam, Punicas Romanasve acies laetiùs extuleris: at multorum, qui Tiberio regente, poenam vel infamias subiere, posteri manent: utque familiae ipsae jam exstinctae sint; reperies qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent: etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad incoepta redeo.

XXXIV. Cornelio Cosso, Asinio Agrippa Coss. Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primùm audito crimine; *quòd, editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset.* Accusabant Satrius secundus, et Pinarius Natta, Sejani clientes: id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens: quam Cremutius, relinquendae vitae certus, in hunc modum exorsus est: *Verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeò factorum innocens sum. Sed neque haec in principem, aut principis parentem, quos lex majestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor: quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut* Pompejanum *eum Augustus appellaret: neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam* latrones et parricidas, *quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorumdem memoriam tradunt. Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibusque atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar, quàm rescripta oratione, velut apud judices, respondit? Antonii epistolae, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent: carmina Bibaculi et Catulli, referta contumeliis Caesarum leguntur: sed ipse divus Julius, ipse divus Augustus, et tulere ista, et reliquere; haud facilè dixerim, moderatione magis an sapientia: namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur.*

XXXV. *Non attingo Graecos, quorum non modò libertas, etiam libido impunita: aut, si quis advertit, dictis dicta ul-*

tus est. Sed maximè solutum, et sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. Num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis causâ, populum per conciones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas nec victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? Suum cuique decus posteritas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modò Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint. Egressus dein senatu, vitam abstinentiâ finivit: libros per aediles cremandos censuere patres; sed manserunt occultati, et editi. Quo magis socordiam eorum inridere libet, qui praesenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contrà, punitis ingeniis, gliscit auctoritas: neque aliud externi reges, aut qui eâdem saevitiâ usi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperere.

XXXVI. Ceterùm postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus, praefectum urbis Drusum, auspicandi gratiâ tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium: quod à Caesare palam increpitum causa exsilii Salviano fuit. Objecta publicè Cyzicenis *incuria caerimoniarum divi Augusti*, additis *violentiae criminibus adversum cives Romanos:* et amisere libertatem, quàm bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minùs suâ constantiâ, quàm praesidio Luculli, pulsò rege. At Fontejus Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto ficta in eum crimina, per Vibium Serenum: neque tamen id Sereno noxae fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat: nam ut quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles, poenis adficiebantur.

XXXVII. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, *ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique ejus exstrueret:* qua occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis, quorum rumore arguebatur *in ambitionem flexisse*, hujuscemodi orationem coepit: *Scio, patres conscripti, constantiam meam à plerisque desideratam, quòd Asiae civitatibus, nuper idem istud petentibus, non sim adversatus: ergo et prioris silentii defensionem; et quid in futurum statuerim, simul aperiam. Cum divus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti non prohibuisset; quia omnia facta dictaque ejus vice legis observem, placitum jam exemplum promptiùs secutus sum, quia cultui meo veneratio senatûs adjungebatur. Ceterùm ut semel recepisse veniam habuerit; ita per omnes*

provincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.

XXXVIII. *Ego me, patres conscripti, mortalem esse, et hominum efficia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo: qui satis superque memoriae meae tribuent, ut majoribus meis dignum; rerum vestrarum providum; constantem in periculis; offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. Haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies, et mansurae: nam quae saxo struuntur, si judicium posterorum in odium verit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, cives, et deos ipsos precor: hos, ut mihi ad finem usque vitae, quietam et intelligentem humani divinique juris mentem duint; illos, ut quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur.* Perstititque posthac secretis etiam sermonibus adspernari talem sui cultum: quod alii *modestiam*; multi, *quia diffideret*, quidam, *ut degeneris animi*, interpretabantur. *Optumos quippe mortalium altissima cupere. Sic Herculem, et Liberum apud Graecos; Quirinum apud nos, deûm numero additos. Meliùs Augustum, qui speraverit. Cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam: nam contemptu famae, contemni virtutes.*

XXXIX. At Sejanus nimiâ fortunâ socors, et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos: moris quippe tum erat, quamquam praesentem, scripto adire: ejus talis forma fuit: *Benevolentia patris Augusti, et mox plurimis Tiberii judiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non priùs ad deos, quàm ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores, ut unum è militibus, pro incolumitate imperatoris malle. Attamen quod pulcherrimum, adeptum, ut conjunctione Caesaris dignus crederetur: hinc initium spei. Et quoniam audiverit, Augustum, in conlocanda filia, nonnihil etiam de equitibus Romanis consultavisse: ita, si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum, solâ necessitudinis gloriâ usurum: non enim exsuere imposita munia: satis aestimare, firmari domum adversum iniquas Aggrippinae offensiones; idque liberorum causâ: nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset.*

XL. Ad ea Tiberius, laudata pietate Sejani, suisque in eum beneficiis modicè percursis, cum tempus tamquam ad

integram consultationem petivisset, adjunxit: *Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: principum diversam esse sortem, quibus praecipua rerum ad famam dirigenda: ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi matrem et aviam, propiora consilia: simpliciùs acturum: de inimicitiis primùm Agrippinae, quas longè acriùs arsuras: si matrimonium Liviae, velut in partes, domum Caesarum distraxisset; sic quoque erumpere aemulationem foeminarum, eâque discordiâ nepotes suos convelli: quid, si intendatur certamen tali conjugio? Falleris enim, Sejane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae C. Caesari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam, ut cum equite Romano senescat. Ego ut sinam, credisne, passuros, qui fratrem ejus, qui patrem, majoresque nostros, in summis imperiis vidère? Vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui, te invito, perrumpunt, omnibusque de rebus consulunt, excessisse jam pridem equestre fastigium, longeque anteisse patris mei amicitias, non occulti ferunt, perque invidiam tui, me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si, cum in omnes curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem conjunctione tali super alios extulisset, C. Proculejum, et quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitae, nullis reipublicae negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti movemur; quantò validius est, quòd M. Agrippae, mox mihi conlocavit? Atque ego haec, pro amicitia, non occultavi: ceterùm neque tuis, neque Liviae destinatis adversabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre: id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istae, tuusque in me animus mereantur; datoque tempore, vel in senatu, vel in concione non reticebo.*

XLI. Rursum Sejanus, non jam de matrimonio, sed altiùs metuens, *tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam* deprecatur. Ac ne adsiduos in domum coetus arcendo, infringeret potentiam; aut receptando, facultatem criminantibus praeberet; huc flexit, ut Tiberium ad vitam, procul Româ, amoenis locis, degendam impelleret. Multa quippe providebat: sua in manu aditus; litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent: mox Caesarem, vergente jam senecta, secretoque loci molli-

tum, munia imperii faciliùs tramissurum: et minui sibi invidiam, ademptâ salutantum turbâ; sublatisque inanibus, verâ potentiâ augere. Igitur paulatim negotia urbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus *quietem et solitudinem: quis abesse taedia et offensiones, ac praecipua rerum maximè agitari.*

XLII. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano celebris ingenii viro, cognitio, cunctantem jam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet patrum coetus, vocesque, quae plerumque verae et graves coràm ingerebantur; nam, postulato Votieno, *ob contumelias in Caesarem dictas*, testis Æmilius, è militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, et quamquam inter obstrepentes, magna adseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quîs per occultum lacerabatur: adeoque perculsus est, ut *se vel statim, vel in cognitione purgaturum* clamitaret; precibusque proximorum adulatione omnium, aegre componeret animum. Et Votienus quidem majestatis poenis adfectus est. Caesar objectam sibi adversus reos inclementiam eò pervicaciùs amplexus, Aquiliam, adulterii delatam, cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gaetulicus, consul designatus, lege Julia damnasset, exsilio punivit: Apidiumque Merulam, *quòd in acta divi Augusti non juraverat*, albo senatorio erasit.

XLIII. Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes, de jure templi Dianae Limenatidis, quod *suis à majoribus suaque in terra dicatum*, Lacedaemonii firmabant annalium memoriâ, vatumque carminibus: *sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post C. Caesaris et M. Antonii sententiam redditum.* Contrà Messenii, *veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi*, protulere, *suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse: monimentaque ejus rei sculpta saxis, et aere prisco manere: quod si vanum, annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse: neque Philippum potentiâ, sed ex vero statuisse: idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii judicium: sic Milesios, permisso publicè arbitrio, postremò Atidium Geminum, praetorem Achajae decrevisse.* Ita secundum Messenios datum. Et Segestani *aedem Veneris, montem apud Erycum, vetustate delapsam, restaurari* postulavere: nota memorantes de origine ejus, et laeta Tiberio suscepit curam libens, ut consanguineus. Tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum: namque eum, legibus pulsum, civem sibi Smyrnaei addiderant: quo jure Vulcatius Moschus exsul, in Massilienses receptus, bona sua reipublicae eorum, ut patriae, reliquerat.

XLIV. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, et L. Domitius. Lentulo, super consulatum, et triumphalia de Gaetulis, gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae, et modestè habitae. Domitium decoravit pater, civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. Avus Pharsalica acie, pro optimatibus ceciderat: ipse delectus, cui minor Antonia, Octaviâ genita, in matrimonium daretur. Pòst, exercitu flumen Albim transcendit; longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum: easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multa claritudine generis, sed improspera: nam patre ejus, Julio Antonio, ob adulterium Juliae morte punito, hunc admodum adolescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur: habitus tamen supremis honor: ossaque tumulo Octaviorum inlata, per decretum senatûs.

XLV. Iisdem consulibus, facinus atrox, in citeriore Hispania, admissum à quodam agreste, nationis Termestinae: is praetorem provinciae, L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentis frustratus est: neque diu fefellit: nam prehenso ductoque per proximos pagos equo, cujus foret cognitum; et repertus, cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, *frustra se interrogari* clamitavit: *adsisterent socii ac spectarent: nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret*: idemque cum postero ad quaestionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur: qui pecunias è publico interceptas, acriùs quàm ut tolerarent barbari, cogebat.

XLVI. Lentulo Gaetulico, C. Calvisio Coss. decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis, inculti, atque eò ferociùs agitabant. Caussa motûs, super hominum ingenium, quòd pati delectus, et validissimum quemque militiae nostrae dare adspernabantur; ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti; aut, si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversum accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat fore, ut disjecti, aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent, misêre legatos, *amicitiam, obsequiumque* memoraturos; *et mansura haec, si*

nullo novo onere tentarentur: sin ut victis servitium indiceretur, esse sibi ferrum et juventutem, et promptum libertati, aut ad mortem animum. Simul castella rupibus indita, conlatosque illuc parentes et conjuges ostentabant, *bellumque impeditum, arduum, cruentum* minitabantur.

XLVII. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo è Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, veniret, additâ praesenti copiâ, ad hostem pergit, compositum jam per angustias saltuum: quidam audentiùs apertis in collibus visebantur: quos dux Romanus, acie suggressus, haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis, valida manu montem occupat, angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata, aut incondita tuebatur: simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et multa vulnera fecere; propiùs incedentes, eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum et armorum tumultu trucem, haud procul iustruxerat.

XLVIII. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoravi: iisque permissum *vastare, urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et vigilem capesserent*: id primò servatum: mox versi in luxum, et raptis opulenti, omittere stationes; lasciviâ epularum, aut somno et vino procumbere. Igitur hostes, incuriâ eorum compertâ, duo agmina parant: quorum altero populatores invaderentur; alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius praelii non acciperet: tenebrae insuper delectae, augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facilè pelluntur. Thracum auxilia, repentino incursu territa, cum pars munitionibus adjacerent, plures extrà palarentur, tantò infensiùs caesi, quantò *perfugae et proditores ferre arma ad suum patriaeque servitium*, incusabantur.

XLIX. Postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres, praelium auderent: et postquam castello, aut conjunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune jam mu-

niebat: dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus est: tum paulatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra, arctaque circumdare: et struebatur agger, unde saxa, hastae, ignes propinquum jam in hostem jacerentur. Sed nihil aequè, quàm sitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, imbellium, uno reliquo fonte uterentur. Simul equi, armenta, ut mos barbaris, juxtà clausa, egestate pabuli exanimari: adjacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis, malum extremum discordia accessit; his deditionem, aliis mortem, et mutuos inter se ictus parantibus: et erant, qui *non inultum exitium*, *sed eruptionem* suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis.

L. Verùm è ducibus, Dinis provectus senectà, et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, *ponenda arma*, *unum adflictis id remedium*, disserebat. Primusque se cum conjuge et liberis victori permisit: secuti aetate aut sexu imbecilli, et quibus major vitae quàm gloriae cupido. At juventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur: utrique destinatum cum libertate occidere: sed Tarsa *properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus* clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro: nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatae stationes densioribus globis: et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium, incertos obsessores effecerat: cum Sabinus circumire, hortari, *ne ad ambigua sonitûs, aut simulationem quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti, telisque non in falsum jactis.*

LI. Interea barbari catervis decurrentes, nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora jacere: nunc virgultis, et cratibus, et corporibus exanimis, complere fossas: quidam pontes et scalas antè fabricati, inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere, et adversus resistentes cominus niti: miles contrà deturbare telis, pellere umbonibus; muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. His partae victoriae spes, et, si cedant, insignitius flagitium; illis extrema jam salus, et adsistentes plerisque matres et conjuges, earumque lamenta addunt animos: nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improvisa; suorum atque hostium ignoratio; et montis anfractu repercussae, velut à tergo voces, adeo cuncta mi-

sueverant, ut quaedam munimenta Romani, quasi perrupta, omiserint: neque tamen pervasere hostes, nisi admodum pauci: ceteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, adpetente jam luce, trusere ad summa castelli: ubi tandem coacta deditio, et proxima sponte incolarum recepta: reliquis, quò minùs vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiems subvenit.

LII. At Romae, commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina ejus postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens praeturâ, modicus dignationis, et quoquo facinore properus clarescere, *crimen impudicitiae*, *adulterum Furnium*, *veneficia in principem et devotiones* objectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri reperit: quo initio invidiae, *Non ejusdem*, ait, *mactare divo Augusto victimas, et posteros ejus insectari: non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram caelesti sanguine ortam intelligere, discrimen, suscipere sordes: frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii causa sit, quòd Agrippinam stultè prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae ob eadem adflictae.* Audita haec raram occulti pectoris vocem elicuere, correptamque Graeco verso admonuit: *ideo laedi*, *quia non regnaret*. Pulchra, et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio, et secuta adseveratione Caesaris, quâ *suo jure disertum* eum appellavit: mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiae quàm morum famâ fuit: nisi quòd aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.

LIII. At Agrippina, pervicax irae, et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrymis, mox invidiam et preces orditur: *subveniret solitudini, daret maritum: habilem adhuc juventam sibi; neque aliud probis quàm ex matrimonio solatium: esse in civitate . . . Germanici conjugem: ac liberos ejus recipere dignarentur.* Sed Caesar, non ignarus quantum ex republica peteretur; ne tamen offensionis aut metûs manifestus foret, sine responso, quamquam instantem, reliquit. Id ego à scriptoribus annalium non traditum, reperi in commentariis Agrippinae, filiae: quae Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

LIV. Ceterùm Sejanus moerentem et improvidam altiùs perculit, immissis, qui per speciem amicitiae monerent, *paratum ei venenum*, *vitandas soceri epulas*. Atque illa, simu-

lationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos; donec advertit Tiberius, fortè, an quia audiverat? idque quo acriùs experiretur, poma ut erant adposita laudans, nurui sua manu tradidit: aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore, servis tramisit: nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem, *non mirum*, ait, *si quid severius in eam statuisset, à qua veneficii insimularetur.* Inde rumor, *parari exitium: neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri.*

LV. Sed Caesar, quò famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiae, ambigentes *quanam in civitate templum statueretur*, plures per dies audivit. Undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversae: neque multum inter se distantia memorabant, *de vetustate generis, studio in populum Romanum, per bella Persi et Aristonici aliorumque regum.* Verùm Hypaepeni, Trallianique, Laodicenis et Magnetibus simul, tramissi, ut parum validi. Ne Ilienses quidem, cum *parentem urbis Romae Trojam* referrent, nisi antiquitatis gloriâ pollebant: paulum addubitatum, quòd Halicarnasii *mille et ducentos per annos nullo motu terrae nutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant.* Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede Augusto ibi sita, satis adeptos creditum. Ephesii, Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimoniâ occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter, Smyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere, ut consanguinei: nam *Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum novas ut conderet sedes: et ducum è nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italia: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Graeciam populis, cui mox à Pelope nomen:* simul *litteras imperatorum, et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem caeli, ac dites circùm terras* memorabant.

LVI. At Smyrnaei, repetita vetustate, *seu Tantalus Jove ortus illos, sive Theseus divina et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset;* transcendêre ad ea, quîs maximè fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia, non modò externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur: *seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem jam Romani populi rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe, et validis per Asiam regibus:* simul *L. Sullam testem* adferebant,

gravissimo in discrimine exercitûs, ob asperitatem hiemis, et penuriam vestis, cum id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxisse corpori tegmina, nostrisque legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres, Smyrnaeos praetulere: censuitque Vibius Marsus *ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur, qui templi curam susciperet:* et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e praetoriis sorte missus est.

LVII. Inter quae diu meditato, prolatoque saepius consilio, tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa, apud Capuam Jovi, apud Nolam Augusto; sed certus procul urbe degere. Causam abscessûs, quanquam secutus plurimos auctorum ad Sejani artes retuli: quia tamen caede ejus patrata, sex postea annos pari secreto conjunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem, cum factis promeret, locis occultantem. Erant qui crederent in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis, et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta: et Rhodi secreto, vitare coetus, recondere voluptates insuerat. Traditur etiam matris impotentiâ extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum ejus accepisset. Nam dubitaverat Augustus Germanicum sororis nepotem, et cunctis laudatum, rei Romanae imponere: sed precibus uxoris evictis, Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit: idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

LVIII. Profectio arcto comitatu fuit: unus senator consulatu functus, Coccejus Nerva, cui legum peritia: eques Romanus, praeter Sejanum, ex inlustribus Curtius Atticus: ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti caelestium, *iis motibus siderum excessisse Româ Tiberium, ut reditus illi negaretur:* unde exitii causa multis fuit properum finem vitae conjectantibus vulgantibusque: neque enim tam incredibilem caussam providebant, ut undecim per annos libens patriâ careret. Mox patuit breve confinium artis et falsi; veraque quàm obscuris tegerentur: nam *in urbem non regressurum*, haud fortè dictum: ceterorum nescii egêre, cum propinquo rure, aut litore, et saepe moenia urbis adsidens, extremam senectam compleverit.

LIX. Ac fortè illis diebus oblatum Caesari anceps periculum, auxit vana rumoris; praebuitque ipsi materiem, cur

amicitiae constantiaeque Sejani magis fideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum *Speluncae*, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu: ejus os, lapsis repentè saxis, obruit quosdam ministros: hinc metus in omnes, et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Sejanus genu, vultuque, et manibus super Caesarem suspensus, opposuit sese incidentibus: atque habitu tali repertus est à militibus, qui subsidio venerant. Major ex eo: et quamquam exitiosa suaderet, ut non suî anxius, cum fide audiebatur. Adsimulabatque judicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni, et quamquam modestà juventâ, plerumque tamen quid in praesentiarum conduceret oblitum; dum à libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur, *ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum Romanum: cupere exercitus: neque ausurum contrà Sejanum, qui nunc patientiam senis, et segnitiam juvenis juxtà insultet.*

LX. Haec atque talia audienti, nihil quidem pravae cogitationis, sed interdum voces procedebant contumaces, et inconsultae; quas adpositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper sollicitudinum formae oriebantur: nam alius occursum ejus vitare: quidam salutatione reddita statim averti: plerique incoeptum sermonem abrumpere; insistentibus contrà inridentibusque, qui Sejano fautores aderant. Enimverò Tiberius torvus, aut falsùm renidens vultu; seu loqueretur, seu taceret juvenis; crimen ex silentio, ex voce: ne nox quidem secura, cum uxor vigilias, somnos, suspiria matri Liviae, atque illa Sejano patefaceret: qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe objecta principis loci, si priorem aetate et jam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae, et solita fratribus odia, accendebatur invidiâ, quòd mater Agrippina promptior Neroni erat: neque tamen Sejanus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur; gnarus praeferocem, et insidiis magis opportunum.

LXI. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa, claris majoribus quàm vetustis, vitâque non degener; et Q. Haterius, familiâ senatoriâ, eloquentiae, quoad vixit, celebratae: monimenta ingenii ejus haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quàm curâ vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit; sic Haterii canorum illud et profluens, cum ipso simul extinctum est.

LXII. M. Licinio, L. Calpurnio Coss. ingentium bellorum cladem aequavit malum improvisum: ejus initium simul et finis, exstitit. Nam coepto apud Fidenam amphitheatro, Atilius quidam libertini generis, quò spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit: ut qui non abundantiâ pecuniae, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quaesivisset. Adfluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre sexus omnis aetas, ob propinquitatem loci effusiùs: unde gravior pestis fuit, confertâ mole, dein convulsâ, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortalium, spectaculo intentos, aut qui circùm adstabant, praeceps trahit, atque operit. Et illi quidem quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugêre. Miserandi magis, quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu, conjuges aut liberos noscebant. Jam ceteri famâ exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari: etiam quorum diversa de causa amici aut necessarii aberant, pavere tamen: neque dum comperto, quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.

LXIII. Ut coepere dimoveri obruta; concursus ad exanimos complectentium, osculantium: et saepe certamen, si confusior facies, et par forma aut aetas, errorem adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. Cautumque in posterum senatusconsulto, *ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neve amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatae.* Atilius in exsilium actus est. Ceterùm sub recentem cladem patuere procerum domus, fomenta, et medici passim praebiti: fuitque urbs per illos dies, quamquam moesta facie, veterum institutis similis, qui magna post praelia saucios largitione et cura sustentabant.

LXIV. Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Caelio: *feralemque annum* ferebant, *et ominibus adversis susceptum principi consilium absentiae*, qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; ni Caesar obviam isset, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actaeque ei grates apud senatum, ab inlustribus; famâque apud populum, quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam, et ultro accitos, munificentiâ juverat. Adduntur sententiae, ut mons Caelius in posterum *Augustus* appellaretur: quando cunctis circùm flagrantibus,

sola Tiberii effigies, sita in domo Junii senatoris, inviolata mansisset. *Evenisse id olim Claudiae Quintae, ejusque statuam vim ignium bis elapsam, majores apud aedem Matris deûm consecravisse: sanctos acceptosque numinibus Claudios: et augendam caerimoniam loco, in quo tantum in Principem honorem dii ostenderint.*

LXV. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus *Querquetulanum* cognomento fuisse, quòd talis silvae frequens, fecundusque erat: mox *Caelium* appellitatum à Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, cum auxilium appellatum ductavisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regnum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt: cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitasse, unde *Tuscum vicum* è vocabulo advenarum dictum.

LXVI. Sed ut studia procerum, et largitio principis adversùm casum solatium tulerant; ita accusatorum major in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: corripueratque Varum Quinctilium divitem, et Caesari propinquum, Domitius, Afer, Claudiae Pulchrae, matris ejus condemnator; nullo mirante, quòd diu egens, et parto nuper praemio male usus, plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse, miraculo erat, quia claris majoribus, et Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus, et *opperiendum imperatorem* censuit: quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

LXVII. At Caesar dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset, *ne quis quietem ejus inrumperet*, concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur; perosus tamen municipia, et colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii disjunctam. Solitudinem ejus placuisse maximè crediderim, quoniam importuosum circà mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia; neque adpulerit quisquam, nisi gnaro custode: caeli temperies hieme mitis, objectu montis, quo saeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa, et aperto circùm pelago peramoena; prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus, et molibus insiderat; quantò intentus olim publicas ad curas, tantò occultior in luxus, et malum otium resolutus. Mane-

bat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Sejanus augere etiam in urbe suetus, acriùs turbabat, non jam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis: quîs additus miles, nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat: ultroque struebantur, qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, objiciebantur.

LXVIII. Junio Silano, et Silio Nerva Coss. foedum anni principium incessit, tracto in carcerem inlustri equite Romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat conjugem liberosque ejus percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus; eòque apud bonos laudatus, et gravis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petilius Rufus, M. Opsius, praeturâ functi, adgrediuntur, cupidine consulatûs; ad quem non nisi per Sejanum aditus: neque Sejani voluntas, nisi scelere quaerebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent: deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris jacere fortuitos primùm sermones: mox laudare constantiam, *quòd non ut ceteri florentis domûs amicus, adflictam deseruisset:* simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. Et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrymas, junxit questus; audentiùs jam onerat Sejanum, saevitiam, superbiam, spes ejus: ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones tamquam vetita miscuissent, speciem arctae amicitiae facere. Ac jam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos, quasi ad fidissimum, deferre.

LXIX. Consultant quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur: nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies: et si pone fores adsisterent, metus visus, sonitus, aut fortè ortae suspicionis erat. Tectum inter et laquearia, tres senatores, haud minùs turpi latebra quàm detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit: praeteritaque et instantia, quorum affatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille, et diutius; quantò moesta, ubi semel prorupere, difficiliùs reticentur. Properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litteris, ordinem fraudis, suumque ipsi dedecus narravere. Non aliàs magis anxia et pavens civitas, egens adversum proximos, congressus, collo-

quia, notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

LXX. Sed Caesar solemnia incipientis anni, Kalendis Januariis, epistolâ precatus, vertit in Sabinum, *corruptos quosdam libertorum, et petitum se* arguens, ultiónemque haud obscurè poscebat: nec mora, quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantum, obducta veste, et adstrictis faucibus, niti poterat, clamitans, *Sic inchoari annum, has Sejano victimas cadere:* quò intendisset oculos, quò verba acciderent, fuga, vastitas: deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, id ipsum paventes, quòd timuissent. *Quem enim diem vacuum poenâ, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non imprudentem Tiberium tantam invidiam adiisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quominus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant.* Secutae insuper litterae, grates agentis, *quòd hominem infensum reipublicae punivissent:* adjecto, *trepidam sibi vitam suspectas inimicorum insidias*, nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

LXXI. Ni mihi destinatum foret, suum quaeque in annum referre, avebat animus anteire, statimque memorare exitus; quos Latinius atque Opsius, ceterique flagitii ejus repertores habuere, non modò postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui scelerum ministros, ut perverti ab aliis nolebat; ita plerumque satiatus, et oblatis in eamdem operam recentibus, veteres et praegraves adflixit: verùm has atque alias sontium poenas, in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cujus liberorum Agrippina matertera erat, *petendum à principe, ut metus suos senatui fateretur, amoverique sineret.* Nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quàm dissimulationem diligebat: eo aegriùs accepit recludi, quae premeret: sed mitigavit Sejanus, non Galli amore, verùm ut cunctationes principis aperirentur: gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere. Per idem tempus Julia mortem obiit, quam neptem Augustus convictam adulterii damnaverat, projeceratque in insulam Trimetum, haud procul Apulis litoribus: illic viginti annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata: quae florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

LXXII. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pa-

cem exsuere, nostrâ magis avaritiâ, quàm obsequii impatientes. Tributum iis Drusus jusserat modicum, pro angustia rerum, *ut in usus militares, coria boum penderent*: non intentâ cujusquam curâ, quae firmitudo, quae mensura; donec Olennius, è primipilaribus, regendis Frisiis impositus, *terga urorum* delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs tolerabatur, quîs ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boves ipsos, mox agros, postremò corpora conjugum aut liberorum, servitio tradebant. Hinc ira et questus; et postquam non subveniebatur, remedium ex bello: rapti, qui tributo aderant milites, et patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ praevenit, receptus castello cui nomen *Flevum*: et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat.

LXXIII. Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniae propraetori cognitum, vexilla legionum è superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit: ac simul utrumque exercitum Rheno devectum, Frisiis intulit; soluto jam castelli obsidio, et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat: atque interim repertis vadis, alam Caninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet: qui jam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leves cohortes; ac rursum duae; dein tempore interjecto, alarius eques immissus; satis validi, si simul incubuissent: per intervallum adventantes, neque constantiam addiderant turbatis, et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum tradit: atque ille, dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum implorabat: prorumpunt quintani ante alios, et acri pugna hoste pulso, recipiunt cohortes alasque fessas vulneribus. Neque dux Romanus ultum iit, aut corpora humavit; quamquam multi tribunorum praefectorumque, et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem *Baduhennae* vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: et aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis quondam stipendiarii villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

LXXIV. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen: dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur:

pavor internus occupaverat animos; cui remedium adulatione quaerebatur. Ita, quamquam diversis super rebus consulerentur, *aram Clementiae, aram Amicitiae, efficiesque circùm Caesaris ac Sejani censuere*: crebrisque precibus efflagitabant, *visendi sui copiam facerent*. Non illi tamen in urbem, aut propinqua urbi digressi sunt: satis visum omittere insulam, et in proximo Campaniae adspici: eò venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Sejanum; cujus durior congressus, atque eo per ambitum, et societate consiliorum parabatur. Satis constabat auctam ei adrogantiam, foedum illud in propatulo servitium spectanti: quippe Romae sueti discursus; et magnitudine urbis incertum, quod quisque ad negotium pergat: ibi campo aut litore jacentes, nullo discrimine, noctem ac diem, juxtà gratiam aut fastus janitorum perpetiebantur: donec idque vetitum: et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat: quidam malè alacres, quibus infaustae amicitiae gravis exitus imminebat.

LXXV. Ceterùm Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias jussit. In Domitio super vetustatem generis propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam, et per eam Augustum avunculum praeferebat.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER V.

Juliae Augustae mors et elogium. Tiberius etiam mortuae parum aequus. Urgens dominatio. Agrippina et Nero accusati. In eos populi favor, irato Tiberio. (Desunt triennii fere acta) *Sejani ob res novas eversi ruina trahit amicos ejus: puniti et liberi. Pseudo-Drusus in Graecia se ostentat: eum persequitur Sebinus. Discordia consulum. Haec gesta annis circiter tribus,*

Coss. { C. Rubellio Gemino, C. Fufio Gemino.
M. Vinnicio Quartino, L. Cassio Longino.
Tib. Julio Caesare Augusto V. L. Ælio Sejano.

I. RUBELLIO, et Fufio Coss. quorum utrique geminus cognomentum erat, Julia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam, et adoptione Liviorum Juliorumque clarissimae. Primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompejum ac Triumviros pacta, in urbem rediit. Exin Caesar, cupidine formae, aufert marito, incertum an invitam, adeo properus, ut, ne spatio quidem ad enitendum dato, penatibus suis gravidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit: sed sanguini Augusti per conjunctionem Agrippinae et Germanici adnexa, communes pronepotes habuit. Sanctitate domûs priscum ad morem, comis ultrà quàm antiquis feminis probatum, mater impotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. Funus ejus modicum, testamentum diu irritum fuit: laudata est pro rostris à C. Caesare pronepote, qui mox rerum potitus est.

II. At Tiberius, quòd supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amoenitate vitae, *magnitudinem negotiorum* per litteras excusavit: honoresque memoriae ejus ab senatu largè decretos, quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis, et addito *ne caelestis religio decerne-*

12

retur: sic ipsam maluisse: quin et parte ejusdem epistolae increpuit *amicitias muliebres*, Fufium consulem obliquè perstringens: is gratiâ Augustae floruerat, aptus alliciendis feminarum animis: dicax idem, et Tiberium acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.

III. Ceterùm ex eo praerupta jam et urgens dominatio: nam incolumi Augusta, erat adhuc perfugium; quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium; neque Sejanus audebat auctoritati parentis anteire: tunc velut frenis exsoluti proruperunt: missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae, quas pridem adlatas et cohibitas ab Augusta credidit vulgus: haud enim multum post mortem ejus recitatae sunt. Verba inerant quaesitâ asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium; *amores juvenum*, *et impudicitiam* nepoti objectabat: in nurum ne id quidem confingere ausus, *adrogantiam oris et contumacem animum* incusavit, magno senatûs pavore ac silentio: donec pauci, quis nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur), *ut referretur* postulavere, promptissimo Cotta Messallino cum atroci sententia: sed aliis à primoribus, maximeque à magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infensè invectus, cetera ambigua reliquerat.

IV. Fuit in senatu Junius Rusticus, componendis patrum actis delectus à Caesare, eòque meditationes ejus introspicere creditus: is fatali quodam motu (neque enim antè specimen constantiae dederat), seu pravâ solertiâ, dum imminentium oblitus, incerta pavet, inserere se dubitantibus, ac monere consules *ne relationem inciperent*: disserebatque, *brevibus momentis summa verti posse; dandumque interstitium poenitentiae senis*. Simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens, circumsistit curiam, festisque in Caesarem ominibus, *falsas litteras, et principe invito exitium domui ejus intendi*, clamitat: ita nihil triste illo die patratum: ferebantur etiam sub nominibus consularium fictae in Sejanum sententiae; exercentibus plerisque per occultum, atque eò procaciùs, libidinem ingeniorum: unde illi ira violentior, et materies criminandi: *spretum dolorem principis ab senatu; descivisse populum, audiri jam et legi novas conciones, nova patrum consulta; quid reliquum, nisi ut caperent ferrum? et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent?*

V. Igitur Caesar repetitis adversùm nepotem et nurum probris, increpitaque per edictum plebe, questus apud patres, *quòd fraude unius senatoris imperatoria majestas elusa publi-*

cè *foret ; integra tamen sibi cuncta* postulavit : nec ultra deliberatum, quo minus non quidem extrema decernerent, id enim vetitum, sed *paratos ad ultionem, vi principis impediri* testarentur.

VI. Quatuor et quadraginta orationes super ea re habitae, ex quîs ob metum paucae, plures adsuetudine . . . . *mihi pudorem aut Sejano invidiam allaturum censui . . . versa est fortuna, et ille quidem qui collegam et generum adsciverat, sibi ignoscit : ceteri, quem per dedecora fovère, cum scelere insectantur. . . Miserius sit cb amicitiam accusari, an amicum accusare, haud discreverim. . . Non crudelitatem, non clementiam cujusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus anteibo periculum. Vos obtestor, ne memoriam nostri per moerorem, quàm laeti retineatis, adjiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala effugerunt.*

VII. Tunc singulos, ut cuique adsistere, adloqui animus erat, retinens aut dimittens, partem diei absumpsit ; multoque adhuc coetu, et cunctis intrepidum vultum ejus spectantibus, cum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. Neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blaesum multa foedaque incusavisset.

VIII. Relatum inde de P. Vitellio, et Pomponio Secundo : illum indices arguebant, *claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse* : huic à Considio, praeturâ functo, objectabatur *Ælii Galli amicitia, qui, punito Sejano, in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, perfugisset* : neque aliud periclitantibus auxilii, quàm in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere : mox crebris prolationibus, spem ac metum juxtà gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro, levem ictum venis intulit, vitamque aegritudine animi finivit. At Pomponius, multâ morum elegantiâ, et ingenio inlustri, dum adversam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

IX. Placitum posthac, *ut in reliquos Sejani liberos adverteretur ;* vanescente quamquam plebis ira, ac plerisque per priora supplicia lenitis. Igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens : puella adeo nescia, ut crebrò interrogaret ; *quod ob delictum, et quò traheretur ? neque facturam ultrà ;* et *posse se puerili verbere moneri.* Tradunt temporis ejus auctores, *quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice, laqueum juxta compressam : exin oblisis faucibus id aetatis corpora in Gemonias abjecta.*

X. Per idem tempus Asia atque Achaja exterritae sunt acri magis quàm diuturno rumore, *Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas, mox in continenti visum* : et erat juvenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis, velut agnitus, per dolumque comitantibus. Alliciebantur ignari famâ nominis, et promptis Graecorum animis ad nova et mira : *quippe elapsum custodiâ pergere ad paternos exercitus, Ægyptum aut Syriam invasurum*, fingebant simul, credebantque: jam juventutis concursu, jam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus, et inanium spe; cum auditum id Poppaeo Sabino. Is Macedoniae tum intentus, Achajam quoque curabat. Igitur, quò vera seu falsa anteiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam Ægaei maris insulam, et Piraeeum Atticae orae, dein Corinthiense litus, angustiasque Isthmi evadit: marique alio Nicopolim, Romanam coloniam, ingressus, ibi demum cognoscit, solertiùs interrogatum, *quisnam foret*, dixisse, *M. Silano genitum:* et multis sectatorum dilapsis, ascendisse navem, tamquam Italiam peteret: scripsitque haec Tiberio: neque nos originem finemve ejus rei ultrà comperimus.

XI. Exitu anni, diu aucta discordia consulum erupit: nam Trio, facilis capessendis inimicitiis, et foro exercitus, *ut segnem Regulum ad opprimendos Sejani ministros* obliquè perstrinxerat: ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modò retudit collegam: sed *ut noxium conjurationis* ad disquisitionem trahebat. Multisque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER VI.

Tiberius ambiguus an urbem intraret, et saepe in propinqua degressus, Capreas rursum et solitudinem maris repetit, pudore scelerum ac libidinum, quibus indomitis inardescebat. Romae senatûs misera conditio, adulantis foedè principi et ejus in reos crudelitati servientis. Quidam tamen delatores Caesaris litteris perculsi: sed Messallinus Cotta, saevissimae cujusque sententiae auctor, è reis eximitur per ejusdem litteras, quarum insigne initium. Plurimi ob Sejani amicitiam accusati, interque eos M. Terentius eques Romanus, cujus libera et egregia defensio inserta. Nec feminae exsortes periculi, materque necatur, eo quòd filii necem flevisset. L. Pisonis praefecti urbis mors et funus, et per occasionem de origine ejus muneris et progressus. Decretum Senatus de recipiendo Sibyllae libro, qui tamen notioni quindecimvirûm subjicitur. Seditio Romae ob gravitatem annonae, deque eâ re Tiberii litterae ad Senatum. Germanici filiae nuptum datae L. Cassio, et M. Vinicio. Foeneratores in judicium vocati; repressae usurae, et liberalitate Caesaris multorum fides refecta. Iterum accusationes majestatis; et Pompejae Macrinae, patrique ejus ac fratri crimini datum, quòd Theophanem proavum horum Cn. Pompejus inter intimos habuisset. Tiberius tot suppliciis irritatus, omnes Sejanianae conjurationis reos necari jubet: quorum corporibus, donec in Tiberim traherentur, circumjecit custodes, neque propinquis aut amicis adsistere, aut illacrymare permissum. C. Caesar Claudiam uxorem accipit: ejus mores, et callida simulatio in avum. Tiberii praesagium de Ser. Galba, et per eam causam de Mathematicis aliquid et Thrasyllo. Drusi Germanici filii miseranda mors; item Agrippinae: et in defunctos foeda insectatio Tiberii. Nerva jureconsultus, proximus amicorum Caesaris, abstinentiâ cibi sponte extinguitur. Plancina, olim infesta Germanico sua manu sera magis quàm immerita supplicia persolvit. Aliquot aliorum illustrium mortes. Pohenix in Ægypto visa, et super ea veterum opiniones ac judicia. Rursus accusati et ad mor-

tem adacti; et quidam delatores poenis adfecti. Gaetulicus unus omnium Sejani adfinium incolumis. Nobiles Parthi, odio regis Artabani, in urbem veniunt, Phrahatem regis Phrahatis filium sibi regem poscentes: quem ornatum Caesar paternum ad fastigium evehit: sed eo apud Syriam defuncto, Tiritadem sanguinis ejusdem, aemulum Artabano, mittit Tiberius, cunctisque, quae apud Orientem parabantur, L. Vitellium praeficit. Praelia inter Armenos et Parthos. Artabanus regno exsutus, et in Scytiam profugus: cui Tiridates sufficitur Vitellii consilio et armis. At Romae inlustrium damnationes et mortes, Tiberio ad portas urbis sedente, et velut undantem per domos sanguinem adspiciente. Clitae Cilices regi suo rebelles, et à M. Trebellio repressi. Rex Tiridates dissidio procerum pellitur, et Artabanus in regnum iterum accitur. Romae incendium atrox, quod damnum Caesaris liberalitate levatur. Tiberii deliberatio de successore, ejusque virium defectio, et mors per Macronem injectu multae vestis properata. Haec gesta annis circiter sex.

Coss.	Cn. Domitio, M. Furio Camillo. Ser. Sulpicio Galba, L. Cornelio Sulla. Paullo Fabio, L. Vitellio. C. Cestio Gallo, M. Servilio Rufo. Q. Plautio, Sex Papinio. Cn. Acerronio, C. Pontio.

I. Cn. Domitius, et Camillus Scribonianus consulatum inierant, cum Caesar, tramisso, quod Capreas et Surrentum interluit freto, Campaniam praelegebat, ambiguus an urbem intraret: seu, quia contrà destinaverat, speciem venturi simulans: et saepe in propinqua digressus, aditis juxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum: quibus adeo indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret: nec formam tantùm et decora corpora; sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines majorum, incitamentum cupidinis habebat: tuncque primùm ignota antè vocabula reperta sunt, *sellariorum* et *spintriarum*, ex foeditate loci ac multiplici patientia: praepositique servi qui quaererent, pertraherent, dona in promptos, minas adversum abnuentes: et si retinerent propinquus, aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita, velut in captos, exercebant.

II At Romae principio anni, quasi recens cognitis Liviae

flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam ejus: et *bona Sejani ablata aerario, ut in fiscum cogerentur*, tamquam referret. Scipiones haec, et Silani, et Cassii, iisdem ferme aut paulum immutatis verbis, adseveratione multa censebant: cum repentè Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat *deligere senatores, ex quis viginti sorte ducti, et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem ejus defenderent*: crediderat nimirum epistolae, *subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, ut tutus à Capreis urbem peteret*. Tiberius tamen ludibria seriis permiscere solitus, egit gratias benevolentiae patrum: *sed quos omitti posse? quos deligi? semperne eosdem? an subinde alios? et honoribus perfunctos, an juvenes? privatos, an è magistratibus? quam deinde speciem fore, sumentium in limine curiae gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret*. Haec adversus Togonium, verbis moderans: neque ultra abolitionem sententiae suadere.

III. At Juniam Gallionem, qui censuerat, *ut praetoriani, actis stipendiis, jus apiscerentur in quatuordecim ordinibus sedendi*, violenter increpuit; velut coràm rogitans, *quid illi cum militibus? quos neque dicta imperatoris, neque praemia, nisi ab imperatore accipere par esset: reperisse prorsus, quod divus Augustus non providerit; an potiùs discordiam et seditionem à satellite Sejani quaesitam? quâ rudes animos, nomine honoris, ad corrumpendum militiae morem propelleret*. Hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, statim curiâ, deinde Italiâ exactus: et quia incusabatur facilè toleraturus exsilium, delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem custoditurque domibus magistratuum. Iisdem litteris Caesar Sextium Paconianum praetorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque à Sejano, cujus ope dolus C. Caesari pararetur: quod postquam patefactam, prorupere concepta pridem odia et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.

IV. Ut verò Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus juxtà invisi, gratissimum spectaculum praebebatur. Latiaris, ut retuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini, et tunc luendae poenae primus fuit. Inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, *cur mutua accusatione intenta, nunc silerent? metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere haberi; at non patribus reticenda quae*

audivissent. Regulus *manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum*: Trio *aemulationem inter collegas, et si qua discordes jecissent, meliùs obliterari*, respondit. Urgente Agrippa, Sanquinius Maximus è consularibus, oravit senatum, *ne curas imperatoris, conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis*: sic Regulo salus, et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno, aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam, quamvis crudelem principem non metuens, illustribus viris perniciem, inter ganeam ac stupra, meditabatur.

V. Exin Cotta Messallinus, saevissimae cujusque sententiae auctor, eòque inveteratâ invidiâ, ubi primum facultas data, arguitur pleraque: C. Caesarem, quasi incestae virilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, *novendialem* eam *caenam* dixisse: querensque de potentia Manii Lepidi, ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse, *illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus*: neque cuncta à primoribus civitatis revincebatur: iisque instantibus, ad imperatorem provocavit: nec multo pòst litterae adferuntur, quibus, in modum defensionis, repetito *inter se atque Cottam amicitiae principio, crebrisque ejus officiis* commemoratis, *ne verba pravè detorta, neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur*, postulavit.

VI. Insigne visum est earum Caesaris litterarum initium: nam his verbis exorsus est: *Quid scribam vobis, patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, dii me deaeque pejus perdant, quàm perire me quotidie sentio, si scio.* Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse adspici laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita saevitiâ, libidine, malis consultis, animus dilaceretur: quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur.

VII. Tum facta patribus potestate statuendi de *Caeciliano senatore, qui plurima adversum Cottam prompserat*, placitum *eamdem poenam inrogari, quam in Arusejum et Sanquinium, accusatores L. Arruntii*: quo non aliud honorificentius Cottae evenit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequabatur. Quintus Servaeus posthac, et Minucius Thermus inducti: Servaeus, praeturâ functus, et quondam Ger-

manici comes; Minucius equestri loco, modestè habita Sejani amicitiâ: unde illis major miseratio: contrà Tiberius *praecipuos ad scelera* increpans, admonuit C. Cestium patrem *dicere senatui, quae sibi scripsisset*; suscepitque Cestius accusationem: quod maximè exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum: neque discerneres alienos à conjunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut vetustate obscurum: perinde in foro, in convivio, quaqua de re locuti, incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat; pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valetudine et contactu. Sed Minucius et Servaeus damnati, indicibus accessere. Tractique sunt in casum eumdem Julius Africanus, è Santonis, Gallica civitate; Sejus Quadratus: originem non reperi. Neque sum ignarus, à plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copiâ fatiscunt; aut, quae ipsis nimia et moesta fuerant, ne pari taedio lecturos adficerent, verentur. Nobis pleraque digna cognitu obvenere, quamquam ab aliis incelebrata.

VIII. Nam ea tempestate, quâ Sejani amicitiam ceteri falsò exsuerant, ausus est eques Romanus M. Terentius; ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo: *Fortunae quidem meae fortasse minùs expediat adgnoscere crimen, quàm abnuere: sed utcumque casura res est, fatebor et fuisse me Sejano amicum, et ut essem expetisse; et postquàm adeptus eram, laetatum. Videram collegam patris, regendis praetoriis cohortibus; mox urbis et militiae munia simul obeuntem: illius propinqui et adfines honoribus augebantur: ut quisque Sejano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus: contrà quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur: nec quemquam exemplo adsumo: cunctos, qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. Non enim Sejanum Vulsiniensem, sed Claudiae et Juliae domûs partem, quas adfinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatûs socium, tua officia in republica capessentem, colebamus. Non est nostrum aestimare, quem suprà ceteros, et quibus de causis extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedere: nobis obsequii gloria relicta est. Spectamus porro, quae coràm habentur, cui ex te opes, honores, quîs plurimâ juvandi nocendive potentiâ: quae Sejano fuisse, nemo negaverit: abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere, inlicitum, anceps: nec ideo adsequare. Ne, patres conscripti, ultimum Sejani diem, sed sexdecim annos cogitaveritis: etiam Satrium atque Pomponium venerabamur:*

libertis quoque ac janitoribus ejus notescere, pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta haec defensio et promiscua dabitur? imo justis terminis dividatur: insidiae in rempublicam, consilia caedis adversum imperatorem, puniantur: de amicitia et officiis, idem finis et te, Caesar et nos absolverit.

IX. Constantia orationis, et quia repertus erat, qui efferret, quae omnes animo agitabant, eò usque potuere, ut accusatores ejus, additis quae ante deliquerant, exsilio aut morte multarentur. Secutae dehinc Tiberii litterae in Sex. Vestilium, praetorium, quem, Druso fratri percarum, in cohortem suam transtulerat: causa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quaedam in C. Caesarem, ut impudicum, sive ficto habita fides: atque ob id convictu principis prohibitus, cum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas: precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, majestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus: contremuerantque patres: nam quotùs quisque adfinitatis, aut amicitiae tot inlustrium virorum, expers erat? ni Celsus urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis, ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit; datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

X. Ne feminae quidem exsortes periculi: quia occupandae reipublicae argui non poterant, *ob lacrymas* incusabantur: necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quòd filii necem flevisset. Haec apud senatum: nec secus apud principem Vescularius Flaccus, ac Julius Marinus ad mortem aguntur, è vetustissimis familiarium Rhodum secuti, et apud Capreas individui: Vescularius insidiarum in Libonem internuntius; Marino participe, Sejanus Curtium Atticum oppresserat: quò laetiùs acceptum, sua exempla in consultores recidisse. Per idem tempus L. Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit: nullius servilis sententiae sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Patrem ei censorium fuisse memoravi: aetas ad octogesimum annum processit: decus triumphale in Thracia meruerat: sed praecipua ex eo gloria, quòd praefectus Urbi recens, continuam potestatem, et insolentiâ parendi graviorem, mirè temperavit.

XI. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligeba-

tur, qui jus redderet, ac subitis mederetur: feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos: dein consules mandabant; duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur, qui consulare munus usurpet. Ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus, qui coërceret servitia, et quod civium audaciâ turbidum, nisi vim metuat: primusque Messalla Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quamquam provecta aetate, egregiè toleravit. Dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere, ex decreto senatus, celebratus est.

XII. Relatum inde ad patres à Quinctiliano, tribuno plebei, *de libro Sibyllâe, quem* Caninius Gallus, quindecimvir, *recipi inter ceteros ejusdem vatis, et ea de re senatus consultum* postulaverat: quo per discessionem facto, misit litteras Caesar, modicè tribunum increpans, *ignarum antiqui moris ob juventam.* Gallo exprobrabat, *quòd scientiae caerimoniarumque vetus, incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet, lecto per magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum, egisset.* Simul commonefecit; *quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad praetorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret:* quod à majoribus quoque decretum erat, post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, et Italicas colonias carminibus Sibyllae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirûm is liber subjicitur.

XIII. Iisdem consulibus, gravitate annonae juxta seditionem ventum: multaque, et plures per dies, in theatro licentiùs efflagitata, quàm solitum, adversùm imperatorem: quîs commotus, incusavit magistratus patresque, *quòd non publica auctoritate populum coërcuissent:* addiditque, *quibus è provinciis, et quantò majorem, quàm Augustus, rei frumentariae copiam adveceret.* Ita castigandae plebi compositum senatusconsultum, prisca severitate: neque segniùs consules edixere: silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

XIV. Fine anni Geminius, Celsus, Pompejus, equites

Romani cecidere conjurationis crimine. Ex quîs Geminius prodigentiâ opum, ac mollitiâ vitae amicus Sejano, nihil ad serium. Et Julius Celsus, tribunus, in vinclis laxatam catenam, et circumdatam, in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tanquam disperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi: sane is repertus apud fretum Siciliae, retractusque per centurionem, nullas probabiles causas longinquae peregrinationis adferebat: mansit tamen incolumis, oblivione magis quàm clementiâ.

XV. Servio Galba, L. Sulla coss. diu quaesito, quos neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus, Calibus ortus; patre atque avo consularibus, cetera equestri familiâ erat: mitis ingenio, et comptae facundiae. Cassius plebei Romae generis, verùm antiqui honoratique, et severâ pàtris disciplinâ eductus, facilitate saepiùs, quàm industriâ, commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio, Juliam, Germanico genitas, conjungit: superque ea re senatui scripsit, levi cum honore juvenum: dein redditis absentiae causis admodum vagis, flexit ad graviora, et offensiones ob rempublicam coeptas: *utque Macro praefectus, tribunorumque et centurionum pauci, secum introirent, quotiens curiam ingrederetur, petivit.* Factoque largè, et sine praescriptione generis, aut numeri, senatusconsulto, ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium numquam adiit, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans.

XVI. Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias foenore auctitabant, adversum legem dictatoris Caesaris, quâ *de modo credendi, possidendique intra Italiam* cavetur: omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sanè vetus urbi foenebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa: eòque cohibebatur, antiquis quoque, et minus corruptis moribus. Nam primò duodecim tabulis sanctum, *ne quis unciario foenore amplius exerceret*; cum antea ex libidine locupletium agitaretur: dein rogatione tribunicia, ad semuncias redacta: prostremò vetita versura: multisque plebis scitis obviam itum fraudibus: quae totiens repressae, miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Graccus praetor, cui ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus, retulit ad senatum: trepidique patres (neque enim quisquam tali culpâ vacuus) veniam à principe petivere: et concedente, annus in posterum, sexque menses dati, quîs, secundum jussa legis, rationes familiares quisque componerent.

XVII. Hinc inopia rei nummariae, commoto simul omnium aere alieno; et quia tot damnatis, bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel aerario attinebatur: ad hoc senatus praescripserat, *duas quisque foenoris partes in agris per Italiam conlocaret.* Sed creditores in solidum appellabant: nec decorum appellatis, minuere fidem. Ita primò concursatio, et preces; dein strepere praetoris tribunal: ea quae remedio quaesita, venditio, et emptio, in contrarium mutari; quia foeneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secuta vilitate, quantò quis obaeratior aegriùs distrahebant; multique fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat: donec tulit opem Caesar, disposito per mensas millies sestertio, factâque mutüandi copiâ sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum praediis cavisset. Sic referta fides, et paulatim privati quoque creditores reperti: neque emptio agrorum exercita ad formam senatusconsulti, acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine.

XVIII. Dein redeunt priores metus, postulato majestatis Considio Proculo: qui nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque. Et sorori ejus Sanciae aquâ atque igni interdictum, accusante Q. Pomponio: is moribus inquies, *haec et hujuscemodi à se factitari* praetendebat, *ut partâ apud principem gratiâ, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur.* Etiam in Pompejam Macrinam exilium statuitur, cujus maritum, Argolicum, socerum Laconem, è primoribus Achaeorum, Caesar adflixerat. Pater quoque, inlustris eques Romanus, ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere: datum erat crimini, *quòd Theophanem Mitylenaeum, proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset: quodque defuncto Theophani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat.*

XIX. Post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur *incestasse filiam*, et saxo Tarpejo dejicitur: ac, ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniae malo vertisse, aurariasque ejus, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit: inritatusque suppliciis, cunctos qui carcere attinebantur, accusati societatis cum Sejano, necari jubet. Jacuit immensa strages; omnis sexus, omnis aetas: inlustres, ignobiles, dispersi, aut aggerati: neque propinquis, aut amicis adsistere, inlacrymare, ne visere quidem diutius dabatur; sed circumjecti custodes, et in moerorem cujusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur: ubi fluitantia, aut ripis adpulsa, non cremare quis-

quam, non contingere: interciderat sortis humanae commercium vi metûs: quantumque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

XX. Sub idem tempus C. Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, conjugio accepit; immanem animum subdolâ modestiâ tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce, qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebuit: *Neque meliorem umquam servum, neque deteriorem dominum fuisse.* Non omiserim praesagium Tiberii de Ser. Galba, tum consule: quem accitum, et diversis sermonibus pertentatum, postremò Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus: *Et tu, Galba, quandoque degustabis imperium*: seram ac brevem potentiam significans, scientiâ Chaldaeorum artis, cujus apiscendae, otium apud Rhodum, magistrum Thrasullum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus.

XXI. Quotiens super negotio consultaret, editâ domûs parte, ac liberti unius conscientia utebatur: is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) praeibat eum, cujus artem experiri Tiberius statuisset; et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subjectum mare praecipitabat, ne index arcani exsisteret. Igitur Thrasullus iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, *imperium* ipsi, et futura solerter patefaciens, interrogatur, *an suam quoque genitalem horam comperisset; quem tum annum, qualem diem haberet?* Ille positus siderum, ac spatia dimensus, haerere primò, dein pavescere; et, quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metûs; postremò exclamat, *ambiguum sibi ac propè ultimum discrimen instare.* Tum complexus eum Tiberius, *praescium periculorum, et incolumem fore* gratatur; quaeque dixerat, oraculi vice accipiens, inter intimos amicorum tenet.

XXII. Sed mihi haec ac talia audienti, in incerto judicium est, fatone res mortalium, et necessitate immutabili, an sortè volvantur: quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies; ac multis insitam opinionem, *non initia nostri, non finem, non denique homines diis curae: ideo creberrima et tristia in bonos, laeta apud deteriores esse.* Contra alii, *fatum quidem congruere rebus* putant, *sed non è vagis stellis, verum apud principia, et nexus naturalium causarum: ac tamen electionem vitae* nobis relinquunt: *quam ubi elegeris, certum imminentium or-*

dinem : neque mala vel bona, quae vulgus putet : multos qui conflictari adversis videantur, beatos ; ac plerosque, quamquam magnas per opes, miserrimos : si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prosperâ inconsultè utantur. Ceterùm plurimis mortalium non eximitur, quin *primo cujusque ortu ventura destinentur : sed quaedam secus, quàm dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium : ita corrumpi fidem artis, cujus clara documenta, et antiqua aetas et nostra tulerit.* Quippe à filio ejusdem Thrasulli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longiùs abierim.

XXIII. Iisdem consulibus, Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium ; sponte, vel necessitate, incertum habebatur. Consultusque Caesar *an sepeliri sineret,* non erubuit permittere, ultroque incusare *casus, qui reum abstulissent, antequam coràm convinceretur :* scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi judicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde extinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo è cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. Tradidere quidam, descriptum fuisse Macroni, si arma ab Sejano tentarentur, extractum custodiâ juvenem (nam in palatio attinebatur), ducem populo imponere : mox, quia rumor incedebat, *fore, ut nurui ac nepoti conciliaretur Caesar;* saevitiam, quàm poenitentiam maluit.

XXIV. Quin et invectus in defunctum, *probra corporis, exitiabilem in suos, infensum reipublicae animum* objecit : *recitarique factorum dictorumque ejus descripta per dies* jussit : quo non aliud atrocius visum : adstitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent ; et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides ; nisi quòd Actii centurionis, et Didymi liberti epistolae, servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat : etiam sua verba centurio, saevitiae plena, tamquam egregium, vocesque deficientis adjecerat, quis primò alienationem mentis simulans, quasi per dementiam, funesta Tiberio : mox ubi exspes vitae fuit, meditatas, compositasque diras imprecatur : *ut quemadmodum nurum, filiumque fratris, et nepotes, domumque omnem caedibus complevisset ; ita poenas nomini generique majorum, et posteris exsolveret.* Obturbabant quidem patres, specie detestandi : sed penetrabat pavor, et admiratio, callidum olim et tegendis sceleribus obscurum, huc confidentiae venisse, ut, tamquam dimotis parietibus, ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustra orantem.

XXV. Nondum is dolor exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto Sejano, spe sustentatam provixisse reor; et postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate extinctam: nisi si negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, *impudicitiam* arguens, *et Asinium Gallum adulterum, ejusque morte ad taedium vitae compulsam.* Sed Agrippina, aequi impatiens, dominandi avida virilibus curis, feminarum vitia exsuerat. *Eodem die defunctam, quo biennio antè Sejanus poenas luisset, memoriaeque id prodendum* addidit Caesar: jactavitque *quòd non laqueo strangulata, neque in Gemonias projecta foret.* Actae ob id grates, decretumque *ut quintodecimo Kalendas Novembris, utriusque necis die, per omnis annos, donum Jovi sacraretur.*

XXVI. Haud multò pòst Cocceius Nerva, continuus principis, omnis divini humanique juris sciens, integro statu, corpore inlaeso, moriendi consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremò *grave conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, vitam fugeret:* aversatus sermonem Nerva, abstinentiam cibi conjunxit. Ferebant gnari cogitationum ejus, quantò propiùs mala reipublicae viseret, irâ, et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse. Ceterùm Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Cn. Pisoni; et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus Augustae, nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat: ut odium, et gratia desiere, jus valuit: petitaque criminibus haud ignotis, sua manu, sera magis, quàm immerita supplicia persolvit.

XXVII. Tot luctibus funesta civitate, pars moeroris fuit, quòd Julia, Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cujus avum, Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant. Extremo anni mors Ælii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Syriae imagine tandem exolutus, urbi praefuerat: genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin, Flacco Pomponio, Syriae propraetore defuncto, recitantur Caesaris litterae, quîs incusabat *egregium quemque, et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus: seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur*: oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum jam annum attineri. Obiit eodem anno et Manius Lepidus, de cujus mode-

ratione, atque sapientia, in prioribus libris satis conlocavi: neque nobilitas diutius demonstranda est: quippe Æmilium genus fecundum bonorum civium, et qui eâdem familiâ corruptis moribus, inlustri tamen fortuna egêre.

XXVIII. Paullo Fabio L. Vitellio coss. post longum seculorum ambitum, avis Phoenix in Ægyptum venit; praebuitque materiem doctissimis indigenarum, et Graecorum, multa super eo miraculo disserendi: de quibus congruunt, et plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet. Sacrum Soli id animal, et ore ac distinctu pinnarum à ceteris avibus diversum, consentiunt, qui formam ejus definiere. De numero annorum varia traduntur: maxime vulgatum, quingentorum spatium: sunt qui adseverent, mille quadringentos sexaginta unum interjici; prioresque alites Sesostride primum, pòst Amaside dominantibus, dein, Ptolemaeo, qui ex Macedonibus tertius regnavit in civitatem, cui Heliopolis nomen, advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt: unde nonnulli falsum hunc Phoenicem; neque Arabum è terris credidere, nihilque usurpavisse ex his, quae vetus memoria firmavit: confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique vim genitalem adfundere, ex qua foetum oriri: et primam adulto curam sepeliendi patris; neque id temere, sed sublato myrrhae pondere, tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus, inque Solis aram perferre, atque adolere. Haec incerta et fabulosis aucta. Ceterum adspici aliquando in Ægypto eam volucrem, non ambigitur.

XXIX. At Romae caede continua, Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae retuli, per abruptas venas sanguinem effudit; aemulataque est conjux Paxaea: nam promptas ejusmodi mortes, metus carnificis faciebat: et quia damnati, publicatis bonis, sepulturâ prohibebantur; eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Caesar, missis ad senatum litteris, disseruit, *morem fuisse majoribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone: atque illum, quia malè administratae provinciae, aliorumque criminum urgebatur, culpam invidiâ velavisse: frustra conterrita uxore, quam, etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse.* Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vitâ

probrosus: nihil hunc amicitia Sejani, sed labefecit haud minùs validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultiùs exercebat: detuleratque argumentum tragoediae, à Scauro scriptae, additis versibus, qui in Tiberium flecterentur. Verùm ab Servilio et Cornelio accusatoribus, *adulterium Liviae*, *magorum sacra* objectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Æmiliis, damnationem anteit; hortante Sexitia uxore, quae incitamentum mortis, et particeps fuit.

XXX. Ac tamen accusatores, si facultas incideret, poenis adficiebantur: ut Servilius Corneliusque, perdito Scauro famosi, quia pecuniam à Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas, interdicto igni atque aquâ, demoti sunt: et Abudius Ruso, functus aedilitate, dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, *quòd is Sejani filium generum destinasset*, ultro damnatur, atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat, mirumque amorem adsecutus erat, effusae clementiae, modicus severitate, et proximo quoque exercitui, per L. Apronium socerum, non ingratus: unde fama constans, ausum mittere ad Caesarem litteras, *adfinitatem sibi cum Sejano haud sponte, sed consilio Tiberii coeptam: perinde se, quàm Tiberium, falli potuisse: neque errorem eumdem illi sine fraude, aliis exitio habendum: sibi fidem integram, et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: successorem non aliter, quàm indicium mortis, accepturum: firmarent velut foedus, quo princeps ceterarum rerum potiretur, ipse provinciam retineret*. Haec mira quamquam, fidem ex eo trahebant, quòd unus omnium Sejani adfinium incolumis, multâque gratiâ mansit: reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque famâ, quam vi, stare res suas.

XXXI. C. Cestio, M. Servilio coss. nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. Is metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos; mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit; fretus bellis, quae secunda adversum circumjectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii, ut inermem despiciens, avidusque Armeniae, cui, defuncto rege Artaxia, Arsacem liberorum suorum veterrimum imposuit, additâ contumeliâ, et missis, qui *gazam à Vonone relictam in Syria Ciliciaque* reposcerent, simul *veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque invasurum possessa Cyro, et pòst Alexandro*, per vaniloquentiam ac minas jaciebat. Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familiâ, ac perinde opi-

bus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis: non despectum id apud barbaros, ultroque potentiam habet. Ii, adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque, aut nondum adultis, Phrahaten, regis Phrahatis filium, Româ poscebant: *Nomine tantùm et auctore opus, ut, sponte Caesaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur.*

XXXII. Cupitum id Tiberio: ornat Phrahaten, accingitque paternum ad fastigium: destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Intereà, cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modò cupidine vindictae inardescere: et barbaris cunctatio, servilis: statim exsequi, regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum, specie amicitiae vocatum ad epulas, lento veneno inligaret; Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam, dum, omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum resumit, patriis moribus impar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten, sanguinis ejusdem, aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Iberum Mithridatem deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat: et cunctis, quae apud Orientem parabantur, L. Vitellium praefecit: eo de homine haud sum ignarus, sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari: ceterùm regendis provinciis prisca virtute egit. Unde regressus, et formidine C. Caesaris, familiaritate Claudii, turpe in servitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur: cesseruntque prima postremis, et bona juventae senectus flagitiosa obliteravit.

XXXIII. At ex regulis, prior Mithridates Pharasmanem perpulit, dolo et vi conatus suos juvare: repertique corruptores; ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt: simul Iberi magnis copiis Armeniam irrumpunt, et urbe Artaxatâ potiuntur. Quae postquam Artabano cognita, filium Orodem ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. Contrà Pharasmanes adjungere Albanos, accire Sarmatas; quorum Sceptuchi, utrimque donis acceptis, more gentico diversa induêre. Sed Iberi locorum potentes, Caspiâ viâ Sarmatam in Armenios raptim effundunt: at qui Parthis adventabant, facilè arcebantur: cum alios incessus hostis clausisset; unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret: quia flatibus Etesiarum implentur vada; hibernus Auster revol-

vit fluctus, pulsoque introrsus freto, brevia litorum nudantur.

XXXIV. Interim Oroden, sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam, et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; ac saepe, in modum obsidii, stationibus cingebat: donec Parthi, contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent praelium: atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. Nam Iberi Albanique, saltuosos locos incolentes, duritiae patientiaeque magis insuevere. Feruntque *se Thessalis ortos, qua tempestate Jason, post avectam Medeam, genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Æetae, vacuosque Colchos repetivit.* Multaque de nomine ejus, et oraculum Phrixi celebrant: nec quisquam ariete sacrificaverit, credito vexisse Phrixum, sive id animal; seu navis insigne fuit. Ceterùm, directa utrimque acie, Parthus *imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum; contraque ignobilem Iberum mercenario milite*, disserebat: Pharasmanes, *integros semet à Parthico dominatu; quantò majora peterent, plus decoris victores; aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos*: simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina; hinc viros, inde praedam ostendere.

XXXV. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, *ne pugnam per sagittas inirent; impetu et cominus praeveniendum.* Variae hinc bellantium species; cum Parthus sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus quaereret: Sarmatae, omisso arcu, quo breviùs valent, contis gladiisque ruerent: modò equestris praelii more, frontis et tergi vices; aliquando, ut conserta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent, pellerentur. Jamque et Albani Iberique prensare, detrudere ancipitem pugnam hostibus facere. Quos super eques et à propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt, aut dubitantibus subveniunt, conspicui, eòque gnari, clamore, telis, equis concurrunt: instantiùs Pharasmanes; nam vulnus per galeam adegit: nec iterare valuit, praelatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi falsò credita, exterruit Parthos; victoriamque concessere.

XXXVI. Mox Artabanus tota mole regni ultum iit: peritià locorum ab Iberis meliùs pugnatum: nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore tamquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Armenia, versaeque Artabani res: inli-

ciente Vitellio, *desererent regem, saevum in pace, et adversis praeliorum exitiosum*. Igitur Sinnaces, quem ante infensum memoravi, patrem Abdagesem, aliosque occultos consuluit et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectionem trahit: adfluentibus paulatim, qui metu magis, quàm benevolentiâ subjecti, repertis auctoribus sustulerant animum. Nec jam aliud Artabano reliquum, quàm si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quîs neque boni intellectus, neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. His adsumptis, in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii (quia Hyrcanis Carmanisque per adfinitatem innexus erat), atque interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobiles, ad poenitentiam mutari.

XXXVII. At Vitellius, profugo Artabano, et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridatem *parata capessere*, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, quum hic more Romano Suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset; nuntiavere accolae, *Euphratem, nulla imbrium vi, sponte et immensum attolli; simul albentibus spumis, in modum diadematis, sinuare orbes; auspicium prosperi transgressûs*: quidam callidiùs interpretabantur, *initia conatûs secunda, neque diuturna: quia eorum, quae terrâ caelove portenderentur, certior fides; fluminum instabilis natura simul ostenderet omina, rapereque*. Sed ponte navibus effecto, tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exsul quondam, et Tiberio, cum Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eòque civitate Romana donatus: mox repetitâ amicitiâ regis, multo apud eum honore, praefectus campis, qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui, Mesopotamiae nomen acceperunt. Neque multò pòst Sinnaces auget copias: et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adjicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque; hunc, *Phrahatis avi et altoris Caesaris, quae utrobique pulchra meminerit*: illos, *obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent*: exin cum legionibus in Syriam remeavit.

XXXVIII. Quae duabus aestatibus gesta conjunxi, quò requiesceret animus à domesticis malis. Non enim Tiberium, quamquam triennio post caedem Sejani, quae ceteros mollire solent, tempus, preces, satias, mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Ful-

cinius Trio, ingruentes accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem, ac praecipuos libertorum Caesaris composuit; ipsi *fluxam senio mentem*, *et continuo abscessu velut exsilium* objectando. Quae ab heredibus occultata, recitari Tiberius jussit: patientiam libertatis alienae ostentans, et contemptor suae infamiae; an scelerum Sejani diu nescius; mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus senator, à C. Graccho majestatis postulatus, vim vitae suae attulit: Tatiusque Gratianus praeturâ functus, lege eadem extremum ad supplicium damnatus.

XXXIX. Nec dispares Trebellieni Rufi, et Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus sua manu cecidit; Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata, strangulatus est. Haec Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem juxta; eodem ut die, vel noctis interjectu, litteris consulum rescriberet: quasi aspiciens undantem per domos sanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppaeus Sabinus concessit vitâ, modicus originis, principum amicitiâ consulatum ac triumphale decus adeptus: maximisque provinciis per quatuor et viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque suprà erat.

XL. Q. Plautius, Sex. Papinius coss. sequuntur. Eo anno; neque quòd L. Arusejus .... morte adfecti forent, adsuetudine malorum, ut atrox, advertebatur; sed exterruit quòd Vibulenus Agrippa eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausit; prolapsusque ac moribundus, festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque jam exanimis laqueo vexatae. Ne Tigranes quidem, Armeniâ quondam potitus, ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. At C. Galba, consularis, et duo Blaesi voluntario exitu cecidere: Galba, tristibus Caesaris litteris provinciam sortiri prohibitus; Blaesiis sacerdotia, integrâ eorum domo destinata, convulsâ distulerat: tunc, ut vacua, contulit in alios: quod signum mortis intellexere, et exsecuti sunt. Et Æmilia Lepida, quam juveni Druso nuptam retuli, crebris criminibus maritum insecuta, quamquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus; pòst à delatoribus corripitur, ob servum adulterum: nec dubitabatur de flagitio: ergo omissâ defensione, finem vitae sibi posuit.

XLI. Per idem tempus Clitarum natio, Cappadoci Arche-

lao subjecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur; in juga Tauri montis abscessit: locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius legatus, à Vitellio praeside Syriae cum quatuor millibus legionariorum, et delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant (minori *Cadra*, alteri *Davara* nomen est) operibus circumdedit: et erumpere ausos ferro; ceteros siti ad deditionem coegit. At Tiridates, volentibus Parthis, Nicephorium et Anthemusiada, ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae, Graeca vocabula usurpant, Halumque et Arthemitam, Parthica oppida, recepit; certantibus gaudio, qui Artabanum, Scythas inter eductum, ob saevitiam exsecrati, come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant.

XLII. Plurimum adulationis Seleucenses induêre, civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus, aut sapientiâ delecti, ut senatus: sua populo vis: et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem, adversum omnes valescit. Id nuper acciderat, Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem; paucorum dominatio regiae libidini propior est. Tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens aetas largiùs invenit: simul probra in Artabanum fundebant, *materna origine Arsaciden, cetera degenerem*. Tiridates rem Seleucensem populo permittit; mox consultans, *quonam die sollemnia regni capesseret?* litteras Phrahatis, et Hieronis, qui validissimas praefecturas obtinebant, accipit; *brevem moram* precantium. Placitumque, *opperiri viros praepollentis*: atque interim Ctesiphon, sedes imperii petita: sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et adprobantibus, Surena, patrio more, Tiridatem insigni regio evinxit.

XLIII. Ac si statim interiora, ceterasque nationes petivisset; oppressa cunctantium dubitatio, et omnes in unum cedebant: adsidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exsuendi pacta. Nam Phrahates, et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidiâ in Abdagesen, qui tum aulâ, et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertêre. Isque in Hyrcanis repertus est, inluvie obsitus, et alimenta arcu expediens: ac primò, tamquam dolus pararetur, territus; ubi data fides *reddendae domina-*

tioni venisse, adlevatur animum, et *quae repentina mutatio?* exquirit. Tum Hiero *pueritiam Tiridatis* increpat; *neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud imbellem externâ mollitiâ, vim in Abdagesis domo.*

XLIV. Sensit vetus regnandi, falsos in amore, odia non fingere: nec ultrà moratus, quàm dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, et praeveniens inimicorum astus, amicorum poenitentiam; neque exsuerat paedorem, ut vulgum miseratione adverteret: non fraus, non preces, nihil omissum, quò ambiguos inliceret, prompti firmarentur. Jamque multâ manu propinqua Seleuciae adventabat; cum Tiridates, simul famâ, atque ipso Artabano perculsus, distrahi consiliis, iret contrà, an bellum cunctatione tractaret. Quibus praelium et festinati casus placebant, *disjectos et longinquitate itineris fessos, ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse* disserunt, *proditores nuper hostesque ejus, quem rursum foveant.* Verùm Abdageses, *regrediendum in Mesopotamia* censebat, *ut amne objecto, Armeniis interim, Elymaeisque, et ceteris à tergo excitis, aucti copiis socialibus, et quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent.* Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen, et Tiridates ignavus ad pericula erat: sed fugae specie discessum; ac, principio à gente Arabum facto, ceteri domos abeunt, vel in castra Artabani: donec Tiridates, cum paucis in Syriam revectus pudore proditionis omnes exsolvit.

XLV. Idem annus gravi igne urbem adficit, deusta parte Circi, quae Aventino contigua, ipsoque Aventino: quod damnum Caesar ad gloriam vertit, exsolutis domuum et insularum pretiis. Millies sestertium eâ munificentiâ conlocatum; tantò acceptius in vulgum, quanto modicus privatis aedificationibus. Ne publicè quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto, et scenam Pompejani theatri: eaque perfecta, contemptu ambitionis, an per senectutem, haud dedicavit: sed aestimando cujusque detrimento quatuor progeneri Caesaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque, nominatione consulum, P. Petronius. Et, pro ingenio cujusque, quaesiti decretique in principem honores: quos omiserit receperitve, in incerto fuit, ob propinquum vitae finem. Neque enim multò pòst supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius, C. Pontius magistratum occepere, nimiâ jam potentiâ Macronis, qui gratiam C. Caesaris numquam sibi neglectam, acrius in dies fovebat, impuleratque post mortem Claudiae, quam nuptam ei retuli, uxorem suam Enniam immittendo, amo-

re juvenem inlicere, pactoque matrimonii vincire nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur. Nam etsi commotus ingenio; simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat.

XLVI. Gnarum hoc principi, eòque dubitavit de tradendâ republicâ. Primùm inter nepotes, quorum Druso genitus, sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus: Germanici fillo robur juventae, vulgi studia: eaque apud avum odii causa. Etiam de Claudio agitanti, quòd is compositâ aetate, bonarum artium cupiens erat, imminuta mens ejus obstitit. Sin extra domum successor quaereretur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verteret, metuebat: quippe illi non perinde curae gratia praesentium, quàm in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui impar erat, fato permisit: jactis tamen vocibus, per quas intelligeretur providus futurorum. Namque Macroni, non abdita ambage, *Occidentem ab eo deseri*, *Orientem spectari* exprobravit. Et C. Caesari, fortè orto sermone, L. Sullam inridendi, *omnia Sullae vitia, et nullam ejusdem virtutem habiturum* praedixit: simul crebris cum lacrymis, minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: *Occides hunc tu*, inquit, *et te alius*. Sed gravescente valetudine, nihil è libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans: solitusque eludere medicorum artes, atque eos, qui post tricesimum aetatis annum, ad internoscenda corpori suo utilia, vel noxia, alieni consilii indigerent.

XLVII. Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina jaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, majestatis postulaverat: quâ damnatâ, cum praemium accusatori decerneretur, Junius Otho, tribunus plebei intercessit: unde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo, conjurationis indice, fuerat, defertur impietatis in principem: connectebantur ut conscii et adulteri ejus, Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. De claritudine Domitii suprà memoravi: Marsus quoque vetustis honoribus, et inlustris studiis erat. Sed *testium interrogationis*, *tormentis servorum Macronem praesedisse*, commentarii ad senatum missi ferebant: nullaeque in eos imperatoris litterae suspicionem dabant, invalido ac fortasse ignaro, ficta pleraque, ob inimicitias Macronis notas in Arruntium.

XLVIII. Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus

tamquam inediam destinavisset, produxere vitam. Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis: *Non eadem omnibus decora*, respondit: *sibi satis aetatis: neque aliud poenitendum, quàm quòd inter ludibria et pericula anxiàm senectam toleravisset, diu Sejano, nunc Macronis, semper alicui potentium invisus; non culpâ, sed ut flagitiorum impatiens. Sanè paucos et supremos principis dies posse vitari; quemadmodum evasurum imminentis juventam? An cum Tiberius post tantam rerum experientiam, vi dominationis convulsus et mutatus sit; C. Caesarem vix finitâ pueritiâ ignarum omnium, aut pessimis innutritum, meliora capessiturum, Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Sejanum delectus plura per scelera rempublicam conflictavisset. Prospectare jam se acrius servitium, eòque fugere simul acta et instantia.* Haec vatis in modum dictitans, venas resolvit. Documento sequentia erunt, bene Arruntium morte usum. Albucilla inrito ictu à semet vulnerata, jussu senatûs in carcerem fertur. Stuprorum ejus ministri, *Carsidius Sacerdos, praetorius, ut in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium: et eaedem poenae in Laelium Balbum* decernuntur: id quidem à laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversùm insontes.

XLIX. Iisdem diebus Sex. Papinius, consulari familia repentinum et informem exitum dilegit, jacto in praeceps corpore: causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata, adsentationibus atque luxu perpulisset juvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. Igitur accusata in senatu, quamquam genua patrum advolveretur, *luctumque communem, et magis imbecillum tali super casu feminarum animum*, aliaque in eumdem dolorem moesta et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum juventae exiret.

L. Jam Tiberium corpus, jam vires nondum dissimulatio deserebat. Idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quaesitâ interdùm comitate, quamvis manifestam defectionem tegebat: mutatisque saepius locis, tandem apud promontorium Miseni consedit, in villa, cui L. Lucullus quondam dominus: illic eum adpropinquare supremis, tali modo compertum. Erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines principis solitus, consilii tamen copiam praebere. Is velut propria ad negotia digrediens, et per speciem officii manum complexus, pulsum venarum attigit: neque fefellit. Nam Tiberius incertum an offensus, tantòque magis iram premens, *instaurari epulas* jubet, dis-

cumbitque ultra solitum; quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen *labi spiritum, nec ultra biduum duraturum* Macroni firmavit. Inde cuncta conloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. Decimo septimo Kalendas Aprilis, interclusâ animâ, creditus est mortalitatem explevisse. Et multo gratantum concursu, ad capienda imperii primordia C. Caesar egrediebatur: cum repentè adfertur, *redire Tiberio vocem ac visus, vocarique, qui recreandae defectioni cibum adferrent*. Pavor hinc in omnes; et ceteri passim dispergi, se quisque moestum aut nescium fingere. Caesar in silentium fixus, à summa spe, novissima exspectabat. Macro intrepidus *opprimi senem injectu multae vestis* jubet, *discedique ab limine*. Sic Tiberius finivit, octavo et septuagesimo aetatis anno.

LI. Pater ei Nero, et utrimque origo gentis Claudiae, quamquam mater in Liviam, et mox Juliam familiam, adoptionibus transierit: casus prima ab infantia ancipites. Nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est; dum Marcellus, et Agrippa, mox Cajus Luciusque Caesares viguere. Etiam frater ejus Drusus prosperiore civium amore erat. Sed maximè in lubrico egit, acceptâ in matrimonium Juliâ: impudicitiam uxoris tolerans aut declinans. Dein Rhodo regressus, vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vitâ famâque quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit: occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus, incolumi matre: intestabilis saevitiâ, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit, timuitve. Postremò in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu, suo tantùm ingenio utebatur.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER. XI.

Valerius Asiaticus à Suilio et Sosibio accusatur: in urbem rapitur: clam auditur: fraudè Vitellii evertitur: securè moritur. Ob somnium interfecti. In perfidiam advocatorum lex Cincia postulatur, instigante Silio, repugnante Suilio, et aliis. Princeps advocatis praemia definit. Parthi discordant. Gotarzes pulsus vires reparat: pacem dein cum Bardane init. Iterum dissident. Bardanes victor à suis caesus. Gotarzes regnat. Ludi seculares. Domitius Nero spe destinatur imperio. Messallina Silum deperit; at Claudius aliud agit: leges fert: novas litteras format: haruspices firmat. Cherusci regem Romà petunt; qui gratus primò, mox vilescit: in eum surgitur, ipse quoque se parat. Chaucos rebelles Corbulo reprimit: severitas ejus in milites. Frisios componit. Gannascum caedit. Ardor ejus à Claudio inhibitus. Curtii Rufi obscuritas et incrementa. Novius deprehensus cum ferro in principem. Quaestorum munus et numerus. Galli civitatem plenam adfectant: contradicitur: sed princeps ab eorum stat partibus: igitur impetrant, et primò quidem Ædui. Patricii suppleti. Senatus purgatus. Lustrum conditum. Messallina ruit, praecipiti etiam Silio, cui palam nubit. Unde turbantur aulici deliberantque. Narcissus per pellices rem defert. Claudius, consultis amicis, trepidat. Messallina bacchatur: preces per vestalem parat. Narcissus principem nutantem firmat, et incitat: preces amolitur. Supplicia sontium. Mnester et Traulus frustra se excusant. Claudium languentem praevenit Narcissus. Messallina à Tribuno interficitur, Claudio nec quaerente, nec curante. Haec gesta annis fere duobus.

Coss. { Ti. Claudio Caesare IV. L. Vitellio III.
A. Vitellio, L. Vipsanio.

I. Nam Valerium Asiaticum bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus credidit: pariterque hortis inhians, quos ille à Lucullo coeptos insigni magnificentiâ extollebat, Suilium accusandis utrisque immittit. Adjungitur Sosibius, Britannici educator, qui per speciem benevolentiae moneret Claudium, *auri vim atque opes principibus infensas: praecipuum auctorem Asiaticum interficiendi Caesaris, non extimuisse in concione populi Romani, gloriamque facinoris ultro petere: clarum ex eo in urbe, deditâ per provincias famâ, parare iter ad Germanicos exercitus; quando genitus Viennae, multisque et validis propinquitatibus subnixus, turbare gentiles nationes promptum haberet.* At Claudius, nihil ultra scrutatus, citis cum militibus, tamquam opprimendo bello, Crispinum praetorii praefectum misit; a quo repertus est apud Bajas, vinclisque inditis in urbem raptus.

II. Neque datâ senatûs copiâ: intra cubiculum auditur, Messallinâ coram, et Suilius *corruptionem militum, quos pecuniâ et stupro in omni flagitio obstrictos* arguebat, exin *adulterium Poppaeae,* ac postremùm *mollitiam corporis* objectante. Ad quod victo silentio prorupit reus, et, *interroga,* inquit, *Suili, filios tuos: virum me esse fatebuntur:* ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messallinae quoque lacrymas excivit: quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium, ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent: adeo ignaro Caesare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum ejus Scipionem perconctaretur, *cur sine uxore discubuisset?* atque ille *functam fato* responderet.

III. Sed consultanti super absolutione Asiatici, flens Vitellius, commemoratâ *vetustate amicitiae, utque Antoniam, principis matrem pariter observassent,* dein percursis *Asiatici in rempublicam officiis, recentique adversus Britanniam militia,* quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur: *liberum ei mortis arbitrium* permisit: et secuta sunt Claudii verba, in eamdem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam *inediam et lenem exitum, remittere beneficium* Asiaticus ait: et usurpatis, quibus insueverat, exercitationibus, lauto corpore, hilarè epulatus, cum *se honestiùs calliditate Tiberii, vel impetu C. Caesaris periturum* dixisset, *quàm quòd fraude muliebri, et impudico Vitellii ore caderet,* venas exsolvit: viso tamen antè rogo, jussoque *transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur.* Tantum illi securitatis novissimae fuit.

IV. Vocantur post haec patres, pergitque Suilius addere reos equites Romanos inlustres, quibus *Petra* cognomentum. At causa necis, ex eo quòd domum suam Valerii et Poppaeae congressibus praebuissent. Verùm *nocturnae quietis species* alteri objecta, *tamquam vidisset Claudium spiceâ coronâ evinctum, spicis retro conversis: eâque imagine gravitatem annonae dixisset*. Quidam *pampineam coronam albentibus foliis visam, atque ita interpretatum* tradidere, *vergente Autumno mortem principis ostendi*. Illud haud ambigitur, qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertiûm quindecies, et insignia praeturae Crispino decreta. Adjecit Vitellius sestertiûm decies Sosibio: *quòd Britannicum praeceptis, Claudium consiliis juvaret*. Rogatus sententiam et Scipio: *Cum idem*, inquit, *de admissis Poppaeae sentiam, quod omnes, putate me idem dicere, quod omnes*: eleganti temperamento inter conjugalem amorem, et senatoriam necessitatem.

V. Continuus inde et saevus accusandis reis Suilius, multique audaciae ejus aemuli. Nam cuncta legum et magistratuum munia in se trhaens princeps, materiam praedandi patefecerat: nec quidquam publicae mercis tam venale fuit, quàm advocatorum perfidia: adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum millibus Suilio datis, et cognitâ praevaricatione, ferro in domo ejus incubuerit. Igitur, incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentia et exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legemque Cinciam flagitant: quâ cavetur antiquitus *ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat*.

VI. Deinde obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, *veterum oratorum exempla* referens, *qui famam in posteros, praemia eloquentiae cogitavissent pulcherrima: alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari: ne fidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur: quod si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore: nunc inimicitias, accusationes, odia, et injurias foveri; ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat: meminissent C. Asinii, et Messallae, ac recentiorum Arruntii et Eserninii: ad summa provectos incorruptâ vitâ, et facundiâ*. Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, quâ *lege repetundarum tenerentur*: cum Suilius, et Cossutianus et ceteri, qui non judicium (quippe in manifestos), sed poenam statui videbant, circumsistunt Caesarem, antè acta deprecantes. Et postquam annuit tacens, agere incipiunt.

VII. *Quem illum tantâ superbiâ esse, ut aeternitatem famae spe praesumat? usui et rebus subsidium praeparari, ne quis inopiâ advocatorum potentioribus obnoxius sit: neque tamen eloquentiam gratuitò contingere: omitti curas familiares, ut quis se alienis negotiis intendat: multos militiâ, quosdam exercendo agros tolerare vitam: nihil à quoquam expeti, nisi cujus fructus antè providerit. Facile Asinium, et Messallam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes Eserninos et Arruntios, magnum animum induisse: prompta sibi exempla quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint: se modicos senatores, qui à republicâ, nulla, nisi pacis, emolumenta peterent: cogitare plebem, quâ togâ enitesceret: sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura.* Ut minùs decora haec, ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum, usque ad dena sestertia, quae egressi repetundarum tenerentur.

VIII. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis, et ad praesentiam Caesaris vectum memoravi, monente Claudio, in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Iberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat *discordare Parthos: summaque imperii ambiguâ, minora sine curâ haberi.* Nam inter Gotarzis pleraque saeva (qui necem fratri Artabano, conjugique ac filio ejus praeparaverat, unde metus ejus in ceteros) accivere Bardanem. Ille ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat: neque cunctatur, quin proximas praefecturas corripiat, solis Seleuciensibus dominationem ejus abnuentibus: in quos, ut patris sui quoque defectores, irâ magis, quàm ex usu praesenti accensus, implicatur obsidione urbis validae, et munimentis objecti amnis, muroque et commeatibus firmatae. Interim Gotarzes, Daharum Hircanorumque opibus auctus, bellum renovat: coactusque Bardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit.

IX. Tunc, distractis Orientis viribus, et quònam inclinarent incertis; casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorùm ardua, simulque Ibero exercitu campos persultante. Nec enim restitere Armenii, fuso, qui praelium ausus erat, Demonacte praefecto. Paullulum cunctationis attulit rex minoris Armeniae Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coërcitus: et cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem, quàm novo regno conduceret. At Parthi imperatores, cum

pugnam pararent, foedus repentè faciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat: congressique primò cunctanter, deinde complexi dextras, apud altaria deûm pepigere, *fraudem inimicorum ulcisci, atque ipsi inter se concedere*. Potior Bardanes visus retinendo regno. At Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit: regressoque Bardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno; non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tamdiu eluserat.

X. Exin validissimas praefecturas invasit: et reciperare Armeniam parabat, ni à Vibio Marso, Syriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, poenitentiâ concessi regni, et revocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias: et huic contra itum ad amnem Erindem: in cujus transgressu multum certato, pervicit Bardanes, prosperisque praeliis medias nationes subegit ad flumen Ginden, quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi quamquam victores, longinquam militiam aspernabantur. Igitur, exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur, nec cuiquam antè Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur: ingens gloriâ, atque eo ferocior, et subjectis intolerantior: qui, dolo antè composito, incautum, venationique intentum interfecere, primam intra juventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares, quàm metum apud hostes quaesivisset. Nece Bardanis turbatae Parthorum res, inter ambiguos, quis in regnum acciperetur: multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad Meherdatem, prolem Phrahatis, obsidio nobis datum: deinde praevaluit Gotarzes: potitusque regiâ, per saevitiem ac luxum adegit Parthos, mittere ad principem Romanum occultas preces, quîs *permitti Meherdatem patrium ad fastigium* orabant.

XI. Iisdem consulibus ludi seculares, octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo, quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui: nam is quoque edidit ludos seculares, iisque intentius affui, sacerdotio quindecimvirali praeditus, ac tum praetor: quod non jactantiâ refero, sed quia collegio quindecimvirûm antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia caerimoniarum. Sedente Claudio, Circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Trojae inirent, interque eos Britannicus, imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus;

favor plebis acrior in Domitium, loco praesagii acceptus est: vulgabaturque, *affuisse infantiae ejus dracones, in modum custodum;* fabulosa et externis miraculis adsimulata: nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino *anguem in cubiculo visam* narrare solitus est.

XII. Verùm inclinatio populi supererat, ex memoria Germanici, cujus illa reliqua suboles virilis: et matri Agrippinae miseratio augebatur, ob saevitiam Messallinae: quae semper infesta, et tunc commotior, quo minus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore distinebatur. Nam in C. Silium, juventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio, et nonnulla fallendi spe simul magnis praemiis, opperiri futura, et praesentibus frui, pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum; egressibus adhaerescere; largiri opes, honores: postremò, velut translatâ jàm fortunâ, servi, liberti, paratus principis apud adulterum visebantur.

XII. At Claudius matrimonii sui ignarus, et munia censoria usurpans, *theatralem populi lasciviam* severis edictis increpuit, *quòd in P. Pomponium consularem* (is carmina scenae dabat) *inque feminas inlustres probra jecerat.* Et lege latâ, saevitiam creditorum coërcuit, *ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum foenori darent:* fontesque aquarum Simbruinis collibus deductos, urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit, vulgavitque: comperto Graecam quoque litteraturam non simul coeptam, absolutamque.

XIV. Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant; et antiquissima monumenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur; et *litterarum semet inventores* perhibent, *inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tamquam reppererint, quae acceperant.* Quippe fama est, *Cadmum, classe Phoenicum vectum, rudibus adhuc Graecorum populis artis ejus auctorem fuisse.* Quidam *Cecropem Atheniensem*, vel *Linum Thebanum*, et *temporibus Trojanis Palamedem Argivum* memorant, *sexdecim litterarum formas; mox alios, ac praecipuum Simonidem ceteras reperisse.* At in Italia Etrusci ab Corinthio Demarato, Aborigines Arcades ab Evandro didicerunt. Et formae litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum: sed nobis quoque paucae primùm fuere: deinde additae sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adjecit, quae usui, imperitante

eo, post obliteratae, aspiciuntur etiam nunc, in aere publicandis plebiscitis, per fora ac templa fixo.

XV. Retulit deinde ad senatum, super collegio haruspicum, *ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret: saepe adversis reipublicae temporibus accitis, quorum monitu redintegratas caerimonias, et in posterum rectiùs habitas: primoresque Etruriae sponte, aut Patrum Romanorum impulsu, retinuisse scientiam, et in familias propagasse: quod nunc segniùs fieri, publicâ circa bonas artes secordiâ, et quia externae superstitiones valescant. Et laeta quidem in praesens omnia: sed benignitati deûm gratiam referendam, ne ritus sacrorum, inter ambigua culti, per prospera oblitterarentur.* Factum ex eo senatusconsultum: *viderent pontifices quae retinenda firmandaque haruspicum.*

XVI. Eodem anno Cheruscorum gens regem Româ petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine *Italus*. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii; mater ex Catumero, principe Cattorum, erat: ipse formâ decorus, et armis equisque, in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur Caesar auctum pecuniâ, additis stipatoribus, hortatur *gentile decus magno animo capessere. Illum primum, Romae ortum, nec obsidem, sed civem, ire externum ad imperium.* Ac primò laetus Germanis adventus, atque eò magis, quòd nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret; celebrari, coli, modò comitatem et temperantiam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Jamque apud proximos, jam longiùs clarescere; cum potentiam ejus suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur, *adimi veterem Germaniae libertatem, et Romanas opes insurgere: adeo neminem iisdem in terris ortum, qui principem locum impleat; nisi exploratoris Flavii progenies supra cunctos attollatur? Frustra Arminium praescribi: cujus si filius, hostili in solo adultus, in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimoniâ, servitio, cultu, omnibus externis: at si paterna Italo mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos penates, quàm parentem ejus exercuisse.*

XVII. His atque talibus magnas copias coegere: nec pauciores Italum sequebantur: *non enim inrupisse ad invitos, sed accitum* memorabant: *quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Catumero praeberet: nec patrem illi rubori, quòd fidem adversus Romanos, volentibus Germanis sumptam, numquam omisisset: falsò libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degene-*

res, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant. Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno inter barbaros praelio victor rex; dehinc secundâ fortunâ ad superbiam prolapsus, pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta, per adversa, res Cheruscas adflictabat.

XVIII. Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco: qui natione Caninefas, auxiliaris et diu meritus, pòst transfuga, levibus navigiis praedabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus, dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magna cum curâ, et mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit: lintribusque hostium depressis, et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit: ne quis agmine decederet, nec pugnam, nisi jussus, iniret; stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. Feruntque *militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantùm accinctus foderet, morte punitos*: quae nimia, et incertum an falsò jacta, originem tamen è severitate ducis traxere: intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.

XIX. Ceterùm is terror milites hostesque in diversum adfecit: nos virtutem auximus: barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum post rebellionem, clade L. Apronii coeptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges imposuit: ac ne jussa exsuerent, praesidium immunivit; missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur: nec irritae, aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed caede ejus motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat; ut laetâ apud plerosque, ita apud quosdam sinistrâ famâ: *cur hostem conciret? adversa in rempublicam casura: cum prosperè egisset, formidolosum paci virum insignem, et ignavo principi praegravem.* Ideò Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, *ut referri praesidia cis Rhenum* juberet.

XX. Jam castra in hostili solo molienti Corbuloni hae litterae redduntur. Ille, re subitâ, quamquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris,

ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus, quàm *beatos quondam duces Romanos*, signum receptui dedit. Ne tamen miles otium exsueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam produxit, quâ incerta Oceani vetarentur: insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset. Nec multò pòst Curtius Rufus eumdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit: at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri: quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras, nomine exercituum, precantium imperatorem, *ut quibus permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret.*

XXI. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa promserim, et vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox: *Tu es Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies.* Tali omine in spem sublatus, digressusque in urbem, et largitione amicorum, simul acri ingenio, quaesturam, et mox, nobiles inter candidatos, praeturam principis suffragio adsequitur; cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset, *Curtius Rufus videtur mihi ex se natus.* Longâ post haec senectâ, et adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit: atque ibi defunctus, fatale praesagium implevit.

XXII. Interea Romae, nullis palam, neque cognitis mox causis, Cn. Novius, insignis eques Romanus, ferro accinctus reperitur in coetu salutantium principem: nàm postquam tormentis dilaniabatur, de se Novius... conscios non edidit, incertum an occultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecuniâ eorum, qui quaesturam adipiscerentur.* Apud majores virtutis id praemium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus; ac ne aetas quidem distinguebatur, quin primâ juventâ consulatum ac dictaturas inirent. Sed quaestores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas diligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret; creatique pri-

mùm Valerius Potus, et Æmilius Mamercus, LXIII anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romae curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiariâ jam Italiâ, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Pòst, lege Sullae viginti creati supplendo senatui, cui judicia tradiderat: et quamquam equites judicia reciperavissent; quaestura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuitò concedebatur, donec sententiâ Dolabellae velut venundaretur.

XXIII. A. Vitellio, L. Vipsanio consulibus, cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliae, quae *Comata* appellatur, foedera et civitatem Romanam pridem assecuti; jus adipiscendorum in urbe honorum expeterent: multus ea super re variusque rumor, et studiis diversis apud principem certabatur asseverantium, *non adeo aegram Italiam, ut senatum suppeditare urbi suae nequiret: suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec poenitère veteris reipublicae. Quin adhuc memorari exempla, quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parum, quòd Veneti et Insubres curiam irruperint, nisi coetus alienigenarum, velut captivitas, inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium? aut si quis pauper è Latio senator foret? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique, hostilium nationum duces, exercitus nostros ferro vique ceciderint; divum Julium apud Alesiam obsederint. Recentia haec: quid si memoria eorum inoriretur, qui Capitolio et arâ Romana manibus eorumdem prostratis. Fruerentur sanè vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum; ne vulgarent.*

XXIV. His atque talibus haud permotus princeps; etiam statim contrà disseruit; et vocato senatu, ita exorsus est: *Majores mei (quorum antiquissimus Clausus, origine Sabina, simul in civitatem Romanam, et in familias patriciorum adscitus est) hortantur, uti paribus consiliis rempublicam capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit. Neque enim ignoro Julios Albâ, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo; et ne vetera scrutemur, Etruriâ Lucaniâque, et omni Italiâ, in senatum accitos. Postremò ipsam ad Alpes promotam, ut non modò singuli viritim, sed terrae gentesque in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terrae legionum, additis provincialium validissimis, fesso imperio subventum est. Num poenitet Balbos ex Hispania, nec minus insignes viros è Gallia Narbonensi transivisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio La-*

cedaemoniis et Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantùm sapientiâ valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. Advenae in nos regnaverunt. Libertinorum filiis magistratus mandari, non, ut plerique falluntur, recens, sed priori populò factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus: scilicet Volsci et Æqui numquam adversam nobis aciem struxere? Capti à Gallis sumus: sed et Tuscis obsides dedimus, et Samnitium jugum subivimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio, quam adversus Gallos, confectum: continua inde ac fida pax. Jam moribus, artibus, adfinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potiùs, quàm separati habeant. Omnia, patres conscripti, quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere: plebei magistratus post patricios: Latini post plebejos: ceterarum Italiae gentium post Latinos. Inveterascet hoc quoque: et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit.

XXV. Orationem principis secuto patrum consulto, primi Ædui senatorum in urbe jus adepti sunt: datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum quemque è senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus *majorum*, et L. Brutus *minorum gentium* appellaverant: exhaustis etiam, quas dictator Caesar lege Cassiâ, et princeps Augustus lege Senia sublegêre. Laetaque haec in rempublicam munia, multo gaudio censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam quandam ex severitate prisca rationem adhibuit, monendo, *secum quisque de se consultaret, peteretque jus exeundi ordinis: facilem ejus rei veniam: et motos senatu, et excusatos simul propositurum, ut judicium censorum, ac pudor sponte cedentium permixti, ignominiam mollirent.* Ob ea Vipsanius consul retulit, *patrem senatûs appellandum esse Claudium: quippe promiscuum patris patriae cognomentum: nova in rempublicam merita non usitatis vocabulis honoranda.* Sed ipse cohibuit consulem, ut nimiùm assentantem: condiditque lustrum, quo censa sunt civium LXIX centena, et LXIV millia. Isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit: haud multò pòst, flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

XXVI. Jam Messallina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat; cum *abrumpi dissimulationem* etiam Silius, sive fatali vecordiâ, an immi-

nentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. *Quippe non eò ventum, ut senectam principis opperiretur: insontibus innoxia consilia: flagitiis manifestis, subsidium ab audaciâ petendum. Adesse conscios, paria metuentes: se caelibem, orbum nuptiis et adoptando Britannico paratum: mansuram eandem Messallinae potentiam, addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum.* Segniter hae voces acceptae, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram; scelusque inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimaret: nomen tamen matrimonii concupivit; ob magnitudinem infamiae: cujus apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultrà exspectato, quàm dum sacrificii gratiâ Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solemnia celebrat.

XXVII. Haud sum ignarus fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse, in civitate omnium gnara et nihil reticente: nedum consulem designatum, cum uxore principis, praedictâ die, adhibitis, qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causâ, convenisse: atque illam audisse auspicum verba, subisse, sacrificasse apud deos, discubitum inter convivas, oscula, complexus, noctem denique actam licentiâ conjugali. Sed nihil compositum miraculi causâ, verùm audita scriptaque senioribus tradam.

XXVIII. Igitur domus principis inhorruerat; maximèque, quos penes potentia, et, si res verterent, formido, non jam secretis colloquiis, sed apertè fremere. *Dum industria cubiculum principis occulit adulteros, dedecus quidem inlatum, sed excidium procul abfuisse: nunc juvenem nobilem, dignitate formae, juventâ, ac propinquo consulatu, majorem ad spem accingi: nec enim occultum, quid post tale matrimonium superesset.* Subibat sine dubio metus, reputantes, hebetem Claudium, et uxori devinctum, multasque mortes jussu Messallinae patratas. *Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam antequam ream. Sed in eò discrimen verti, si defensio audiretur, atque clausae aures etiam confitenti forent.*

XXIX. Ac primò Callistus, jam mihi circa necem C. Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimâque, eo in tempore, gratiâ Pallas agitavere; *num Messallinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes*: deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiae peritus, et potentiam cautis, quàm acribus consiliis tutiùs haberi. Perstitit Narcissus, solum id immutans, ne

quo sermone praesciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longâ apud Ostiam Caesaris morâ, duas pellices, quarum is corpori maximè insueverat, largitione ac promissis, et uxore dejectâ, plus potentiae ostentando, perpulit delationem subire.

XXX. Exin Calpurnia (id pellici nomen) ubi datum secretum, Caesaris genibus provoluta, *nupsisse Messallinam Silio* exclamat: simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, *an comperisset*, interrogat: atque illâ annuente, *cieri Narcissum* postulat. *Is veniam in praeteritum petens, quòd ei cis Vectium, cis Plautium, dissimulavisset: nec nunc adulteria objecturum* ait, *ne domum, servitia, et ceteros fortunae paratus reposceret; frueretur imo iis redderet et uxorem, rumperetque tabulas nuptiales. An dissidium*, inquit, *tuum nosti? num matrimonium Silii vidit populus, et senatus, et miles: ac ni properè agis, tenet urbem maritus.*

XXXI. Tum potissimum amicorum vocat: primumque rei frumentariae praefectum Turranium, pòst Lusium Getam, praetorianis impositum, percunctatur. Quibus fatentibus, tum certatim ceteri circumstrepunt, *iret in castra, firmaret praetorias cohortes, securitati antè quàm vindictae consuleret.* Satis constat eo pavore effusum Claudium, ut identidem interrogaret, *an ipse imperii potens? an Silius privatus esset?* At Messallina, non alias solutior luxu adulto autumno, simulacrum vindemiae per domum celebrat. Urgeri praela, fluere lacus, et feminae pellibus accinctae adsultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchae: ipsa, crine fluxo, thyrsum quatiens; juxtaque Silius hederâ vinctus, gerere cothurnos, jacere caput, strepente circùm procaci choro. Ferunt Vectium Valentem, lasciviâ in praealtam arborem connisum, interrogantibus *quid adspiceret?* respondisse, *tempestatem ab Ostia atrocem*; sive ceperat ea species, seu fortè lapsa vox in praesagium vertit.

XXXII. Non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui *gnara Claudio cuncta, et venire promptum ultioni* adferrent. Igitur Messallina Lucullianos in hortos, Silius, dissimulando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilabentibus, adfuere centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico, aut per latebras. Messallina tamen, quamquam res adversae consilium adimerent, ire obviam, et adspici à marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit: jussitque, *ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent.* Et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit, *Pontificis maximi aures adire,*

clementiam expetere. Atque interim, tribus omnino comitantibus (id repentè solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat: nullâ cujusquam misericordiâ, quia flagitiorum deformitas praevalebat.

XXXIII. Trepidabatur nihilominus à Caesare: quippe Getae, praetorii praefecto, haud satis fidebat, ad honesta, seu prava, juxtà levi. Ergo Narcissus, adsumptis quibus idem metus, *non aliam spem incolumitatis Caesaris* affirmat, *quàm si jus militum, uno illo die, in aliquem libertorum transferret: seque* offert *suscepturum.* Ac ne, dum in urbem vehitur, ad poenitentiam à L. Vitellio, P. Largo Caecina mutaretur; in eodem gestamine sedem poscit, sumitque.

XXXIV. Crebra post haec fama fuit, inter diversas principis voces, cum modò incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii, et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium, quàm *ô facinus! ô scelus!* Instabat quidem Narcissus *aperire ambages, et veri copiam facere:* sed non ideo pervicit, quin suspensa, et quò ducerentur, inclinatura responderet; exemploque ejus Largus Caecina uteretur. Et jam erat in adspectu Messallina, clamitabatque *audiret Octaviae et Britannici matrem:* cum obstreperet accusator, *Silium et nuptias* referens: simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quibus visus Caesaris averteret. Nec multo pòst urbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus *amoveri eos* jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidiâ flagitaret, *ne indefensa conjux exitio daretur.* Ergo *auditurum principem, et fore diluendi criminis facultatem* respondit: *iret interim virgo, et sacra capesseret.*

XXXV. Mirum inter haec silentium Claudii: Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant: *patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem* jubet. Ac primùm in vestibulo effigiem patris Silii, consulto senatûs abolitam, demonstrat: tum quidquid habitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse: incensumque et ad minas prorumpentem, castris infert, parata concione militum; apud quos, praemonente Narcisso, pauca verba fecit: nam etsi justum dolorem, pudor impediebat. Cohortium clamor dehinc continuus, *nomina reorum et poenas* flagitantium: admotusque Silius tribunali, non defensionem, non moras tentavit, precatus, *ut mors adceleraretur*: eadem constantia et inlustres equites Romanos cupidos maturae necis fecit. Titium Proculum custodem (Silio ac) Messallinae datum, et indicium

offerentem Vectium Valentem, et confessum, et Pompejum Urbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis *trahi ad supplicium* jubet. Decius quoque Calpurnianus, vigilum praefectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Juncus Virgilianus, senator, eâdem poenâ adfecti.

XXXVI. Solus Mnester cunctationem attulit, dilaniatâ veste clamitans, *adspiceret verberum notas, reminisceretur vocis, quâ se obnoxium jussis Messallinae dedisset. Aliis largitione, aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam antè pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur.* Commotum his, et pronum ad misericordiam Caesarem perpulere liberti, *ne, tot inlustribus viris interfectis, histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre.* Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est: is modestâ juventâ, sed corpore insigni, accitus ultro, noctemque intra unam à Messallina proturbatus erat, paribus lasciviis ad cupidinem et fastidio. Suilio Caesonino, et Plautio Laterano mors remittitur: huic, ob patrui egregium meritum; Caesoninus vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu passus muliebria.

XXXVII. Interim Messallina Lucullanis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe, et aliquando irâ: tantâ inter extrema superbiâ agebat. Ac ni caedem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius, domum regressus, et tempestivis epulis delinitus, ubi vino incaluisset, *iri* jubet, *nuntiarique miserae* (hoc enim verbo usum ferunt) *dicendam ad causam postera die adesset.* Quod ubi auditum, et languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox, et uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, *exsequi caedem: ita imperatorem jubere.* Custos et exactor è libertis Evodus datus: isque raptim in hortos progressus, reperit fusam humi, adsidente matre Lepida: quae florenti filiae haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat: suadebatque, *ne percussorem opperiretur: transisse vitam, neque aliud, quàm morte decus, quaerendum.* Sed animo per libidines corrupto, nihil honestum inerat: lacrymaeque et questus inriti ducebantur. Tum impetu venientium pulsae fores, adstitit tribunus per silentium, ac libertus increpans multis ac servilibus probris.

XXXVIII. Tunc primùm fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustra jugulo ac pectori per trepidationem admovens, ictu tribuni transfigitur: corpus matri

concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti *perisse Messallinam*, non distincto sua an aliena manu: nec ille quaesivit; poposcitque poculum et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus, odii, gaudii, irae, tristitiae, ullius denique humani affectûs signa dedit; non cum laetantes accusatores adspiceret, non cum filios moerentes. Juvitque oblivionem ejus senatus, censendo *nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas*. Decreta Narcisso *quaestoria insignia*, levissimum fastigii ejus, cum secundam Pallantem et Callistum ageret. Honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur, flagitiis inultis.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER XII.

Claudius uxorem quaerit. Liberti alii aliam commendant : Agrippina aliis praelata. Dolus in Silanum, administro Vitellio ; cujus artibus inducti senatus populusque probant infames nuptias. Lex pro incesto. Seneca post exsilium praeest Neroni : cui sponsa Octavia. Parthi regem Romà petunt Meherdatem, quem à Claudio missum Cassius in regnum ducere conatur : fraus et imperitia obfuit. Gotarzes fraude ac praelio victor obit. Mithridates Ponti regnum affectat : Cotys et Romani resistunt. Ii pellunt hostem. Uspen expugnant. Zorsines deserit Mithridaten : qui supplex Eunoni : per eum à principe veniam orat, et impetrat. Romam ducitur. Lollia evertitur, et Calpurnia. Pomerium urbis prolatum. Nero à Claudio adoptatus instinctu Pallantis. Britannicus depressus. Colonia in Ubios ab Agrippina deducta. Catti latrones victi. Vannius Suevorum rex à suis victus ; regnum cedit aliis. In Britannia turbae : quibus obsistit Ostorius. Iceni. Cangi. Brigantes. Caractacus rex praelium in Romanos ausus : ab Ostorio vincitur, et cum suis Romam perducitur, ostentaturque. Caesarem alloquitur ; veniam impetrat. Britanni vires reparant. Ostorius moritur, cui Didius succedit. Venustus Britannorum dux. Cartismandua. Nero in viros transit. Britannico praefertur : qui comitatu fido nudatur. Burrus praetorio praefectus Agrippina. Vitellius. Prodigia Romae. Caritas annonae. Bellum inter Armenios et Iberos, quâ occasione exortum. Rhadamistus. Mithridates. Praefecti Romani perfidia. Rhadamistus Mithridatem vinclis onerat, et cum suis interimit. Romani de ultione deliberant. Peligni conatus infelix. Parthi Armeniam invadunt. Rhadamistus à suis pellitur. Zenobia. Furius relegatus. S. C. de mathematicis, et libidinosis feminis. Adulatio in Pallantem. Felix et Ventidius turbant Judaeam : Quadratus componit. In Cilicia motus, quem sedat Antiochus rex. Lacus Fucinus emissus cum periculo. Nero ducit Octaviam. Statilius Taurus

eversus. Procuratorum potestas aucta. Cois immunitas concessa. Bizantiis tributum remissum. Ejus loci situs. Prodigia Claudianae necis. Agrippinae in Lepidam aemulatio. Narcissi liberae voces. Claudius aegrotat: veneno perit. Mors ejus celata, dum Nero imperium capessit. Funus et consecratio Claudii. Gesta haec annis sex.

Coss.
- C. Pompejo, Q. Veranio.
- C. Antistio, M. Suillio Rufo.
- Ti. Claudio V. Ser. Corn. Orfito.
- P. Corn. Sulla, L. Salvio Othone.
- D. Junio Silano, Q. Haterio.
- M. Asinio Marcello, Manio Acilio Aviola.

I. Caede Messallinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine, quis diligeret uxorem Claudio, coelibi vitae intolanti, et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant, suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maximè ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis filiam, et Juliam Agrippinam, Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Ælia Petina, è familia Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse modò huc, modò illuc, ut quemque suadentium audierat, promtus, discordantes in concilium vocat, ac *promere sententiam, et adjicere rationes* jubet.

II. Narcissus *vetus matrimonium, familiam communem* (nam Antonia ex Petinâ erat) *nihil in penatibus ejus novum*, disserebat, *si sueta conjux rediret, haudquaquam novercalibus odiis usura Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora.* Callistus *improbatam longo dissidio, ac si rursus assumeretur, eo ipso superbam, longeque rectiùs Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione, et privignis parentis loco futuram.* At Pallas id maximè in Agrippinâ laudare, quòd *Germanici nepotem* secum traheret, *dignum prorsus imperatoriâ fortunâ, stirpem nobilem, et familiae Claudiae quae posteros conjungeret; nec femina, experta fecunditatis, integrâ juventâ, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret.*

III. Praevaluère haec adjuta Agrippinae illecebris: quae ad eum, per speciem necessitudinis, crebrò ventitando, pellicit patruum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentiâ uxoriâ jam uteretur. Nam ubi sui matrimonii certa fuit, struère majora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Æno-

barbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Caesar: juvenemque et alia clarum, insigni triumphalium, et gladiatorii muneris magnificentiâ, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quò gratiam Agrippinae pararet, consiliis ejus implicari, ferre crimina in Silanum, cui sanè decora et procax soror, Junia Calvina, haud multum antè Vitellii nurus fuerat: hinc initium accusationis fratrisque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit: et praebebat Caesar aures, accipiendis adversùm generum suspicionibus caritate filiae promtior. At Silanus, insidiarum nescius, ac fortè eo anno praetor, repentè per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquam lecto pridem senatu, lustroque condito: simul adfinitatem Claudius diremit: adactusque Silanus ejurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum collatus est.

V. C. Pompejo, Q. Veranio coss. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium. Jam famâ, jam amore inlicito firmabatur, nec dum celebrare solemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductâ in domum patrui fratris filiâ. Quin et incestum, ac, si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec antè omissa cunctatio, quàm Vitellius suis artibus id perpetrandum sumsit. Percunctatusque Caesarem, *an jussis populi, an auctoritati senatûs cederet?* ubi ille, *unum se civium, et consensui imparem*, respondit, *opperiri intra palatium* jubet: ipse curiam ingreditur, summamque reipublicae agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: *Gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domesticâ curâ vacuus, in commune consulat: quod porro honestius censoriae mentis levamen, quàm adsumere conjugem prosperis dubiisque sociam? cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat; non luxui aut voluptatibus adsuefactus, sed qui primâ ab juventâ legibus obtemperavisset.*

VI. Postquam haec favorabili oratione praemisit, multaque patrum assentatio sequebatur; capto rursus initio, *Quando maritandum principem cuncti suaderent, diligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimoniâ insignem. Nec diu inquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret:*

datum ab eâ fecunditatis experimentum; et congruere artes honestas. Id verò egregium, quòd, provisu deûm, vidua jungeretur principi, sua tantùm matrimonia experto: audivisse à parentibus, vidisse ipsos, arripi conjuges ad libita Caesarum: procul id a praesenti modestiâ: statueretur imo documentum, quo uxorem imperator acciperet. At enim, nova nobis in fratrum filias conjugia, sed aliis gentibus solemnia, nec lege ullâ prohibita: et sobrinarum diu ignorata, tempore addito percrebuisse: morem accommodari, prout conducat; et fore hoc quoque in his, quae mox usurpentur.

VII. Haud defuere qui certatim, *si cunctaretur Caesar, vi acturos* testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, *populumque Romanum eadem rogare* clamitat. Nec Claudius ultrà exspectato, obvium apud forum praebet se gratantibus; senatumque ingressus, *decretum postulat, quo justae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur.* Neque tamen repertus est, nisi unus talis matrimonii cupitor, Talledius Severus, eques Romanus, quem plerique *Agrippinae gratiâ impulsum* ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant, non per lasciviam, ut Messallina, rebus Romanis inludenti. Adductum quasi et virile servitium: palam severitas, ac saepius superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret: cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit: sive eò usque spem vitae produxerat; seu dilecto die, augendam ad ividiam. Calvina, soror ejus, Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, *sacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianae per pontifices danda*: inridentibus cunctis, quòd poenae Procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantùm facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annaeo Senecâ, simul praeturam impetrat, laetum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus; utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoriâ beneficii, et infensus Claudio dolore injuriae, credebatur.

IX. Placitum dehinc non ultrà cunctari: sed designatum consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, quâ hortaretur Claudius, *despondere Octaviam Domitio*; quod aetati utriusque non absurdum, et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturque Octavia: ac secundùm

priorem necessitudinem, sponsus jam, et gener Domitius, aequari Britannico, studiis matris, arte eorum, quîs, ob accusatam Messallinam, ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdatem missi senatum ingrediuntur, mandata in hunc modum incipiunt: *Non se foederis ignaros, nec defectione à familiâ Arsacidarum venire: sed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accersere adversus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique juxtà intolerandam. Jam fratres, jam propinquos, jam longiùs sitos, caedibus exhaustos: adjici conjuges gravidas, liberos parvos, dum secors domi, bellis infaustus, ignaviam saevitiâ tegat. Veterem sibi ac publicè coeptam nobiscum amicitiam: et subveniendum sociis virium aemulis, cedentibusque per reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari, ut si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex melior adscisceretur.*

XI. Ubi haec atque talia dissertavêre, incipit orationem Caesar *de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis*: seque divo Augusto adaequabat, *petitum ab eo regem* referens, omissâ Tiberii memoriâ, quamquam is quoque miserat. Additque praecepta (etenim aderat Meherdates) *ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac justitiam, quantò ignara barbaris, tantò toleratiora capesseret*. Hinc versus ad legatos, extollit laudibus *alumnum urbis, spectatae ad id modestiae: ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes: rem Romanam huc satietate gloriae provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit datam.* Post haec C. Cassio, qui Syriae praeerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis jubet.

XII. Eâ tempestate Cassius ceteros praeminebat peritiâ legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque ac ignavos pax in aequo tenet. Attamen, quantùm sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercere legiones, curâ, provisu agere perinde, ac si hostis ingrueret: ita dignum majoribus suis, et familiâ Cassiâ ratus per illas quoque gentes celebratâ. Igitur excitis quorum de sententiâ petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maximè pervius amnis, postquam inlustres Parthi, rexque Arabum Abbarus advenerat; monet Meherdatem, *barbarorum impetus acres, cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret coepta.* Quod spretum fraude Abbari, qui juvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. Et vocante Carrhene, *promtasque res* ostentante, *si citi advenissent*, non co-

micus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carrhenis adjunguntur. Transmissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat: in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriae, et Arbela, castellum insigne famâ, quod postremo inter Darium atque Alexandrum praelio Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud montem, cui nomen *Sambulos*, vota diis loci suscipiebat, praecipua religione Herculis: qui tempore stato, per quietem monet sacerdotes, *ut templum juxta, equos venatui adornatos sistant*. Equi, ubi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursus deus, quà silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusae passim ferae.

XIV. Ceterùm Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento uti: et quanquam per insectationes, et nuntios ad praelium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus, exsuendam ad fidem hostes emercari. Ex quis Izates Adiabenus, mox Abgarus Arabum cum exercitu, abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Româ petere reges, quàm habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum erat reliquum, rem in casum dare, praelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magna caede, et ambiguo eventu: donec Carrhenen, profligatis obversis longiùs evectum, integer à tergo globus circumveniret. Tum omni spe perdita, Meherdates promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo ejus vincitur; traditurque victori. Atque ille *non propinquum, neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum* increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiae suae, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum praesidens. Nulla huic prospera, aut adversa, quîs memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est; resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatae.

XV. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, posteaquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitûs abisse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn, juventâ rudem, et paucas cohortium con Julio Aquila, equite Romano: spretis utrisque, concire nationes, illicere perfugas, postremò exerci-

tu coacto, regem Dandaridarum exturbat, imperioque ejus potitur. Quae ubi cognita, et jam jamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivere, missis legatis ad Eunonem, qui Aorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigere, *equestribus praeliis Eunones certaret; obsidia urbium Romani capesserent.*

XVI. Tum composito agmine incedunt: cujus frontem et terga Aorsi; media cohortes et Bosporani tutabantur, nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam oppidum Dandaricae, quod desertum à Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi praesidio, visum. Exin in Siracos pergunt; et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uspen, editam loco, et moenibus ac fossis munitam; nisi quod moenia non saxo, sed cratibus et vimentis, ac mediâ humo adversum inrumpentes invalida erant: eductaeque altiùs turres facibus atque hastis turbabant obsessos: ac ni praelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eumdem intra diem foret.

XVII. Postero misere legatos, *veniam liberis corporibus* orantes: *servitii decem millia* offerebant: quod adspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: ut belli potiùs jure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, quum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes juxtà perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Caesaris procubuit, magnâ gloriâ exercitûs Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quae mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis, et plerisque centurionum interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur. Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis inoffensum, et recèns conjunctâ nobiscum amicitiâ validum. Igitur cultu vultuque quàm maximè ad praesentem fortunam comparato, regiam ingreditur,

genibusque ejus provolutus, *Mithridates*, inquit, *terra marique Romanis per tot annos quaesitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.*

XIX. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degenere permotus, allevat supplicem, laudatque *quòd gentem Aorsorum, quòd suam dexteram petendae veniae delegerit.* Simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit: *Populi Romani imperatoribus, magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunae amicitiam: sibi et Claudio, etiam communionem victoriae esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando graviùs mereretur, non potentiam, non regnum precari; sed ne triumpharetur, neve poenas capite expenderet.*

XX. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Hinc dolor injuriarum, et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contrà: *Suscipi bellum avio itinere, importuoso mari: ad hoc reges feroces; vagos populos; solum frugum egens: tum taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae si pellerentur: quin arriperet oblata, et servaret exsulem: cui inopi quantò longiorem vitam, tantò plus supplicii fore.* His permotus, scripsit Eunoni, *meritum quidem novissima exempla Mithridatem, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verùm ita majoribus placitum, quantâ previcaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ adversus supplices utendum: nam triumphos de populis regnisque integris adquiri.*

XXI. Traditus post hoc Mithridates, vectusque Romam per Junium Cilonem, procuratorem Ponti, ferociùs, quàm pro fortuna, disseruisse apud Caesarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hisce verbis: *non sum remissus ad te, sed reversus: vel si non credis, dimitte, et quaere:* vultu quoque interrito permansit, quum rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

XXII. Iisdem consulibus, atrox odii Agrippina, ac Lolliae infensa, quòd secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina, et accusatorem, qui obiiceret *Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum, super nuptiis imperatoris.* Exin Claudius, inauditâ reâ, multa de claritudine ejus apud senatum praefatus, *sorore L. Volusii genitam, majorem ei patruum Cottam Messalinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam* (nam de C. Caesaris nuptiis

consultò reticebat) addidit, *perniciosa in rempublicam consilia, et materiem sceleri detrahendam. Proin, pubblicatis bonis, cederet Italiâ.* Ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exsuli relictum. Et Calpurnia inlustris femina pervertitur, quia formam ejus laudaverat princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone: unde vis Agrippinae citra ultima stetit: in Lolliam mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII. Galliae Narbonensi, ob egregiam in patres reverentiam, datum, *ut senatoribus ejus provinciae, non exquisitâ principis sententiâ, jure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret.* Ituraeique et Judaei, defunctis regibus, Sohemo atque Agrippa, provinciae Syriae additi. Salutis augurium quinque et viginti annis omissum repeti, ac deinde continuari placitum. Et pomerium urbis auxit Caesar, more prisco; quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla, et divus Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio, vel gloria variè vulgata. Sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, ubi aereum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interjecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium, forumque Romanum: et Capitolium non à Romulo, sed a T. Tatio additum urbi credidere. Mox pro fortuna pomerium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu, et publicis actis perscriptum

XXV. C. Antistio, M. Suilio Coss. adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur: qui obstrictus Agrippinae, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro ejus inligatus, stimulabat Claudium, *consuleret reipublicae, Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud divum Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos: à Tiberio, super propriam stirpem Germanicum adsumptum. Se quoque accingeret juvene partem curarum capessituro.* His evictus, biennio majorem natu Domitio filio anteponit, habita apud senatum oratione in eumdem, quem à liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto clauso continuos duravisse.

XXVI. Ceterùm actae principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione: rogataque lex, quâ *in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret.* Augetur et Agrippina cognomento *Augustae*: quibus patratis, nemo adeo expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortunae moeror adficeret: desolatus paullatim etiam servilibus ministeriis, intempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intelligens falsi: neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum, seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germania trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas, addito equite alario, monuit, *ut anteiret populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur.* Et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recèns, reversos praedâque per luxum usos, et somno graves circumvenere. Aucta laetitia, quod quosdam è clade Variana, quadragesimum post annum, servitio exemerant.

XXVIII. At qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti, et aciem auso, plus cladis faciunt. Et paedâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnae praeberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere: decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae ejus apud posteros, in quîs carminum gloriâ praecellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis à Druso Caesare impositus, pellitur regno: prima imperii aetate clarus, acceptusque popularibus; mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibilius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, *tutum* Vannio *perfugium* promittens, *si pelleretur*: scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniae praesidebat, *legionem, ipsaque è provincia lecta auxilia, pro ripa componeret, subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne fortunâ elati nostram quoque pacem*

turbarent : nam vis innumera Ligii, aliaeque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat impar multitudini hostium : eòque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges obsidionis impatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnae attulere, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur praelio : quamquam rebus adversis, laudatus, *quòd et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit*. Ceterùm ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, et acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregiâ adversus nos fide : subjectis, suone, an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multa caritate, et majore odio, postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britannia P. Ostorium, propraetore, turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus, eò violentiùs, quòd novum ducem, exercitu ignoto, et coepta hieme, iturum obviàm non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit : et caesis qui restiterant, disjectos consectatus, ne rursus conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cinctosque castris Antonam et Sabrinam fluvios, cohibere parat. Quod primi Iceni abnuêre, valida gens, nec praeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant : hisque auctoribus, circumjectae nationes locum pugnae delegere, septum agresti aggere, et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romànus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus, turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc datò signo, perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientiâ rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Quâ pugnâ filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterum clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus in Cangos exercitus. Vastati agri, praedae passim actae : non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat; quum ortae apud Brigantas discordiae retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma

coeptabant, interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedere: Silurum gens, non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quò promptiùs veniret, colonia Camulodunum, validâ veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci viribus confisos: quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praemineret. Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur; sumpto ad praelium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit: et praefluebat amnis vado incerto, catervaque majore pro munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimverò Caractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem* testabatur, *aut reciperandae libertatis, aut servitutis aeternae initium fore:* vocabatque nomina *majorum, qui dictatorem Caesarem pepulissent: quorum virtute vacui à securibus et tributis, intemerata conjugum et liberorum corpora retinerent.* Haec atque talia dicenti, adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, *non telis, non vulneribus cessuros.*

XXXV. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul objectus amnis, additum vallum, imminentia juga, nihil nisi atrox, et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles praelium poscere, *cuncta virtute expugnabilia* clamitare, praefectique ac tribuni paria disserentes, ardorem exercitûs incendebant. Tum Ostorius, circumspectis, quae impenetrabilia, quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleraeque caedes oriebantur. Posteaquam facta testudine, rudes et informes saxorum compages distractae, parque cominus acies, decedere barbari in juga montium. Sed eò quoque inrupere ferentarius gravisque miles: illi telis adsultantes, hi conferto gradu; turbatis contrà Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur: clara ea victoria fuit, captâque uxore et filiâ Caractaci, fratres quoque in de-

tioipnemooc epti.

XXXVI. Ipse (ut ferme intuta sunt adversa) quum fidem Cartismanduae, reginae Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno, quàm bellum in Britannia coeptum. Unde fama ejus evecta insulas, et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat: et Caesar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetere in armis praetoriae cohortes, campo qui castra praejacet. Tum, incedentibus regiis clientelis, phalerae torquesque, quaeque externis bellis quaesierat, traducta; mox fratres, et conjux et filia: postremò ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere, ex metu. At non Caractacus, aut vultu demisso, aut verbis misericordiam requirens, ubi tribunali adstitit, in hunc modum loquutus est.

XXXVII. *Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potiùs in hanc urbem, quàm captus venissem: neque dedignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, foedere pacis accipere. Praesens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est: habui equos, viros, arma, opes: quid mirum, si haec invitus amisi? Non, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant. Si statim deditus traderer; neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset: et supplicium mei oblivio sequetur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero.* Ad ea Caesar veniam ipsique, et conjugi, et fratribus, tribuit. Atque illi vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus principem, laudibus gratibusque venerati sunt: novum sanè, et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti à majoribus suis imperii sociam ferebat.

XXXVIII. Vocati posthac patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere: *neque minùs id clarum, quàm quum Siphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendère.* Censentur *Ostorio triumphi insignia;* prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis: sive, quòd amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minùs intenta apud nos militia fuit; sive hostes, miseratione tanti regis, acriùs ad ultionem exarsere. Praefectum castrorum, et legionarias cohortes, extruendis apud Siluras praesidiis relictas, circumfundunt. Ac ni citò vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tùm occidione occubuis-

sent. Praefectus tamen et octo centuriones, ac promptissimus quisque manipulis cecidere: nec multò pòst pabulantis nostros, missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas exposuit: nec ideo fugam sistebat, ni legiones praelium excepissent: earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit: effugêre hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc praelia, et saepius in modum latrocinii: per saltus, per paludes; ut cuique sors, aut virtus: temere, proviso; ob iram, ob praedam; jussu, et aliquando ignaris ducibus: ac praecipuâ Silurum pervicaciâ, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox: *ut quondam Sugambri excisi, et in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum*. Igitur duas auxiliares cohortes, avaritiâ praefectorum incautiùs populantes, intercepere: spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant: quum taedio curarum fessus Ostorius, concessit vitâ; laetis hostibus, tanquam ducem haud spernendum, etsi non praelium, at certè bellum, absumpsisset.

XL. At Caesar, cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is properè vectus, non tamen integras res invenit; adversâ interim legionis pugnâ, cui Malius Valens praeerat: auctaque et apud hostes ejus rei fama, quò venientem ducem exterrerent; atque illo augente audita, ut major laus compositis, vel si duravissent venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant, lateque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum, praecipuus scientiâ rei militaris Venusius, è Jugantum civitate, ut suprà memoravi, fidusque diu, et Romanis armis defensus, quum Cartismanduam reginam matrimonio teneret, mox orto discidio, et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primò tantùm inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus, fratrem ac propinquos Venusii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur: valida et lecta armis juventus regnum ejus invadunt: quod nobis praevisum, et missae auxilio cohortes acre praelium fecere, cujus initio ambiguo, finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum à legione, cui Cesius Nasica praeerat. Nam Didius senectute gravis, et multâ copiâ honorum, per ministros agere, et arcere hostem satis habebat. Haec, quamquam à duobus, Ostorio Didioque propraetoribus plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

XLI. Ti. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfito coss. virilis toga Neroni maturata, quò capessendae reipublicae habilis videretur. Et Caesar adulationibus senatus libens cessit, *ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus, proconsulare imperium extra urbem haberet, ac* princeps juventutis *appellaretur*. Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod adquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphalium veste transvecti sunt. Spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu: ac perinde fortunam utriusque praesumeret. Simul qui centurionum tribunorûmque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris: etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavere. Quod ut discordiae initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: *sperni* quippe *adoptionem, quaeque censuerint patres, jusserit populus, intra penates abrogari: ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem*. Comotus his, quasi criminibus, Claudius, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte adficit, datosque à noverca, custodiae ejus imponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium curâ exsolverentur Lusius Geta, et Rufius Crispinus, quos Messallinae memores, et liberis ejus devinctos credebat. Igitur *distrahi cohortes ambitu duorum, et si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam* adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen cujus sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altiùs: carpento Capitolium ingredi, qui mos sacerdotibus et sacris antiquitùs concessus, venerationèm augebat feminae, quam imperatore genitam, sororem ejus qui rerum potitus sit, et conjugem, et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae precipuus propugnator ejus Vitellius, validissimâ gratiâ, aetate extremâ (adeo incertae sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Junio Lupo senatore. Is crimina majestatis, et cupidinem imperii objectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis, quàm precibus, mutatus esset, ut accusatori aquâ atque igne interdiceret: hactenus Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenere. Insessum diris avibus Capitolium: crebris terrae motibus prorutae domus: ac dum latiùs metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti.

Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantùm questus; sed jura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit: magnaque deûm benignitate, et modestiâ hiemis rebus extremis subventum. At hercule olim ex Italiae regionibus longinquas in provincias commeatus portabant: nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potiùs et Ægyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

XLIV. Eodem anno bellum inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fratrum regnum adeptus. Iberos Pharasmanes vetusta possessione; Armenios frater ejus Mithridates obtinebat, opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, claràque inter accolas famâ. Is *modicum Iberiae regnum senectâ patris detineri* ferociùs crebriùsque jactabat, quàm ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes juvenem potentiae promptae et studio popularium accinctum, vergentibus jam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et *Armeniam ostentare pulsis Parthis, datam Mithridati à semet* memorando: *sed vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent*. Ita Rhadamistus, simulatâ adversus patrem discordiâ, tanquam novercae odiis impar, pergit ad patruum: multaque ab eo comitate in speciem liberûm cultus, primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie adsumpta, regressus ad patrem, *quae fraude confici potuerint*, *prompta* nuntiat, *cetera armis exsequenda*. Interim Pharasmanes belli causas confingit: *praelianti sibi adversus regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti fratrem adversatum; eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum*. Simul magnas copias filio tradidit: ille irruptione subita territum, exsutumque campis Mithridaten compulit in castellum Corneas, tutum loco, ac praesidio militum, queîs Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius praeerat. Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiae maximè gnara est. Ita Rhadamistus, frustra, vel cum damno, tentatis munitionibus, obsidium incipit: et quum vis negligeretur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio, *ne socius rex, ne Armenia do-*

num populi Romani, scelere et pecunia verterentur. Postremò, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut nisi Pharasmanem bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum praesidem Syriae doceret, quo in statu Armeniae forent.

XLVI. Digressu centurionis velut custode exsolutus praefectus, hortari Mithridaten ad sanciendum foedus; *conjunctionem fratrum, ac priorem aetate Pharasmanem, et cetera necessitudinum nomina* referens; *quòd filiam ejus in matrimonio haberet; quòd ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Iberos, quamquam in tempore validiores: et satis cognitam Armeniorum perfidiam: nec aliud subsidii, quàm castellum commeatu egenum: ne dubitaret armis incruentas conditiones malle.* Cunctante ad ea Mithridate, et suspectis praefecti consiliis, quòd pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit: *utque Iberi obsidia decedant* expostulat. Ille propalam incerta, et saepius molliora respondens; secretis nuntiis monet Rhadamistum, *oppugnationem quoquo modo celerare.* Augetur flagitii merces; et Pollio occulta corruptione impellit milites, ut *pacem* flagitarent, *seque praesidio abituros* minitarentur. Qua necessitate Mithridates diem locumque foederi accepit, castelloque egreditur.

XLVII. Ac primò Rhadamistus in amplexus ejus effusus, simulare obsequium, *socerum ac parentem* appellare. Adjicit jusjurandum, *non ferro, non veneno vim adlaturum*: simul in locum propinquum trahit, *provisum illic sacrificium imperatum* dictitans, *ut diis testibus pax firmaretur.* Mos est regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque praestringere: mox ubi sanguis in artus se extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt: id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prosternit: simulque concursu plurium injiciuntur catenae; ac compedes (quod dedecorum barbaris) trahebatur. Moxque vulgus duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contrà, qui tantam fortunae commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis conjunx, cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. Illi cupidò regni fratre et filia potior, animusque sceleribus paratus: visui tamen consuluit, ne coràm interficerentur. Et Rhadamistus, quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non

venenum in sororem et patruum expromit; sed projectos in humum, et veste multa gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quòd caedibus parentum inlacrymaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten, et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. Paucis decus publicum curae: plures tuta disserunt: *Omne scelus externum cum laetitia habendum: semina etiam odiorum jacienda, ut saepe principes Romani eamdem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praebuerint. Potiretur Rhadamistus male partis, dum invisus, infamis; quando id magis ex usu, quàm si cum gloria adeptus foret.* In hanc sententiam itum. Ne tamen annuisse facinori viderentur, et diversa Caesar praeciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, *ut abscederet à finibus Armeniis, filiumque abstraheret.*

XLIX. Erat Cappadociae procurator Julius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis juxtà despiciendus; sed Claudio perquam familiaris, quum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is Pelignus, auxiliis provincialium contractis, tanquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quàm hostes praedatur, abscessu suorum, et incursantibus barbaris, praesidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque ejus evictus, ultro *regium insigne sumere* cohortatur; sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Pelignο conjectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur properè montem Taurum transgressus, moderatione plura, quàm vi, composuerat: quum *redire in Syriam* jubetur, *ne initium belli adversus Parthos exsisteret.*

L. Nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam à majoribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat; ne qua pars domûs sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi: urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta jugum accepere. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, percellunt Vologesen omittere praesentia: vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quàm antea, tanquam adversus defectores, et in tempore rebellaturos. Atque illi quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt, armisque regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quàm perni-

citas equorum quis seque et conjugem abstulit. Sed conjunx gravida, primam utcumque fugam, ob metum hostilem, et mariti caritatem, toleravit: post festinatione continua, ubi quati uterus, et viscera vibrantur, orare *ut morte honestâ contumeliis captivitatis eximeretur*. Ille primò amplecti, adlevare, adhortari, modò virtutem admirans, modò timore aeger, ne quis relictâ potiretur. Postremò, violentiâ amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur: ipse praeceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie, spirantem ac vitae manifestam advertêre pastores; et dignitate formae haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt: unde publicâ curâ deducta ad Tiridaten, comiterque excepta, cultu regio habita est.

LII. Fausto Sulla, Salvio Othone coss. Fusius Scribonianus in exsilium agitur, quasi *finem principis per Chaldaeos scrutaretur*: adnectebatur crimini *Junia mater ejus*, ut *casûs prioris* (nam relegata erat) *impatiens*. Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat: idque ad clementiam trahebat Caesar, quòd stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuita, an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. *De mathematicis Italiâ pellendis* factum senatusconsultum, atrox et irritum. Laudati dehinc oratione principis, *qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent*, motique, *qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent*.

LIII. Inter quae refertur ad patres, *de poena feminarum, quae servis conjungerentur*: statuiturque *ut, ignaro domino ad id prolapsae, in servitute; sin consensisset, pro libertis haberentur*. Pallanti, quem *repertorem ejus relationis* ediderat Caesar, *praetoria insignia, et centies quinquagies sestertium* censuit consul designatus, Barea Soranus: additum à Scipione Cornelio, *grates publicè agendas, quòd regibus Arcadiae ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret*. Adseveravit Claudius, *contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere*. Et fixum est aere publico senatusconsultum, quo libertinus sestertii ter millies possessor, antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus, cognomento *Felix*, pari moderatione agebat, jam pridem Judaeae impositus, et cuncta

malefacta sibi impune ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sanè praebuerant Judaei speciem motûs, orta seditione, postquam cognita caede Caii, haud obtemperatum esset: manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur: ita divisis, ut huic Galilaeorum natio; Felici Samaritae parerent, discordes olim, et tùm contemptu regentium minùs coërcitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquando praeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. Hique primò laetari, mox gliscente pernicie, quum arma militum interjecissent, caesi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriae rector, subvenisset. Nec diu adversus Judaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit, receptum in tribunal quò studia accusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus: et quies provinciae reddita.

LV. Nec multò pòst agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* cognomentum, saepe et aliàs commotae, tunc Trosobore duce, montes asperos castris cepere. Atque inde decursu in littora, aut urbes, vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi è Syria in subsidium equites, cum praefecto Curtio Severo, turbantur; quod duri circùm loci, peditibusque ad pugnam idonei, equestre praelium haud patiebantur. Dein rex ejus orae Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem, quum barbarorum copias dissociasset, Trosobore, paucisque primoribus interfectis, ceteros clementiâ composuit.

LVI. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum, amnemque Lirim, perrupto monte, quò magnificentia operis à pluribus viseretur, Lacu in ipso navale praelium adornatur; ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesque, et undeviginti hominum millia armavit; cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent: ac tamen spatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetusque navium, et praelio solita. In ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis,

ex quîs catapultae ballistaeque tenderentur. Reliqua lacûs classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles, ac montium edita in modum theatri, multitudo innumera complevit, proximis è municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina clamyde auratâ, praesedere. Pugnatum, quanquam inter sontes fortium virorum animo: ac post multum vulnerum occidioni exempti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi, ad lacûs ima vel media. Eòque, tempore interjecto, altiùs effossi specus; et contrahente rursùs multitudini, gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium, effluvio lacus appositum magna formidine cunctos adfecit, quia vis aquarum prorumpens, proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepidatione principis usa, ministrum operis Narcissum incusat *cupidinis, ac praedarum*: nec ille reticet, *impotentiam muliebrem, nimiasque spes ejus* arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio coss. sedecim annos natus Nero, Octaviam, Caesaris filiam, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis, et eloquentiae gloriâ enitesceret, causâ Iliensium susceptâ, *Romanum Trojâ demissum, et Juliae stirpis auctorem Æneam*, aliaque haud procul fabulis vetera facundè exsecutus impetrat *ut Ilienses omni publico munere solverentur*. Eodem oratore, Bononiensi Coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus terrae motu convulsis, in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur, ejusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum opibus inlustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca *repetundarum crimina*, ceterùm *magicas superstitiones* objectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indignasque sordes perpessus, vim vitae suae attulit, ante sententiam senatûs. Tarquitius tamen curiâ exactus est: quod patres odio delatoris contra ambitum Agrippinae pervicere.

LX. Eodem anno saepius audita vox principis, *parem vim rerum habendam à procuratoribus suis judicaturum, ac si ipse statuisset*: ac ne fortuitò prolapsus videretur, senatûs quoque consulto cautum, pleniùs quàm antea et uberiùs. Nam

divus Augustus, *apud equestres, qui Ægypto praesiderent, lege agi decretaque eorum proinde haberi* jusserat, *ac si magistratus Romani constituissent:* mox alias per provincias, et in urbe pleraque concessa sunt, quae olim à praetoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, quum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locaretur; aut rursum Serviliae leges senatui judicia redderent: Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipuè bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quae vicerant, publicè valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. *Matios* posthac, et *Vedios*, et cetera equitum Romanorum praevalida nomina, referre nihil attinuerit; quum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

LXI. Retulit dein *de immunitate Cois tribuenda;* multaque *super antiquitate eorum* memoravit: *Argivos, vel Caeum Latonae parentem, vetustissimos insulae cultores: mox adventu Æsculapii artem medendi inlatam, maximeque inter posteros ejus celebrem fuisse*, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. Quin etiam dixit *Xenophontem, cujus scientiâ ipse uteretur, eâdem familiâ ortum: precibusque ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi, sacram et tantùm dei ministram insulam colerent.* Neque dubium habetur, multa eorumdem in populum Romanum merita, sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adjumentis velavit.

LXII. At Byzantii, datâ dicendi copiâ; quum *magnitudinem onerum* apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere; orsi *à foedere, quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Missus* posthac *copias in Antiochum, Persen, Aristonicum, et piratico bello adjutum Antonium* memorabant; *quaeque Sullae, aut Lucullo, aut Pompejo obtulissent:* mox *recentia in Caesares merita, quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terra marique ducibus, exercitibusque, simul vehendo commeatu opportuna forent.*

LXIII. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio, Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus, *ubi conderent urbem*, redditum oraculum est: *quaererent sedem caecorum terris adversam.* Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quòd priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, pejora legissent.

Quippe Byzantium fertili solo, fecundoque mari, quia vis piscium innumera Pontum erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius littoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primò quaestuosi et opulenti; pòst magnitudine onerum urgente, *finem aut modum* orabant, adnitente principe, qui *Thracio Bosporanoque bello recèns fessos, juvandosque* retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV. M. Asinio, Manio Acilio coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne caelesti arsere: fastigio Capitolii examen apium insedit: biformes hominum partus, et suis foetum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta, deminutus omnium magistratuum numerus, quaestore, aedili, tribuno, praetore ac consule, paucos intra menses defunctis. Sed in praecipuo pavore Agrippina vocem Claudii, quam temulentus jecerat, *fatale sibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret*, metuens; agere et celerare statuit, perditâ priùs Domitiâ Lepidâ, muliebribus causis: quia Lepida minore Antoniâ genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior, ac Cnei mariti ejus soror, parem sibi claritudinem credebat: nec forma, aetas, opes multùm distabant; et utraque impudica, infamis, violenta, haud minùs vitiis aemulabantur, quàm si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimvero certamen acerrimum, amita potiùs, an mater apud Neronem praevaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippinâ, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterum objecta sunt *quòd conjugium principis devotionibus petivisset, quòdque, parum coërcitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiae turbaret. Ob haec mors indicta, multùm adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verùm ita de se meritum Caesarem, ut vitam usui ejus impenderet. Convictam Messallinam et Silium. Pares iterum accusandi causas esse, si Nero imperitaret: Britannico successore, nullum principi meritum, ac novercae insidiis domum omnem convelli, majore flagitio, quàm si impudicitiam prioris conjugis reticuisset: quanquam ne impudicitiam quidem nunc abesse; Pallante adultero: ne quis ambigat decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere.* Haec atque talia dictitans, amplecti Britannicum: *robur aetatis quàm maturrimum* precari: modò ad deos, modò ad ipsum tendere manus, *adolesceret,*

patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ulcisceretur.

LXVI. In tanta mole curarum, Claudius valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitie caeli, et salubritate aquarum, Sinuessam pergit. Tum Agrippina sceleris olim certa, et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit: *ne repentino et praecipiti facinus proderetur: si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius, et dolo intellecto, ad amorem filii rediret: exquisitum aliquid* placebat, *quod turbaret mentem, et mortem differret.* Deligitur artifex talium, vocabulo *Locusta*, nuper veneficii damnata, et diu inter instrumenta regni habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister è spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, et explorare gustu solitus.

LXVII. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores prodiderint, *infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiâne Claudii an vinolentiâ:* simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et quando ultima timebantur, spretâ praesentium invidiâ, provisam jam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille tanquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam, rapido veneno inlitam, faucibus ejus demisisse creditur: haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.

LXVIII. Vocabatur interim senatus; votaque *pro incolumitate principis* consules et sacerdotes nuncupabant, quum jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primùm Agrippina, velut dolore victa, et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, *veram paterni oris effigiem* appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque, et Octaviam, sorores ejus, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat; crebròque vulgabat, *ire in melius valetudinem principis*, quò miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldaeorum adventaret.

LXIX. Tunc medio diei, tertium ante idus Octobris, foribus palatii repentè diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quae more militiae excubiis adest. Ibi, monente praefecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticae. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes, rogitantesque *ubi Britannicus esset?* mox, nullo in diversum auctore, quae offerebantur secuti sunt. Inlatusque castris Nero, et congruentia tempori praefatus, promisso donativo, ad exemplum paternae largitionis, *imperator* consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta: nec dubitatum est apud pro-

vincias. *Caelestesque honores Claudio* decernuntur, et funeris solemne, perinde ac divo Augusto, celebratur: aemulante Agrippinâ proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus, injurâ et invidiâ animos vulgi turbaret.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER XIII.

Silanus veneno necatus Agrippinae fraude. Narcissus ad mortem actus. Burri et Senecae laus. Claudii funebris laudatio, ore Neronis, stilo Senecae. Bona Neronis initia. Senatui auctoritas reddita. Agrippinae viriles curae. Parthi Armeniam turbant. Sermones de Nerone. Nero curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam: cui Corbulo praeficitur. Vologeses dat obsides. Nero dissidium ducum componit: populariter quaedam Romae gerit, clementiam ostentat. Acten amat, fremente matre, mox blandiente, frustra: nam ipse ab ea aversus. Pallas dejectus. Agrippinae minax oratio. Nero Britannicum veneno tollere parat, et quidem praecipiti. Ordo illius sceleris. Britannici festinatum funus. Super ea re Neronis edictum. Agrippinae potentia fracta. Eadem rerum novarum accusata, valde exterrito Nerone, qui in caedem matris imminens à Burro coërcetur. Agrippina se purgat. Accusatores ejus puniti. Pallas et Burrus delati. Neronis nocturna lascivia. Montani mors. Histriones Italiâ pulsi. Contra libertos ingratos, et pro iis dicta in senatu. Paris ingenuus judicatur. Jus Tribunorum et Ædilium cohibitum. Ærarii cura variè habita. L. Volusii mors. Amphitheatrum Neronis. Praesides ludos edere prohibiti. Vitae dominorum consultum. Pomponia Graecina. Rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus. Messalla consul. Neronis liberalitas. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. Pactius contra imperium pugnans fususque, extra vallum tendit. Tiridates in Armenia: legatio ejus ad Corbulonem. Per colloquium fraudem parat, quam eludit Romanus: et Armeniae castella capit. Artaxata aggreditur, Tiradate frustra prohibente. Corbulonis acies. Tiridates abscedit. Artaxata deditur, deletur. Ob haec Neroni et diis honores. P. Suilius reus in Senecam invehitur. Suilius variè accusatus deportatur. Octavii Sagittae vecors amor, et immane factum. Liberti fides. Poppaeae genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. Nero maritum ejus Othonem amovet. Sulla suspectus Neroni, Grapti dolo. Puteolanorum seditio. Thrasea S Cto contradicit, et quare. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. Leges de publicanis. Agger Rheno

coërcendo. Fossa inter Ararim et Mosellam. Frisii agros Romanos occupant. Germanorum virtus et fides. Ansibarii eosdem agros insident. Bojocali constantia. Ansibarii deleti. Gatti ab Hermunduris caesi. Ignes è terra. Ficus Ruminalis. Gesta haec annis quatuor.

Coss.
- Nerone Claudio Caesare Augusto, L. Antistio Vetere.
- Q. Volusio, P. Cornelio Scipione.
- Nerone Claudio Caesare Augusto II. L. Calpurnio Pisone.
- Nerone Claudio Caesare Augusto III. Valerio Messalla.

I. PRIMA novo principatu mors Junii Silani proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae paratur, non quia ingenii violentiâ exitium irritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut C. Caesar *pecudem auream* eum appellare solitus sit: verùm Agrippina fratri ejus L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebrâ vulgi famâ, *anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Neroni, et imperium per scelus adepto, virum aetate composita, insontem, nobilem, et*, quod tunc spectaretur, *è Caesarum posteris:* quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat: haec causa necis: ministri fuere P. Celer eques Romanus, et Helius libertus, rei familiari principis in Asia impositi: ab his proconsuli venenum inter epulas datum est, apertiùs quàm ut fallerent. Nec minùs properatò Narcissus Claudii libertus, de cujus jurgiis adversus Agrippinam retuli, asperâ custodiâ, et necessitate extremâ, ad mortem agitur; invito principe, cujus abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mirè congruebat.

II. Ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus, et Annaeus Seneca obviam issent. Hi rectores imperatoriae juventae, et, rarum in societate potentiae, concordes, diversa arte ex aequo pollebant: Burrus militaribus curis, et severitate morum: Seneca praeceptis eloquentiae, et comitate honesta: juvantes invicem, quò faciliùs lubricam principis aetatem, si virtutem adspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem; quo auctore Claudius nuptiis incestis, et adoptione exitiosa, semet perverterat. Sed neque

Neroni infra servos ingenium; et Pallas tristi arrogantiâ modum liberti egressus, taedium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit, optimae matris. Decreti et à senatu *duo lictores*, *flaminium Claudiale*, *simul Claudio censorium funus*, et mox *consecratio*.

III. Die funeris laudationem ejus princeps exorsus est. *Dum antiquitatem generis*, *consulatus*, *ac triumphos majorum* enumerabat, intentus ipse et ceteri: *liberalium* quoque *artium* commemoratio, *et nihil*, *regente eo*, *triste reipublicae ab externis accidisse*, pronis animis audita: postquam ad *providentiam sapientiamque* flexit, nemo risui temperare, quanquam oratio à Seneca composita multum cultûs praeferret: ut fuit illi viro ingenium amoenum, et temporis ejus auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, *primum ex iis*, *qui rerum potiti essent*, *Neronem alienae facundiae eguisse*. Nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus: et Augusto prompta ac profluens, quae deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, quâ verba expenderet, tum validus sensibus, aut consultò ambiguus. Etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis, vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

IV. Ceterùm peractis tristitiae imitamentis, curiam ingressus et de *auctoritate patrum*, *et consensu militum* praefatus, *consilia sibi et exempla capessendi egregiè imperii* memoravit: *nec juventam armis civilibus*, *aut domesticis discordiis imbutam: nulla odia*, *nullas injurias*, *nec cupidinem ultionis adferre*. Tum formam futuri principatûs praescripsit, ea maximè declinans, quorum recens flagrabat invidia. *Non enim se negotiorum omnium judicem fore*, *ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis*, *paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale*, *aut ambitioni pervium: discretam domum et rempublicam. Teneret antiqua munia senatus: consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae adsisterent. Illi patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum.*

V. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt: *Ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur. Ne designatis quidem quaestoribus edendi gladiatores ne-*

cessitas esset. Quod quidem adversante Agrippina, *tanquam acta Claudii subverterentur*, obtinuere patres: qui in palatium ob id vocabantur, ut adstaret abditis à tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum, causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris, et praesidere simul parabat; nisi ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, *venienti matri occurreret.* Ita specie pietatis, obviam itum dedecori.

VI. Fine anni, turbidis rumoribus, *prorupisse rursum Parthos, et rapi Armeniam* adlatum est, *pulso Rhadamisto*, qui saepe regni ejus potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in urbe sermonum avida, *quemadmodum princeps vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem, aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui à femina regeretur? num praelia quoque, et oppugnationes urbium, et cetera belli, per magistros administrari possent*, anquirebant. Contrà alii, *melius evenisse* disserunt, *quàm si invalidus senectâ et ignaviâ Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientiâ cognitos: et imperatori quantum ad robur deesse? quum octavodecimo aetatis anno Cn. Pompejus, nonodecimo Caesar Octavianus, civilia bella sustinuerint. Pleràque in summa fortuna auspiciis et consiliis, quàm telis, et manibus geri. Daturum planè documentum, honestis, an secus amicis uteretur, si ducem amotâ invidiâ egregium, quàm si pecuniosum et gratiâ subnixum per ambitum deligeret.*

VII. Haec atque talia vulgantibus, Nero et *juventutem proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admovere, legionesque ipsas propius Armeniam collocari* jubet. *Duosque veteres reges Agrippam et Antiochum expedire copias, quîs Parthorum fines ultro intrarent: simul pontes per amnem Euphraten jungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohemo cum insignibus regiis mandat.* Exortusque in tempore aemulus Vologeso, filius Vardanes: et abscessere Armeniâ Parthi, tanquam differrent bellum.

VIII. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt, sententiis eorum, qui *supplicationes, et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo* censuere: praeter suetam adulationem laeti, quòd Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat: videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium, cum duabus legionibus apud

provinciam Syriam, et legatum ejus Quadratum Ummidium remaneret; par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quae apud Cappadociam hiemabant: socii reges, prout bello conduceret, parere jussi. Sed studia eorum in Corbulonem promtiora erant: qui ut famae inserviret, quae in novis coeptis validissima est, itinere properè confecto, apud Ægeas, civitatem Ciliciae, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.

IX. Ceterùm uterque Vologesen regem nuntiis monebant, *pacem quàm bellum mallet, datisque obsidibus, solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret.* Et Vologeses, quò bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. Accepitque eos centurio Histejus, ab Ummidio missus fortè prior, ea de causa adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, *ire* praefectum cohortis Arrium Varum, *et reciperare obsides* jubet. Hinc ortum inter praefectum et centurionem jurgium, ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. Unde discordia inter duces: querente Ummidio, *praerepta, quae suis consiliis patravisset*; testante contrà Corbulone, *non priùs conversum regem ad offerendos obsides, quàm ipse, dux bello delectus, spes ejus ad metum mutaret.* Nero, quò componeret diversos, sic evulgari jussit: *Ob res à Quadrato et Corbulone prosperè gestas laurum fascibus imperatoriis addi.* Quae in alios consules egressa, conjunxi.

X. Eodem anno Caesar *effigiem Cn. Domitio patri, et consularia insignia Asconio Labeoni*, quo tutore usus erat, petivit à senatu: sibique *statuas argento vel auro solidas*, adversus offerentes prohibuit. Et quanquam censuissent patres, *ut principium anni inciperet mense Decembre*, quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarùm Januariarùm inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, senator, servo accusante, aut Julius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio coss. quum in acta principum jurarent magistratus, *in sua acta collegam Antistium jurare* prohibuit: magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloriâ sublatus, majores conti-

nuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messallinae ordine remotum, reddidit senatui, *clementiam suam* obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quàm honesta praeciperet, vel jactandi ingenii, voce principis vulgabat.

XII. Ceterum infracta paullatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum *Acte* fuit: simul adsumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris: quorum Otho familiâ consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus inrepserant per luxum et ambigua secreta: ne severioribus quidem principis amicis adversantibus, mulierculâ, nullâ cujusquam injuriâ, cupidines principis explente: quando uxore ab Octavia, nobili quidem, et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent inlicita, abhorrebat: metuebaturque, ne in stupra feminarum inlustrium prorumperet, si illâ libidine prohiberetur.

XIII. Sed Agrippina *libertam aemulam, nurum ancillam*, aliaque eumdem in modum muliebriter fremere. Neque poenitentiam filii, aut satietatem opperiri: quantòque foediora exprobrabat, acriùs accendere: donec vi amoris subactus, exsueret obsequium in matrem, seque Senecae permitteret, Ex cujus familiaribus Annaeus Serenus, simulatione amoris adversus eamdem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen, ut quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem aggredi, *suum potiùs cubiculum ac sinum* offerre, *contegendis, quae prima aetas, et summa fortuna expeterent.* Quin et fatebatur *intempestivam severitatem*, et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coërcendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant orabantque, *cavere insidias mulieris, semper atrocis, tum et falsae.* Fortè illis diebus Caesar, inspecto ornatu, quo principum conjuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nullâ parcimoniâ, quum praecipua, et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina *non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri*, proclamat, *et dividere filium, quae cuncta ex ipsa haberet.* Nec defuere qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero, infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum, quîs à Claudio impositus, velut arbitrium regni agebat. Ferebaturque, de-

grediente eo, magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse: *ire Pallantem ut ejuraret.* Sanè pepigerat Pallas, *ne cujus facti in praeteritum interrogaretur, paresque rationes cum republica haberet.* Praeceps post haec Agrippina ruere in terrorem et minas, neque principis auribus abstinere, quominus testaretur, *adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus, per injurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domûs mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. Id solum diis et sibi provisum, quòd viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, debilis rursus Burrus et exsul Seneca, truncâ scilicet manu, et professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes.* Simul intendere manus, aggerere probra, *consecratum Claudium, infernos Silanorum manes* invocare, et *tot inrita facinora.*

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modò matris violentiam, modò ipsius indolem, ut quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem latè quaesivisset. Festis Saturno diebus, inter alia aequalium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa, nec ruborem allatura: ubi Britannico jussit, *exsurgeret, progressusque in medium cantum aliquem inciperet*, inrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis: ille constanter exorsus est carmen, quo, *evolutum cum sede patriâ rebusque summis*, significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellectâ invidiâ, odium intendit. Urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen, neque jubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur; *pararique venenum* jubet, ministro Pollione Julio, praetoriae cohortis tribuno, cujus curâ attinebatur damnata veneficii nomine *Locusta* multâ scelerum famâ. Nam, ut proximus quisque Britannico, neque fas, neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsolutâ alvo, parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim saeviret. Sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere *supplicium veneficae, quòd, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur.* Promittentibus dein *tam praecipitem necem, quàm si ferro urgeretur*, cubiculum Caesaris juxtà, decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur, principum liberos, cum ceteris idem aetatis nobilibus, sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propriâ et parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc, ac praecalida, et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore adspernabatur, frigida in aqua adfunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus ejus raperentur. Trepidatur à circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio. similis, *solitum ita*, ait, *per comitialem morbum, quo primùm ab infantia adflictaretur Britannicus, et redituros paullatim visus sensusque.* At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse, ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis affectus abscondere didicerat. Ità post breve silentium, repetita convivii laetitia.

XVII. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso antè funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deûm portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias, et insociabile regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, *crebris ante exitium diebus, inlusum isse pueritiae Britannici Neronem:* ut jam non praematura, neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro priùs, quàm veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, id à majoribus institutum referens, *subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, aut pompâ detinere. Ceterùm et sibi amisso fratris auxilio, reliquas spes in republica sitas: et tantò magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset è familia, summum ad fastigium genita.* Exin largitione potissimos amicorum auxit.

XVIII. Nec defuere, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, *quòd domos, villas, id temporis, quasi praedam divisissent.* Alii necessitatem adhibitam credebant à principe, sceleris sibi conscio, et veniam sperante, si largitionibus va-

lidissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nullâ munificentiâ leniri, sed amplecti Octaviam; crebra cum amicis secreta habere; super ingenitam avaritiam, undique pecunias, quasi in subsidium, corripiens, tribunos et centuriones comiter excipere: nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere; quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni; *excubiasque militares*, quae, ut conjugi imperatoris solitum, et matri servabantur, *et Germanos*, super eumdem honorem, custodes additos *degredi* jubet. Ac ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum; matremque transfert in eam, quae Antoniae fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum, et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiae, non suâ vi nixae. Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Junia Silana, quam matrimonio C. Silii à Messallinâ depulsam, suprà retuli, insigni genere, formâ, lasciviâ, et Agrippinae diu percara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem juvenem, à nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, *impudicam et vergentem annis* dictitans: non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblatâ, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera, et saepius jam audita deferens, *quòd Britannici mortem lugeret*, aut *Octaviae injurias evulgaret*; sed *destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem, pari ac Nero gradu, à divo Augusto, ad res novas extollere; conjugioque ejus etiam imperio rempublicam rursus invadere*: haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae, Neronis amitae, liberto, aperiunt. Qui laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, impulit, *ire properè, crimenque atrociter deferre*.

XX. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur; quum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis lusus principis intendere. Sed tunc compositus ad moestitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantùm matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefecturâ destinaret, tanquam Agrippinae gratiâ provectum, et vicem reddentem. Fabius Rustricus auctor est, *scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandatâ ei praetoriarum cohortium curâ: sed ope Senecae dignationem Burro*

retentam. Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide praefecti referunt. Sanè Fabius inclinat ad laudes Senecae, cujus amicitiâ floruit. Nos consensum auctorum secuti, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non priùs differri potuit, quàm Burrus necem ejus promitteret, si facinoris coargueretur: *sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam: nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo adferri. Refutare tenebras, et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiae propiora.*

XXI. Sic lenito principis metu, et luce ortâ, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta, dissolveretque, vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur: aderant et ex libertis, arbitri sermonis. Deinde à Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et Agrippina ferociae memor, *Non miror*, inquit, *Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde à parentibus liberi, quàm ab impudica adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii, aut Caesari conscientia subeunda est. Nam Domitiae inimicitiis gratias agerem, si benevolentiâ mecum in Neronem meum certaret. Nunc per concubinum Atimetum, et histrionem Paridem, quasi scenae fabulas componit. Bajarum suarum piscinas extollebat, quum meis consiliis adoptio, et proconsulare jus, et designatio consulatûs, et cetera adipiscendo imperio praepararentur. Aut exsistat, qui cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatum, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram: at si Plautus, aut quis alius, rempublicam judicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, impatientiâ caritatis aliquando incauta, sed ea crimina objiciant, quibus nisi à filio, absolvi non possim.* Commotis qui aderant, ultroque spiritus ejus mitigantibus, *colloquium filii* exposcit: ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores, et praemia amicis obtinuit.

XXII. Praefectura annonae Fenio Rufo; cura ludorum, qui à Caesare parabantur, Arruntio Stellae; Ægyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Antejo destinata: et variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libi-

dines principis Paride, quàm ut poenâ adficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc *consensisse Pallas, ac Burrus, ut Cornelius Sulla claritudine generis, et adfinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae, gener erat, ad imperium vocaretur.* Ejus accusationis auctor exstitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quàm gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit; *nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu significasse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret.* Burrus, quamvis reus, inter judices sententiam dixit. Exsiliumque accusatori inrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus obliterata aerarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni, statio cohortis, adsidere ludis solita, demovetur, quò major species libertatis esset: utque miles, theatrali licentiae non permixtus, incorruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem princeps lustravit, è responso haruspicum, quòd Jovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

XXV. Q. Volusio, P. Scipione coss. otium foris, foeda domi lascivia, quâ Nero itinera urbis, et lupanaria, et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent ad venditionem exposita, et obviis vulnera inferrent: adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore praeferret. Deinde, ubi *Caesarem esse, qui grassaretur*, pernotuit, augebanturque injuriae adversus viros feminasque insignes; et quidam, permissâ semel licentiâ sub nomine Neronis, inulti, propriis cum globis, eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur. Julius quidem Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus fortè per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum, milites sibi, et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica, et quasi privata sinerent: si à laesis validiùs ageretur, arma inferrent. Ludicram quoque licentiam, et fautores histrionum velut in praelia convertit, impunitate et praemiis, atque ipse occultus, et plerumque coràm prospectans: donec, discordi populo, et gravioris motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quàm ut histriones Italiâ pellerentur, milesque theatro rursum adsideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu *de fraudibus libertorum*, efflagitatumque *ut adversus malè meritos revocandae libertatis jus patronis daretur*. Nec deerant qui censerent. Sed consules relationem incipere non ausi, ignaro principe, perscripsere tamen consensum senatûs. Ille an auctor constitutionis fieret, ut inter paucos et sententiae adversos: quibusdam coalitam libertate irreverentiam eò prorupisse frementibus, *vine, an aequo cum patronis jure agerent; sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impulere vel poenam suam dissuadentes. Quid enim aliud laeso patrono concessum, quàm ut vicesimum ultra lapidem, in oram Campaniae libertum releget? Ceteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint. At criminum manifestos meritò ad servitutem retrahi; ut metu coërceantur, quos beneficia non mutavissent.*

XXVII. Disserebatur contrà; *Paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere: nihil universorum juri derogandum: quippe latè fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas: et plurimis equitum, plerisque senatoribus, non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra majores, quum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur poenitentiae, aut novo beneficio locus: quos vindictâ patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur.* Haec sententia valuit. Scripsitque Caesar senatui, *privatim expenderent causam libertorum, quotiens à patronis arguerentur: in commune nihil derogarent.* Néc multò post, ereptus amitae libertus Paris, quasi jure civili, non sine infamia principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quaedam imago reipublicae. Nam inter Vibullium praetorem, et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quòd immodestos fautores histrionum, et à praetore in vincula ductos, tribunus *omitti* jussisset: comprobavere patres, incusatâ *Antistii licentiâ*. Simul probibiti tribuni, *jus praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italia, cum quibus lege agi posset.* Addidit L. Piso, designatus consul, *ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam, quaestores aera-*

rii in publicas tabulas, ante quatuor menses, referrent; medio temporis contradicere liceret; deque eo consules statuerent. Cohibita artiùs et aedilium potestas, statutumque *quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel poenae inrogarent.* Eò Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversus Obultronium Sabinum, aerarii quaestorem, contentiones proprias exercuit, *tanquam jus hastae adversus inopes inclementer augeret.* Dein princeps curam tabularum publicarum à quaestoribus ad praefectos transtulit.

XXIX. Variè habita, ac saepe immutata ejus rei forma: nam Augustus permisit senatui deligere praefectos: dein, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum, qui praeessent: neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quaestores rursum imposuit; iisque, ne metu offensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus: igitur Nero praeturâ perfunctos, et experientiâ probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Lenas, *ob Sardiniam provinciam avarè habitam.* Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, *quòd praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuriâ saevitiâque adflictavisset*, veneno damnationem antevertit. Caninius Rebilus, ex primoribus peritiâ legum, et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregiâ famâ concessit: cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

XXXI. Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quîs molem amphitheatri apud campum Martis Caesar extruxerat, volumina implere: quum ex dignitate populi Romani repertum sit, res inlustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. Ceterùm coloniae Capua atque Nuceria, additis veteranis, firmatae sunt: plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario inlatum est, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis quàm vi: quia quum venditor pendere juberetur, in partem pretii emptoribus adcrescebat. Edixit Caesar, *ne quis magistratus, aut procura-*

tor, *qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet*. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis, subjectos adfligebant; dum quae libidine deliquerant, ambitu propugnat.

XXXII. Factum et senatusconsultum ultioni juxta et securitati, *ut si quis à suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent*. Redditur ordini Lusius Varius consularis, avaritiae criminibus olim perculsus. Et Pomponia Graecina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta, ac *superstitionis externae* rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas, et continua tristitia fuit. Nam post Juliam Drusi filiam dolo Messallinae interfectam, per quadraginta annos, non cultu nisi lugubri, non animo nisi moesto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit: quorum P. Celerem, accusante Asiâ, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senectâ donec mortem obiret: nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant, *maculosum foedumque, et idem jus audaciae in provincia ratum, quod in urbe exercuerat*. Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremò defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, à quo Lycii res repetebant, eò usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum ejus exsilio multarentur, *tanquam insonti periculum fecissent*.

XXXIV. Nerone tertiùm consule, simul iniit consulatum Valerius Messalla, cujus proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse, pauci jam senum meminerant: sed nobili familiae honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret, Aurelio quoque Cottae, et Haterio Antonino, annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum, acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati à se regni expertem esse, aut alienae id potentiae donum habere: et Corbulo dignum magnitudine po-

puli Romani rebatur, parta olim à Lucullo Pompejoque recipere. Ad haec Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignota, illuc magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Quippe Syriâ transmotae legiones, pace longâ segnes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitù veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent; vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent: sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militiâ per oppida expletâ. Igitur dimissis, quibus senecta, aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Ciliciam ac Cappadociam delectus: adjectaque ex Germania legio, cum equitibus alariis, et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saevâ adeo, ut obducta glacie, nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes, truncis brachiis, deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat: idque usu salubre, et misericordiâ melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere, quàm ea in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores auderent, praedicit. Curam praesidiorum Pactio Orphito, primipili honore perfuncto, mandat. Is quanquam incautos barbaros, et bene gerendae rei casum offerri scripserat, *tenere se munimentis, et majores copias opperiri* jubetur. Sed rupto imperio postquam paucae è proximis castellis turmae advenerant, pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ rediere. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et praefectos, militesque *tendere omnes extra vallum* jussit: inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitûs exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates super proprias clientelas, ope Vologesi fratris, adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari; et si copiae contrà ducerentur, eludere; huc quoque et illuc volitans, plura famâ quam pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quaesito diu praelio, frustrà habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. Simul regem Antiochum monet, *proximas sibi praefecturas petere.* Nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto, *quasi proditore sui*, quò fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptiùs exercebat. Tuncque primùm inlecti Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent; *cur datis nuper obsidibus, redintegratâque amicitiâ, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causâ, quàm vi agere mallent. Sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque, saepius jam clade Romana expertam.* Ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defensione Hyrcaniae attineri, suadet Tiridati, *precibus Caesarem adgredi: posse illi regnum stabile, et res incruentas contingere, si omissa spe longinquâ et serâ, praesentem potioremque sequeretur.*

XXXVIII. Placitum dehinc, *quia commeantibus invicem nuntiis, nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. Mille equitum praesidium Tiridates afforè sibi* dicebat; *quantum Corbuloni cujusque generis militum adsisteret, non statuere, dum, positis loricis et galeis, in faciem pacis, veniretur.* Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent. *Ideo artum inde numerum finiri, et hinc majorem offerri, ut dolus pararetur: nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multitudinem.* Dissimulato tamen intellectu, *rectiùs de his, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos* respondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant clementer adsurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui accita per noctem, aliis ex castris, tria milia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiri-

dates, vergente jam die procul adstitit, unde videri magis, quàm audiri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere militem sua quemque in castra jubet.

XXXIX. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari, et Trapezunte oppido adventantes interciperet, properè discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur praesidiis nostris insessos: et Corbulo, ne inritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exsciendere parat castella: sibique, quod validissimum in ea praefectura, cognomento *Volandum*, sumit; minora Cornelio Flacco legato, et Instejo Capitoni castrorum praefecto mandat. Tum circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea, provisis, hortatur milites, *ut hostem vagum, neque paci aut praelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fugâ confitentem, exsuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedae consulerent.* Tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos, subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere jubet: libratoribus funditoribusque attributus locus, unde eminus glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique metu. Tantus inde ardor certantis exercitûs fuit, ut intra tertiam diei partem, nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis: et imbelle vulgus sub corona venumdatum: reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortunâ legatus ac praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum, in deditionem veniebant: unde orta fiducia caput gentis Artaxata adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae, si amnem Araxen, qui moenia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiere.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias inligaret: statuit postremò ostendere aciem, et dato die praelium incipere, vel simulatione fugae, locum fraudi parare. Igitur repentè agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter, et pugnae composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus jusserat, *ut instantibus co-*

causas oravissent; nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi, extremâ senectâ liber, et Senecam increpans: *infensum amicis Claudii, sub quo justissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus, et juvenum imperitiae suetum, livere his, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quaestorem Germanici; illum domûs ejus adulterum fuisse. An gravius existimandum, sponte litigatoris praemium honestae operae adsequi, quàm corrumpere cubicula principum feminarum? Quâ sapientiâ, quibus philosophorum praeceptis, intra quadriennium regiae amicitiae, ter millies sestertium paravisset? Romae testamenta, et orbos velut indagine ejus capi. Italiam, et provincias, immenso foenore hauriri. At sibi labore quaesitam, et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potiùs toleraturum, quàm veterem, ac olim partam dignationem subitae felicitati submitteret.*

XLIII. Nec deerant, qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius Senecae deferrent. Repertique accusatores, *direptos socios, quum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum* detulere. Mox, quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum, suburbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, *acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Juliam Drusi filiam, Sabinamque Poppaeam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii saevitiam* Suilio objectabant. Ille, *nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse* defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, *compertum sibi* referens *ex commentariis patris sui, nullam cujusquam accusationem ab eo coactam.* Tum *jussa Messallinae* praetendi, et labare defensio. *Cur enim neminem alium delectum, qui saevienti impudicae vocem praeberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent.* Igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quae testamento matris, aut aviae ceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo. Ferebaturque, copiosâ et molli vitâ secretum illud toleravisse. Filium ejus Nerulinum adgressis accusatoribus per invidiam patris, et crimina repetundarum, intercessit princeps, tanquam satis expleta ultione.

XLIV. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vecors, ingentibus

donis adulterium, et mox ut omitteret maritum emercatur, suum matrimonium promittens, ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, *adversam patris voluntatem* causari, repertaque spe ditioris conjugis, promissa exsuere. Octavius contrà modò conqueri, modò minitari, *famam perditam, pecuniam exhaustam* obtestans: denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac postquam spernebatur, *noctem unam ad solatium* poscit, *quâ delinitus, modum in posterum adhiberet.* Statuitur nox. Et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut adsolet in amore et irâ, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio et pars tenebrarum libidini seposita. Et questu incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta caedes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse unà convincebatur. Sed libertus *suum illud facinus* profiteri, *se patroni injurias ultum esse.* Commoveratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit: postulatusque apud consules à patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententiâ patrum, et lege de sicariis condemnatur.

XLV. Non minùs insignis, eo anno impudicitia magnorum reipublicae malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppaea, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, inlustri memoriâ Poppaei Sabini, consulari et triumphali decore praefulgentis: nam Ollium, honoribus nondum functum, amicitia Sejani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere, praeter honestum animum: quippe mater ejus, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat: opes claritudini sufficiebant: sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam praeferre; et lasciviâ uti: rarus in publicum egressus; idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque affectui suo, aut alieno abnoxia; unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispini, equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventâ ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur: nec mora, quin adulterio matrimonium jungeretur.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare *formam elegantiamque uxoris* apud principem; sive ut accenderet, ac si eâdem feminâ potirentur, id quoque vinculum potentiam ei

adjiceret. Saepe auditus est consurgens è convivio Caesaris, *se ire ad illam*, *sibi concessam* dictitans *nobilitatem*, *pulchritudinem*, *vota omnium*, *et gaudia felicium*. His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppaea primùm per blandimenta et artes valescere, *imparem cupidini se, et formâ Neronis captam* simulans: mox, acri jam principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, *nuptam esse* se dictitans, *nec posse matrimonium amittere*, *devinctam Othoni per genus vitae*, *quod nemo adaequaret*. *Illum animo et cultu magnificum: ibi se summâ fortunâ digna visere: at Neronem pellice ancilla, et adsuetudine Actes devinctum, nil è contubernio servili, nisi abjectum et sordidum traxisse*. Dejicitur familiaritate suata, post congressu et comitatu, Otho: et ad postremum, ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur: ubi usque ad civilia arma, non ex priore infamia, sed integrè sanctèque egit, procax otii, et potestatis temperantior.

XLVII. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. Suspectabat maximè Cornelium Sullam, socors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. Quem metum Graptus, ex libertis Caesaris, usu et senectâ à Tiberio usque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Milvius, in eo tempore, celebris nocturnis inlecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quò solutiùs urbem extra, lasciviret. Igitur *regredienti per viam Flaminiam compositas insidias*, *fatoque evitatas*, *quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit*, *auctoremque ejus doli Sullam*, ementitur: quia fortè, redeuntibus ministris principis, quidam, per juvenilem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam, neque clientium Sullae agnitus: maximeque despecta, et nullius ausi capax natura ejus, à crimine abhorrebat: perinde tamen, quasi convictus esset, cedere patriâ, et Massiliensium moenibus coërceri jubetur.

XLVIII. Iisdem consulibus auditae Puteolanorum legationes: quas diversas ordo plebesque ad senatum miserant: illi *vim multitudinis*, hi *magistratuum et primi cujusque avaritiam* increpantes. Quumque seditio ad saxa et minas ignium progressa, necem et arma proliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus: quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, datâ cohorte praetoriâ: cujus terrore, et paucorum supplicio, rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgatissimum senatusconsultum, quo *civitati Syracusanorum, egredi numerum, edendis gladiatoribus finitum, permittebatur*; nisi Paetus Thrasea contrà dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae: *Cur enim, si rempublicam egere libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve? Licere patribus, quotiens jus dicendae sententiae accepissent, quae vellent, exprimere, relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largiùs ederentur? Cetera per omnes imperii partes perinde egregia, quàm si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret? Quòd si summa dissimulatione transmitterentur, quantò magis inanibus abstinendum?* Thrasea contrà, rationem poscentibus amicis, *non praesentium ignarum*, respondebat, *ejusmodi consulta corrigere; sed patrum honori dare, ut manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.*

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, *an cuncta vectigalia omitti juberet; idque pulcherrimum donum generi mortalium daret.* Sed impetum ejus, multùm priùs laudata *magnitudine animi*, attinuere senatores, *dissolutionem imperii* docendo, *si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur: quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates à consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum libertate: reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas planè publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent.*

LI. Ergo edixit princeps, *ut leges cujusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: Romae praetor per provincias, qui pro praetore aut consule, essent jura adversus publicanos extra ordinem redderent: militibus immunitas servaretur, nisi in iis, quae vaeno exercerent.* Aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus inlicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio. Et *ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent*, constitutum.

LII. Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum, et Pomponium Sil-

vanum, absolvit Caesar: Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis, quàm captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumstete-rat, poscebatque *tempus evocandorum testium*; reus *illico defendi* postulabat; valuitque pecuniosâ orbitate et senectâ, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietae ad id tempus res in Germania fuerant ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompejus, et L. Vetus, ea tempestate exercitui praeerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos à Druso aggerem coërcendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae, per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septentrionisque littora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis, Belgicae legatus, deterrendo Veterem, *ne legiones alienae provinciae inferret, studiaque Galliarum adfectaret: formidolosum id imperatori* dictitans, quò plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Ceterùm continuo exercituum otio, fama incessit, *ereptum jus legatis ducendi in hostem*. Eoque Frisii juventutem saltibus aut paludibus, imbellem aetatem per lacus admovêre ripae, agrosque vacuos, et militum usui sepositos, insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; quum Dubius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitando *vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Caesare impetrarent*, perpulit Verritum et Malorigen preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravere Pompeji theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum *consessum caveae, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus* percunctantur, advertêre quosdam cultu externo in sedibus senatorum: et *quinam forent* rogitantes, postquam audiverant, *earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitiâ Romanâ praecellerent*; NULLOS MORTALIUM ARMIS AUT FIDE ANTE GERMANOS ESSE, exclamant, degrediunturque, et inter patres considunt: quod

comiter à visentibus exceptum, quasi impetûs antiqui, et bona aemulatione. Nero civitate Romanâ ambos donavit: *Frisios decedere agris* jussit. Atque illis adspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus, necessitatem attulit, captis caesisve, qui pervicaciùs restiterant.

LV. Eosdem agros Ansibarii occupavere, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, et sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes, et nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, *vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens, mox Tiberio et Germanico ducibus, stipendia meruisse. Quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostrae subjiceret. Quotam partem campi jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sanè receptos gregibus, inter hominum famam; modò ne vastitatem et solitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, et pòst Usipiorum fuisse. Sicuti caelum diis, ita terras generi mortalium datas: quaeque vacuae, eas publicas esse.* Solem deinde respiciens, et cetera sidera vocans, quasi coràm interrogabat, *vellentne contueri inane solum? potiùs mare superfunderent adversus terrarum ereptores.*

LVI. Et commotus his Avitus, *patienda meliorum imperia. Id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quàm ipsos paterentur.* Haec in publicum Ansibariis respondit; ipsi Bojocalo, *ob memoriam amicitiae daturum agros:* quod ille ut proditionis pretium adspernatus addidit: *Deesse nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non potest:* atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitûs legatum, *ut Rhenum trasgressus, arma à tergo ostenderet;* ipse legiones in agrum Tencterûm induxit, *excidium* minitans, *nisi causam suam dissociarent.* Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri: et ceteris quoque aliena pericula deserentibus, sola Ansibariorum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit: quorum terris exacti, quum Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caeduntur: imbellis aetas in praedam divisa est.

LVII. Eàdem aestate, inter Hermunduros Cattosque certatum magno praelio, dum flumen, gignendo sale fecundum, et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis

agendi, religione insitâ, *eos maxime locos propinquare caelo, precesque mortalium à deis nusquam propiùs audiri: inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente undâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum.* Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit, quia *victores diversam aciem Marti ac Mercurio* sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Juhonum socia nobis, malo improviso adflicta est: nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper Coloniae moenia: neque extingui poterant: non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alío humore: donec inopiâ remedii, et írâ cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein, residentibus flammis, propiùs suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras absterrebant: prostremò tegmina corpori derepta injiciunt, quantò magis profana et usu polluta, tantò magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae octigentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, et arescente trunco, deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus reviresceret.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER XIV.

Nero caedem matris agitat, incitante Poppaeâ. Aniceti ingenium. Agrippinae periculum, quod evadit. Neronis trepidatio. Burri et Senecae dubitatio. Anicetus in se rem suscipit. Agrippinae interitus; et sepultura. Nero coscientiâ vecors adulatione omnium erigitur: ad senatum scribit. Thraseae libertas. Nero ut matrem gravet, mitis. Urbem adulationi paratam init. Nero citharaedus, auriga, nobiles ad paria flagitia adigit. Juvenalia. Nero in scena. Augustani. Neronis carmina. Caedes inter Nucerinos et Pompejanos. Blaesus damnatus. Strabo absolutus. Mors Domitii Afri, Servilii. Certamina quinquennalia. Sermones contra theatra et ludos, et pro iis. Cometes et fulgur. Plauti exsilium. Neronis morbus. Corbulo rem strenuè gerit in Armenia; quâ Tigrani traditâ, Syriae praeficitur. Coloniae deductae. Comitia praetorum composita. Vibius damnatus. In Britannia clades accepta, et tota paene provincia amissa; quam tamen Suetonius unius praelii successu retinet. Classiciani pravitas. Nero libertum in Britanniam mittit, inridentibus barbaris. Ob falsum testamentum damnati. Antonius Primus Praefectus urbis domi suae interfectus, et supplicium de familia sumptum. Tarquinius Priscus damnatus. Census Galliarum. Mors et laus Reguli. Sententia Thraseae. Adulatio Vitellii. Neronis rescriptum. Vejento Italiâ pellitur. Burri mors, laus, successores. In Senecam criminationes, et ad illius orationem Neronis subdola responsio. Fenius imminuitur valescente Tigellino: qui Plauto et Sullae periculum struit, quorum hic ignarus opprimitur. Plautus quanquam praemonitus, necem expectat. Naro ductâ Poppaeâ, Octaviam amolitur: ob Octaviam revocatam populi laetitia, Poppaeae metus, et doli. Aniceti scelus, ex quo Octaviae exsilium, et mors. Temporum infelicitas. Seneca accusatur. Pisonis insidiae in Neronem. Gesta haec annis IV.

Coss.	C. Vipstano, C. Fontejo Capitone.
	Nerone Claudio Caesare Aug. IV. Cosso Cornelio Lentulo.
	C. Caesonio Paeto, C. Petronio Turpiliano.
	P. Mario Celso, L. Asinio Gallo.

I. C. Vipstano, Fontejo, coss. diu meditatum scelus non ultrà Nero distulit, vetustate imperii coalitâ audaciâ, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium, et discidium Octaviae, incolumi Agrippinâ, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret principem, et *pupillum* vocaret, *qui jussis alienis obnoxius, non modò imperii, sed libertatis etiam indegeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere, et triumphales avos? An fecunditatem et verum animum? timeri ne uxor saltem injurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris aperiat. Quòd si rurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis conjugio: ituram quoquò terrarum, ubi audiret potiùs contumelias imperatoris, quàm viseret, periculis ejus immixta.* Haec atque talia, lacrymis et arte adulterae penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo, usque ad caedem ejus duratura filii odia.

II. Tradit Cluvius, *ardore retinendae Agrippinam potentiae eò usque provectam, ut medio diei, quum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius temulento comptam, et incesto paratam. Jamque lasciva oscula, et praenuntias flagitii blanditias, adnotantibus proximis; Senecam contra muliebres inlecebras subsidium à femina petivisse: immissamque Acten libertam, quae, simul suo periculo, et infamiâ Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium.* Fabius Rusticus, *non Agrippinae, sed Neroni cupitum id* memorat, *ejusdemque libertae astu disjectum.* Sed quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere; et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae puellaribus annis stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, *quòd otium lacesseret*. Postremò, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, *veneno, an ferro, vel quâ aliâ vi*: placuitque primò venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio; et

ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversus insidias intentae; atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat: et, ne quis, illi tanto facinori delectus, jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus, et pueritiae Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo *navem posse componi* docet, *cujus pars ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram; nihil tam capax fortuitorum, quàm mare; et si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum principem defunctae templum, et aras et cetera ostentandae pietati.*

IV. Placuit solertia, tempore etiam juta, quando Quinquatruum festos dies apud Bajas frequentabat. Illuc matrem elicit, *ferendas parentum iracundias, et placandum animum* dictitans, quò rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in littora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos: id villae nomen est, quae promontorium Misenum inter et Bajonem lacum, flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tanquam id quoque honori matris daretur; quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi: ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Bajas pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum, comiter excepta, superque ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus, modò familiaritate juvenili Nero, et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, artiùs oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus adspectus, quamvis ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus inlustrem, et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii praebuere. Nec multum erat progressa navis, duobus è numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, *poenitentiam filii, et reciperatam matris gratiam*, per gaudium memorabat: quum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave; pressusque Crepercius, et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus, ac fortè validioribus, quàm ut oneri cederent,

protectae sunt: nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quòd plerique ignari etiam conscios impediebat. Visum dehinc remigibus, *unum in latus inclinare, atque ita navem submergere.* Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contrà nitentes, dedere facultatem lenioris in mare jactûs. Verùm Acerronia imprudens, dum *se Agrippinam esse, utque subveniretur matri principis*, clamitat, contis et remis, et quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eòque minùs agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur.

VI. Illic reputans, ideo se fallacibus litteris accitam, et honore praecipuo habitam; quòdque littus juxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis, summâ sui parte, veluti terrestre machinamentum concidisset; observans etiam Acerroniae necem; simul suum vulnus adspiciens: solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, *benignitate deûm, et fortunâ ejus, evasisse gravem casum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi ad praesens quiete opus.* Atque interim securitate simulatâ, medicamina vulneri, et fomenta corpori adhibet. *Testamentum Acerroniae requiri, bonaque obsignari* jubet: id tantùm non per simulationem.

VII. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, adfertur *evasisse ictu levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor dubitaretur.* Tum pavore exanimis, et *jam jamque adfore* obtestans, *vindictae properam, sive servitia armaret, vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium, et vulnus, et interfectos amicos objiciendo: quod contrà subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expergiscerentur:* quos statim acciverat, incertum an et antè ignaros. Igitur longum utriusque silentium, ne inriti dissuaderent; an eò descensum credebant, ut nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Pòst Seneca hactenus promptios, respicere Burrum, ac sciscitari, an *militi imperanda caedes esset?* Ille *praetorianos toti Caesarum domui obstrictos, memoresque Germanici, nihil adversus progeniem ejus atrox ausuros*, respondit: *perpetraret Anicetus promissa.* Qui nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, *illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum* profitetur: *iret properè, duceretque promptissimos ad jussa.* Ipse, audito, *venisse missu Agrip-*

pinae nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus: tum quasi deprehenso, *vincla injici* jubet, ut, *exitium principis molitam matrem, et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse*, confingeret.

VIII. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad littus. Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere: alii, quantùm corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: adfluere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractâque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo à filio, ac ne Agerinus quidem. *Aliam fere littore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus, et extremi mali indicia*. Abeunte dehinc ancillâ, *Tu quoque me deseris*, prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo, et Oloarito, centurione classiario, comitatum: ac, *si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium*. Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus adflixit. Nam in mortem centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, *Ventrem feri*, exclamavit: multisque vulneribus confecta est.

IX. Haec consensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto, et exsequiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus; mox domesticorum curâ, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Caesaris dictatoris, quae subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit: incertum caritate in Patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contempseratque. Nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldaei, *fore ut imperaret, matremque occideret*: atque illa, *Occidat*, inquit, *dum imperet*.

X. Sed à Caesare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defi-

xus, saepius pavore exsurgens, et mentis inops, lucem opperiebatur, tanquam exitium adlaturam. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu, gratantiumque, *quòd discrimen improvisum, et matris facinus evasisset*. Amici dehinc adire templa: et coepto exemplo, proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari: ipse diversa simulatione, moestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis inlacrymans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubae collibus circùm editis, planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat.

XI. *Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientiâ, quâ scelus paravisset.* Adjiciebat crimina longiùs repetita; *quòd consortium imperii, juraturasque in feminae verba praetorias cohortes, idemque dedecus senatûs et populi speravisset: ac posteaquam frustra optata sint, infensa militi patribusque et plebi, dissuasisset donativum et congiarum, periculaque viris inlustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret?* Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, *publicâ fortunâ extinctam* referens: namque et naufragium narrabat; quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut à muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes, et classes imperatoris perfringeret? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, *quò oratione tali confessionem scripsisset.*

XII. Miro tamen certamine procerum decernuntur *supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertae essent insidiae, ludis annuis celebrarentur: aureum Minervae simulacrum in curia, et juxtà principis imago statueretur: dies natalis Agrippinae inter nefastos esset.* Thrasea Paetus, silentio, vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tùm senatu; ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessere: anguem enixa mulier; et alia in concubitu mariti fulmine exanimata: jam sol repentè obscuratus, et tactae de caelo quatuordecim urbis regiones: quae adeo sine cura deûm eveniebant, ut multos post an-

nos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterùm, quò gravaret invidiam matris, eâque demotâ, auctam lenitatem suam testificaretur, feminas inlustres, Juniam, et Calpurniam, praefecturâ functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam Lolliae Paullinae cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium, et Calvisium, poenâ exsolvit. Nam Silana fato functa erat longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante jam Agrippinâ, cujus inimicitiis conciderat, vel tum mitigatâ.

XIII. Cunctanti in oppidis Campaniae, *quonam modo urbem ingrederetur; an obsequium senatûs, an studia plebis reperiret*, anxio, contrà deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, *invisum Agrippinae nomen, et morte ejus accensum populi favorem* disserunt: *iret intrepidus, et venerationem sui coram experiretur*: simul *praegredi* exposcunt, et promptiora, quam promiserant, inveniunt: obvias tribus, festo cultu senatum: conjugum ac liberorum agmina per sexum et aetatem disposita: exstructos, quà incederet, spectaculorum gradus, quo modo trimphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, Capitolium adiit, grates exsolvit; seque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cupia erat, curriculo quadrigarum insistere; nec minùs foedum studium, citharâ ludicrum in modum canere, quum coenaret: quod *regibus et antiquis ducibus factitatum* memorabat: *idque vatum laudibus celebre, et deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini sacros, talique ornatu adstare, non modò Graecis in urbibus, sed Romana apud templa, numen praecipuum et praescium*. Nec jam sisti poterat, quum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere: clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo: mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eòdem princeps trahat, laetum. Ceterùm evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus molliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto: nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit, donis ingentibus: nisi quòd merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis affert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juvenalium* vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non aetas, aut acti honores impedimento; quominus Graeci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminae inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula, et cauponae, et posita veno inritamenta luxûs: dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quàm illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur; nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia, aut modestia, aut quidquam probi moris reservaretur. Postremò ipse scenam incedit, multâ curâ tentans citharam et praemeditans, adsistentibus familiaribus: accesserat cohors militum, centuriones tribunique; et moerens Burrus, ac laudans. Tuncque primùm conscripti sunt equites Romani, cognomento *Augustanorum*, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Hi dies ac noctes plausibus personare, formam principis vocemque deûm vocabulis appellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere.

XVI. Ne tamen ludicrae tantùm imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliquà pangendi facultas. Nec dum insignis aetatis nati, considere simul, et adlatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba, quoquomodo prolata, supplere: quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu, nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus impertiebat post epulas, utque contraria adseverantium, discordiae eruebantur: nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus, levi contentione atrox caedes orta, inter colonos Nucerinos Pompejanosque, gladiatorio spectaculo, quod Livinejus Regulus, quem motum senatu retuli, edebat: quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremò ferrum sumpsere, validiore Pompejanorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in urbem multi è Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique *liberorum aut parentum mortes* deflebant. Cujus rei judicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relata, prohibiti publicè in decem annos ejusmodi coetu Pompejani, collegiaque, quae contra leges instituerant, dissoluta. Livinejus, et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus, *violatum ab eo thesaurum Aesculapii, delectumque militarem pretio et ambitione corruptum*. Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum, et missum disceptatorem à Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam habitos, et populo Romano cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et injuriâ, quasi jure et aequo, nitebatur. Igitur abjudicatis agris, orta adversus judicem invidia: et senatus, *ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum principem*, respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, *se nihilominus subvenire sociis, et usurpata concedere* scripsit.

XIX. Sequuntur virorum inlustrium mortes, Domitii Afri, et M. Servilii, qui summis honoribus, et multâ eloquentiâ viguerant. Ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantiâ vitae, quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

XX. Nerone quartùm, Cornelio Cosso coss. quinquennale ludicrum Romae institutum est, ad morem Graeci certaminis, variâ famâ, ut cuncta ferme nova. Quippe erant, qui *Cn. quoque Pompejum incusatum à senioribus* ferrent, *quòd mansuram theatri sedem posuisset: nam anteà subitariis gradibus, et scenâ in tempus structâ, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: ne, si consideret, theatro dies totos ignaviâ continuaret. Spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens praetores ederent, nullâ cuiquam civium necessitate certandi. Ceterùm abolitos paullatim patrios mores, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus gymnasia, et otia, et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus; qui non modò licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant: proceres Romani, specie orationum et carminum, scenâ polluantur: quid superesse, nisi ut corpora quoque nudent, et caestus adsumant, easque pugnas pro militia et armis meditentur? An justitiam augurii, et decurias equitum, egregium judicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum peritè audissent? Noctes quoque dedecori adjectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed, caetu promiscuo, quòd perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat.*

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat, ac tamen honesta nomina praetendebant: *Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna, quae tum erat; eòque à Tuscis accitos histriones, à Thuriis equorum certamina; et*

possessâ Acajâ Asiâque, ludos curatiùs editos: neque quemquam Romae, honesto loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, ducentis jam annis à L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe praebuerit. Sed et consultum parcimoniae, quòd perpetua sedes theatro locata sit, potiùs quàm immenso sumptu, singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca certamina à magistratibus causam fore, quum eo sumptu respublica fungatur, oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas: nec cuiquam judici grave, aures studiis honestis, et voluptatibus concessis impartire: laetitiae magis quàm lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus, tanta luce ignium, nihil inlicitum occultari queat. Sanè nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quanquam scenae pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed *victorem esse Caesarem* pronuntiatum. Graeci amictus, quos per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

XXII. Inter quae et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem regis portendat. Igitur, quasi jam depulso Nerone, quisnam deligeretur, anquirebant: et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Julia familia. Ipse placita majorum colebat, habitu severo, castâ et secretâ domo; quantòque metu occultior, tantò plus famae adeptus. Auxit rumorem, pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, ictae dapes, mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deûm destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia praecolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum litteras, *consuleret quieti urbis, seque pravè diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tutâ et inturbidâ juventâ frueretur.* Ita illuc cum conjuge Antistia, et paucis familiarium, concessit. Iisdem diebus nimia luxûs cupido, infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae, ad urbem deductae, nando incesserat: videbaturque potus sacros, et caerimoniam loci, corpore toto polluisse: secutaque anceps valetudo iram deûm affirmavit.

XXIII. At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta; quibus ex-

cisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur: illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret: neque tamen remissâ curâ, guarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuere, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur, dux Romanus diversis artibus, misericordiâ adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos praegredientem, incursavere Mardi, latrociniis exerciti, contraque inrumpentem montibus defensi: quos Corbulo immissis Iberis vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex praelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad haec penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera, solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura, quàm gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos: demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauranntium transgressus, improvisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, *seque auctorem, et socios per tormenta edidit:* convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multò post legati Tigranocertâ missi, *patere moenia* afferunt; *intentos populares ad jussa*; simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore, nec quidquam urbi detractum, quò promptius obsequium integri retinerent.

XXV. At praesidium regium, quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et praelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris, demum et inrumpentium armis cessere: quae faciliùs proveniebant, quia Parthi Hyrcano bellò distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum, societatem oratum, *attineri à sè Vologesen prò pignore amicitiae* ostentantes: eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi, hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio, ad littora maris Rubri deduxit: unde vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavere.

XXVI. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniae

intrantem, paemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob regem, aversos animis cognoverat caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat: quum advenit Tigranes, à Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitae, regis Archelai nepos, sed quòd diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum: at plerique superbiam Parthorum perosi, datum à Romanis regem malebant. Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque equitum alae: et quò faciliùs novum regnum tueretur, pars Armeniae, ut cuique finitima, pars Nipolique et Aristobulo, atque Antiocho parere jussae sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam, ac sibi permissam.

XXVII. Eodem anno, ex inlustribus Asiae urbibus, Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo à nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italia, vetus oppidum Puteoli, jus coloniae, et cognomentum à Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti, non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur, cum tribunis et centurionibus, et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent; sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repentè in unum collecti; numerus magis, quàm colonia.

XXVIII. Comitia praetorum, arbitrio senatûs haberi solita, quòd acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tres, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque patrum honorem, statuendo, *ut, qui à privatis judicibus ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniae periculum facerent, cujus ii, qui imperatorem appellavere*: nam antea vacuum id, solutumque paenâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus, accusantibus Mauris, repetundarum damnatur, atque Italiâ exigitur, ne graviore poenâ adficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

XXIX. Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano coss. gravis clades in Britannia accepta. In qua neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultrà

bellum proferret, morte prohibitus est: magnâ, dum vixit, severitatis famâ, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe, multâ in Neronem adulatione, addidit, *subjecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset.* Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientiâ militiae, et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, Corbulonis concertator: receptaeque Armeniae decus aequare domitis perduellibus cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam, et receptaculum perfugarum, aggredi parat, navesque fabricatur plano alveo adversus breve littus et incertum. Sic pedes: equites vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, tranmisere.

XXX. Stabat pro littore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum Furiarum, quae veste ferali, crinibus dejectis, faces praeferebant. Druidae, que circùm, preces diras, sublatis ad caelum manibus, fundentes, novitate adspectûs perculere milites; ut quasi haerentibus membris, immobile corpus vulneribus praeberent. Dein, cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni suo involunt. Praesidium posthac impositum victis, excisique luci, saevis superstitionibus sacri: nam cruore captivo adolere aras, et hominum fibris consulere deos, fas habebant. Haec agenti Suetonio, *repentina defectio provinciae* nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum Prasutagus, longâ opulentiâ clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuriâ fore: quod contrà vertit; adeo ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Jam primùm uxor ejus Boudicea verberibus affecta, et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exsuuntur: et propinqui regis inter mancipia habebantur. Quâ contumeliâ, et metu graviorum (quando in formam provinciae cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et qui alii nondum servitio facti, resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio: quippe in coloniam Camalodunum recèns deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, *captivos, servos* appellando: foventibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitae, et spe ejusdem licentiae. Ad haec templum, divo Claudio constitutum, quasi arx aeternae dominationis adspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes for-

tunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam; nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius, quàm usui consulitur.

XXXII. Inter quae, nullâ palam causâ, delapsum Camaloduni simulacrum Victoriae, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae, in furore turbatae, *adesse exitium* canebant. Externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; jam Oceanum cruento adspectu, dilabente aestu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere à Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud ampliùs quàm ducentos, sine justis armis misit: et inerat modica militum manus. Tutelâ templi freti, et impedientibus, qui occulti rebellionis conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque motis senibus et feminis, juventus sola restitit: quasi media pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta, aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum, expugnatumque. Et victor Britannus, Petilio Ceriali, legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra, et munimentis defensus est. Qua clade, et odiis provinciae, quam avaritiâ in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit.

XXXIII. At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copiâ negotiatorum et commeatuum maximè celebre: ibi ambiguus, an illam sedem bello deligeret, circumspectâ infrequentiâ militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coërcitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret profectionis signum, et comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa aetas, vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti, et defendentibus intutum, laeti praedâ, et aliorum segnes petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum, iis quae memoravi locis cecidisse constitit: neque enim capere, aut venundare, aliudve quod

belli commercium, sed caedes, patibula, ignes, cruces, tanquam reddituri supplicium*, ac praereptâ interim ultione, festinabant.

XXXIV. Jam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et è proximis auxiliares, decem ferme millia armatorum erant: quum omittere cunctationem, et congredi acie parat: deligitque locum artis faucibus, et à tergo silvâ clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte; et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circùm armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiae passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non aliàs multitudo; et animo adeo fero, ut conjuges quoque testes victoriae secum traherent, plaustrisque imponerent, quae super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boudicea, curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, *Solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur; sed tunc non, ut tantis majoribus ortam, regnum et opes; verùm, ut unam è vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eò provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos justae vindictae: cecidisse legionem, quae praelium causa sit: ceteros castris occultari, aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot millium, nedum impetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri, et servirent.*

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: qui, quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat: *Ut spernerent sonores barbarorum, et inanes minas: plus illic feminarum, quàm juventutis adspici: imbelles, inermes, cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium, totiens fusi, agnovissent: etiam in multis legionibus paucos esse, qui praelia profligarent: gloriaeque eorum accessurum, quòd modica manus, universi exercitûs famam adipiscerentur. Conferti tantùm, et pilis emissis, pòst umbonibus, et gladiis, stragem caedemque continuarent, praedae immemores: partâ victoriâ, cuncta ipsis cessura.* Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ praeliorum experientiâ, ut certus eventûs Suetionius, daret pugnae signum.

XXXVII. Ac primùm legio gradu immota, et angustias

loci pro munimento retinens, postquam propiùs suggressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: et eques protentis hastis, perfringit quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam jumenta, corporum cumulum auxerant. Clara, et antiquis victoriis par eâ die laus parta: quippe sunt, qui paullò minùs, quàm octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadrigentis ferme interfectis, nec multò ampliùs vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit. Et Poenius Postumus, praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudaverat, abnueratque contra ritum militiae, jussa ducis, seipsum gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Caesar, missis è Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus, ac mille equitibus: quorum adventu, nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum, aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aequè, quàm fames adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant; gentesque praeferoces tardiùs ad pacem inclinant: quia Julius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat: disperseratque, *novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris, clementer deditis consulturum.* Simul in urbem mandabat, *nullum praelio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio:* cujus adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam reipublicae referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est ex libertis Polycletus, magnâ Neronis spe, posse auctoritate ejus, non modò inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quod dux, et exercitus tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata: detentus-

que rebus gerundis Suetonius, quòd pòst paucas naves in littore, remigiumque in iis amiserat, tanquam durante bello, *tradere exercitum Petronio Turpiliano*, qui jam consulatu abierat, jubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

XL. Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audaciâ, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longâ senectâ, simul orbitate et pecuniâ insidiis obnoxius: ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vincio Rufino, et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum, et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audaciâ promptus; Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minùs inlustribus, obsignat: quod apùd patres convictum: et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Corneliâ damnantur. Marcellum memoria majorum, et preces Caesaris, poenae magis, quàm infamiae exemere.

XLI. Perculit is dies Pompejum quoque Ælianum, juvenem quaestorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italiâ et Hispaniâ, in qua ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius Ponticus adficitur, quòd reos, ne apud praefectum urbis arguerentur, ad praetorem detulisset, interim, specie legum, mox praevaricando, ultionem elusurus. Additur senatusconsulto: *Qui talem operam emptitasset, vendidissetve, perinde poenâ teneretur, ac publico judicio calumniae condemnatus.*

XLII. Haud multò pòst, praefectum urbis, Pedanium Secundum servus ipsius interfecit: seu negatâ libertate, cui pretium prepigerat; sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterùm quum, vetere ex more, familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quîs C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum disseruit.

XLIII. *Saepenumero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, quum contra instituta et leges majorum nova senatûs decreta postularentur; neque sum adversatus: non quia dubitarem super omnibus negotiis meliùs atque rectiùs olim provisum, et, quae converterentur, in deterius mutari; sed ne, nimio amore*

antiqui moris, studium meum extollere viderer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis eguisset: quod hodie evenit, consulari viro domi suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamvis nondum concusso senatusconsulto, quod supplicium toti familiae minitabatur. Decernite hercule impunitatem. At quem dignitas sua defendet, quum praefectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, quum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est interfector? quia de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, dominum jure caesum videri.

XLIV. *Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sanè consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris indicia praeveniunt. Servi si prodant, possimus singuli inter plures, tuti inter anxios; postremò, si pereundum sit, non inulti inter nocentes, agere. Suspecta majoribus nostris fuere ingenia servorum, etiam quum in agris aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam verò nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, colluviem istâm non nisi metu coërcueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, quum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur.*

XLV. Sententiae Cassii, ut nemo unus contrà ire ausus est, ita dissonae voces respondebant, *numerum, aut aetatem, aut sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam* miserantium. Praevaluit tamen pars, quae supplicium decernebat: sed obtemperari non poterat, conglobatâ multitudine, et *saxa ac faces* minitante. Tum Caesar populum edicto increpuit; atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italiâ deportarentur. Id à principe prohibitum est, *ne mos anti-*

quus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam intenderetur.

XLVI. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias à Q. Volusio, et Sextio Africano, Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se, per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, suprà tulere.

XLVII. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, costantiâ, famâ, in quantum, praeumbrante imperatoris fastigio, datur, clarus: adeo ut Nero aeger valetudine, et adulantibus circùm, qui *finem imperio adesse* dicebant, *si quid fato pateretur*, responderit, *habere subsidium rempublicam*. Rogantibus dehinc *in quo potissimum?* addiderat, *in Memmio Regulo*. Vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus; et quia, novâ generis claritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum à Nerone, praebitumque oleum equiti ac senatui, Graecâ facilitate.

XLVIII. P. Mario, L. Asinio consulibus, Antistius praetor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin à Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem, precibus Tigellini, soceri sui, receperat, majestatis delatus est. Tum primùm revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio, quàm imperatori gloriam quaeri, ut condemnatus à senatu, intercessione tribuniciâ morti eximeretur. Et quum Ostorius *nihil audivisse* pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum. Censuitque Junius Marullus consul designatus, *adimendam reo praeturam, necandumque more majorum*. Ceteris inde adsentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris, et accerimè increpito Antistio, *non quidquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe, et nullâ necessitate obstricto senatu, statuendum*, disseruit: *carnificem et laqueum pridem abolita: et esse poenas legibus constitutas, quibus sine judicum saevitia, et temporum infamia, supplicia decernerentur. Quin in insula, publicatis bonis, quò longiùs sontem vitam traxisset, eò privatim miserior, et publicae clementiae maximum exemplum futurum.*

XLIX. Libertas Thraseae servitium aliorum rupit: et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exemptis: in quibus adulatione prom-

ptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens, et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules perficere senatûs decretum non ausi, de consensu scripsere Cesari. Ille inter pudorem et iram cunctatus, postremò rescripsit, *nullâ injuriâ provocatum. Antistium gravissimas in principem contumelias dixisse: earum ultionem à patribus postulatam. Et, pro magnitudine delicti, poenam statui par fuisse; ceterùm se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent: datam etiam absolvendi licentiam.* His atque talibus recitatis, et offensione manifestâ, non ideo aut consules mutavere relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, ceterive, quae probaverant, deseruere: pars, ne principem objecisse invidiae viderentur; plures numero tuti; Thrasea suetâ firmitudine animi, et ne gloria intercideret.

L. Haud dispari crimine Fabricius Vejento conflictatus est, *quòd multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset, iis libris, quibus nomen codicillorum dederat.* Adjiciebat Talius Geminus, accusator, *venditata ab eo munera principis, et adipiscendorum honorum jus:* quae causa Neroni fuit suscipiendi judicii: convictumque Vejentonem Italiâ depulit, et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

LI. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur: concessitque vitâ Burrus, incertum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo conjectabatur, quod in se tumescentibus paullatim faucibus, et impedito meatu, spiritum finiebat: plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum ejus noxio medicamine, adseverabant: et Burrum, intellecto scelere, quum ad visendum eum princeps venisset, adspectum ejus aversatum, sciscitanti, hactenus respondisse, *Ego me bene habeo.* Civitati grande desiderium ejus mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria: quippe Caesar duos praetoriis cohortibus imposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere: validior Tigellinus in animo principis, et intimis libidinibus adsumptus: prosperâ populi et militum famâ Rufus, quòd apud Neronem adversum experiebatur.

LII. Mors Burri infregit Senecae potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et

Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, *tanquam ingentes, et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret: quòdque studia civium in se verteret: hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentiâ quasi principem supergrederetur*. Objiciebant *etiam eloquentiae laudem uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; inludere voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in republica clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur. Certè finitam Neronis pueritiam, et robur juventae adesse: exsueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus, majoribus suis.*

LIII. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritem ejus magis adspernante Caesare, tempus sermoni orat; et accepto, ita incipit: *Quartusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus sum: octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meae desit, nisi moderatio ejus. Utar magnis exemplis, nec meae fortunae, sed tuae. Abavus tuus Augustus M. Agrippae Mitylenense secretum; Cilnio Maecenati, urbe in ipsa, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae tuae adhibere potui, quàm studia, ut sic dixerim, in umbra educata: et quibus claritudo venit, quòd juventae tuae rudimentis adfuisse videor? grande hujus rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti: adeo ut plerumque intra me ipse volvam: Egone equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? inter nobiles, et longa decora praeferentes, novitas mea enituit? Ubi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, et per haec suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato foenore exuberat? Una defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui.*

LIV. *Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus à principe accipere. Cetera invidiam augent: quae quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent; sed mihi incumbunt: mihi subveniendum est. Quo modo in militia, aut via, fessus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitae, senex, et levissimis quoque curis, impar, quum opes meas ultrà sustinere non possim, praesidium peto. Jube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec*

me in paupertatem ipse detrudam ; sed traditis , quorum fulgore perstringor , quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur , in animum revocabo. Superest tibi robur , et tot per annos nixum fastigii regimen: possumus seniores amici quiete respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet , eos ad summa vexisse , qui et modica tolerarent.

LV. Ad quae Nero sic ferme respondit : *Quòd meditatae orationi tuae statim occuram , id primum tui muneris habeo , qui me non tantùm praevisa , sed subita expedire docuisti. Abavus meus Augustus Agrippae et Maecenati usurpare otium post labores concessit ; sed in ea ipsa aetate , cujus auctoritas tueretur , quidquid illud et qualecumque tribuisset : attamen neutrum datis à se praemiis exsuit. Bello et periculis meruerant. In his enim juventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuae defuissent , in armis agenti. Sed quod praesens conditio poscebat , ratione , consilio , praeceptis pueritiam , dein juventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera , dum vita suppetet , aeterna erunt : quae à me habes , horti, et foenus , et villae , casibus obnoxia sunt : ac licet multa videantur, plerique , haud quaquam artibus tuis pares , plura tenuérunt. Pudet referre libertinos , qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est , quòd praecipuus caritate , nondum omnes fortunâ antecellis.*

LVI. *Verùm et tibi valida aetas , rebusque , et fructui rerum sufficiens ; et nos prima imperii spatia ingredimur : nisi fortè aut te Vitellio ter consuli , aut me Claudio postponis. Sed quantum Volusio longa parcimonia quaesivit , tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin , si qua in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat , revocas , ornatumque robur subsidio impensiùs regis. Non tua moderatio , si reddideris pecuniam ; nec quies , si reliqueris principem ; sed mea avaritia , meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quòd si maximè continentia tua laudetur ; non tamen sapienti viro decorum fuerit , unde amico infamiam paret , inde gloriam sibi recipere.* His adjicit complexum et oscula , factus naturâ , et consuetudine exercitus , velare odium fallacibus blanditiis. Seneca , qui finis omnium eum dominante sermonum , grates agit : sed instituta prioris potentiae commutat: prohibet coetus salutantium: vitat comitantes: rarus per urbem; quasi valetudine infensa , aut sapientiae studiis , domi attineretur.

LVII. Perculso Senecâ , promptum fuit Rufum Fenium imminuere , *Agrippinae amicitiam* in eo criminantibus : validiorque in dies Tigellinus ; et malas artes , quibus solis

pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret; metus ejus rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maximè timeri; Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos: *nobilitatem eorum, et propinquos huic Orientis, illi Germaniae exercitus*, commemorat. *Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab urbanis insidiis praesenti cura; longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minùs suspectos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem, unde praecipuam audaciam: et simulatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii; sed veterum Romanorum imitamenta praeferre, adsumptâ etiam Stoicorum arrogantiâ, sectâque, quae turbidos, et negotiorum appetentes faciat.* Nec ultrà mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, quum epulandi causâ discumberet. Relatum caput ejus inlusit Nero, tanquam praematurâ canitie deforme.

LVIII. Plauto parari necem, non perinde occultum fuit, quia pluribus salus ejus curabatur, et spatium itineris ac maris, tempusque interjectum moverat famam: vulgòque fingebant, *petitum ab eo Corbulonem* magnis tum exercitibus praesidentem, *si clari atque insontes interficerentur*, praecipuum ad pericula: *quin et Asiam favore juvenis arma cepisse; nec milites, ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos: postquam jussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse* unà. Haec, more famae, credentium otio augebantur. Ceterùm libertus Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, attulit: *effugeret segnem mortem, otium, suffugium, et magni nominis miserationem: reperturum bonos, consociaturum audaces: nullum interim subsidium adspernandum: si sexaginta milites* (tot enim adveniebant) *propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent: denique aut salutem tali consilio quaeri; aut nihil gravius audenti, quàm ignavo, patiendum esse.*

LIX. Sed Plautum ea non movêre: sive nullam opem providebat inermis atque exsul; seu taedio ambiguae spei; an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem, rebatur, nulla sollicitudine turbatum. Sunt, qui *alios à socero nuntios venisse* ferant, *tanquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiae Caeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam apperiendae mortis, pro incerta et*

trepida vita suasisse. Repertus est certè, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone, spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cujus adspectu (ipsa principis verba referam), *Quin*, inquit, *Nero*, *deposito metu*, *nuptias Poppaeae, ob ejusmodi terrores dilatas, maturare parat*, *Octaviamque conjugem amoliri*, *quamvis modestè agat*, *et nomine patris*, *et studiis populi gravem?* Sed ad senatum litteras misit, de caede Sullae Plautique haud confessus; verùm *utriusque turbidum ingenium esse*, *et sibi incolumitatem reipublicae magnâ curâ haberi.* Decretae eo nomine *supplicationes*, *utque Sulla et Plautus senatu moverentur*, gravioribus tamen ludibriis quàm malis.

LX. Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppaeae conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quemdam ex ministris Octaviae impulit, *servilem ei amorem* objicere: destinaturque reus cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, *castiora esse muliebria Octaviae* respondit, *quàm os ejus.* Movetur tamen primò, civilis discidii specie; domumque Burri, et praedia Plauti, infausta dona, accipit: mox in Campaniam pulsa est, additâ militari custodiâ. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, et ex mediocritate fortunae, pauciora pericula sunt. His haud quaquam Nero poenitentiâ flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

LXI. Exin laeti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur etiam in principis laudes, expetitur venerantibus. Jamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, quum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbatos disjecere. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus: *Non eò loci res suas agi*, *ut de matrimonio certet* (*quanquam id sibi vitâ potius*) *sed vitam ipsam in extremum adductam à clientelis et servitiis Octaviae*, *quae plebis sibi nomen indide-*

rint, ea in pace ausi, quae vix bello evenirent. Arma illa adversus principem sumpta; ducem tantùm defuisse; qui, motis rebus, facilè reperiretur. Omitteret modò Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? quam cujusquam offensionem? An, quia veram progeniem penatibus Caesarum datura sit, malle populum Romanum tibicinis Ægyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id rebus conducat, libens, quàm coactus, acciret dominam, vel consuleret securitati justâ ultione. Et modicis remediis, primos motus consedisse: at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos.

LXII. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem, et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicujus quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur. Et visus idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes adspiciuntur. Igitur accitum eum Caesar *operae prioris* admonet: *Solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse: locum haud minoris gratiae instare, si conjugem infensam depelleret: nec manu, aut telo opus. Fateretur Octaviae adulterium. Occulta quidem ad praesens, sed magna ei praemia, et secessus amoenos* promittit; *vel si negavisset, necem* intentat. Ille insitâ vecordiâ, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quam jussum erat, fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit, et fato obiit.

LXIII. At Nero, *praefectum in spem sociandae classis corruptum*, et incusatae paullo antè *sterilitatis* oblitus, *abactos partus conscientiâ libidinum, eaque sibi comperta*, edicto memorat: insulâque Pandatariâ Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos majore misericordiâ adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinae, à Tiberio; recentior Juliae memoria obversabatur, à Claudio pulsae. Sed illis robur aetatis adfuerat: laeta aliqua viderant, et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione allevabant. Huic primus nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre, et statim fratre: tum ancilla dominâ validior: et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta: postremò crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella, vicesimo aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malorum jam vitâ exempta, nondum tamen morte adquiescebat. Paucis dehinc interjectis diebus, mori jubetur: quum jam *viduam se, et tantùm sororem* testaretur, communesque *Germanicos*, et postremò *Agrippinae* nomen cieret, *quâ incolumi, infelix quidem matrimonium, sed sine exitio pertulisset*. Restringitur vinculis, venaeque ejus per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardiùs labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior saevitia, quòd caput amputatum, latumque in urbem, Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta: quod ad eum finem memoravimus, ut quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes jussit princeps, totiens grates deis actas; quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatusconsultum, adulatione novum, aut patientiâ postremum fuit.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est; Doryphorum, quasi adversatum nuptiis Poppaeae; Pallantem, quòd immensam pecuniam longâ senectâ detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium, sed validiùs à Seneca eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magnâ moles, sed improspera.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER XV.

Vologeses Parthorum rex Armeniam invadit, quem Corbulo cautè et tamen fortiter repressit. Sed Caesennius Paetus missu Neronis mox supervenit, proprius Armeniae tuendae dux. Is imperitiâ et temeritate rem perdidit: turpi foedere cum hoste depactus. Corbulo ei tamen sed serò succurit. Neroni filia ex Poppaea nascitur, non vitalis. Legati Parthorum Romam venere, super Armenia retinenda: inriti remittuntur, et bellum Corbuloni permissum. Is Armeniam iterum invadit, et metu Parthis injecto, ad colloquium ventum. Placuit arma poni, et Tiridaten diadema statuae Neronis submittere, nec nisi sponte ejus resumere. Nero Neapoli cantat in publico: Romae luxu et libidine omnia polluit. Ipsa urbs ardet casu, sive principis dolo: qui in ruinis ejus ingentem sibi domum extruxit. Christiani ab eo exagitati et necati, falso crimine incendii. Conjuratio in Neronem inita et detecta, capite ejus C. Pisone. Multi interfecti inlustrium, interque eos Seneca. Grates tamen diis actae, et dona decreta templis, ut rebus laetis. Gesta haec annis paullo amplius tribus.

Coss. { C. Memmio Regulo, Verginio Rufo.
C. Lecanio Basso, M. Licinio Crasso.
P. Silio Nerva, C. Julio Attico Vestino.

I. INTEREA rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniae impositum: simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romanâ, et continui foederis reverentiâ, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis inligatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimulat: quippe egressus Armeniâ Tigranes, Adiabenos, conterminam nationem, latiùs ac diutius, quàm per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium aegre tolerabant: *eò contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.* Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, *quod praesidium,*

aut unde peteret, rogitans. *Jam de Armenia concessum; et proxima trahi, nisi defendant Parthi: levius servitium apud Romanos deditis, quàm captis esse*. Tiridates quoque regni profugus, per silentium haud modicè querendo, gravior erat. *Non enim ignaviâ magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summa fortuna aequius, quod validius. Et sua retinere privatae domûs: de alienis certare, regiam laudem esse.*

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit; atque ita orditur: *Hunc ego, eodem mecum patre genitum, quum mihi, per aetatem, summo nomine concessisset, in possessionem Armeniae deduxi, qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus antè ceperat: videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiae nostrae penates rite composuisse: prohibent Romani, et pacem ipsis nunquam prosperè lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo inficias: aequitate quàm sanguine, causâ quàm armis, retinere parta majoribus malueram: si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, additâ modestiae famâ; quae neque summis mortalium spernenda est, et à diis aestimatur*. Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis: mandavitque *Tigranen Armeniâ exturbari*, dum ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo, et Vettio Bolano, subsidium Tigrani mittit, occulto praecepto, *compositiùs cuncta, quàm festinantiùs agerent*: quippe bellum habere, quàm gerere malebat. Scripseratque Caesari, *proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse*. Atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat: tumultuariam provincialium manum armat: hostiles ingressus praesidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita: quosdam rivos congestu arenae abdidit.

IV. Ea dum à Corbulone tuendae Syriae parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta, urbem copiâ defensorum et magnitudine moenium validam. Ad haec Nicephorius amnis, haud spernenda latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa,

quà fluvio diffidebatur. Inerantque milites, et provisi antè commeatus: quorum subvectu pauci avidiùs progressi, et repentinis hostibus circumventi, irâ magis, quam metu ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia: raris sagittis, neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, quum promovere scalas et machinamenta inciperent, facilè detrusi, mox, erumpentibus nostris, caeduntur.

V. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent *vim provinciae inlatam: socium amicumque regem cohortes Romanas circumsideri: omitteret potiùs obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum.* Casperius centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum à Tigranocerta distantem, adiit regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec praesentia prosperè fluebant: inritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumpserant: missae in Armeniam legiones: et aliae pro Syria, paratae ultro inrumpere: sibi imbecillum equitem pabuli inopiâ: nam exorta vis locustarum ambederat quidquid herbidum, aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, *missurum ad imperatorem Romanum legatos, super petenda Armenia, et firmanda pace*, respondet. Monesen *omittere Tigranocerta* jubet; ipse retro concedit.

VI. Haec plures, ut *formidine regis, et Corbulonis minis patrata* ac magnifica extollebant. Alii *occultè pepigisse* interpretabantur; *ut omisso utrimque bello, et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armeniâ abscederet. Cur enim exercitum Romanum à Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, quae bello defenderant? An meliùs hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quàm in sede regni modò retenti? Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio, quàm cum Corbulone, certaret: Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultrà periculum faceret.* Nam, ut retuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur: jamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, additâ quintâ, quae recèns è Moesis excita erat, simul Pontica, et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent: tertia et sexta et decima legiones, priorque Syriae miles, apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociarent, partirenturve. Sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui

satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, *nihil caedis, aut praedae, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes* dictitans: *se tributa ac leges, et, pro umbra regis, Romanum jus victis impositurum.*

VII. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertêre inriti: bellumque propalam sumptum à Parthis: nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nullâ palam causâ, turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit, seque vallo extulit: et pila militum arsere, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII. Ceterùm Paetus spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum, *reciperandis*, ut ferebat, *Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset.* Et capta quaedam castella, gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut praedam cum cura habuisset. Longinquis itineribus percursando, quae obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu, et instante jam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem litteras, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit: et ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmae adferrent (jam enim subjectis campis magna specie volitabant), naves magnitudine praestantes, et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros, in quos saxa et hastae longius permeabant, quam ut contrario sagittarum jactu adaequarentur. Dein pons continuatus; collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur tanta celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendae Syriae, spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ibi Paetus, imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat: reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitûs speraverat, prodita infrequen-

tia: quâ tamen retineri castra, et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis, aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm ubi à viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, *non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data* clamitans, duxit legiones, quasi praelio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. Et quia minus acriter Vologeses institerat, vanâ rursus fiduciâ, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo imposuit, quò transitum regis arcerent: alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Conjunx ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, datâ in praesidium cohorte, ac disperso milite, qui in uno habitus, vagum hostem promptiùs sustentavisset: et aegre compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur: nec à Corbulone properatum, quò, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. *Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios octingentos, parem numerum è cohortibus* jussit.

XI. At Vologeses quamvis *obsessa à Pacto itinera hinc peditatu, inde equite* accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantùm centurione Tarquitio Crescente turrim, in qua praesidium agitabat, defendere auso, factâ saepius eruptione, et caesis qui barbarorum propiùs suggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur: peditum si quis integer, longinqua et avia; vulnerati, castra repetivere: *virtutem regis, saevitiam et copias gentium*, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, *veniret properè signa et aquilas, et nomen reliquum infelicis exercitûs tueretur: se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.*

XII. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relictâ, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur; quà proximum, et commeatibus non egenum, regionem Comagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum è perculsis Pactium, primipili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos diversas fugae causas obtendentes, *redire ad signa, et clementiam Pae-*

ti experiri monebat: *se nisi victoribus immitem esse.* Simul suas legiones adire hortari, *priorum* admonere, *novam gloriam* ostendere: *non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus praecipua servati civis corona, imperatoriâ manu tribueretur; quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus adipisceretur, qui attulissent salutem, et qui accepissent?* His atque talibus in commune alacres (et erant quos pericula fratrum, aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

XIII. Eòque intentiùs Vologeses premere obsessos, modò vallum legionum, modò castellum, quo imbellis aetas defendebatur, adpugnare, propiùs incedens, quàm mos Parthiis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quàm munimenta propugnabant: pars jussu ducis, et alii propriâ ignaviâ, ut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis: *neque eamdem vim Samnitibus, Italico populo, aut Poenis Romani imperii aemulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contrà daret, saluti consuluisse.* Qua desperatione exercitûs dux subactus, primas tamen litteras ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, *quòd pro Armenis semper Romanae ditionis, aut subjectis regi, quem imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex aequo utilem: nec praesentia tantùm spectaret: ipsum adversus duas legiones, totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bellum juvarent.*

XIV. Ad ea Vologeses, nihil pro causa, sed *opperiendos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten,* rescripsit: *illum locum tempusque consilio destinatum, quo de Armenia cernerent: adjecisse deos dignum Arsacidarum, simul et de legionibus Romanis statuerent.* Missi pòst à Paeto nuntii, et *regis colloquium* petitum, qui *Vasacen, praefectum equitatûs, ire* jussit. Tum Paetus, *Lucullos, Pompejos, et si qua Caesares obtinendae donandaeve Armeniae egerant:* Vasaces, *imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos* memorat. Et multum invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quae pepigissent, adhibetur. Placuitque *liberari obsidio legiones, et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi: quibus perpetratis, copia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem legatos.*

XV. Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter experientis: sed Parthi,

quasi documentum victoriae, jusserant: namque iis usui fuit: nostri per diversum iere. Addidit rumor, *sub jugum missas legiones*, et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia, aut jumenta agnoscentes, abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma pavido milite, et concedente, ne qua praelii causa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus caesorum aggregatis, quò cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem, vi equorum, perrupere, quia rumor incesserat, *pontem cessurum oneri*, *dolo fabricantium*: sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere.

XVI. Ceterùm obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent: contràque prodiderit Corbulo, *Parthos inopes copiarum, et pabulo attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse.* Adjecit, *jurejurando Paeti cautum apud signa, adstantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litterae Neronis, an paci annueret.* Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur: una die quadraginta millium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis; neque minùs deformem illum fugientium trepidationem, quàm si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret: moesti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperare: vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis, et ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo secutus est, hoc conquerente *irritum laborem: potuisse bellum fugâ Parthorum finiri.* Ille *integra utrique cuncta* respondit, *converterent aquilas, et juncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata*, Corbulo; *periculo legionum commotum, è provincia egressum: quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam fortunam orandum, ut pedes confectus spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem adsequeretur.* Exin Paetus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, *detraheret castella*

trans Euphraten, amnemque ut olim medium faceret; ille, *Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri* expostulabat. Et postremò concessit rex: dirutaque quae ultra Euphraten communierat Corbulo; et Armenii sine arbitrio relicti sunt.

XVIII. At Romae tropaea de Parthis, arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin et, dissimulandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate corruptum, in Tiberim jecit, quò securitatem annonae ostentaret: cujus pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompejum Paullinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum principum, *qui gravitate sumptuum justos reditus anteissent: se annuum sexcenties sestertium reipublicae largiri.*

XIX. Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, quum propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti, statim emitterent manu, quos adoptaverant. Qui magna cum invidia senatum adeunt, *jus naturae, labores educandi, adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis*, enumerant: *satis pretii esse orbis, quòd multâ securitate, nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa legum diu exspectata, in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè adaequaret.* Factum ex eo senatusconsultum; *ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici juvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.*

XX. Exin Claudius Timarchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium, et opibus nimiis ad injurias minorum elati: una vox ejus usque ad contumeliam senatûs penetraverat, quòd dictitasset, *in sua potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur.* Quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, *provinciâ Cretâ depellendum*, haec addidit: *Usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia, Cinciam rogationem; candidatorum ambitus, Julias leges; magistratuum avaritia, Calpurnia scita, pepererunt. Nam culpa, quàm poena, tempore prior, emendari, quàm peccare, po-*

sterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiâque Romanâ capiamus consilium, quò tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quàm in civium judicio esse.

XXI. *Olim quidem non modò praetor, aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et quid de cujusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos, et adulamur; et quomodo ad nutum alicujus grates, ita promptiùs accusatio decernitur, decernatur que, et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa, perinde cohibeantur, quàm malitia, quàm crudelitas. Plura saepe peccantur, dum demeremur, quàm dum offendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratia animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum, in modum candidatorum, suffragia conquirimus: quae si arceantur, aequabiliùs atque constantiùs provinciae regentur: nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita vetitâ gratiarum actione, ambitio cohibetur.*

XXII. Magno assensu celebrata sententia, non tamen senatusconsultum perfici potuit, abnuentibus consulibus *ea de re relatum*. Mox auctore principe, sanxere, *ne quis ad concilium sociorum referret, agendas apud senatum propraetoribus proveconsulibus grates, neu quis eâ legatione fungeretur.* Iisdem consulibus, gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae, celebre Campaniae oppidum, Pompeji, magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cujus locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

XXIII. Memmio Regulo, et Verginio Rufo coss. natam sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque *Augustam*, dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Jam senatus *uterum Poppaeae* commendaverat diis, votaque publicè susceperat: quae multiplicata, exsolutaque. Et additae *supplicationes, templumque Fecunditati, et certamen ad exemplar Atticae religionis* decretum: *utque fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Jovis collocarentur: ludicrum Circense, ut Juliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium ederetur*: quae fluxa fuere, quartum intra mensem defunctâ infante. Rursusque exortae adulationes, censentium *honorem divae, et pulvinar, aedemque et sacerdotem.* Atque ipse, ut laetitiae, ita moeroris immo-

dicus egit. Adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum, immoto animo, praenuntiam imminentis caedis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, quâ *reconciliatum se Thraseae*, apud Senecam jactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Unde gloria egregiis viris, et pericula gliscebant.

XXIV. Inter quae veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis, litterasque in eamdem formam attulere: *Se priora, et totiens jactata super obtinenda Armenia, nunc omittere, quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis, non sine ignominia Romana, tradidissent. Nuper clausum Tigranen; post Paetum legionesque, quum opprimere posset, incolumes dimisisse. Satis approbatam vim: datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten accipiendo diademati in urbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur. Iturum ad signa et effigies principis, ubi, legionibus coram, regnum auspicaretur.*

XXV. Talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa, tanquam rebus integris, scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, *quo in statu Armenia esset? omnes inde Romanos excessisse respondit.* Tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, *bellum anceps, an pax inhonesta placeret:* nec dubitatum de bello. Et Corbulo tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendae rei praeficitur, ne cujus alterius inscitiâ rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset; Syriaeque executio Cintio, copiae militares Corbuloni permissae; et quintadecima legio, ducente Mario Celso, e Pannonia adjecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et procuratoribus, et qui praetoram finitimas provincias regebant, *jussis Corbulonis obsequi;* in tantum ferme modum aucta potestate, quem populus Romanus Cn. Pompejo, bellum Piraticum gesturo, dederat. Regressum Paetum, quum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis: *Ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine aegresceret.*

XXVI. At Corbulo quartâ et duodecimâ legionibus, quae fortissimo quoque amisso, et ceteris exterritis, parum habiles praelio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones; integrum militem, et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Additque legionem quintam, quae per Pontum agens, expers cladis

fuerat, simul quintadecimanos, recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Ægypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, quà transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica de *auspiciis imperatoris, rebusque à se gestis*, adversa *in inscitiam Paeti* declinans: multâ auctoritate, quae viro militari pro facundia erat.

XXVII. Mox iter, L. Luculli quondam penetratum apertis, quae vetustas obsepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud adspernatus, adjungit iis centuriones, cum mandatis non immitibus: *Nec enim adhuc eò ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documenti adversus superbiam: proinde et Tiridati conducere, intactum vastationibus regnum dono accipere; et Vologesen meliùs societate Romanâ, quàm damnis mutuis, genti Parthorum consulturum. Scire, quantum intus discordiarum, quàmque indomitas et praeferoces nationes regeret. Contrà imperatori suo immotam ubique pacem, et unum id bellum esse.* Simul consilio terrorem adjicere, et Megistanas Armenios, qui primi à nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit: plana, edita, validos, invalidosque, pari metu complet.

XXVIII. Non infensum, nedum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eòque consilium ejus fidum credebant: ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis inducias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, quum à barbaris delectus esset, ob memoriam laetioris sibi rei, non est à Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamiâ Paeti angebatur: quod eò maximè patuit, quia filio ejus, tribuno, ducere manipulos, atque operire reliquias malae pugnae imperavit. Die pacta Tiberius Alexander, inlustris eques Romanus, minister bello datus, et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoriâ aetate, sed pro legato quintae legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honore ejus, ac ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites adsumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes uterque dextras miscuere.

XXIX. Exin Romanus laudat juvenem, *omissis praecipitibus, tuta et salutaria capessentem.* Ille *de nobilitate generis* multum praefatus, cetera temperanter adjungit: *Iturum quippe*

Romam, laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus, supplicem Arsaciden. Tum placuit Tiridaten ponere, apud effigiem Caesaris, insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magnâ utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere, fulgentibus aquilis, signisque, et simulacris deûm, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit: magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes, aut obsidio: *ut nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quantò minus, quàm captivum?*

XXX. Addidit gloriae Corbulo comitatem, epulasque: et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat: ut, initia vigilarum per centurionem nuntiari, convivium buccinâ dimitti; et structam ante Augurale aram subditâ face accendi: cuncta in majus attollens, admiratione prisci moris adfecit: postero die *spatium* oravit, *quo tantum itineris aditurus, fratres antè matremque viseret:* obsidem interea filiam tradit, litterasque supplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis à Corbulone petierat, *ne quam imaginem servitii Tiridates perferret; neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur, foribusve eorum adsisteret: tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset.* Scilicet externae superbiae sueto, non inerat notitia nostri: apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

XXXII. Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in jus Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit, apud Circum: namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora. Sed feminarum inlustrium senatorumque plures per arenam foedati sunt.

XXXIII. C. Lecanio, M. Licinio coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscusas scenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, Juvenalibus ludis, quos, ut parum celebres, et tantae voci angustos, spernebat. Non tamen Romae incipere ausus, Neapolim, quasi Graecam urbem, delegit: *Inde initium fore, ut transgressus in Achaiam, insignesque, et antiquitus sacras coro-*

nas adeptus, majore famâ studia civium eliceret. Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos è proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat; quique Caesarem per honorem, aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potiùs, et secundis numinibus, evenit: nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum, et sine ullius noxa theatrum collapsum est. Ergo, per compositos cantus grates diis, atque ipsam recentis casûs fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriae trajectus, apud Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium munus à Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima ejus aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primò in contumelias adsumptus, deinde optimi cujusque criminatione eò usque valuit, ut gratiâ, pecuniâ, vi nocendi etiam malos praemineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem à sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur; quia, super Juniae familiae claritudinem, divum Augustum atavum ferebat. Jussi id accusatores objicere, *prodigum largitionibus, neque aliam spem, quàm in novis rebus esse: quin eum nobiles habere, quos ab epistolis, et libellis, et rationibus appellet, nomina summae curae et meditamenta.* Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et quum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more: *Quamvis sontem et defensioni meritò diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam judicis exspectasset.*

XXXVI. Nec multò pòst, omissâ in praesens Achaiâ (causae in incerto fuere) urbem revisit, provincias Orientis, maximè Ægyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, *non longam sui absentiam, et cuncta in republica perinde immota ac prospera fore;* super ea profectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, quum Vestae quoque templum inisset; repentè cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, *cunctas sibi curas amore patriae leviores* dictitans. *Vidisse civium moestos vultus, audire secretas querimonias, quòd tantum aditurus esset iter, cujus ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu principis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita po-*

pulum Romanum vim plurimam habere; parendumque retinenti. Haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coràm atrocior haberetur: dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat.

XXXVII. Ipse, quò fidem adquireret, nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totâque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famâque epulae fuere, quas à Tigellino paratas, ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur: naves auro et ebore distinctae: remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur: volucres et feras diversis è terris, et animalia maris Oceano abusque petiverat: crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus feminis completa: et contrà scorta visebantur, nudis corporibus: jam gestus motusque obsceni; et, postquam tenebrae incedebant, quantum juxta nemoris, et circumjecta tecta, consonare cantu, et luminibus clarescere. Ipse per licita atque inlicita foedatus, nihil flagitii reliquerat, quò corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagorae* fuit, in modum solemnium conjugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum: visi auspices, dos et genialis torus, et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quae etiam in femina nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, fortè, an dolo principis, incertum: nam utrumque auctores prodidere: sed omnibus, quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in ea parte Circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est. Ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis, et statim validus, ac vento citus, longitudinem Circi corripuit: neque enim domus munimentis septae, vel templa muris cincta, aut quid aliud morae interjacebat. Impetu pervagatum incendium, plana primùm, deinde in edita adsurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, et obnoxiâ urbe artis itineribus, hucque et illuc flexis atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum aut rudis pueritiae aetas, quique sibi,

quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta impediebant: et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam, quae longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremò, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis diurni quoque victûs, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiere. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces jaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur; sive ut raptus licentiùs exercerent, seu jussu.

XXXIX. Eo in tempore Nero, Antii agens, non antè in urbem regressus est, quàm domui ejus, quâ palatium et Maecenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et palatium, et domus, et cuncta circùm haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo, campum Martis, ac monumenta Agrippae, hortos quin etiam suos, patefecit: et subitaria aedificia exstruxit, quae multitudinem inopem acciperent: subvectaque utensilia ab Ostia, et propinquis municipiis: pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos. Quae, quanquam popularia, in irritum cadebant, quia pervaserat rumor, *ipso tempore flagrantis urbis, inisse eum domesticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, praesentia mala vetustis cladibus adsimulantem.*

XL. Sexto demum die, apud imas Esquilias, finis incendio factus, prorutis per immensum aedificiis; ut continuae violentiae campus, et velut vacuum caelum occurreret. Nec dum posito metu, redibat. Levis rursum grassatus ignis, patulis magis urbis locis, eòque strages hominum minor: delubra deûm, et porticus, amoenitati dicatae, latius procidêre. Plusque infamiae id incendium habuit, quia praediis Tigellini Æmilianis proruperat. Videbaturque Nero condendae urbis novae, et cognomento suo appellendae gloriam quaerere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur: quarum quatuor integrae manebant, tres solo tenus dejectae: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

XLI. Domuum, et insularum, et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissimâ religione, quod Servius Tullius Lunae, et Magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Evander

sacraverat, aedesque Statoris Jovis, vota Romulo, Numaeque regia, et delubrum Vestae cum Penatibus populi Romani, exusta. Jam opes tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quae reparari nequibant. Fuere, qui adnotarent, quarto decimo Kalendas Sextiles principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverant: alii eò usque curâ progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

XLII. Ceterùm Nero usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem, et luxu vulgata, quàm arva et stagna, et in modum solitudinum, hinc silvae, inde aperta spatia, et prospectus: magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare, et viribus principis inludere. Namque *ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros* promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos: neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quàm Pomptinae paludes: cetera abrupta, aut arentia: ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est: manentque vestigia inritae spei.

XLIII. Ceterùm, urbis quae domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus, et latis viarum spatiis, cohibitâque aedificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. *Eas porticus* Nero *suâ pecuniâ exstructurum*, *purgatasque areas dominis traditurum*, pollicitus est. Addidit praemia, pro cujusque ordine, et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis, adipiscerentur. *Ruderi accipiendo Ostienses paludes* destinabat, *utique naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, onustae rudere decurrerent. Ædificiaque ipsa, certâ sui parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur*: quòd is lapis ignibus impervius est. *Jam aquâ, privatorum licentiâ intercepta, quò largior, et pluribus locis in publicum flueret, custodes; et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet; nec communione parietum, sed propriis quaeque muris ambirentur.* Ea ex utilitate accepta, decorem quoque novae urbi attulere.

Erant tamen qui crederent, *veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem, et nullâ umbrâ defensam, graviore aestu ardescere.*

XLIV. Et haec quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita diis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Vulcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Juno per matronas, primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde haustâ aquâ, templum et simulacrum deae prospersum est; et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae, quibus mariti erant. Sed non ope humanâ, non largitionibus principis, aut deûm placamentis, decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis adfecit, quos per flagitia invisos, vulgus *Christianos* appellabat. Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum, supplicio affectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modò per Judaeam, originem ejus mali, sed per urbem etiam, quò cuncta undique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primùm correpti, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quàm odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et Circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi, vel curriculo insistens. Unde quanquam adversus sontes, et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publicâ, sed in saevitiam unius absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi, et quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam dii cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quòd triumphis, quod votis, omnis populi Romani aetas prosperè, aut in metu, sacraverat. Enimvero per Asiam atque Achaiam non dona tantùm, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato, ac Secundo Carinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic Graecâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur *Seneca, quo invidiam sacrilegii à semet averteret*, longinqui ruris secessum *oravisse, et postquam non concedebatur, ficta valetudine,*

quasi aeger nervis, *cubiculum non egressus*. Tradidere quidam, *venenum ei per libertum ipsius*, *cui nomen* Cleonicus, *paratum*; *jussu Neronis*; *vitatumque à Seneca*, *proditione liberti*, *seu propriâ formidine*, *dum persimplici victu*, *et agrestibus pomis*, *ac si sitis admoneret*, *profluente aquâ vitam tolerat*.

XLVI. Per idem tempus gladiatores, apud oppidum Praeneste, tentatâ eruptione, praesidio militis, qui custos adesset, coërciti sunt: jam *Spartacum*, *et vetera mala* rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens, pavidusque. Nec multò pòst clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax), sed certum ad diem *in Campaniam redire classem* Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, à Formiis movêre, et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti, triremium plerasque, et minora navigia passim amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non aliàs crebrior, et sidus cometes, sanguine inlustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio: *parari rerum humanarum aliud caput*, *sed non fore validum*, *neque occultum*; *quia in utero repressum*, *at iter juxta editum sit*.

XLVIII. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva, et Atticus Vestinus, coeptâ simul et auctâ conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, feminae etiam, cùm odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuitò, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiae, et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui, in tanta vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non à cupidine ipsius fuit: nec tamen facilè memoraverim, quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit, quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium, tribunum praetoriae cohortis, et

Sulpicium Asprum, centurionem, exstitisse, constantia exitûs docuit. Et Lucanus Annaeus, Plautiusque Lateranus, consul designatus, vivida odia intulere. Lucanum propriae causae accendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione. Lateranum, consulem designatum, nulla injuria, sed amor reipublicae sociavit. At Flavius Scevinus, et Afranius Quinctianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessivere: nam Scevini dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida: Quinctianus mollitiâ corporis infamis, et à Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

L. Ergo, dum *scelera principis, et finem adesse imperii, diligendumque, qui fessis rebus succurreret*, inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, equites Romanos: ex quibus Senecio, è praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens, eò pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat: ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus, et Statius Proximus, tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus, et Venetus Paullus, centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo, praefecto, videbatur, quem vitâ famâque laudatum, per saevitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac saepe in metum adduxerat, quasi *adulterum Agrippinae, et desiderio ejus ultioni intentum*. Igitur ubi conjuratis, praefectum quoque praetorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptiùs jam de tempore ac loco caedis agitabant. Et cepisse impetum Subrius Flavius ferebatur, *in scena canentem Neronem adgrediendi, aut quum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus*. Hîc occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant: nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi antè ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere, et arguere conjuratos: ac postremò lentitudinis eorum pertaesa, et in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientiâ inligare connixa est tali

initio. Erat Chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens ortâ amicitiâ, dum *merita erga Neronem sua, et quàm irritum cecidissent*, aperit, adjicitque questus, et *destinationem vindictae, si facultas oriretur*, spem dedit, posse impelli, et plures conciliare: *nec leve auxilium in classe, crebras occasiones;* quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera principis orditur: *neque senatui quid manere: sed provisum, quonam modo poenas eversae reipublicae daret: accingeretur modò navare operam, et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret.* Nomina tamen conjuratorum reticuit. Unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facilè confutavit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quae vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen metu proditionis permotis, placitum maturare caedem apud Baias, in villa Pisonis: cujus amoenitate captus Caesar crebrò ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis, et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, *invidiam* praetendens, *si sacra mensae, diique hospitales caede qualiscumque principis cruentarentur: meliùs apud urbem, in illa invisa, et spoliis civium extructa domo, vel in publico patraturos, quod pro republica suscepissent.* Haec in commune: ceterùm timore occulto, ne L. Silanus, eximiâ nobilitate, disciplinâque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, promptè daturis operam, qui à conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tanquam per scelus interfectum. Plerique *Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem* crediderunt, *ne ad libertatem moveretur, vel delecto imperatore alio, sui muneris rempublicam faceret.* Etenim expers conjurationis erat; quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit.

LIII. Tandem statuêre, Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata: quia Caesar, rarus egressu, domoque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitiâ spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, ut *Lateranus quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus, et genibus principis accidens, prosterneret incautum, premeretque, animi validus, et corpo-*

re ingens. *Tum jacentem et impeditum, tribuni et centuriones, et ceterorum ut quisque audentiae habuisset, accurrerent, trucidarentque: primas sibi partes* expostulante Scevino; qui pugionem, templo Salutis in Etruria, sive, ut alii tradidere, Fortunae Ferentano in oppido detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. *Interim Piso apud aedem Cereris opperiretur; unde eum praefectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antoniâ, Claudii Caesaris filiâ, ad eliciendum vulgi favorem:* quod C. Plinius memorat. Nobis quoque modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse: nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum, quàm inter diversi generis, ordinis, aetatis, sexûs, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio coepit è domo Scevini: qui pridie insidiarum, multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit: promptum vaginâ pugionem, de quo suprà retuli, *vetustate obtusum* increpans, *asperari saxo, et in mucronem ardescere* jussit. Eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentius solito convivium initum: servorum carissimi libertate, et alii pecuniâ donati: atque ipse moestus, et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. Postremò *vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare* eumdem Milichum monet; sive gnarum conjurationis, et illuc usque fidum, seu nescium, et tunc primùm arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. Nam quum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas, et salus patroni, et acceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, *multosque adstitisse libertos ac servos, qui eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: at praemia penes unum fore, qui indicio praevenisset.*

LV. Igitur, coeptâ luce, Milichus in hortos Servilianos pergit, et quum foribus arceretur, *magna et atrocia adferre* dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, *urgens periculum, graves conjurationes*, et cetera, quae audierat, conjectaveratque, docet. Telum quoque in necem ejus paratum ostendit, acciríque reum jussit: is raptus per milites, et defen-

sionem orsus, *Ferrum, cujus argueretur, olim religione patriâ cultum, et in cubiculo habitum, ac fraude liberti subreptum* respondit. *Tabulas testamenti saepius à se, et incustoditâ dierum observatione, signatas. Pecunias et libertates servis et antè dono datas, sed ideo tunc largius, quia tenui jam re familiari, et instantibus creditoribus, testamento diffideret. Enimvero liberales semper epulas struxisse, et vitam amoenam, et duris judicibus parum probatam. Fomenta vulneribus nulla jussu suo, sed quia cetera palam vana objecisset, adjungere crimen, se pariter indicem et testem facere.* Adjicit dictis constantiam: incusat ultro *intestabilem, et consceleratum*, tantâ vocis ac vultûs securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, *Antonium Natalem multa cum Scevino, ac secreta collocutum, et esse utrosque C. Pisonis intimos.*

LVI. Ergo accitur Natalis: et diversi interrogantur, *quisnam is sermo, qua de re fuisset?* quum exorta suspicio, quia non congruentia responderant: inditaque vincla. Et tormentorum adspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conjurationis magis gnarus, simul arguendi peritior, *de Pisone* primùm fatetur: deinde adjicit *Annaeum Senecam*, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum cognito Natalis indicio, Scevinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens, nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros: ex quibus Lucanus, Quinctianusque, et Senecio diu abnuêre. Pòst promissâ impunitate corrupti, quò tarditatem excusarent, Lucanus *Atillam matrem suam*, Quinctianus *Glicium Gallum*, Senecio *Annium Pollionem*, amicorum praecipuos, nominavere.

LVII. Atque interim Nero, recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, *tormentis dilacerari* jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eò acriùs torquentium, ne à femina spernerentur, pervicere, quin objecta denegaret. Sic primus quaestionis dies contemptus. Postero quum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et corporis pondere connisa, tenuem jam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos, ac propè ignotos protegendo, quum ingenui, et viri, et equites Romani, senatoresque, intacti tormentis, caris-

sima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque, et Senecio, et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

LVIII. Quin et urbem, per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps, quasi externis. Continua hinc et juncta agmina trahi, ac foribus hortorum adjacere. Atque ubi dicendam ad causam introissent, *laetatum erga conjuratos, si fortuitus sermo, et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent*, pro crimine accipi: quum super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quò fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio adsistenti, innuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, caedemque patraret; renuit, infregitque impetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuere, qui prodità conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, *pergere in castra, aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare: si conatibus ejus conscii aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motae rei famam, quae plurimùm in novis consiliis valeret. Nihil adversum hoc Neroni provisum: etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contrà cieret. Multa experiendo confieri, quae segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu aut praemio cuncta pervia esse. Venturos, qui ipsum quoque vincirent, postremò indignà nece adficerent. Quantò laudabilius periturum, dum amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat? Miles potius deesset, et plebes desereret; dum ipse majoribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem approbaret?* Immotus his, et paullulum in publico versatus, pòst domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones, aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tanquam favore imbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus, amori uxoris dedit; quam degenerem, et solà corporis formà commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silius: hic patientià, illa impudicitià, Pisonis infamiam propagavere.

LX. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeo properè, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus poenis sepositum, manu Statii, tribuni, trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno objiciens eamdem conscientiam. Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis, et hactenus prompsit: *missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret, conquereretur que, cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent.* Et respondisse Senecam: *sermones mutuos, et crebra colloquia neutri conducere; ceterùm salutem suam incolumitate Pisonis initi.* Haec ferre Granius Silvanus, tribunus praetoriae cohortis, et, *an dicta Natalis, suaque responsa nosceret*, percunctari Senecam jubetur. Is, fortè, an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illò, propinquâ vesperâ, tribunus venit, et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeja Paullina uxore, et amicis duobus epulanti, mandata imperatoris edidit.

LXI. Seneca, *missum ad se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quòd à visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis, et amorem quietis excusavisse*, respondit. *Cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, causam non habuisse: nec sibi promptum in adulationes ingenium; idque nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui saepiùs libertatem Senecae, quàm servitium expertus esset.* Ubi haec à tribuno relata sunt, Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti principi intimum consiliorum, interrogat: *an Seneca voluntariam mortem pararet?* Tum tribunus, *nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus, aut vultu, deprehensum*, confirmavit. Ergo *regredi, et indicere mortem* jubetur. Tradit Fabius Rusticus, *non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium praefectum, et expositis Caesaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse: monitumque ab eo, ut exsequeretur*; fatali omnium ignaviâ: nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit: intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui *necessitatem ultimam* denuntiaret.

LXII. Ille interritus poscit *testamenti tabulas*: ac denegante centurione, conversus ad amicos, *quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam, et tamen pul-*

cherrimum habeat, imaginem vitae suae relinquere testatur: *cujus si memores essent bonarum artium, famam tam constantis amicitiae laturos.* Simul lacrymas eorum, modò sermone, modò intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: *Ubi praecepta sapientiae? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? Cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quàm ut educatoris praeceptorisque necem adjiceret.*

LXIII. Ubi haec atque talia velut in commune disseruit, complectitur uxorem, et paullulum adversus praesentem formidinem mollitus, rogat oratque *temperaret dolori aeternum suscipere, sed in contemplatione vitae per virtutem actae, desiderium mariti solatiis honestis toleraret.* Illa contrà, *sibi quoque destinatam mortem* adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriae ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè dilectam ad injurias relinqueret: *Vitae*, inquit, *delinimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitûs constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine.* Post quae, eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus, et parvo victu tenuatum, lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta, ad impatientiam delaberetur, suadet *in aliud cubiculum abscederet.* Et novissimo quoquè momento suppeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quae in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.

LXIV. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae: nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere, qui crederent, *donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse: deinde, oblatâ mitiore spe, blandimentis vitae evictam:* cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu, et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide, et arte medicinae probatum, orat, *provisum pridem venenum*, quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur, *promeret:* adlatumque hausit frustra, frigidus jam artus, et cluso corpore

adversum vim veneni. Postremò stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, additâ voce, *Libare se liquorem illum* Jovi LIBERATORI. Exin balneo inlatus, et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris solemni crematur. Ita codicillis praescripserat, quum etiam tum praedives et praepotens, supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Senecâ, destinavisse, *ut post occisum operâ Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, traderetur que imperium Senecae, quasi, insonti claritudine virtutum, ad summum fastigium delecto.* Quin et verba Flavii vulgabantur: *Non referre dedecori, si citharoedus demoveretur, et tragoedus succederet:* quia, ut Nero citharâ, ita Piso tragico ornatu canebat.

LXVI. Ceterùm militaris quoque conspiratio non ultrà fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum; quem eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique, renitens Scevinus, *neminem*, ait, *plura scire quàm ipsum.* Hortaturque ultro, *redderet tam bono principi vicem.* Non vox adversum ea Fenio, non silentium; sed verba sua praepediens, et pavoris manifestus, ceterisque, ac maximè Cervario Proculo, equite, ad convincendum eum connisis, jussu imperatoris, à Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur vinciturque.

LXVII. Mox eorumdem indicio Subrius Flavius, tribunus, pervertitur, primò *dissimilitudinem morum* ad defensionem trahens, *neque se armatum, cum inermibus et effeminatis, tantum facinus consociaturum:* dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatusque à Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset: *Oderam te*, inquit, *nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti: odisse coepi, postquam parricida matris et uxoris, auriga, histrio, et incendiarius exstitisti.* Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant: nec minùs nosci decebat militaris viri sensus incomptos, et validos. Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quae faceret, insolens erat. Poena Flavii Vejano Nigro, tribuno, mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi jussit, quam Flavius, ut *humilem et angustam* increpans, circumstantibus militibus, *ne hoc quidem*, inquit, *ex disciplina:* admonitusque fortiter protendere cervicem: *Utinam*, ait, *tu tam fortiter ferias.* Et ille multùm tremens,

24

quum vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem jactavit, *sesquiplagâ interfectum à se* dicendo.

LXVIII. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper, centurio, praebuit: percunctanti Neroni, *cur in caedem suam conspiravisset?* breviter respondens: *non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse.* Tum jussam poenam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterùm Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus; quae ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens causa, quòd Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi junxerat, haud nescius, inter adulteros ejus et Caesarem esse.

LXIX. Igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem judicis induere non poterat; ad vim dominationis conversus, Gerelanum, tribunum, cum cohorte militum immittit: jubetque *praevenire conatus consulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem:* quia Vestinus imminentes foro aedes decoraque servitia, et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu: quum ingressi milites *vocari eum à tribuno* dixere. Ille nihil demoratus, exsurgit: et omnia simul properantur; clauditur cubiculo; praesto est medicus; abscinduntur venae; vigens adhuc balneo infertur; calidâ aquâ mersatur, nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ, qui simul discubuerant, nec, nisi provectâ nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus, et inridens Nero, *satis supplicii luisse*, ait, *pro epulis consularibus.*

LXX. Exin M. Annaei Lucani caedem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque, et paullatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit; recordatus carmen à se compositum, quo vulneratum militem, per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit: eaque illi suprema vox fuit Senecio posthac, et Quinctianus, et Sce-

vinus, non ex priore vitae mollitia, mox reliqui conjuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates dcis, ornare lauro domum, genua ipsius advolvi, et dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus, praemiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Graeco ejus rei vocabulo, adsumpsit. E tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, suâ manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitûs corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompejus, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, *quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur.* Novio Prisco, per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo, atque Annio Pollioni, infamatis magis, quàm convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla conjunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primùm et integris opibus, pòst ademptis: quae utraque gloriam ejus auxere. Pellitur et Rufius Crispinus occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quòd Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Verginium et Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia juvenum eloquentiâ, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Ægei maris insulae permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Caesonius Maximus Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantùm pocnâ experti. Atilla, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine supplicio dissimulata.

LXXII. Quibus perpetratis Nero, et concione militum habitâ, bina nummûm millia viritim manipularibus divisit; addiditque sine pretio frumentum, quo antè, ex modo annonae, utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano, consulari, Coccejo Nervae, praetori designato, Tigellino, praefecto praetorii, tribuit; Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidio, de quo, quia nunc primùm oblatus est, pauca repetam: nam ét ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam, forte quadam, habitu procerus, et torvo

vultu erat: sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus inlusit.

LXXIII. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum, et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, *tanquam viros insontes, ob invidiam, aut metum, extinxisset*. Ceterùm coeptam, adultamque, et revictam conjurationem, neque tunc dubitavere, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimùm moeroris, in adulationem demissis, Junium Gallionem Senecae fratris morte pavidum, et pro sua incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, *hostem et parricidam* vocans: donec consensu patrum deterritus est, *ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita, aut obliterata mansuetudine principis, novam ad saevitiam retraheret*.

LXXIV. Tum decreta *dona, et grates deis decernuntur, propriusque honos Soli, cui est vetus aedes apud Circum, in quo facinus parabatur, qui occulta conjurationis, numine retexisset: utque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: mensisque Aprilis* Neronis *cognomentum acciperet: templum Saluti exstrueretur, eò loci, ex quo Scevinus ferrum prompserat*. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque Jovi vindici. In praesens haud animadversum; post arma Julii Vindicis, ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatûs, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententia dixisse, *ut templum divo Neroni quàm maturrimè publicâ pecuniâ poneretur*. Quod quidem ille decernebat, tanquam mortale fastigium egresso, et venerationem hominum merito: quod ad omina olim sui exitûs verteretur: nam deûm honor principi non antè habetur, quàm agere inter homines desierit.

C. CORN. TACITI

ANNALIUM LIBER XVI.

Neroni inludit fortuna per Bassum, qui thesaurum repperisse credit: eum Nero frustra quaerit. Lustrali certamine canit, magnâ auditorum molestiâ, et Vespasiani periculo. Poppaeae mors, et laudatio funebris. Cassius, Silanus, et Lepida rei, damnantur. Silani, Veteris, Sextiae et Pollutiae interitus diligenter narratus: accusatoris praemia. Mensium nova nomina. Ventorum vis. Pestilentia Romae. Lugduni clades. Chaldaeorum consultores. Antejus et Ostorius interfecti. Taciti querela super tot caedibus. Crispini mors. Mella falsis litteris circumventus, similique arte Cerialis. Petronii vita, ingenium, exitus, constantia. Neroni flagitia sua exprobrat: unde Siliae exsilium. Thraseam accusant Cossutianus et Eprius: Baream Soranum Ostorius Sabinus. Thrasea ad Neronem scribit: consultat an defensionem tentet. Nero senatum armis circumdat. Marcellus Eprius simul Thraseam, Helvidium, Agrippinum, Montanum; Ostorius Baream et Serviliam accusant: eorum miserabilis defensio. Egnatius Pseudo-stoicus. Asclepiodoti constantia. Thraseae praeparatio ad mortem. Anni unius haec gesta, quia reliqua libri fatum abstulit.

Coss. { C. Suetonio Paullino, L. Pontio Telesino.

I. Inlusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui origine Poenus, mente turbidâ, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit. Vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit *repertum in agro suo specum altitudine immensâ, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et antiquo pondere: lateres quippe praegraves jacere, adstantibus parte aliâ columnis: quae per tantum aevi occulta augendis praesentibus bonis. Ceterùm, ut conjecturâ demonstraret, Didonem Phaenissam Tyro profugam, conditâ Carthagine, illas opes abdidisse, ne novus populus nimiâ pecuniâ lasciviret, aut reges Numidarum, et aliàs infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur.*

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide

satis spectatâ, nec missis visoribus, per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem, mittitque, qui velut partam praedam avelierent. Dantur triremes et delectum navigium, juvandae festinationi: nec aliud per illos dies, populus credulitate, prudentes diversâ famâ, tulere. Ac fortè quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur ab oratoribusque praecipua materia in laudem principis adsumpta est: *non enim tantùm solitas fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed novâ ubertate provenire terram, et obvias opes deferre deos*: quaeque alia, summâ facundiâ, nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde jam largiebatur: et divitiarum expectatio inter causas paupertatis publicae erat. Nam Bassus, effosso agro suo, latisque circùm arvis, dum hunc vel illum locum promissi specûs adseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium efficiendo operi adsumptus, tandem, positâ vecordiâ, *non falsa antè somnia sua, seque tunc primùm elusum* admirans, pudorem et metum morte voluntariâ effugit. Quidam *vinctum, ac mox dimissum* tradidere, *ademptis bonis, in locum regiae gazae*.

IV. Interea senatus, propinquo jam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori *victoriam cantus*, adjicitque *facundiae coronam*, quâ ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, *nihil ambitu, nec potestate senatûs opus esse* dictitans, *se aequum adversus aemulos, et religione judicum meritam laudem adsecuturum*, primò carmen in scena recitat: mox, flagitante vulgo, *ut omnia studia sua publicaret* (haec enim verba dixere), ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi eâ, quam indutui gerebat, veste detergeret: ut nulla oris, aut narium excrementa viserentur. Postremò flexus genu, et coetum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus juvare solita, personabat certis modis, plausuque composito. Crederes laetari, ac fortasse laetabantur, per injuriam publici flagitii.

V. Sed qui remotis è municipiis, severamque adhuc, et antiqui moris retinentes Italiam, quique per longas provincias, lasciviae inexperti, officio legationum, aut privatâ utilitate advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere; quum manibus nesciis fatiscerent,

turbarent gnaros, ac saepe à militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore, aut silentio segni praeteriret. Constitit, plerosque equitum, dum per angustias aditûs, et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos: et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos: quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam, et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coeuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim inrogata supplicia, adversus inlustres dissimulatum ad praesens, et mox redditum odium. Ferebantque *Vespasianum, tanquam somno conniveret, à Phoebo liberto increpitum, aegreque meliorum precibus obtectum: mox imminentem perniciem majore fato effugisse.*

VI. Post finem ludicri, Poppaea mortem obiit, fortuitâ mariti iracundiâ, à quo gravida ictu calcis adflicta est. Neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quam ex fide: quippe liberorum cupiens, et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur. Ductae tamen publicae exsequiae: laudavitque ipse apud rostra *formam ejus, et quòd divinae infantis parens fuisset, aliaque fortunae munera pro virtutibus.*

VII. Mortem Poppaeae, ut palam tristem, ita recordantibus laetam, ob impudicitiam ejus saevitiamque, novâ insuper invidiâ Nero complevit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum: quod primum indicium mali, neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis, et gravitate morum, Silanus claritudine generis, et modestâ juventâ praecellebant. Igitur missâ ad senatum oratione, *removendos à republica utrosque* disseruit: objectavitque Cassio, *quòd inter imagines majorum, etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam:* DUCI PARTIUM. *Quippe semina belli civilis, et defectionem à domo Caesarum quaesitam. Ac ne memoriâ tantùm infensi nominis ad discordias uteretur, adsumpsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo praeruptum, quem novis rebus ostentaret.*

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum, *tanquam disponeret jam imperii curas, praeficeretque rationibus, et libellis, et epistolis libertos;* inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu, et exitio patrui ad praecavendum exterritus erat. Inducit posthac vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani

amitam, *incestum cum fratris filio*, *et diros sacrorum ritus* confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus, ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus, eques Romanus: qui, appellato principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores evasere.

IX. Tunc consulto senatûs *Cassio et Silano exsilia decernuntur*; *de Lepida Caesar statueret*. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus ejus expectabatur. Silanus, tanquam Naxum deveheretur, Ostiâm amotus; pòst municipio Apuliae, cui nomen est Barium, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans, à centurione, ad caedem misso, corripitur: suadentique *venas abrumpere*, *animum quidem morti destinatum*, ait, *sed non permittere percussori gloriam ministerii*. At centurio, quamvis inermem, praevalidum tamen, et irae quàm timori propiorem cernens, premi à militibus jubet. Nec omisit Silanus obniti, et intendere ictus, quantùm manibus nudis valebat, donec à centurione vulneribus adversis, tanquam in pugna, caderet.

X. Haud minùs promptè L. Vetus, socrusque ejus Sextia et Pollutia filia, necem subiere: invisi principi, tanquam vivendo, exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum, generum Lucii Veteris. Sed initium detegendae saevitiae praebuit, interversis patroni rebus, ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum à Vetere, Asiae proconsule exsolvit Nero, in praemium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occultà custodià circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat: cruentamque cervicem ejus amplexa, servabat sanguinem, et vestes respersas; vidua, implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi, quae mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, *audiret insontem*, *neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto*, modò muliebri ejulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensâ, clamitabat; donec princeps immobilem se precibus, et invidiae juxtà ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri *abjicere spem*, *et uti necessitate*. Simul adfertur, *parari cognitionem senatûs*, *et trucem sententiam*. Nec defuere, qui monerent, *magna ex parte heredem Caesarem nuncupare*, *atque ita nepotibus de reliquo consulere*: quod adspernatus, ne vitam, proximè libertatem,

actam, novissimo servitio foedaret, largitur in servos quantum aderat pecuniae: et, *si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tres modò lectulos ad suprema retineri* jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes *labenti animae celerem exitum*, *ut relinquerent suos superstites et morituros*. Servavitque ordinem fortuna: ac senior priùs, tum cui prima aetas, exstinguuntur. Accusati post sepulturam; decrêtumque, *ut more majorum punirentur*. Et Nero intercessit, *mortem sine arbitro* permittens: ea, caedibus peractis, ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus, eques Romanus, quòd Fenio Rufo intimus, et Veteri non alienus fuerat, aquâ atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori praemium operae, locus in theatro inter viatores tribunicios datur. Et mensis, qui Aprilem, eundemque Neroneum sequebatur, Majus *Claudii*, Junius *Germanici* vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, *ideo Junium mensem transmissum, quia duo jam Torquati, ob scelera interfecti, infaustum nomen Junium fecissent*.

XIII. Tot facinoribus foedum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivere. Vastatâ Campaniâ turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disjecit; pertulitque violentiam ad vicina urbi: in quâ omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nullâ caeli intemperie, quae occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur: non sexus, non aetas periculo vacua: servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter conjugum et liberorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minùs flebiles erant, tanquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem, Africamque et Asiam, habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi, sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses antè obtulerant, turbidis casibus.

XIV. C. Suetonio, L. Telesino coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus, tamque promptum ad caedes principem accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exsulem, et Chal-

daeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios, et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam à P. Antejo ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Antejum caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque ejus praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur interceptis Anteji litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis ejus, et eventura secretis Pammenis occultabantur; simul repertis, quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem, *magna se, et quae incolumitati ejus conducerent, adlaturum, si brevem exsilii veniam impetravisset: quippe Antejum et Ostorium imminere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari.* Exin missae liburnicae, advehiturque properè Sosianus. Ac vulgato ejus indicio, inter damnatos magis, quàm inter reos, Antejus Ostoriusque habebantur: adeo ut testamentum Anteji nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus priùs Antejus, *ne supremas tabulas moraretur.* Atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis, mortem adproperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat: eò missus centurio, qui caedem ejus maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quòd Ostorius multâ militari famâ, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore, armorumque scientiâ, metum Neroni fecerat, ne invaderet paviduum semper, et repertâ nuper conjuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villae clausit, jussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversum hostes saepe spectatam in se vertit. Et quia venae, quanquam interruptae, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut immotum pugionem extolleret, adpressit dextram ejus, juguloque occurrit.

XVI. Etiam si bella externa, et obitas pro republica mortes tantâ casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et moestitiâ restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quàm, ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum, aut captivitate urbium, semel editam transire liceat. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomo-

do exsequiis à promiscua sepultura separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies, eodem agmine Annaeus Mella, Cerialis, Anicius, Rufius Crispinus, ac Petronius cecidere. Mella et Crispinus, equites Romani, dignitate senatoriâ: nam hic quondam praefectus praetorii, et consularibus insignibus donatus; ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactus, accepto jussae mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem praeposteram, ut eques Romanus consularibus potentiâ aequaretur: simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis: quo interfecto, dum rem familiarem ejus acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. *Mixta inter patrem filiumque conjurationis scientia* fingitur, adsimulatis Lucani litteris: quas inspectas Nero *ferri ad eum* jussit, opibus ejus inhians. At Mela quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas: scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus Cossutianum Capitonem, erogabat, quò cetera manerent. Additur codicillis, tanquam de iniquitate exitii querens ita scripsisset, *se quidem mori nullis supplicii causis: Rufium autem Crispinum, et Anicium Cerialem vitâ frui, infensos principi;* quae composita credebantur, de Crispino, quia interfectus erat; de Ceriale, ut interficeretur: neque enim post multo vim sibi attulit, minore quàm ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari conjurationem ab eo meminerant.

XVIII. De C. Petronio pauca suprà repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis, et oblectamentis vitae transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat; habebaturque non ganeo, et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto solutiora, et quamdam suî negligentiam praeferentia, tantò gratiùs in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox consul, vigentem se, ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est, elegantiae arbiter, dum nihil amoenum, et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversus aemulum, et scientiâ voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis,

cui ceterae libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scevini Petronio objectans; corrupto ad indicium servo, ademptâque defensione, et majore parte familiae in vincla raptâ.

XIX. Fortè illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic attinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras: neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursum, et alloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiae gloriam peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animae, et sapientium placitis, sed levia carmina, et faciles versus: servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit: iniit et vias, somno indulsit, ut quanquam coacta mors, fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum, aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis, sub nominibus exoletorum, feminarumque, et novitate cujusque stupri, perscripsit, atque obsignata misit Neroni: fregitque annulum, ne mox usui esset ad facienda pericula.

XX. Ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquam familiaris: agitur in exsilium, tanquam non siluisset quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Numicium Thermum, praeturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminosè detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus ejus nece immeritâ lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam excindere concupivit, interfecto Thraseâ Paeto et Bareâ Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam: quòd senatu egressus est, quum de Agrippina referretur, ut memoravi: quòdque Juvenalium ludicro parum exspectabilem operam praebuerat: eaque offensio altiùs penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis Caesticis, à Trojano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat: die quoque, quo praetor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque: et quum deûm honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quae obliterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem, inimicus Thraseae, quòd auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

XXII. Quin et illa objectabat: *principio anni vitare Thraseam solemne jusjurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum: numquam pro salute principis, aut caelesti voce immolavisse: adsiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem, aut adversarium ostenderet, triennio non introiisse curiam: nuperrimeque, quum, ad coërcendos Silanum et Veterem, certatim concurreretur, privatis potiùs clientium negotiis vacavisse: secessionem jam id, et partes; et si idem multi audeant, bellum esse. Ut quondam C. Caesarem,* inquit, *et M. Catonem; ita nunc te Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potiùs satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quò tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua sine arte, sine honore. Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Ejusdem animi est, Poppaeam divam non credere, cujus in acta divi Augusti et divi Julii non jurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani, per provincias, per exercitus, curatiùs leguntur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones, et Favonios, veteri quoque reipublicae ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. Denique nihil ipse de Thrasea scripseris, disceptatorem senatum nobis relinque.* Extollit irâ promptum Cossutiani animum Nero: adjicitque Marcellum Eprium, acri eloquentiâ.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabinus, eques Romanus, poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit, justitiâ atque industriâ: et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat; vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur *amicitia Plauti, et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas.* Tempus damnationi delectum, quo Tiridates, accipiendo Armeniae regno, adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret.

XXIV. Igitur omni civitate ad excipiendum principem, spectandumque regem, effusâ, Thrasea, occursu prohibi-

tus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens *objecta, et expurgaturum adseverans, si notitiam criminum, et copiam diluendi habuisset.* Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus, et libertatem insontis ultro extimuit, *vocari patres* jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, *tentaretne defensionem, an sperneret.* Diversa consilia adferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, *securos esse de constantia ejus* dixerunt; *nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Adspiceret populus virum, morti obvium; audiret senatus voces, quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certè apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia per silentium pereuntium.*

XXVI. Contrà, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem: *sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis, et probris. Non solum Cossutianum, aut Eprium ad scelus promptos, superesse, qui forsitan manus ictusque per immanitatem Augusti: etiam bonos metu sequi. Detraheret potiùs senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii: et relinqueret incertum, quid, viso Thraseâ reo, decreturi patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irritâ spe agitari: multòque magis timendum, ne in conjugem, in familiam, in cetera pignora ejus saeviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloriâ peteret finem.* Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat, *se intercessurum senatusconsulto:* nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, *ne vana, et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per annos continuum vitae ordinem non deserendum: illi initium magistratuum, et integra, quae supersint. Multùm antè secum expenderet, quod, tali in tempore, capessendae reipublicae iter ingrederetur.* Ceterùm ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suae reliquit.

XXVII. At posterâ luce, duae praetoriae cohortes armatae, templum genetricis Veneris insedere. Aditum senatûs globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas, cunei militares; inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio prin-

cipis per quaestorem ejus audita est: nemine nominatim compellato, patres arguebat, *quòd publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. Etenim, quid mirum, è longinquis provinciis haud veniri, quum plerique, adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potiùs amoenitati inservirent?* quod velut telum arripuere accusatores.

XXVIII. Et initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus *summam republicam agi* clamitabat: *contumaciâ inferiorum lenitatem imperitantis deminui. Nimiùm mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum ejus, Helvidium Priscum, in iisdem furoribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum detestanda carmina factitantem, eludere impune sinerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in jurejurando civem: nisi, contra instituta et caerimonias majorum, proditorem palam et hostem Thrasea induisset. Denique agere senatorem, et principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret, quid corrigi, aut mutari vellet: faciliùs perlaturos singula increpantem, quàm nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem [illegible] per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum, displicere? Ne hominem, bonis publicis moestum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. Non illi consulta haec, non magistratus, aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab ea civitate, cujus caritatem olim, nunc et adspectum exsuisset.*

XXIX. Quum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret; non illa nota, et celebritate periculorum sueta jàm, senatûs moestitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus: simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur: et erant, qui *Helvidium quoque* miserarentur, *innoxiae affinitatis poenas daturum. Quid Agrippino objectum, nisi tristem patris fortunam? quando et ille, perindè innocens, Tiberii saevitiâ concidisset. Enimvero Montanum probae juventae, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi.*

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur, orditurque *de amicitia Rubellii Plauti, quòdque proconsulatum Asiae Soranus, pro claritate, sibi potiùs accommodatum, quàm ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatum.* Vetera haec: sed recens, discrimini patris filiam connectebat, *quòd pecuniam Magis dilargita esset.* Acciderat sane pietate Serviliae (id nomen puellae fuit) quae,

caritate erga parentem, simul imprudentiâ aetatis, non tamen aliud consultaverat, quàm *de incolumitate domûs, et an placabilis Nero, an cognitio senatûs nihil atrox adferret.* Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum, grandis aevo parens, contrà filia, intra vicesimum aetatis annum, nuper marito, Annio Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque; ac ne patrem quidem intuens, cujus onerasse pericula videbatur.

XXXI. Tum interrogante accusatore, *an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quò pecuniam faciendis magicis sacris contraheret?* primùm strata humi, longoque fletu et silentio, post, altaria et aram complexa: *Nullos*, inquit, *impios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quàm ut hunc optimum patrem, tu, Caesar, vos, patres, servaretis incolumem. Sic gemmas, et vestes, et dignitatis insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vitam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, nisi inter numina fuit. Nescit tamen miserrimus pater: et si crimen est, sola deliqui.*

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque: *non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per aetatem nosci potuisse: non criminibus mariti connexam: nimiae tantùm pietatis ream separarent: atque ipse, quamcumque sortem subiret.* Simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus: et quantum misericordiae saevitia accusationis permoverat, tantum irae P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterùm animo perfidiosus, subdolus, avaritiam et libidinem occultans. Quae postquam pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos, et amicitiae fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labantem non deseruit. Exsutusque omnibus fortunis, et in exsilium actus; aequitate deûm erga bona malaque documenta. Thraseae, Soranoque, et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italiâ depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto ne in republica haberetur.

Accusatoribus, Eprio, et Cossutiano, quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies, et quaestoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, quaestor consulis missus, vesperascente jam die. Inlustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maximè intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori: cum quo, ut conjectare erat intentione vultûs, et auditu, si qua clariùs proloquebantur, de natura animae, et dissociatione spiritûs corporisque inquirebat: donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, *facessere properè* Thrasea, *neu pericula sua miscere cum sorte damnati* hortatur. Arriamque tentantem mariti suprema, et exemplum Arriae matris sequi, monet, *retinere vitam, filiaeque communi subsidium unicum non adimere.*

XXXV. Tum progressus in porticum, illic à quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium, generum suum, Italiâ tantùm arceri cognoverat. Accepto dehinc senatusconsulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propiùs vocato quaestore, *Libemus*, inquit, Jovi LIBERATORI. *Specta, juvenis: et omen quidem dii prohibeant: ceterùm in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.* Post, lentitudine exitûs graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium.....

FINIS ANNALIUM.

C. CORN. TACITI

DE SITU, MORIBUS,

ET POPULIS GERMANIÆ LIBELLUS.

Germaniae situs: incolae non advenae, sed indigenae: auctores gentis. Germania novum nomen. Hercules: cantus i praelium euntium. Ulixes. Germani gens sincera: habitus corporum: terrae conditio: argentum et aurum non habent, ne aestimant: Germanorum armatura: equitatus: peditatus: ord militiae: reges: duces: sacerdotes: feminae ad bellum comites Veleda, Aurinia. Germanorum religiones et sacra: sortes auspicia: equorum praesagia: captivorum pugna. Consultationes et conventus. Accusationes et poenae: arma juvenibus data. Principes et comites: comitatûs istius conditio: et conservatio per bella. Quiescentium desidia. Germanis nullae urbes ratio aedificandi simplex: vestitus vilis: mulierum vestitus: matrimonia: dotes: pudicitia: poena adulteriorum. Monogamia quarumdam: liberorum educatio: sororum filii liberis pares Hospitalitas: victus: lotio: armati convivae: rixae inter ebrios: potus: cibus: spectacula. Aleâ ludendi temeritas. Servorum et libertorum conditio: foenus ignotum. Agricultura funera: sepulcra: luctus. Nationes è Germania in Gallia transgressae: Treveri, Nervii, Vangiones, Triboci, Nemetes, Ubii. Batavorum virtus, et consanguinei. Cattorum regio habitus: disciplina militaris: vota quibus virtutem accendun Usipii. Tencteri. Bructeri. Chamavi. Angrivarii. Dulgibini Chasuari. Frisii. Chaucorum justitia et vires. Cherusci et Fosi à Cattis victi. Cimbrorum gesta: clades à Germanis illatae imperio. Suevorum potentia et mores in genere. Suevi: Semnones: Langobardi: Reudigni: Angli etc. Herthi, sive Terrae matris cultus. Hermunduri. Albis fluvius. Narisci. Marcomani. Quadi. Marsigni. Lygii. Arii. Naharvali. Gothones Rugii. Lemovii. Suiones, qui regnantur. Æsty matris Deûn cultores succinum legunt: de cujus natura Taciti opinio. Sitones feminae subditi. Peucini, Venedi, Fenni, Germani sint an Sarmatae.

I. Germania omnis à Gallis Raetisque et Pannoniis, Rheno et Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus, et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu, in occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli et clementer edito montis Abnobae jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum enim os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quaerebant; et immensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret? informem terris, asperam caelo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriae et annalium genus est) *Tuistonem deum, terrâ editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios* adsignant, *è quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Hermiones, ceteri Istaevones vocentur*. Quidam autem, licentiâ vetustatis, *plures deo ortos, pluresque gentis appellationes; Marsos, Gambrivios, Suevos Vandalios* adfirmant: *eaque vera et antiqua nomina. Ceterùm Germaniae vocabulum recens et nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paullatim, ut omnes, primùm à victore ob metum, mox à seipsis invento nomine* Germani *vocarentur. Fuisse apud eos et Herculem* memorant; primumque omnium virorum fortium ituri in praelia canunt.

III. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem *Barditum* vocant, accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur: terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam voces illae, quàm virtutis concentus videntur: adfectatur praecipuè asperitas soni, et fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm et *Ulixem* quidam opinantur *longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in*

ripa Rheni situm, hodieque incolitur, ab illo constitutum, n minatumque ΑΣΚΙΠΥΡΓΙΟΝ. *Aram quin etiam Ulixi consecr tam, adjecto Laertae patris nomine, eodem loco olim r pertam: monumentaque, et tumulos quosdam, Graecis litte inscriptos, in confinio Germaniae Raetiaeque adhuc exstar* quae neque confirmare argumentis, neque refellere in an mo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui *Germaniae pop los nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, propria et sinceram, et tantùm sui similem gentem exstitisse* arbitra tur. Unde habitus quoque corporum, quanquàm in tan hominum numero, idem omnibus: truces et caerulei oc li, rutilae comae, magna corpora, et tantùm ad impetu valida: laboris atque operum non eadem patientia: mi meque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam ca solove adsueverunt.

V. Terra, etsi aliquanto specie differt, in universu tamen aut silvis horrida, aut paludibus foeda: humidio quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam ads cit: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecoru fecunda, sed plerumque improcera: ne armentis quidem su honor, aut gloria frontis: numero gaudent: eaeque sol et gratissimae opes sunt. Argentum et aurum propitii, irati dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim, nu lam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis en scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiunt Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principib eorum muneri data, non in alia vilitate, quàm quae hu finguntur: quanquam proximi, ob usum commerciorum, a rum et argentum in pretio habent, formasque quasdam n strae pecuniae agnoscunt, atque eligunt: interiores simp ciùs et antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuni probant veterem et diu notam, Serratos, Bigatosque. Arge tum quoque magis quàm aurum sequuntur, nullâ affectio animi, sed quia numerus argentorum facilior usui est p miscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telor colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur: h stas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto et b vi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem tel prout ratio poscit, vel cominus, vel eminus pugnent: eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites et m silia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibra nudi aut sagulo leves: nulla cultûs jactatio: scuta tant

lectissimis coloribus distinguunt: paucis loricae: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros in morem nostrum, docentur: in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum aestimanti, plus penes peditem roboris: eòque mixti praeliantur, aptâ et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur et numerus: *centeni* ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur: et quod primò numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis praeliis referunt. Scutum reliquisse, praecipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire, ignominioso fas: multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt.

VII. Reges ex nobilitate: duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas: et duces exemplo potiùs quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in paenam, nec ducis jussu sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque, et signa quaedam, detracta lucis, in praelium ferunt. Quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates: et in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illae numerare, aut exigere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

VIII. Memoriae proditur, quasdam acies, inclinatas jam et labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, et objectu pectorum, et monstratâ cominus captivitate, quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeo ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid, et providum putant: nec aut consilia earum adspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Veledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam, et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.

IX. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus

humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Ma tem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parum coı peri, nisi quod signum ipsum in modum liburnae figur tum, docet advectam religionem. Ceterum nec cohibere p rietibus deos, nec in ullam humani oris speciem adsimul re, ex magnitudine caelestium arbitrantur: lucos ac nemo consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illu quod solâ reverentiâ vident.

X. Auspicia sortesque, ut qui maximè, observant. Sc tium consuetudo simplex: virgam, frugiferae arbori decisan in surculos amputant, eosque, notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt: mox si publicè consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ip paterfamiliae precatus deos, caelumque suspiciens, ter si gulos tollit, sublatos secundum impressam antè notam i terpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eamde diem consultatio: sin permissum, auspiciorum adhuc fid exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voce volatusque interrogare: proprium gentis, equorum quoqı praesagia ac monitus experiri: publicè aluntur iisdem nem ribus ac lucis, candidi et nullo mortali opere contacti, qu pressos sacro curru sacerdos ac rex, vel princeps civitat comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec u auspicio major fides, non solum apud plebem, sed ap proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, ill conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, q gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum q bellum est, captivum quoquo modo interceptum, cum el cto popularium suorum, patriis quemque armis committun victoria hujus vel illius, pro praejudicio accipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant; de majoı bus omnes: ita tamen, ut ea quoque, quorum penes pl bem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebu quum aut incohatur luna, aut impletur: nam agendis r bus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum n merum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituun sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex liberta vitium, quòd non simul, nec ut jussi conveniunt, sed alter, et tertius dies cunctatione coeuntium absumitur. I turbae placuit, considunt armati. Silentium per sacerdot quibus tum et coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, v princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout dec

bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu adspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensûs genus est, armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. Distinctio poenarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos, et imbelles, et corpore infames, coeno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, poena: equorum pecorumque numero convicti multantur: pars multae regi vel civitati; pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicae, neque privatae rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant: haec apud illos toga, hic primus juventae honos: ante hoc domûs pars videntur, mox reipublicae. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis adsignant: ceteri robustioribus ac jam pridem probatis adgregantur: nec rubor inter comites adspici. Gradus quin etiam et ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur: magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus; et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatûs emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Quum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui virtutem principis non adaequare. Jam verò infame in omnem vitam, ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae ejus adsignare, praecipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant; comites pro principe. Si civitas, in qua orti sunt, longâ pace et otio torpeat, plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt; quia

et ingratâ genti quies, et faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare: exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam: nam epulae, et quanquam incompti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt: materia munificentiae per bella, et raptus. Nec arare terram, aut expectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes et vulnera mereri: pigrum quin immo et iners videtur sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domûs et penatium et agrorum curâ feminis senibusque, et infirmissimo cuique ex familia, ipsi hebent: mirâ diversitate naturae, quum iidem homines sic ament inertiam, et oderint quietem. Mos est civitatibus ultro ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum, quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent praecipuè finitimarum gentium donis, quae non modò à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phalerae, torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversùs casus ignis remedium, sive inscitiâ aedificandi. Ne caementorum quidem apud illos, aut tegularum usus: materiâ ad omnia utuntur informi, et citra speciem aut delectationem. Quaedam loca diligentiùs illinunt terrâ, ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamentum colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: et si quando hostis advenit, aperta populatur: abdita autem et defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quaerenda sunt.

XVII. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut si desit, spina consertum: cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi; sed strictâ et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripae negligenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta velamina spar-

gunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitûs superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos: sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quanquam severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris: nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves et frenatum equum, et scutum cum framea gladioque. In haec munera uxor accipitur, atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert: hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in praelio passuram ausuramque: hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: accipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant, rurusque ad nepotes referant.

XIX. Ergo septae pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. Literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens, et maritis permissa. Accisis crinibus nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatae enim pudicitiae nulla venia: non formâ, non aetate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere et corrumpi, seculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eae civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tanquam maritum, sed tanquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. Sua quemqne ma-

26

ter uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum venus; eòque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt; tanquam ii, et animum firmiùs, et domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quantò plus propinquorum, quò major adfinium numerus, tantò gratiosior senectus: nec ulla orbitatis pretia.

XXI. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse est: nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. Quum defecere, qui modò hospes fuerat monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt: nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris: et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis.

XXII. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt: separatae singulis sedes, et sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minùs saepe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebrae, ut inter vinolentos, rixae, raró conviciis, saepius caede et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis adfinitatibus, et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant: tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentiâ joci. Ergo detecta et nuda omnium mens posterâ die retractatur; et

salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. Proximi ripae et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facilè vitiis, quàm armis vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum, atque in omni coetu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quaestum tamen, aut mercedem: quamvis audacis lasciviae pretium est voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit: quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur: ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

XXV. Ceteris servis, non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus aut pecoris, aut vestis, ut colono injungit: et servus hactenus paret. Cetera domûs officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis et opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ et severitate, sed impetu et irâ, ut inimicum, nisi quòd impunè. Libertini non multum suprà servos sunt, raró aliquod momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super nobiles adscendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt.

XXVI. Foenus agitare, et in usuras extendere, ignotum: ideoque magis servatur, quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur: facilitatem partiendi, camporum spatia praestant. Arva per annos mutant; et superest ager: nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, et prata separent, et hortos rigent: sola terrae seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.

XXVII. Funerum nulla ambitio : id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorumdam igni et equus adjicitur. Sepulchrum cespes erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis, adspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem et tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse. Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes è Germania in Gallias commigraverunt, expediam.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Julius tradit: eòque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quominus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, et nullà regnorum potentià divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque et Moenum amnes, Helvetii; ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc *Bojemi* nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, quum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopià ac libertate, eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine et inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quanquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs *Agrippinenses* conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim, et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, et seditione domesticà in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, et antiquae societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus et collationibus, et tantùm in usum praeliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos im-

perii reverentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terrae suae solo et caelo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniae populos, quanquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, et inopia audax, dubiae possessionis solum occupavere. Mox limite acto, promotisque praesidiis, sinus imperii, et pars provinciae habentur.

XXX. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civitates, in quas Germania patescit: durant siquidem colles, paullatimque rarescunt: et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, et major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiae: praeponere electos, audire praepositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinae concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma, ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad praelium ire videas, Cattos ad bellum: rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiae est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum rarâ et privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere, nec nisi hoste caeso, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem, seque *tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus* ferunt. Ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati: omnium penes hos initia pugnarum: haec prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venêre, aluntur: prodigi alieni, contemptores sui: donec exsanguis senectus tam durae virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri

super solitum bellorum decus, equestris disciplinae arte praecellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, haec juvenum aemulatio, perseverant senes: inter familiam, et penates, et jura successionum, equi traduntur: excipit filius, non ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum: nam ne spectaculo quidem praelii invidere: super LX millia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quaeso, duretque gentibus, si non amor nostrî, at certe odium sui: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam praestare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos à tergo Dulgibini et Chasuari cludunt, aliaeque gentes haud perìnde memoratae. A fronte Frisii excipiunt. *Majoribus minoribusque Frisiis* vocabulum est, ex modo virium: utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus, et Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere quàm *scire.*

XXXV. Hactenus in Occidentem Germaniam novimus. In Septentrionem ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quanquam incipiat à Frisiis, ac partem littoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur: tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed et implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri: sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Cattorumque, Cherusci

nimiam ac marcentem diu pacem inlacessiti nutrierunt: idque jucundius quàm tutius fuit: quia inter impotentes et validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim *boni aequique Cherusci*, nunc *inertes ac stulti* vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruinâ Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii, quum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eumdem Germaniae situm proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloriâ ingens: veterisque famae latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exercitûs fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primùm Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello ac Papirio Carbone coss. Ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur: tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi aevi spatio, multa invicem damna: non Samnis, non Poeni, non Hispaniae, Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuere: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Caepione, Cn. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt: nec impunè C. Marius in Italia, divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. Inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quanquam in commune *Suevi* vocentur. Insigne gentis obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Suevi à ceteris Germanis; sic Suevorum ingenui à servis separantur. In aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu (quod saepe accidit) imitatione, rarum et intra juventae spatium; apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur, ac saepe in ipso solo

vertice religant: principes et ornatiorem habent: ea cura formae, sed innoxiae. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quamdam et terrorem, adituri bella, compti, ut hostium oculis, ornantur.

XXXIX. *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum* Semnones memorant. Fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt, caesoque publicè homine celebrant barbari ritûs horrenda primordia. Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et potestatem numinis prae se ferens: si fortè prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur: eòque omnis superstitio respicit, tanquam inde intia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagis habitantur: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

XL. Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed praeliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones, et Angli, et Varini, et Eudoses, et Suardones, et Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur: nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bobus feminis multa cum veneratione prosequitur. Laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat: mox vehiculum et vestes, et si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit id, quod tantùm perituri vident.

XLI. Et haec quidem pars Suevorum in secretiora Germaniae porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eòque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus, atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia: passim et sine custode transeunt; et quum ceteris gentibus arma modo castraque nostra osten-

damus, his domos, villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantùm auditur.

XLII. Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni et Quadi agunt. Praecipua Marcomannorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio pergitur. Marcomannis, Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: jam et externos patiuntur. Sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana: rarò armis nostris, saepius pecuniâ juvantur.

XLIII. Nec minùs valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomannorum Quadorumque claudunt: è quibus Marsigni, et Burii sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos; et quòd tributa patiuntur: partem tributorum Sarmatae, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, et ferrum effodiunt: omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus et vertices montium jugumque insederunt. Dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimae gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquae religionis lucus ostenditur. Praesidet sacerdos muliebri ornatu: sed *deos interpretatione Romanâ, Castorem Pollucemque* memorant. Ea vis numini: nomen *Alcis*: nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii super vires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitae feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora: atras ad praelia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitûs terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum: nam primi in omnibus praeliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam adductiùs quàm ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter

viros armaque classibus valent: forma navium eò differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eòque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi: nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. Otiosae porro armatorum manus facilè lasciviunt: enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem, armis praeponere regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet. Sonum insuper emergentis audiri, formasque deorum, et radios capitis adspici persuasio adjicit. Illuc usque (et fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Suevici maris litore Æstiorum gentes adluuntur: quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicae propior. Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id pro armis omnique tutela; securum deae cultorem etiam inter hostes praestat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientiùs, quam pro solita Germanorum inertia laborant. Sed et mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi *Glesum* vocant, inter vada atque in ipso littore legunt. Nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen: ipsis in nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata humore, mox durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa littora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedae accenditur, alitque flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Sueviae finis.

XLVI. Peucinorum, Venedorumque, et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito: quanquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor: procerum connubiis mixtis, non nihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia et domos fingunt, et scuta gestant, et pedum usu ac pernicitate gaudent; quae omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles: cubile humus: sola in sagittis spes, quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe, metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cetera jam fabulosa: *Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere:* quod ego ut incompertum, in medium relinquam.

JULII AGRICOLAE

VITA,

SCRIPTORE C. CORN. TACITO.

Rutilius et Scaurus suae ipsorum vitae scriptores. Thraseae et Helvidii vitae combustae. Sic oppressis studiis, eloquentiam non pollicetur, sed pietatem. Agricolae majores: educatio: studia. Tirocinio in Britannia Suetonii Paullini ductu posito, uxorem ducit: fit quaestor, tribunus, praetor: amittit matrem et partem bonorum. Legioni in Britannia praeponitur: inter patricios adscitus, Aquitaniae praeficitur. Consul factus Tacito filiam despondet. Britanniae praeponitur: ejus insulae descriptio. Thule cognita. Oceanus. Britanniae populi à Germanis, Iberis, Gallis. Ratio rei militaris: caelum: solum: metalla: margarita. Romanorum expeditiones in Britanniam, Caesarum ducumque res ibi gestae. Britannorum rebellio, Voadicae feminae ductu caepta, à Suetonio Paullino comprimitur. Petilius Cerialis Brigantes vincit. Agricolâ adveniente Ordovices arma movent, quos caedit Agricolâ: Monâque insulâ territâ totam provinciam pacat. Agricolae moderatio, prudentia, abstinentia, industria, artes mitigandis animis. Nova expeditio in gentes incognitas. Agricolae candor ut communicanda gloria. Consilium de occupanda retinendaque Hibernia. Classis Agricolae. Caledonii, Romanos ultro adgressi: consilio ductuque Agricolae pelluntur. Usipiorum cohoros Britanniam circumvehitur. Agricolae filius moritur. Britanni bellum reparant duce Galgaco, qui suos prudenti oratione adhortatur. Romanorum provincias obtinentium saevitiam, superbiam, avaritiam increpat: nec suis eos viribus stare. Agricola quoque suos hortatur: necessariam esse virtutem: nec hostes metuendos ostendit: aciem instruit. Britannorum acies à Batavis ac Tungris auxiliariis pellitur. Romanos circumventuri immisso equitatu in fugam vertuntur. Classis Agricolae: cujus rebus gestis turbatur Domitianus. Sed condit odium, donec provinciâ decedat. Tum accusatores exorti, praegravante viri claritudine: qui proconsul non it in provinciam. Moritur cum suspicione veneni, Domitiani jussu dati. Ætas, habitus, honores, opes; opportuna mors, per quam magnis calamitatibus ereptus. Super ea quaestus et consolatio auctoris. Forma mentis aeterna.

I. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus, quanquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua, ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonae tantùm conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quàm arrogantiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit: adeo virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillimè gignuntur. At mihi nunc, narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit: quam non petissem, ni cursaturus tam saeva, et infesta virtutibus tempora.

II. Legimus quum Aruleno Rustico Paetus Thrasea Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modò auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio, ut monimenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet illo igne vocem populi Romani, et libertatem senatûs, et conscientiam generis humani aboleri arbitràbantur, expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bonâ arte in exsilium actâ, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profectò grande patientiae documentum: et sicut vetus aetas vidit quid ultimum in libertate esset; ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quâm tacere.

III. Nunc demum redit animus: et quanquam primo statim beatissimi seculi ortu, Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus, nec spem modò ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur assumpserit: naturâ tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quàm mala; et ut corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris faciliùs, quàm revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo: et invisa primò desidia, postremò amatur. Quid si, per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitiâ principis in-

terciderunt? Pauci, et ut ita dixerim, non modò aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis è media vita tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes propè ad ipsos exactae aetatis terminos per silentium venimus: non tamen pigebit, vel inconditâ ac rudi voce, memoriam prioris servitutis, ac testimonium praesentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit, aut excusatus.

IV. Cnaeus Julius Agricola, veteri et inlustri Forojuliensium coloniâ ortus, utrumque avum procuratorem Caesarum habuit: quae equestris nobilitas est: pater Julius Graecinus senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caji Caesaris meritus. Namque Marcum Silanum accusare jussus, et quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia Procilla fuit, rarae castitatis: in hujus sinu indulgentiaque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab inlecebris peccantium, praeter ipsius bonam integramque naturam, quòd statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Graeca comitate et provinciali parcimoniâ mistum, ac bene compositum. Memoriâ teneo solitum ipsum narrare, *se in prima juventa studium philosophiae acriùs, ultra quàm concessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incessum ac flagrantem animum coërcuisset*: scilicet, sublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsae magnaeque gloriae vehementiùs, quàm cautè appetebat: mox mitigavit ratio et aetas: retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientia modum.

V. Prima castrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino, diligenti ac moderato duci, adprobavit: electus, quem contubernio aestimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatùs titulum tribunatus et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere à peritis, sequi optimos, nihil appetere jactatione, nihil ob formidinem recusare, simulque et anxius et intentus agere. Non sanè aliàs exercitatior, magisque in ambiguo Britannia fuit: trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus: tum de salute, mox de victoria certavere. Quae cuncta et si consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum, et reciperatae provinciae gloria in ducem cessit; artem et usum et stimulos addidere juveni: intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quàm ex mala.

VI. Hinc ad capessendos magistratus in urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordâ, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo, nisi quòd in bona uxore tantò major laus, quantò in mala plus culpae est. Sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit; quorum neutro corruptus est: quamquam et provincia dives, ac parata peccantibus, et proconsul, in omnem aviditatem pronus; quantalibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filiâ, in subsidium simul et solatium: nam filium antè sublatum brevi amisit. Mox inter quaesturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatûs annum quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientia fuit. Idem praeturae tenor, et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos, et inania honoris, modò rationis atque abundantiae duxit, uti longè à luxuria, ita famae propior. Tum electus à Galba ad dona templorum recognoscenda, diligentissimâ conquistione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica, quàm Neronis, sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus adflixit: nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriae pars èst) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit: praediaque ipsa, et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. Igitur ad sollemnia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati à Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatûs, ac statum urbis Mucianus regebat, admodum juvene Domitiano, et ex paterna fortuna tantùn licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integrèque ac strenuè versatum, vigesimae legioni, tardè ad sacramentum transgressae, praeposuit, ubi decessor seditiosè agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio: ita successor simul et ultor electus, rarissimâ moderatione, maluit videri invenisse bonos, quàm fecisse.

VIII. Praerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidiùs, quàm feroci provinciâ dignum est: temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primò Cerialis modò labores

et discrimina ; mox et gloriam communicabat : saepe parti exercitûs in experimentum , aliquando majoribus copiis ex eventu praefecit : nec Agricola unquam in suam famam gestis exsultavit ; ad auctorem et ducem , ut minister , fortunam referebat : ita virtute in obsequendo , verecundiâ in praedicando , extra invidiam , nec extra gloriam erat.

IX. Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit , ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit , splendidae in primis dignitatis , administratione ac spe consulatûs , cui destinarat. Credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse , quia castrensis jurisdictio secura et obtusior , ac plura manu agens , calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentiâ , quamvis inter togatos , facilè justèque agebat. Jam verò tempora curarum remissionumque divisa : ubi conventus ac judicia poscerent , gravis , intentus , severus , et saepius misericors : ubi officio satisfactum , nulla ultrà potestatis persona : tristitiam , et arrogantiam , et avaritiam exsuerat : nec illi , quod est rarissimum , aut facilitas auctoritatem , aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre , injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem , cui etiam saepe boni indulgent , ostentandâ virtute , aut per artem quaesivit : procul ab aemulatione adversus collegas , procul à contentione adversus procuratores : et vincere inglorium , et atteri sordidum arbitrabatur. Minùs triennium in ea legatione detentus , ac statim ad spem consulatûs revocatus est , comitante opinione , Britanniam ei provinciam dari : nullis in hoc suis sermonibus , sed quia par videbatur. Haud semper errat fama, aliquando et elegit. Consul egregiae tum spei filiam juveni mihi despondit , ac post consulatum collocavit , et statim Britanniae praepositus est, adjecto pontificatûs sacerdotio.

X. Britanniae situm populosque , multis scriptoribus memoratos , non in comparationem curae ingeniive referam: sed quia tum primùm perdomita est : itaque , quae priores nondum comperta , eloquentiâ percoluere , rerum fide tradentur. Britannia , insularum , quas Romana notitia complectitur , maxima , spatio ac caelo in Orientem Germaniae , in Occidentem Hispaniae obtenditur : Gallis in Meridiem etiam inspicitur : septentrionalia ejus , nullis contrà terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniae Livius veterum , Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores, oblongae scutulae , vel bipenni adsimulavere : et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est trans-

gressa: sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo jam littore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primùm Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit, domuitque: dispecta est et Thule, quam hactenus nix, et hiems abdebat: sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem perinde attolli: credo, quòd rariores terrae montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardiùs impellitur. Naturam Oceani atque aestus neque quaerere hujus operis est, ac multi retulere: unum addiderim, nusquam latiùs dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec littore tenus adcrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

XI. Ceterùm Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii: atque ex eo argumenta: namque rutilae Caledoniam habitantium comae, magni artus, Germanicam originem adseverant. Silurum colorati vultus, et torti plerumque crines, et posita contrà Hispania, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse fidem faciunt: proximi Gallis, et similes sunt: seu durante originis vi; seu procurrentibus in diversa terris, positio caeli corporibus habitum dedit: in universum tamen aestimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multum diversus: in deposcendis periculis eadem audacia; et ubi advenere, in detrectandis eadem formido: plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit: nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus: mox segnitia cum otio intravit, amissâ virtute pariter ac libertate: quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur: quaedam nationes et curru praeliantur: honestior auriga, clientes propugnant: olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur: nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quàm quòd in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita dum singuli pugnant, universi vincuntur. Caelum crebris imbribus ac nebulis foedum: asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram: nox clara, et extremâ Brittanniae parte brevis, ut finem atque

initium lucis exiguo discrimine internoscas. *Quod si nubes non officiant, adspici per noctem solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire.* adfirmant: scilicet extrema et plana terrarum, humili umbrâ, non erigunt tenebras, infraque caelum et sidera nox cadit. Solum praeter oleam vitemque, et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum: tardè mitescunt, citò proveniunt: eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum caelique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae: gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur; nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli; in Britannia prout expulsa sint colligi: ego faciliùs crediderim naturam margaritis deesse, quàm nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum, ac tributa, et injuncta imperii munera impigre obeunt, si injuriae absint: has aegre tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac littore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rempublicam versa principum arma ac longa oblivio Britanniae, etiam in pace. *Consilium* id divus Augustus vocabat: Tiberius *praeceptum.* Agitasse C. Caesarem de intranda Britannia satis constat, ni velox ingenio, mobilis poenitentiâ, et ingentes adversus Germaniam conatus frustrà fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et adsumpto in partem rerum Vespasiano: quod initium venturae mox fortunae fuit: domitae gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius praepositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paullatim in formam provinciae proxima pars Britanniae: addita insuper veteranorum colonia: quaedam civitates Cogiduno regi donatae (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit), vetere ac jam pridem receptâ populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus parta à prioribus continuit, paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque praesidiis: quorum fiduciâ Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, adgressus, terga occasioni patefecit.

XV. Namque absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias, et interpretando accendere: *Nihil profici patientiâ, nisi ut graviora tanquam ex facili tolerantibus, imperentur: singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; è quibus legatus in sanguinem, procurator in bona saeviret: aequè discordiam praepositorum, aequè concordiam subjectis exitiosam: alterius manus, centuriones alterius, vim et contumelias miscere: nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum: in praelio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tanquam mori tantùm pro patria nescientibus: quantulum enim transisse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse jugum; et flumine, non Oceano defendi: sibi patriam, conjuges, parentes; illis avaritiam et luxuriam causas belli esse: recessuros ut divus Julius recessisset, modò virtutes majorum suorum aemularentur; neve praelii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetûs, majorem constantiam penes miseros esse: jam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in alia insula exercitum detinerent: jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quàm audere.*

XVI. His atque talibus invicem instincti, Boudiceâ generis regii feminâ duce (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsere universi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis praesidiis, ipsam coloniam invasere, ut sedem servitutis: nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. Quòd nisi Paullinus, cognito provinciae motu, propere subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius praelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientiâ defectionis, et propiùs ex legato timor agitabat. Hic quum egregius cetera, arroganter in deditos, et ut suae quoque injuriae ultor, duriùs consuleret; missus Petronius Turpilianus, tanquam exorabilior: et delictis hostium novus, eòque poenitentiae mitior, compositis prioribus, nihil ultrà ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. Didicere jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus: et interventus civilium armorum praebuit justam segnitiae excusationem: sed discordiâ laboratum, quum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fugâ ac latebris vitatâ exercitûs irâ, indecorus atque humilis, precario mox praefuit: ac velut pacti, ex-

ercitus licentiam, dux salutem: haec seditio sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplinâ: eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quòd innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit; magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes: et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, aggressus: multa praelia, et aliquando non incruenta; magnamque Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et quum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantùm licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

XVIII. Hunc Britanniae statum, has bellorum vices mediâ jam aestate transgressus Agricola invenit, quum et milites, velut omissâ expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas, haud multò ante adventum ejus, alam in finibus suis agentem propè universam obtriverat: eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quanquam transacta aestas, sparsi per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potiùs videbatur, ire obviam discrimini statuit: contractisque legionum vexillis, et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quò ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem: caesaque propè universâ gente, non ignarus instandum famae, ac, prout prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniae suprà memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repentè immisit, ut, obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui in-

grediendi provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse; ne laureatis quidem gesta prosecutus est: sed ipsâ dissimulatione famae famam auxit, aestimantibus, quantâ futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Ceterùm animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parum profici armis, si injuriae sequerentur, causas bellorum statuit excindere. A se suisque orsus, primam domum suam coërcuit; quòd plerisque haud minùs arduum est, quàm provinciam regere. Nihil per libertos servosque publicae rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec poenâ semper, sed saepius poenitentiâ contentus esse: officiis et administrationibus potiùs non peccaturos praeponere, quàm damnare quum peccassent. Frumenti et tributorum auctionem aequalitate munerum mollire, circumcisis, quae in quaestum reperta, ipso tributo graviùs tolerabantur: namquè per ludibrium assidere clausis horreis, et emere ultro frumenta, ac vendere pretio cogebantur: devortia itinerum et longinquitas regionum indicebantur, ut civitates à proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.

XX. Haec primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quae vel incuriâ, vel tolerantiâ priorum, haud minùs quàm bellum timebatur. Sed ubi aestas advenit, contracto exercitu, multus in agmine, laudare modestiam, disjectos coërcere: loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse praetentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quominus subitis excursibus popularetur: atque ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multae civitates quae in illum diem ex aequo egerant, datis obsidibus, iram posuere, et praesidiis castellisque circumdatae, tantâ ratione curâque, ut nulla antè Britanniae nova pars inlacessita transierit.

XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta: namque ut homines dispersi ac rudes, eòque bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publicè ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes: ita honoris aemula-

tio pro necessitate erat. Jam verò principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent: inde etiam habitûs nostri honor, et frequens toga: paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos *humanitas* vocabatur, quum pars servitutis esset.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus: quâ formidine territi hostes, quanquam conflictatum saevis tempestatibus exercitum, lacessere non ausi: ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientiùs legisse: nullum ab Agricola positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fugâ desertum. Crebrae eruptiones: nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur: ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque praesidio, inritis hostibus, eòque desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hibernis eventibus pensare, tum aestate atque hieme juxtà pellebantur. Nec Agricola unquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio, seu praefectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur: ut erat bonis comis, ita adversus malos injucundus: ceterùm ex iracundia nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres: honestiùs putabat offendere, quàm odisse.

XXIII. Quarta aestas obtinendis, quae percurrerat, insumpta: ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris aestibus per immensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur: quod tum praesidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

XXIV. Quinto expeditionum anno, nave primâ transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis praeliis domuit: eamque partem Britanniae, quae Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis, quam ob formidinem: siquidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. Solum caelumque, et ingenia cultusque hominum haud multum à Britannia differunt: meliùs aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agri-

cola expulsum seditione domesticâ unum ex regulis gentis excepeiat, ac specie amicitiae in occasionem retinebat. Saepe ex eo audivi, legione unâ et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse: idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut è conspectu libertas tolleretur.

XXV. Ceterum aestate, quâ sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultrà gentium, et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit: quae ab Agricola primùm assumpta in partem virium, sequebatur egregiâ specie, quum simul terrâ simul mari bellum impelleretur, ac saepe iisdem castris pedes equesque et nauticus miles, mixtí copiis et laetitiâ, sua quisque facta, suos casus attollerent: ac modò *silvarum et montium profunda*, modo *tempestatum ac fluctuum adversa*, hinc *terra et hostis*, hinc *auctus Oceanus* militari jactantiâ compararentur. *Britannos* quoque, ut ex captivis audiebatur, *visa classis obstupefaciebat*, *tanquam*, *aperto maris sui secreto*, *ultimum victis perfugium clauderetur*. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore famâ, uti mos est de ignotis, *oppugnasse ultro* castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: *regrediendumque citra Bodotriam*, *et excedendum potiùs*, *quàm pellerentur*, ignavi specie prudentium admonebant: quum interim cognoscit, *hostes pluribus agminibus irrupturos. Ac ne superante numero*, *et peritiâ locorum circumiretur*, *diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.*

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repentè consilio, universi nonam legionem, ut maxime invalidam, nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus, inrupêre. Jamque in ipsis castris pugnabant, quum Agricola iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem: et propinquâ luce fulsere signa: ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis reddit animus; ac securi pro salute, de gloria certabant: ultro quin etiam erupere: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis praelium, donec pulsi hostes; utroque exercitu certante, his ut tulisse opem, illis ne eguisse auxilio viderentur: quòd nisi paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illâ victoriâ foret.

XXVII. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus, *nihil virtuti suae invium: penetrandum Caledoniam, inveniendumque*

tandem Britanniae terminum, *continuo praeliorum cursu* fremebant: atque illi modò cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima haec bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni non virtute, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogantia remittere, quominus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent: atque ita irritatis utrinque animis discessum.

XXVIII. Eâdem aestate cohors Usipiorum per Germanias conscripta, et in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui ad tradendam disciplinam immixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendêre: et uno remigrante, suspectis duobus, eòque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum provehebantur: mox hàc atque illà rapti, et cum plerisque Britannorum sua defensantium praelio congressi, ac saepe victores, aliquando pulsi, eò ad extremum inopiae venere, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos vescerentur: atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primùm à Suevis, mox à Frisiis intercepti sunt: ac fuere, quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casûs inlustravit. Initio aestatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit. Quem casum neque, ut plerique fortium virorum, ambitiosè, neque per lamenta rursus ac moerorem muliebriter tulit: et in luctu bellum inter remedia erat.

XXIX. Igitur praemissà classe, quae pluribus locis praedata, magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos, et longâ pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostes insederant. Nam Britanni, nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordià propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur, et adhuc adfluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello ac sua quisque decora gestantes: quum inter plures duces virtute et genere praestans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem praelium poscentem, in hunc modum locutus fertur:

XXX. *Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor,*

magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniae fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullae ultrà terrae, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romanâ: ita praelium atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. Priores pugnae, quibus adversus Romanos variâ fortunâ certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant: quia nobilissimi totius Britanniae, eòque in ipsis penetralibus siti, nec servientium littora adspicientes, oculos quoque à contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famae in hunc diem defendit: nunc terminus Britanniae patet: atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla jam ultrà gens, nihil nisi fluctus et saxa, et infestiores Romani: quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam offugeris: raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt: auferre, trucidare, rapere falsis nominibus, imperium; *atque ubi solitudinem faciunt*, pacem *appellant.*

XXXI. *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per delectus, alibi servituti, auferuntur: conjuges sororesque etsi hostilem libidinem effugiant, nomine* amicorum *atque* hospitum *polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus, silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro à dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. Ac sicut in familia recentissimus quisque servorum et conservis ludibrio est: sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu novi nos et viles in excidium petimur. Neque enim arva nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. Virtus porro ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus: et longinquitas ac secretum ipsum quò tutius eò suspectius. Ita sublatâ spe veniae, tandem sumite animum, tam quibus salus, quàm quibus gloria carissima est. Trinobantes, feminâ duce, exurere coloniam, expugnare castra, ac nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuere: nos integri et indomiti et libertatem non in praesentia laturi, primo statim congressu non ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit?*

XXXII. *An eamdem Romanis in bello virtutem, quàm in pace lasciviam adesse creditis? Nostris illi dissensionibus ac*

discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitûs sui vertunt: quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent: nisi si Gallos, et Germanos, et (pudet dictu) Britannorum plerosque, licet dominationi alienae sanguinem commodent, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis: metus et terror est, infirma vincula caritatis: quae ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriae incitamenta pro nobis sunt: nullae Romanos conjuges accendunt: nulli parentes fugam exprobaturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia est: paucos numero circùm trepidos ignorantiâ, caelum ipsum ac mare et silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus adspectus, et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. In ipsa hostium acie inveniemus nostras manus: agnoscent Britanni suam causam: recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos ceteri Germani, tanquam nuper Usipii reliquerunt. Nec quidquam ultrà formidinis: vacua castella, senum coloniae, inter male parentes et injustè imperantes, aegra municipia et discordantia: hic dux, hic exercitus: ibi tributa et metalla, et ceterae servientium poenae, quas in aeternum proferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. Proinde ituri in aciem, et majores vestros, et posteros cogitate.

XXXIII. Excepere orationem alacres, et barbari moris cantu et fremitu clamoribusque dissonis. Jamque agmina, et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu: simul instruebantur acies: quum Agricola, quanquam laetum et vix munimentis coërcitum militem accendendum adhuc ratus, ita disseruit: *Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani, fide atque operâ vestrâ Britanniam vicistis: tot expeditionibus, tot praeliis, seu fortitudine adversus hostes, seu patientiâ ac labore, paene adversus ipsam rerum naturam opus fuit, neque me militum, neque vos ducis paenituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae non famâ nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, et subacta. Equidem saepe in agmine, quum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque voces audiebam:* quando dabitur hostis, quando acies? *Veniunt è latebris suis extrusi: et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. Nam ut superasse tantum itineris, silvas evasisse, transisse aestuaria, pulchrum ac decorum in frontem; ita fugientibus periculosissima, quae hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut lo-*

corum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed manus, et arma, et in his omnia. Quod ad me attinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitûs, neque ducis terga tuta esse. Proinde et honesta mors turpi vitâ potior; et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt: nec inglorium fuerit in ipso terrarum ac naturae fine cecidisse.

XXXIV. *Si novae gentes atque ignota acies constitisset; aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ii sunt quos proximo anno, unam legionem furto noctis adgressos, clamore debellastis: ii ceterorum Britannorum fugacissimi; ideoque tam diu superstites. Quomodo silvas saltusque penetrantibus fortissimum quodque animal contra ruere, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur; sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt: reliquus est numerus ignavorum et metuentium: quos quòd tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt novissimi: res et extremo metu corpora defixere in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus: imponite quinquaginta annis magnum diem; adprobate reipublicae nunquam exercitui imputari potuisse, aut moras belli, aut causas rebellandi.*

XXXV. Et adloquente adhuc Agricolâ militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quae octo millia erant, mediam aciem firmarent: equitum tria millia cornibus adfunderentur: legiones pro vallo stetere, ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies, in speciem simul ac terrorem, editioribus locis constiterat, ita ut primum agmen aequo, ceteri per acclive jugum connexi velut insurgerent: media campi covinarius et eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quanquam porrectior acies futura erat, et *arcessendas* plerique *legiones* admonebant, promptior in spem, et firmus adversis, dimisso equo pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminus certabatur: simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere; atque ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohorta-

tus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent: quod et ipsis vetustate militiae exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus: nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in arcto pugnam non tolerabant. Igitur ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora foedare, et tractis qui in aequo obstiterant, erigere in colles aciem coepere; ceterae cohortes, aemulatione et impetu commistae, proximos quosque caedere: ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriae relinquebantur. Interim equitum turmae fugêre, covinarii peditum se praelio miscuere: et quanquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant: minimeque equestris ea pugnae facies erat, quum aegre diu stantes, simul equorum corporibus impellerentur; ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa collium insiderant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paullatim, et circumire terga vincentium coeperant: ni idipsum veritus Agricola, quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset, quantòque ferociùs accurrerant, tantò acriùs pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectaeque praecepto ducis à fronte pugnantium alae, aversam hostium aciem invasere. Tum verò patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma, et corpora, et laceri artus, et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis appropinquarunt, collecti, primos sequentium incautos et locorum ignaros circumveniebant. Quòd ni frequens ubique Agricola, validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vidêre, in fugam versi, non agminibus ut priùs, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiere: finis sequendi nox et satietas fuit: caesa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidere: in quîs Aulus Atticus praefectus cohortis, juvenili ardore et ferociâ equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio praedâque laeta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultro incendere: eligere latebras, et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquando frangi adspectu pignorum suorum, saepius concitari: satisque constabat saevisse quosdam in conjuges ac liberos, tanquam misererentur. Proximus dies faciem victoriae latiùs aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius: quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam aestate spargi bellum nequibat, in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, praefecto classis *circumvehi Britanniam* praecepit: datae ad id vires, et praecesserat terror: ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsâ transitûs morâ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secundâ tempestate ac famâ Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniae lecto omni redierat.

XXXIX. Hunc rerum cursum, quanquam nullâ verborum jactantiâ epistolis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum è Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maximè formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli: frustra studia fori, et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: et cetera utcumque faciliùs dissimulari, ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in praesentia statuit reponere odium, donec impetus famae et favor exercitûs languesceret: nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

XL. Igitur *triumphalia ornamenta, et inlustris statuae honorem, et quidquid pro triumpho datur*, multo verborum honore cumulata, *decerni in senatu* jubet, *addique insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolae destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam.* Credidere plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum praecepto, *ut si in Britannia foret, traderen-*

tur : eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne appellato quidem eo, ad Domitianum remeasse: sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac ne notabilis celebritate et frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut praeceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbae servientium immixtus est. Ceterùm ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus: adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso adspectoque Agricolâ, quaererent famam, pauci interpretarentur.

XLI. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est: causa periculi non crimen ullum aut querela laesi cujusquam; sed infensus virtutibus princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicae tempora, quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesia Daciaque, et Germania Pannoniaque, temeritate aut per ignaviam ducum amissi; tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec jam de limite imperii et ripa, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. Ita quum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi *dux Agricola*: comparantibus cunctis *vigorem*, *constantiam*, *et expertum bellis animum*, *cum inertia et formidine eorum*. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, pronum deterioribus principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam praeceps agebatur.

XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiae et Africae sortiretur, et occiso Civicâ nuper, nec Agricolae consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessere quidam cogitationum principis periti, qui *iturusne esset in provinciam* ultro Agricolam interrogarent: ac primò occultiùs *quietem et otium* laudare, mox *operam suam in adprobanda excusatione* offerre: postremò non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxere ad Domitianum: qui paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et quum adnuisset, agi sibi gratias passus est:

nec erubuit beneficii invidiâ: salarium tamen, proconsulari solitum offerri, et quibusdam à seipso concessum, Agricolae non dedit: sive offensus non petitum; sive ex conscientia, ne quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse quem laeseris: Domitiani verò natura, praeceps in iram, et quò obscurior, eò irrevocabilior, moderatione tamen prudentiâque Agricolae leniebatur: quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant quibus moris est inlicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum reipublicae usum, ambitiosâ morte inclaruerunt.

XLIII. Finis vitae ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. Vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavere ad domum, et per fora et circulos locuti sunt: nec quisquam, auditâ morte Agricolae, aut laetatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem constans rumor, *veneno interceptum*. Nobis nihil comperti adfirmare ausim: ceterùm per omnem valetudinem ejus, crebriùs, quàm ex more principatûs, per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venere: sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die, momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente, sic adcelerari, quae tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus jam odii, et qui faciliùs dissimularet gaudium, quàm metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum, velut honore judicioque: tam caeca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi heredem, nisi malum principem.

XLIV. Natus erat Agricola, Caio Caesare, tertiùm consule, Idibus Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Kal. Septembres, Collegâ Priscoque coss. Quod si habitum quoque ejus posteri noscere velint, decentior quàm sublimior fuit: nihil metus in vultu: gratia oris supererat: bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quanquam medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit. Quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, impleverat; et consularibus ac triumphalibus ornamentis praedito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat; speciosae contigerant: filiâ atque uxore superstitibus, potest vi-

deri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis adfinitatibus et amicitiis, futura effugisse. Nam sicuti durare in hac beatissimi seculi luce, ac principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur: ita festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu rempublicam exhausit.

XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum armis senatum, et eâdem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Unâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messallini strepebat, et Massa Bebius jam tum reus erat. Mox nostrae duxere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: quum suspiria nostra subscriberentur: quum denotandis tot hominum palloribus sufficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu verò felix Agricola, non vitae tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis, ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, *constans et libens fatum excepisti, tanquam pro virili portione innocentiam principi donares.* Sed mihi filiaeque, praeter acerbitatem parentis erepti, auget moestitiam, quòd adsidere veletudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit: excepissemus certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longae absentiae conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, adsidente amantissima uxore, superfuere honori tuo: paucioribus tamen lacrymis compositus es, et novissima in luce desideravere aliquid oculi tui.

XLVI. Si quis piorum manibus locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae: placidè quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lementis ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratione te potiùs, temporalibus laudibus, et si natura suppeditet, similitudine decoremus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiae quoque uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque, ac figuram animi magis quàm corporis complectantur: non quia intercedendum putem imagi-

nibus, quae marmore, aut aere finguntur: sed ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis aeterna: quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet: Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

FINIS AGRICOLÆ.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM LIB. I.

Taciti praefatio in Historias suas; ejus dignitas, aetas, institutum. Praesentis Historiae summa capita. Status urbis, mens exercituum, habitus provinciarum, occiso Nerone. Galba invisus ob sua amicorumque vitia; inimicorum mores. Status Hispaniae, Galliae, Germanicorum exercituum, aliãrumque provinciarum. Muciani virtutes et vitia. Vespasianus in Judaea. Ægypti, Africae, Italiae, etc. status. Superioris Germaniae miles deficit à Galba, qui de adoptando Caesare cogitat, magno amicorum ambitu, et spe Othonis: sed Piso eligitur, homo nobilis et severus. Galbae oratio, causas adoptionis, monita imperii administrandi continens. Pisonis inter haec moderatio. Adoptio in castris nuncupata. Legati ad defectores missi. Neronis prodigae donationes rescissae. Otho res novas molitur: instigantibus libertis, servis et mathematicis: paratis antè militum studiis per blanditias et largitiones, oscitante ad ista praefecto. Ergo jam legiones et auxilia pro Othone; isque consalutatus imperator castris praetorianis infertur. Piso cohortem, quae pro palatio excubabat, hortatur ad fidem; atque illa signa parat, sed reliquae copiae desciscunt: plebis adulatio et levitas. Fluctuat Galba, an occurrendum. Vanus de Othone occiso rumor: inde proni omnes in Galbam. At castra favent Othoni. Otho militum animos oratione sibi conciliat; Galbae et Pisoni reddit infestos. Arma militi dividit. Agitatum de caede Vinii: Galba fluctuat: plebs nutat. Othoniani forum irrumpunt, Galba desertus, dein occisus, cum T. Vinio. Sempronii Densi fides. Piso caesus. Caedium praemia poscentes interfecti. Senatûs adulatio. Otho coërcendi militum furoris impar: in vacationes remitti petunt. Caedes Laconis et Iceli. Pisonis et T. Vinii sepultura, elogia, testamenta. Galbae sepultura, aetas, nobilitas, mores, honores. Pavor urbis ob mores Othonis, Vitellii, Vespasiani. Initia Vitelliani motûs ex bello Vindicis, et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos. Vitellius suo ingenio ignavus, ad res novas stimulatur à Valente et Caecina legatis. Legiones superioris inferiorisque Germaniae fidem in Galbam exsuunt, per segnitiam Hordeonii Flacci legati. Valens Vitellium imperatorem consalutat, magno militum studio, quibus poscentibus, multi caesi: sed Civilis periculum evadit. Vitel-

lius viribus auctus duos exercitus in Italiam mittit. Vitellii torpor inter alacritatem militum. Divodurensium caedes. Galli Vitellium sequuntur. Lugdunenses Viennensibus inimici, milites in eos stimulant: sed illi donis placantur. Avaritia et libido Valentis. Helvetii, post ingentem cladem à Caecina illatam, Vitellio vix reconciliantur; in cujus partes transgressâ Italiae parte, Caecina Alpes superat. Otho se prudenter gerit, Mario Celso ignoscit: Tigellinum punit. Crispinillae cum infamia sua parcit. Conditiones Vitellio, et hic illi offert. Insidiatores mutuò immittunt. Provinciae utriusque partes secutae. Otho imperatorem agit; honores, civitatem, jura dilargitur: de celebranda Neronis memoria agitat. Sarmatae Rhoxolani caeduntur. Seditio gravis in ipsa urbe temere orta, cum magno metu atque discrimine primorum civitatis precibus et lacrymis Othonis componitur: qui eâ occasione, milites ad concordiam et modestiam hortatur. Atque illis ad praesens compositis, omnia tamen suspicionum et formidinis plena, praecipuo patrum metu. Prodigia Othonis cladem praesagientia. Consilia et duces Othonis: qui cum aliis nobilibus Vitellii fratrem secum ducit: unde varii animorum motus. Otho festinat ad bellum, commendatâ patribus republicâ. Trachali eloquentiâ usus Otho, in quem studia et voces vulgi. Gesta haec paucis mensibus.

Coss. { Ser. Sulpicio Galba Aug. II.
T. Vinio Rufino.

I. Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt. Nam, post conditam urbem octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores retulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentiâ ac libertate; postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta: primùm inscitiâ reipublicae ut alienae, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos, vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facilè adverseris: obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam, à Domitiano longiùs provectam, non abnuerim: sed incorruptam fidem professis,

nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nervae, et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.

II. Opus aggredior opimum casibus, atrox praeliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace saevum. Quatuor principes ferro interempti. Tria bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperae in Oriente; adversae in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliae nutantes: perdomita Britannia, et statim missa: coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus: mota etiam propè Parthorum arma, falsi Neronis ludibrio. Jam verò Italia novis cladibus, vel post longam seculorum seriem repetitis, adflicta. Haustae aut obrutae urbes fecundissima Campaniae orâ: et urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: pollutae caerimoniae: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti caedibus scopuli: atrociùs in urbe saevitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine; et ob virtutes certissimum exitium. Nec minùs praemia delatorum invisa, quàm scelera: quum alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta odio et terrore corrupti in dominos servi, in patronos liberti; et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi.

III. Non tamen adeò virtutum sterile seculum, ut non et bona exempla prodiderit. Comitatae profugos liberos matres: secutae maritos in exsilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversus tormenta, servorum fides: supremae clarorum virorum necessitates: ipsa necessitas fortiter tolerata; et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Praeter multiplices rerum humanarum casus caelo terrâque prodigia, et fulminum monitus, et futurorum praesagia, laeta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis approbatum est, non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem.

IV. Ceterùm, antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit: ut non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque noscantur. Finis Neronis ut laetus primo gaudentium impetu

fuerat, ita varios motus animorum, non modò in urbe, apud patres, aut populum, aut urbanum militem; sed omnes legiones ducesque conciverat: evulgato imperii arcano, posse principem alibi, quàm Romae fieri. Sed patres laeti, usurpatâ statim libertate, licentiùs, ut erga principem novum et absentem: primores equitum proximi gaudio patrum: pars populi integra, et magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum et exsulum, in spem erecti: plebs sordida, et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, moesti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus, longo Caesarum sacramento imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu, quàm suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbae promissum, neque magnis meritis ac praemiis eumdem in pace, quem in bello, locum, praeventamque gratiam intelligit apud principem, à legionibus factam, pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini praefecti, imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu oppressus: sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia: nec deerant sermones, *senium atque avaritiam Galbae* increpantium. Laudata olim, et militari famâ celebrata severitas ejus, angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis à Nerone adsuefactos, ut haud minùs vitia principum amarent, quàm olim virtutes verebantur. Accessit Galbae vox pro republica honesta, ipsi anceps, *legi à se militem, non emi*. Nec enim ad hanc formam cetera erant.

VI. Invalidum senem T. Vinius, et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiae destruebant. Tardum Galbae iter, et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano consulari: ille ut Nymphidii socius; hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi, tanquam innocentes perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ, quam è classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri è Germania, ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero electos praemissosque ad claustra Caspiarum, et bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis coeptis revocave-

rat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Fortè congruerat, ut Clodii Macri, et Fonteii Capitonis caedes nunitarentur. Macrum, in Africa haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbae; Capitonem in Germania, quum similia coeptaret, Cornelius Aquinus, et Fabius Valens, legati legionum, interfecerant, antequam juberentur. Fuere qui crederent, Capitonem, ut avaritiâ et libidine foedum ac maculosum, ità cogitatione rerum novarum abstinuisse; sed à legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro: et Galbam mobilitate ingenii, an, ne altiùs scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterùm utraque caedes sinistre accepta: et inviso semel principe, seu bene, seu malè facta premunt. Jam afferebant venalia cuncta praepotentes liberti: servorum manus subitis avidae, et tanquam apud senem festinantes: eademque novae aulae mala, aequè gravia, non aequè excusata. Ipsa aetas Galbae et irrisui, ac fastidio erat, adsuetis juventae Neronis, et imperatores formâ ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romae, tanquam in tanta multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniae praeerat Clavius Rufus, vir facundus, et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliae, super memoriam Vindicis, obligatae recenti dono Romanae civitatis, et in posterum tributi levamento. Proximae tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitae, quaedam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena, ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati, superbiâ recentis victoriae, et metu, tanquam alias partes fovissent. Tardè a Nerone desciverant; nec statim pro Galba Verginius: an imperare voluisset, dubium: delatum ei à milite imperium conveniebat. Fontejum Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiae; quem non remitti, atque etiam reum esse, tanquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior exercitus legatum Hordeionum Flaccum spernebat, senectâ ac debilitate pedum invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite regimen; adeò furentes infirmitate retinentis ultro accendebantur. Inferioris Germaniae legiones diutius sine consulari fuere: donec, missu Galbae, A. Vitellius aderat: censoris Vitellii,

ac ter consulis filius: id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sanè aliae legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentiùs egerunt: seu quia procul et Oceano divisae; seu crebris expeditionibus doctae hostem potiùs odisse. Quies et Illyrico: quanquam excitae à Nerone legiones, dum in Italia cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus Syriam, et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiae repositus, tam propè ab exsule fuit, quàm postea à principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus: nimiae voluptates, quum vacaret: quotiens expedierat, magnae virtutes: palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis inlecebris potens: et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversus Galbam votum, aut animus. Quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. Occulta lege fati, et ostentis, ac responsis, destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.

XI. Ægyptum, copiasque, quibus coërceretur, jam inde à divo Augusto, equites Romani obtinent, loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonae fecundam, superstitione ac lasciviâ discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum, domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander, ejusdem nationis. Africa, ac legiones in ea, interfecto Clodio Macro, contentae qualicumque principe, post experimentum domini minoris. Duae Mauretaniae, Raetia, Noricum, Thracia, et quae aliae procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem, aut odium, contractu valentiorum agebantur. Inermes provinciae, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessurae erant. Hic fuit rerum Romanarum status: quum Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules inchoavere annum sibi ultimum, reipublicae propè supremum.

XII. Paucis post Kalend. Januarias diebus, Pompeii Pro-

pinqui, procuratoris, è Belgica litterae afferuntur: *superioris Germaniae legiones, ruptâ sacramanti reverentiâ, imperarem alium flagitare, et senatui ac pupulo Romano arbitrium eligendi permittere*, quò seditio molliùs acciperetur. Maturavit: ea res consilium Galbae, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primùm licentiâ, ac libibine talia loquendi, dein fessa jam aetate Galbae. Paucis judicium, aut reipublicae amor: multi occulta spe, prout quis amicus, vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabat, etiam in T. Vinii odium diverterant, qui in dies quantò potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magna fortuna, amicorum cupiditates, ipsa Galbae facilitas, intendebat: quum apud infirmum et credulum, minore metu, et majore praemio peccaretur.

XIII. Potentia principatûs divisa in T. Vinium consulem, et Cornelium Laconem, praetorii praefectum. Nec minor gratia Icelo Galbae liberto, quem anulis donatum, equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone; Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quàm alium. Neque erat Galbae ignota Othonis ac T. Vinii amicitia, ex rumoribus nihil silentio transmittentium: quia Vinio vidua filia, caelebs Otho, gener ac socer destinabantur. Credo et reipublicae curam subisse, frustra à Nerone translatae, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriose, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni, aemulatio luxûs: eòque jam Poppaeam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eadem Poppaea, in provinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter praesentes splendidissimus, spem adoptionis statim conceptam, acriùs in dies rapiebat: faventibus plerisque militum; prona in eum aula Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba, post nuntio Germanicae seditionis, quanquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius, quònam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. Adhibitoque, super Vinium, ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, praefecto urbis, pauca praefatus *de sua senectute*, *Pisonem Licinianum arcessi* jubet:

seu propriâ electione, sive, ut quidam tradiderant, Lacone instante, cui, apud Rubellium Plautum, exercita cum Pisone amicitia: sed callidè ut ignotum fovebat, et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et aestimatione recta severus, deteriùs interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quò suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, apprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: *Si te privatus, lege curiatâ, apud pontifices, ut moris est, adoptarem; et mihi egregium erat Gn. Pompeii et M. Crassi subolem in penates meos adsciscere; et tibi insigne Sulpiciae ac Lutatiae decora nobilitati tuae adjecisse. Nunc me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, praeclara indoles tua, et amor patriae impulit, ut principatum, de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremò Tiberium Neronem privignum, in proximo sibi fastigio collocavit. Sed Augustus in domo successorem quaesivit: ego in republica: non quia propinquos, aut socios belli non habeam: sed neque ipse imperium ambitione accepi, et judicii mei documentum sint, non meae tantùm necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuae. Est tibi frater, pari nobilitate, natu major, dignus hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea aetas tua, quae cupiditates adolescentiae jam effugerit: ea vita, in qua nihil praeteritum excusandum habeas. Fortunam adhuc tantùm adversam tulisti. Secundae res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriae tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis; sed alii per obsequium imminuent. Inrumpet adulatio, blanditiae pessimum veri affectûs venenum, sua cuique utilitas. Etiam ego ac tu, simplicissimè inter nos hodie loquimur: ceteri libentiùs cum fortuna nostra, quam nobiscum. Nam suadere principi quod oporteat, multi laboris: assentatio erga principem quemcumque sine affectu peragitur.*

XVI. *Etiam si immensum imperii corpus stare ac librari sine rectore posset, dignus eram, à quo respublica inciperet. Nunc eò necessitatis jampridem ventum est, ut nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, quàm bonum successorem; nec tua plus juventa, quàm bonum principem. Sub Tiberio, et Cajo, et Claudio, unius familiae quasi hereditas fuimus: loco libertatis erit, quòd eligi coepimus. Et finitâ Ju-*

liorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari et nasci à principibus fortuitum, nec ultrà aestimatur: adoptandi judicium integrum; et si velis eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem longâ Caesarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provincia, aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere: neque erat adhuc damnati principis exemplum. Nos bello, et ab aestimantibus adsciti, cum invidia, quamvis egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duae legiones, in hoc concussi orbis motu, nondum quiescunt. Ne ipse quidem ad securas res accessi: et auditâ adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero à pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere diutius, neque temporis hujus; et impletum est omne consilium, si te bene elegi. Utilissimus quidem, ac brevissimus bonarum malarumque rerum dilectus, cogitare quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris. Neque enim hîc, ut in ceteris gentibus, quae regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi: sed imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec totam libertatem. Et Galba quidem, haec ac talia, tanquam principem faceret; ceteri tanquam cum facto loquebantur.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati, aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem imperatoremque reverens, de se moderatus, nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quam vellet. Consultatum inde, *pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. Iri in castra* placuit: *honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione et ambitu malè adquiri, ita per bonas artes haud spernendum.* Circumsteterat inter palatium publica expectatio, magni secreti impatiens; et malè cœrcitam famam supprimentes augebant.

XVIII. Quartum Idus Januarias, foedum imbribus diem, tonitrua, et fulgura, et caelestes minae ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis, non terruit Galbam, quominus in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum; seu quae fato manent, quamvis significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, imperatoriâ brevitate, adoptari à se Pisonem, more divi Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret, pronuntiat: ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultro adseverat, *quartam et duodevicesimam*

legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra verba ac voces errasse, et brevi in officio fore. Nec ullum orationi aut lenocinium addit, aut pretium. Tribuni tamen, centurionesque, et proximi militum, grata auditu respondent: per ceteros moestitia ac silentium, tanquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem, bello perdidissent. Constat, potuisse conciliari animos quantulàcumque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor, et nimia severitas; cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbae, non longior, quàm apud militem sermo: Pisonis comis oratio: et patrum favor aderat: multi voluntate effusiùs; qui noluerant, mediè; ac plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publica cura. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et caedem fuit) dictum à Pisone in publico, factumve. Crebrioribus in dies Germanicae defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, quum tristia sunt, censuerant patres, mittendos ad Germanicum exercitum legatos: agitatum secretò, num et Piso proficisceretur, majore praetextu: illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Caesaris laturus. Placebat et Laconem, praetorii praefectum, simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbae permiserat) foedâ inconstantia nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes impulerat.

XX. Proxima pecuniae cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiae causa erat. Bis et vicies millies sestertiûm donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumae super portiones erant: iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; quum rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut foenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani praepositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta, et sector: et inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quàm quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, è praetorio Antonius Taurus, et Antonius Naso: ex urbanis cohortibus Æmilius Pacensis: è vigiliis Julius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metûs initium: tanquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem, cui compositis rebus nulla spes,

omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quò magis concupisceret. *Praegravem se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursus et alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. Nocuisse id sibi apud senem principem: magis nociturum apud juvenem, ingenio trucem, et longo exsilio efferatum. Occidi Othonem posse: proinde agendum audendumque, dum Galbae auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, quàm temeritas. Mortem omnibus ex natura aequalem, oblivione apud posteros, vel gloriâ distingui. Ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse, meritò perire.*

XXII. Non erat Othonis mollis, et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptiùs, quàm in privata domo, habiti, aulam Neronis, et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum *novos motus, et clarum Othoni annum, observatione siderum*, adfirmant: genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemaeus, Othoni in Hispania comes, quum *superfuturum eum Neroni* promisisset, postquam ex eventu fides, conjecturâ jam et rumore, senium Galbae, et juventam Othonis computantium, persuaserat, *fore, ut in imperium adscisceretur*. Sed Otho, tanquam peritiâ, et monitu fatorum praedicta, accipiebat, cupidine ingenii humani, libentiùs obscura credentis. Nec deerat Ptolemaeus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillimè ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio, incertum an repens: studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, affectaverat: in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac, memoriâ Neroniani comitatûs, *contubernales* appellando: alios agnoscere, quosdam requirere, et pecuniâ, aut gratiâ juvare: inserendo saepius querelas; et ambiguos de Galba sermones, quaeque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociùs accipiebantur: quum Campaniae lacus, et Achajae urbes, classibus

adire soliti, Pirenaeum et Alpes, et immensa viarum spatia, aegre sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis, velut faces addiderat Maevius Pudens, è proximis Tigellini: is mobilissimus quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in novas cupiditates praecipitem alliciendo, eò paullatim progressus est, ut, per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti, excubias agenti, viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem, Otho, secretioribus apud singulos praemiis, intendebat: adeo animosus corruptor, ut Coccejo Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, suâ pecuniâ emptum, dono dederit: per socordiam praefecti, quem nota pariter et occulta fallebant.

XXV. Sed tum è libertis Onomastum futuro sceleri praefecit, à quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum, et Veturium, optionem eorumdem, perductos, postquam vario sermone callidos, audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, *per beneficia Nymphidii ut suspectos:* vulgus et ceteros, irâ et desperatione *dilati totiens donativi:* erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiae accenderet: in commune omnes metu mutandae militiae terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque, et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat *labare Germanici exercitûs fidem.* Adeoque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit; ut postero Iduum die, redeuntem a coena Othonem rapturi fuerint, ni incerta noctis, et totâ urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum, timuissent: non reipublicae curâ, quam foedare principis sui sanguine sobrii parabant; sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici, vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios oppressa: quaedam apud Galbae aures praefectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique, quamvis egregii, quod non ipse afferret, inimicus, et adversus peritos pervicax.

XXVII. Octavodecimo Kalend. Febr., sacrificanti pro

aede Apollinis Galbae, haruspex Umbricius *tristia exta, et instantes insidias, ac domesticum hostem* praedicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat), idque, ut laetum è contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multò pòst libertus Onomastus nuntiat, *exspectari eum ab architecto, et redemptoribus* · quae significatio coeuntium jam militum, et paratae conjurationis convenerat. Otho, *causam digressûs* requirentibus, quum, *emi sibi praedia, vetustate suspecta, eoque priùs exploranda* finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad milliarium aureum, sub aedem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellae festinanter impositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur; alii conscientiâ, plerique miraculo: pars clamore et gladiis, pars silentio, animum ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latiùs castra, ac, si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae. Anteposuere ceteri quoque tribuni, centurionesque, praesentia dubiis, et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deos: quum affertur rumor, *rapi in castra, incertum quem senatorem: mox Othonem esse qui raperetur:* simul ex tota urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit *tentari animum cohortis, quae in palatio stationem agebat: nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur.* Piso pro gradibus domus vòcatos, in hunc modum adlocutus est: *Sextus dies agitur, commilitones, ex quo ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum erat, Caesar adscitus sum: quo domus nostrae, aut reipublicae fato, in vestra manu positum est: non quia, meo nomine, tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus, quum maximè discam, ne secundas quidem minùs discriminis habere: patris, et senatûs, et ipsius imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, quod aequè apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motûs habebamus, incruentam urbem, et res sine discordia translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset.*

XXX. *Nihil arrogabo mihi nobilitatis, aut modestiae: neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre imperium, etiam quum amicum imperatoris ageret. Habitune et incessu, an illo muliebri ornatu, mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, et comessationes, et feminarum coetus, volvit animo: haec principatûs praemia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo enim unquam imperium, flagitio quaesitum, bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consentientibus vobis, Caesarem dixit. Si respublica et senatus, et populus, vana nomina sunt: vestrâ, commilitones, interest, ne imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversùm duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque, inlaesa ad hunc diem mansit: et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minùs triginta transfugae, et desertores, quos centurionem, aut tribunum, sibi eligentes nemo ferret, imperium assignabunt? Admittitis exemplum? et quiescendo commune crimen facitis? Transcendet haec licentia in provincias: et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus, quod pro caede principis, quàm quod innocentibus datur: sed perinde à nobis donativum ob fidem, quam ab aliis pro facinore accipietis.*

XXXI. Dilapsis speculatoribus, cetera cohors non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, fortè magis, et nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod postea creditum est, insidiis et simulatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitus, Vipsanii in portica tendentes. Praeceptum Amulio Sereno, et Domitio Sabino, primipilaribus, *ut Germanicos milites è Libertatis atrio arcesserent.* Legioni classicae diffidebatur, infestae ob caedem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra praetorianorum tribuni Cetrius Severus, Subrius Dexter, Pompejus Longinus, si incipiens adhuc, et needum adulta seditio, melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti minis; Longinum manibus coercent, exarmantque: quia, non ordine militiae, sed è Galbae amicis, fidus principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, praetorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere; invalidis adhuc corporibus, et placatis animis, quòd eos à Nerone Alexandriam praemissos, atque inde

rursus longâ navigatione aegros, impensiore curâ Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis et dissono clamore, *caedem Othonis et conjuratorum exitium* poscentium, ut si in circo, ac theatro, ludicrum aliquod postularent: neque illis judicium, aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more quemcumque principem adulandi licentiâ acclamationum, et studiis inanibus. Interim Galbam duae sententiae distinebant: Titus Vinius *manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos* censebat: *daret malorum poenitentiae, daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona consilia morâ valescere. Denique eundi ultro, si ratio sit, eamdem mox facultatem: regressus, si poeniteat, in aliena potestate.*

XXXIII. *Festinandum* ceteris videbatur, *antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros illatus, cunctatione nunc, et segnitia terentium tempus, imitari principem discat. Non expectandum, ut compositis castris, forum invadat, et prospectante Galbâ, Capitolium adeat: dum egregius imperator, cum fortibus amicis, januâ, ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et praeclarum in servis auxilium, si consensus tantae multitudinis, et, quae plurimum valet, prima indignatio elanguescat. Proinde intuta, quae indecora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum.* Repugnantem huic sententiae Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinaciâ, in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutius Galba cunctatus speciosiora suadentibus accessit. Praemissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio; seu quia erat, seu quia irati ita volebant: et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, *occisum in castris Othonem*, vagus primùm, el incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, *interfuisse se quidam, et vidisse* adfirmabant, credulâ famâ, inter gaudentes, et incuriosos. Multi arbitrabantur, compositum, auctumque rumorem mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam, laeta falsò vulgaverint.

XXXV. Tum verò non populus tantùm, et imperita plebs in plausum, et immodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbae ostentare, *praereptam*

sibi ultionem querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurs, nimii verbis, linguae feroces: nemo scire, et omnes adfirmare; donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace Galba, inruenti turbae, neque aetate, neque corpore sistens, sellâ levaretur. Obvius in palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, *occisum à se Othonem* exclamavit: et Galba, *Commilito*, inquit, *quis jussit?* insigni animo ad coërcendum militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus.

XXXVI. Haud dubiae jam in castris omnium mentes; tantusque ardor, ut non contenti agmine et corporibus, in suggestu, in quo paullo antè aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis, aut centurionibus, adeundi locus: gregarius miles *caveri* insuper *praepositos* jubebat. Strepere cuncta clamoribus, et tumultu, et exhortatione mutuâ, non, tanquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed ut quemque adfluentium militum adspexerant, prensare manibus, complecti armis, collocare juxtà, praeire sacramentum, modò imperatorem militibus, modò imperatori milites commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita coepit.

XXXVII. *Quis ad vos processerim, commilitones, dicere non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, princeps à vobis nominatus; nec principem, alio imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur imperatorem populi Romani in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut poena mea, et supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi unà, posse. Et, cujus lenitatis est Galba, jam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem introitum, et hanc solam Galbae victoriam, quum in oculis urbis decumari deditos juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis urbem ingressus, quam gloriam ad principatum attulit, nisi occisi Obultronii Sabini, et Cornelii Marcelli in Hispania, Betui Chilonis in Gallia, Fonteji Capitonis in Germania, Clodii Macri in Africa, Cingonii in via, Turpiliani in urbe, Nymphidii in castris? Quae usquam provincia, quae castra sunt, nisi cruenta et maculata? aut, ut*

ipse praedicat, emendata et correcta?. Nam quae alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro saevitia, parcimoniam pro avaritia, supplicia et contumelias vestras, disciplinam appellat. Septem à Neronis fine menses sunt, et jam plus rapuit Icelus, quàm quod Polycleti, et Vatinii, et Elii, (et alii) paraverunt. Minore avaritiâ ac licentiâ grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc et subjectos nos habuit tanquam suos; et viles, ut alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis nunquam datur, et quotidie exprobratur.

XXXVIII. *Ac ne qua saltem in successore Galbae spes esset, arcessit ab exsilio, quem tristitiâ et avaritiâ sui simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionem adversantes. Idem senatûs, idem populi Romani animus est. Vestra virtus expectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: omnium militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet. Quum vos adspexerit, quum signum meum acceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi plurimum imputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.* Aperire deinde armamentarium jussit: rapta statim arma, sine more et ordine militiae, ut praetorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur: miscentur auxiliaribus, galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et praecipuum pessimorum incitamentum, quòd boni moerebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro appropinquantem, adsecutus erat: jam Marius Celsus haud laeta retulerat: quum alii, *in palatium redire*, alii, *Capitolium petere*, plerique *rostra occupanda* censerent, plures tantùm sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut poena ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Haesitationem attulit tempus ac locus, quia initio caedis orto, difficilis modus: et turbavere consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbae fluctuantis impulsu; completis undique basilicis ac templis, lugubri

prospectu : neque populi aut plebis ulla vox; sed attoniti vultus, et conversae ad omnia aures : non tumultus, non quies : quale magni metûs, et magnae irae silentium est. Othoni tamen *armari plebem* nuntiabatur. *Ire praecipites, et occupare pericula* jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum, inermen et senem, trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis, forum inrumpunt: nec illos Capitolii adspectus, et imminentium templorum religio, et priores et futuri principes terruere; quominus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.

XLI. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis (*Atilium Vergilionem fuisse* tradunt) dereptam Galbae imaginem solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversus dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium Galba projectus è sella, ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium aut admiratio fuit, variè prodidere. Alii, suppliciter interrogasse, *quid mali meruisset? paucos dies exsolvendo donativo* deprecatum : plures, obtulisse ultro percussoribus jugulum, *agerent ac ferirent, si ita è republica videretur.* Non interfuit occidentium quid diceret. De percussore non satis constat : quidam *Terentium evocatum*, alii *Lecanium* : crebrior fama tradidit *Camurium quintae decimae legionis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse.* Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur) foedè laniavere : pleraque vulnera, feritate et saevitiâ, trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasere : de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, *non esse ab Othone mandatum, ut occideretur.* Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ conjurationis confessus est : huc potiùs ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante aedem divi Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, in utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illâ die virum Sempronium Densum aetas nostra vidit. Centurio is praetoriae cohortis, à Galba custodiae Pisonis additus, stricto pugione occurrens armatis, et scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce, vertendo in se percussores, quanquam vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in aedem Vestae pervasit, exceptusque miseri-

cordiâ publici servi, et contubernio ejus abditus, non religione, nec caerimoniis, sed latebra imminens exitium differebat: quum advenere, missu Othonis, nominatim in caedem ejus ardentes, Sulpicius Florus, è Britannicis cohortibus, nuper à Galba civitate donatus, et Statius Murcus, speculator: à quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam caedem Otho majore laetitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primùm levata omni sollicitudine mens, vacare gaudio coeperat: seu recordatio majestatis in Galba, amicitiae in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confuderat: Pisonis, ut inimici et aemuli, caede laetari, jus fasque credebat. Praefixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, ut pulchrum et memorabile facinus, jactabant. Plures quàm centum et viginti libellos praemia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius postea invenit: omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbae, sed tradito principibus more, munimentum ad praesens, in posterum ultionem.

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum praecurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum: quantòque magis falsa erant, quae fiebant, tantò plura facere. Nec adspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, et Galbae usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriae ejus innocentiaeque, quasi malis artibus, infensi. Caedis et praedarum initium, et optimo cuique perniciem quaeri apparebat: sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Ita simulatione irae, *vinciri* jussum, et *majores poenas daturum* adfirmans, praesenti exitio subtraxit. Omnia deinde arbitrio militum acta.

XLVI. Praetorii praefectos sibi ipsi legêre; Plotium Firmum è manipularibus quondam, tum vigilibus praepositum, et incolumi adhuc Galbâ, partes Othonis secutum: adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum praefecere, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat: plerisque Vespasianum fratrem in eo respicien-

tibus. Flagitatum, *ut vocationes, praestari centurionibus solitae, remitterentur*. Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret; neque modum oneris quisquam, neque genus quaestûs pensi habebat: per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac saevitiâ fatigari; donec vacationem emeret: ubi sumptibus exhaustus, socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias, et ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione, centurionum animos averteret, *fiscum suum vacationes annuas exsoluturum* promisit: rem haud dubiè utilem, et à bonis postea principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Laco praefectus, tanquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad caedem ejus Otho praemiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in. libertum, palam animadversum.

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit laetitia. Vocat senatum praetor urbanus: certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres: decernitur Othoni *tribunitia potestas, et nomen Augusti, et omnes principum honores*, annitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quae promiscuè jacta, haesisse animo ejus nemo sensit: omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium, atque inde in palatium vectus, *concedi corpora sepulturae, cremarique* permisit. Pisonem Verania uxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere, quaesitis redemptisque capitibus, quae venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum aetatis annum explebat, famâ meliore, quàm fortunâ. Fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Caesar, properatâ adoptione; ad hoc tantùm majori fratri praelatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos variis moribus egit. Pater illi è praetoriâ familiâ, maternus avus è proscriptis. Primâ militiâ infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat: cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, quum vigilias et cetera militiae munia eâdem lasciviâ temerasset, in ipsis principiis stuprum ausa:

et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Caesaris oneratus catenis: mox mutatione temporum dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post praeturam praepositus, probatusque: servili deinceps probro respersus est, tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus: et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integrèque rexit: mox Galbae amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, et prout animum intendisset, pravus aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii, magnitudine opum, inritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbae corpus diu neglectum, et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius, è prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contexit. Caput, per lixas calonesque suffixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis punitus à Galba fuerat) posterâ demum die repertum, et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis quinque principes prosperâ fortunâ emensus: et alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familia nobilitas, magnae opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quàm cum virtutibus. Famae nec incuriosus, nec venditator. Pecuniae alienae non appetens, suae parcus, publicae avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens; si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat aetas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè: jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperasset.

L. Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper *de Vitellio* nuntius exterruit, ante caedem Galbae suppressus, ut tantùm superioris Germaniae exercitum descivisse crederetur. Tum *duos, omnium mortalium impudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos*, non senatus modò et eques, quîs aliqua pars et cura reipublicae, sed vulgus quoque palam moerere. Nec jam recentia saevae pacis exempla, sed repetitâ bellorum civilium memoriâ, *captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos, et Perusiam ac Mutinam*, nota pu-

bilçarum cladium nomina, loquebantur. *Propè eversum orbem, etiam quum de principatu inter bonos certaretur: sed mansisse C. Julio, mansisse Caesare Augusto victore, imperium: mansuram fuisse sub Pompejo Brutoque rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore, qui vicisset.* Erant, qui Vespasianum, et arma Orientis augurarentur: et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Caeso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox praedâ gloriâque exercitus, ut cui, sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, praemia quàm stipendia malebat: diuque infructuosam et asperam militiam toleraverat, ingenio loci caelique, et severitate disciplinae; quam in pace inexorabilem discordiae civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Viri arma, equi, ad usum, et ad decus, supererant. Sed ante bellum, centurias tantùm suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur tum adversus Vindicem contractae legiones, seque et Gallias expertae, quaerere rursus arma, novasque discordias: nec *socios*, ut olim, sed *hostes et victos*, vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quae Rhenum accolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversus *Galbianos*: hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus Penatium hauserunt animo: super avaritiam et arrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum irritati, qui *remissam sibi à Galba quartam tributorum partem, et publicè donatos, in ignominiam exercitûs* jactabant. Accessit callidè vulgatum, temere creditum, *decumari legiones, et promptissimum quemque centurionum dimitti*: undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; incensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et, ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vitellius inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum cura adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, allevatae notae: plura ambitione, quaedam judicio:

in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis assignandisve militiae ordinibus integrè mutaverat. Nec consularis legati mensurâ, sed in majus omnia accipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena: simul aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui: sed profusâ cupidine, et insigni temeritate legati legionum, Allienus Caecina, et Fabius Valens: è quibus Valens infensus Galbae, tamquam detectam à se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia, ingratè tulisset, instigare Vitellium, *ardorem militum* ostentans. *Ipsum celebri ubique famâ: nullam in Flacco Hordeonio moram: affore Britanniam: secutura Germanorum auxilia: male fidas provincias: precarium seni imperium, et brevi transiturum: panderet modò sinum, et venienti fortunae occurreret. Meritò dubitasse Verginium, equestri familiâ, ignoto patre: imparem, si recepisset imperium; tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, collegium Caesaris, et imponere jampridem imperatoris dignationem, et auferre privati securitatem.* Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quàm ut speraret.

LIII. At in superiore Germania, Caecina decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quaestorem in Baetica, impigre in partes suas transgressum, legioni praeposuit: mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Caecina aegre passus, miscere cuncta, et privata vulnera reipublicae malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiae, quòd et bello adversus Vindicem universus adfuerat, nec nisi occiso Nerone translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propiùs miscentur. Unde seditiosa colloquia, et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem moestitiamque compositi, per principia, per contubernia, modò *suas injurias*, modò *civitatum vicinarum praemia*, et ubi pronis militum auribus accipiebant, *ipsius exer-*

citûs pericula et contumelias conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, quum Hordeonius Flaccus *abire legatos*, utque occultior digressus esset, *nocte castris excedere* jubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque *interfectos*, *ac nisi ipsi consulerent*, *fore*, *ut acerrimi militum*, *et praesentia conquesti*, *per tenebras et inscitiam ceterorum occiderentur*. Obstringuntur inter se tacito foedere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tanquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur, mox eadem acriùs volvens; faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniae legiones solemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galba adactae, multâ cunctatione, et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes: insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeo, ut quidam saxa in Galbae imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultrà fremitum et minas ausae, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac duodevicesima legiones iisdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januariarum die, dirumpunt imagines Galbae: quarta legio promptiùs, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam imperii exsuere viderentur, senatûs populique Romani obliterata jam nomina sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente; quibusdam, ut in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur.

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus, et socordia innocens. Quatuor centuriones duodevicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbae imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultrà fides, aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quae Kalendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nuntiat, *quartam et duodevicesimam legiones*, *projectis Galbae imaginibus*, *in senatûs et populi Romani verba jurasse*. Id sacramentum inane visum: *occupari nutantem fortunam et offerri*

principem placuit. Missi à Vitellio ad legiones legatosque, qui *descivisse à Galba superiorem exercitum* nuntiarent: *proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem: et minore discrimine sumi principem, quàm quaeri.*

LVII. Proxima legionis primae hiberna erant; et promptissimus è legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxiliariumque ingressus, *imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutae ingenti certamine ejusdem provinciae legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertio Nonas Januarias Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones aequabant, *auxilia, equos, arma, pecunias* offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modò coloniarum aut castrorum, quibus praesentia ex adfluenti, et partâ victoriâ magnae spes; sed manipuli quoque et gregarius miles, viatica sua, et balteos, phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniae tradebant, instinctu, et impetu, et avaritâ.

LVIII. Igitur laudatâ militum alacritate, Vitellius ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit: vacationes centurionibus ex fisco numerat: saevitiam militum, plerosque ad poenam exposcentium, saepius approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompejus Propinquus, procurator Belgicae, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicae classis praefectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs tanquam crimen, ac mox insidias, Fontejo Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud saevientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo licebat. Ita in custodia habitus: et post victoriam demum, stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eòque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartaedecimae legionis auxilia, tum discordia temporum à legione digressae, prout inclinassent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus suprà retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes.

Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Junius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, cum Italica legione, et ala Taurina, Lugduni tendentibus: nec in Raeticis copiis mora, quominus statim adjungerentur: ne in Britannia quidem dubitatum.

LX. Praeerat Trebellius Maximus, per avaritiam ac sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Coelius, legatus vigesimae legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrociùs proruperat. Trebellius *seditionem*, *et confusum ordinem disciplinae* Coelio; *spoliatas et inopes legiones* Coelius Trebellio objectabat: quum interim, foedis legatorum certaminibus, modestia exercitûs corrupta, eòque discordiae ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et aggregantibus se Coelio cohortibus aliisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit: quies provinciae quanquam remoto consulari, mansit: rexere legati legionum, pares jure, Coelius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens *allicere*, *vel si abnuerent*, *vastare Gallias*, *et Cottianis Alpibus Italiam inrumpere*: Caecina *propiore transitu*, *Peninis jugis degredi* jussus. Valenti inferioris exercitûs electi cum aquila quintae legionis, et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Caecina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio una, prima et vicesima fuit: addita utrique Germanorum auxilia, è quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, totâ mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum imperatoremque diversitas, Instare miles, arma poscere, *dum Galliae trepident*, *dum Hispaniae cunctentur*: *non obstare hiemem*, *neque ignavas pacis moras*: *invadendam Italiam*, *occupandam urbem*: *nihil in discordiis civilibus festinatione tutius*, *ubi facto magis*, *quàm consulto opus esset*. Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus, et saginâ gravis: quum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator, et strenuis, vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique *signum profectionis* exposcunt: nomine *Germanici* Vitellio statim addito: *Caesarem* se appellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profe-

ctionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae, praevolavit: longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen acciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem ut socios securi adiere. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quanquam omni comitate exceptos, subitus pavor exterruit, raptis repente armis, ad caedem innoxiae civitatis; non ob praedam, aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie, et causis incertis, eòque difficilioribus remediis: donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavere: caesa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates, cum magistratibus et precibus, occurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

LXIV. Nuntium de caede Galbae, et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permotus, bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benignè excepti, modestiâ certavere: sed brevis laetitia fuit, cohortium intemperie, quas à legione quartadecima, ut suprà memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primùm: mox rixa inter Batavos et legionarios, dum his aut illis studia militum adgregantur, propè in praelium exarsere; ni Valens, animadversione paucorum, oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversus Æduos quaesita belli causa: jussi *pecuniam atque arma deferre*, gratuitos insuper commeatus praebuere: quod Ædui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductae. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicae legionis, quanquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quò incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses, Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat: multae invicem clades, crebriùs infestiùsque, quàm ut tantùm propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione irae, in fiscum verterat: multus contrâ in Viennenses honor: unde aemulatio, et invidia, et uno

amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum; et in eversionem Viennensium impellere, *obsessam ab illis coloniam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in praesidium Galbae* referendo: et ubi causas odiorum praetenderant, magnitudinem praedae ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicae preces: *Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli: cuncta illic externa, et hostilia: se coloniam Romanam, et partem exercitûs, et prosperarum adversarumque rerum socios: si fortuna contrà daret, iratis ne relinquerentur.*

LXVI. His et pluribus in eumdem modum, perpulerant, ut ne legati quidem ac duces partium restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: quum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas praeferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexere militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitasque coloniae valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, aequis auribus accepta: publicè tamen armis mulctati, privatis et promiscuis copiis juvere militem. Sed fama constans fuit, *ipsum Valentem magnâ pecuniâ emptum.* Is diu sordidus, repentè dives, mutationem fortunae malè tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus immoderatus, et inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, et stativorum mutationes veditante duce; foedis pactionibus adversus possessores agrorum, et magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur: quotiens pecuniae materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de caede Galbae ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio una et vicesimae legionis: rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur: aegre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quae nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodia retinebant. Caecina belli avidus, proximam quamque culpam, antequam poeni-

teret, ultum ibat; mota propere castra: vastati agri: direptus longâ pace in modum municipii exstructus locus, amoeno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Rhaetica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios à tergo adgrederentur.

LXVIII. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quanquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversus veteranos praelium, intuta obsidio, dilapsis vetustate moenibus: hinc Caecina cum valido exercitu, inde Rhaeticae alae, cohortesque, et ipsorum Rhaetorum juventus, sueta armis, et more militiae exercita: undique populatio et caedes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Ac statim, immissâ cohorte Thracum, depulsi, et consectantibus Germanis Rhaetisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati: multa hominum millia caesa, multa sub corona venumdata. Quumque, dirutis omnibus, Aventicum, gentis caput, justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem: et deditio accepta. In Julium Alpinum, è principibus, ut concitorem belli, Caecina animadvertit: ceteros veniae vel saevitiae Vitelii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minùs placabilem imperatorem, an militem invenerint: *civitatis excidium* poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperebat; quum Claudius Cossus, unus ex legatis, notae facundiae, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eò validior, militis animum mitigavit: ut est mox vulgus mutabile subitis et tam pronum in misericordiam, quàm immodicum saevitiâ, fuerat: effusis lacrymis, et meliora constantiùs postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.

LXX. Caecina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiae Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, laetum ex Italia nuntium accipit, *alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse.* Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant; mox à Nerone, ut in Ægyptum praemitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italia manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum, et famam Germanici exercitûs attollebant, transiere in partes: et ut donum aliquod novo principi, firmissima Transpadanae regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, et Eporediam, ac Vercellas, adjunxere: id Cae-

cinae per ipsos compertum. Et quia praesidio alae unius latissima pars Italiae defendi nequibat, praemissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum ala Petrina, ipse paululum cunctatus, num Rhaeticis jugis in Noricum flecteret, adversus Petronium, urbis procuratorem, qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret praemissas jam cohortes alasque, simul reputans plus gloriae retentâ Italiâ, et ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriae praemia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen, hibernis adhuc Alpibus traduxit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ torpescere: dilatae voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita: eòque plus formidinis afferebant falsae virtutes, et vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, saevitiae militum subtractum, acciri in Capitolium jubet: clementiae titulus, è viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit. Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra, et infelix. Laeta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exultatio, disparibus causis consecuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, foedâ pueritiâ, impudicâ senectâ, praefecturam vigilum et praetorii, et alia praemia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quaedam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinaciùs ad poenam flagitavere, diverso affectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, praetexentis *servatam ab eo filiam*: et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis), sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentiâ praesentium mutationem pavens, adversùs publicum odium, privatam gratiam praeparat: unde nulla innocentiae cura, sed vices impunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere è tota

urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremae necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam foedavit etiam exitu sero et inhonesto.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad supplicium Galvia Crispinilla, variis frustrationibus, et adversâ dissimulantis principis famâ, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam, ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo romano haud obscurè molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium inlaesa: mox potens pecuniâ, et orbitate, quae bonis malisque temporibus juxta valent.

LXXIV. Crebrae interim, et muliebribus blandimentis infectae, ab Othone ad Vitellium epistolae, offerebant *pecuniam et gratiam, et quemcumque quietis locum prodigae vitae legisset*. Paria Vitellius ostentabat, primo molliùs, stultâ utrimque et indecorâ simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavere; neuter falsò. Otho, revocatis quos Galba miserat legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum, et ad legionem Italicam, easque, quae Lugduni agebant, copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansere, promptiùs, quàm ut retenti viderentur. Praetoriani, quos per simulationem officii legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addidit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs ad praetorias et urbanas cohortes de viribus partium magnificas, et concordiam offerentes. Increpabat ultro, *quòd tantò antè traditum Vitellio imperium ad Othonem vertissent*. Ita promissis simul ac minis tentabantur; *ut bello impares, in pace nihil amissuri:* neque ideo praetorianorum fides mutata.

LXXV. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, à Vitellio in urbem missi: utrisque frustra fuit; Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem mutuâ ignorantiâ fallentibus: Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius litteras ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, *exitium ipsi filioque ejus minitans, ni incolumes sibi mater ac liberi servarentur*. Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor clementiae gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, *jurasse in eum Dalmatiae, ac Pannoniae, et Maesiae*

legiones. Idem ex Hispania allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quanquam à Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit: nusquam fides, aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquae provinciae, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant: non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis, ac praetextu senatûs: et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriae legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, omnesque versae in Orientem provinciae, nomine ejus tenebantur. Idem Africae obsequium, initio à Carthagine orto. Neque exspectata Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate. Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipublicae faciunt), epulum plebi, ob laetitiam recentis imperii, obtulerat: et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceterae civitates secutae. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat.

LXXVII. Otho, ut in multa pace, munia imperii obibat: quaedam ex dignitate reipublicae; pleraque, contra decus, ex praesenti usu properando. Consul, cum Titiano fratre, in Kalendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum: jungitur Verginio Poppaeus Vopiscus, praetextu veteris amicitiae; plerique Viennensium honori datum interpretabantur. Ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbae mansere: Caelio ac Flavio Sabinis, in Julias; Arrio Antonio et Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis, addidit; et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos, avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso, Sevino Pomptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem: cujus tum odio etiam bonae leges peribant.

LXXVIII. Eâdem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos aggressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Ro-

manam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociae, nova Africae, ostentui magis, quàm mansura. Inter quae, necessitate praesentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppaeae per senatusconsultum reposuit. Creditus est etiam de celebranda Neronis memoria agitavisse, spe vulgum alliciendi: et fuere, qui imagines Neronis proponerent atque etiam Othoni, quibusdam diebus populus et miles, tanquam nobilitatem ac decus adstruerent, Neroni Othoni acclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine cura habebantur. Eo audentiùs Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magnâ spe ad Moesiam inruperant: novem millia equitum, ex ferocia et successu, praedae magis, quam pugnae intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia praelio apta: Sarmatae dispersi cupidine praedae, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti caedebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum, ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, et soluto gelu neque conti, neque gladii, quos praelongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis, et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut praeduro corio consertum; ut adversus ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitiâ nivis hauriebantur. Romanus miles facili loricâ, et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui praelio superfuerant, paludibus abderentur: ibi saevitiâ hiemis, et vi vulnerum absumpti. Postquam id Romae compertum, M. Aponius, Moesiam obtinens, triumphali statuâ, Fulvius Aurelius, et Julianus Titius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: laeto Othone, et gloriam in se trahente, *tanquam et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus rempublicam auxisset.*

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, propè urbi excidio fuit. Septimam decimam cohortem, è colonia Ostiensi, in urbem acciri Otho jusserat:

armandae ejus cura Vario Crispino, tribuno è praetorianis, data. Is, quò magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet, tempus in suspicionem; causa in crimen; affectatio quietis in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma cupidinem sui movere. Fremit miles, et tribunos centurionesque *proditionis* arguit, *tanquam familiae senatorum ad perniciem Othonis armarentur*: pars ignari et vino graves: pessimus quisque in occasionem praedarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus imperatoris; manere ac deprehendi, an fugere et dispergi, periculosius foret; modò constantiam simulare, modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, quum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quàm suo territus, et praefectos praetorii, ad mitigandas militum iras, statim miserat, et *abire properè omnes è convivio* jussit. Tum verò passim magistratus, projectis insignibus, vitata comitum et servorum frequentiâ, senes feminaeque, per tenebras, diversa urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivere.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem palatii coërcitus, quominus convivium inrumperent, *ostendi sibi Othonem* expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, et Vitellio Saturnino, praefecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minae, modò in centuriones tribunosque, modò in senatum universum: lymphatis caeco pavore animis, et quia neminem unum destinare irae poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus et lacrymis aegre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ urbe, clausae domus, rarus per vias populus; moesta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiae, quàm poenitentiae. Manipulatim allocuti sunt Licinius Proculus, et Plotius Firmus, praefecti: ex suo quisque ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, et quina millia nummûm sin-

gulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiae insignibus, *otium et salutem* flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium, *auctores seditionis ad supplicium* ultro postulabat.

LXXXIII. Otho, quanquam turbidis rebus, et diversis militum animis, quum optimus quisque *remedium praesentis licentiae* posceret; vulgus, et plures, seditionibus et ambitioso imperio laeti, per turbas et raptus faciliùs ad civile bellum impellerentur: simul reputans non posse principatum, scelere quaesitum, subitâ modestiâ, et priscâ gravitate retineri: sed discrimine urbis, et periculo senatûs anxius, postremò ita disseruit. *Neque ut affectus vestros in amorem meî accenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer: utraque enim egregiè supersunt: sed veni postulaturus à vobis temperamentum vestrae fortitudinis, et erga me modum caritatis. Tumultûs proximi initium, non cupiditate, vel odio, quae multos exercitus in discordiam egêre, ac ne detrectatione quidem, aut formidine periculorum: nimia pietas vestra acriùs quàm consideratiùs excitavit. Nam saepe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis praesentibus tractari, ratio rerum, aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quaedam milites, quàm scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor disciplinae habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tantùm juberi expediat. Si ubi jubeantur, quaerere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. An et illic nocte intempestâ rapientur arma? unus alterve perditus ac temulentus (neque enim plures consternatione proximâ insanisse crediderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? imperatoris sui tentorium inrumpet?*

LXXXIV. *Vos quidem istud pro me: sed in discursu ac tenebris, et rerum omnium confusione, patefieri occasio etiam adversus me potest. Si Vitellio, et satellitibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum, quas mentes imprecentur, quid aliud quàm seditionem et discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi, pedites equitesque, in exitium ruamus. Parendo potiùs, commilitones, quàm imperia ducum sciscitando, res militares continentur: et fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium, et virtutis vestrae regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum poena erit: ceteri abolete memoriam faedissimae noctis: nec il-*

las adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. Caput imperii, et decora omnium provinciarum, ad paenam vocare, non hercle illi, quos quum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. Ulline Italiae alumni: et Romana vere juventus, ad sanguinem et caedem deposcerent ordinem, cujus splendore et gloriâ sordes et obscuritatem Vitellianarum partium perstringimus? Nationes aliquas occupavit Vitellius; imaginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicae constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc urbem, domibus, et tectis, et congestu lapidum, stare creditis? Muta ista et inanima intercidere, ac reparari promiscua sunt: aeternitas rerum, et pax gentium, et mea cum vestra salus, incolumitate senatûs firmatur. Hunc auspicatò à parente et conditore urbis nostrae institutum, et à regibus usque ad principes continuum et immortalem, sicut à majoribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus principes nascuntur.

LXXXV. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserat), gratè accepta: compositique ad praesens, qui coërceri non poterant. Non tamen quies urbi redierat: strepitus telorum, et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine: sed plurimum trepidationis in publico. Ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis, ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, *hostem et parricidam* Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimae voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. *In vestibulo Capitolii omissas habenas bigae, cui Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis majorem humanâ speciem: statuam divi Julii, in insula Tiberini amnis, sereno et immoto die, ab Occidente in Orientem conversam:*

prolocutum in Etruria bovem: insolitos animalium partus: et plura alia, rudibus seculis etiam, in pace observata, quae nunc tantùm in metu audiuntur. Sed praecipuus, et cum praesenti exitio, etiam futuri pavor, subitâ inundatione Tiberis, qui immenso auctu, proruto ponte sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modò jacentia et plana urbis loca, sed secura hujusmodi casuum implevit. Rapti è publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quaestûs, et penuriâ alimentorum: corrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein remeante flumine dilapsa. Utque primùm vacuus à periculo animus fuit, id ipsum, quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius, et via Flaminia, inter belli esset obstructum, à fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho, lustratâ urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninae Gottiaeque Alpes, et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe validâ et partibus fidâ, quòd reliquos caesorum ad pontem Milvium, et saevitia Galbae in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat: facta et ceteris spes honoratioris in posterum militiae. Addidit classi urbanas cohortes, et plerosque e praetorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum à Galba tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem invitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, Pretorii praefecto: is urbanae militiae impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arctâ custodiâ, neque obscurâ: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, et propinquitate Galbae monstratus. Multos è magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet. In quîs et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur motae urbis curae: nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores se-

natûs aetate invalidi, et longâ pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiae eques; quantò magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestiùs pavidi. Nec deerant è contrario, qui ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum, et irritamenta libidinum ut instrumenta belli mercarentur. Sapientibus quietis et reipublicae cura; levissimus quisque, et futuri improvidus, spe vanâ tumens; multi adflicta fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

LXXXIX. Sed vulgus, et magnitudine nimia communium curarum expers populus, sentire paullatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quae, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, securâ tum urbe, et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam ex quo divus Augustus res Caesarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Cajo, tantùm pacis adversa pertimuere. Scriboniani contra Claudium incoepta simul audita, et coërcita: Nero nuntiis magis et rumoribus, quàm armis depulsus. Tum legiones classesque, et quod rarò aliàs, praetorianus urbanusque miles, in aciem deducti: Oriens Occidensque, et quidquid utrimque virium est, à tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere qui proficiscenti Othoni moras, *religionemque nondum conditorum ancilium* afferrent. Adspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Caecina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias, commendatâ patribus republicâ, reliquias Neronianarum sectionum, nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, et in speciem magnificum, sed festinatâ jam pridem exactione, usu sterile. Mox vocatâ concione, *majestatem urbis, et consensum populi ac senatus pro se* attollens, adversum Vitellianas partes modestè disseruit: *inscitiam potiùs legionum, quàm audaciam* increpans, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio; seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiae Suetonio Paullino, et Mario Celso, ita in rebus urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur: et erant qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et, ad implendas aures, latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiae

et falsae: quasi dictatorem Caesarem, aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu, aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio, et vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem urbis, curasque imperii, Salvio Titiano fratri permisit.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM Lib. II.

Titus ad Galbam iturus nuntio mortis ejus accepto, regreditur. Paphiae Veneris descriptio. Oraculum Tito redditum. Vespasiani gesta et virtutes. Muciani mores: qui cum Vespasiano in gratiam redit. Unde intium rerum novarum, volenti milite. Pseudo-Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum: Annius Faustus delator accusatur. Othonis copiae expeditio, et laeta illi belli principia. Caesi ab Othonianis Alpini: feminae Liguris egregium exemplum. Othonianorum et Vitellianorum pugnae illis prosperiores. Corsi procuratorem suum res ad Vitellium trahentem interficiunt: res secundae Vitellianorum. Spurina Placentiam munit contra Vitellianos, quae oppugnatur à Caecina, ubi amphitheatrum conflagrat. Sed Caecina post irritos conatus obsidione solvit. Othoniani ad Cremonam prospere pugnant: duces suos criminantur Othoni. Caecina ab Othonianis ducibus malè acceptus, Suetonii Paullini cunctatione servatur. Batavorum, in exercitu Fabii Valentis, seditio, cum ipsius ducis evidenti periculo: quâ per consilium Vari compositâ, Caecinae conjungitur. Eorum, Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli: et Suetonius Paullinus moram suadet. Sed deteriora consilia praevalent. Vitelliani transitum Padi tentant: quem prohibentes Othoniani caeduntur. Auctorum relatio de Paullino, deque exercitibus pacem cupientibus refellitur. Otho Brixelli absens. Ducibus suis denuntiat, ut pugnam conserant: illius initium. Othonianorum confusio: praelium una et vicesimae et primae legionum. Othonianorum fuga, et adversus duces suos ira. Praetorianorum ferocia. Induciae. Othonis destinatio: quem consolantur sui milites, et Plotius Firmus. At ille in consilio sumendae mortis perseverans, multa laude dignà dicit, facitque. Denique mortem sibi ipse consciscit: idque nonnulli imitantur: aetas, origo, amor apud milites, qui tumultuantur. Senatûs eventum pugnae ignorantis perplexitas et consternatio. Romae adulationes in Vitellium: ejus milites ducesque Italiae graves. Vitellius num-

tium de nece Othonis accipit: et de Mauris in partes suas transgressis. Vitellius Blaesi officia odiis pensat. Othonianorum centuriones quosdam interficit, duces absolvit; Marici vesania et supplicium. Vitellii libido: edictum de nomine Augusti. Dolabellae caedes. Triariae licentia: modestia conjugis et matris Vitellii. Cluvius absolvitur, Trebellius removetur. Quartadecimanorum et Batavorum discordia. Praetoriani exarmantur, Vitellius luxuriat, quod imitantur duces milítesque, Verginii periculum. Vitellii exercitus minuitur: campos ubi pugnatum, spectat, nullâ in cives occisos commiseratione, Consulatus largitur. Pseudo-Scribonianus punitur. Vitellius Vespasianum sibi filium credit; ast hic bellum agitat: cunctantem dubitantemque Mucianus accuratâ oratione impellit; qui ipse sibi belli contra Vitellium administrationem deposcit. Sed et mathematicorum praedictionibus, ominibusque et oraculis confirmatus, imperator salutatur, Muciani artibus incenso militum et provinciae studio: quod et alii sequuntur. Ergo totis viribus ad bellum sese comparat; Mucianumque cum exercitu praemittit, qui pecuniam undique conquirit. Maesicae, Pannonicae, Dalmaticae legiones Vespasianum sequuntur, cum Antonio Primo, et Cornelio Fusco. At Vitellius cum suis luxui, praedis, discordiis student: juxta urbem multos paganos interficiunt. Vitellius urbem ingreditur, magnificam de se orationem habet: pleraque imperitè, quaedam comiter facit. Valentis et Caecinae aemulatio. Urbs morbis afflicta; militiae ordo confusus: praetoriano milite neglectim scripto. Vitellii natalis: inferiae Neroni celebratae. Miseria urbis Romanae. Vitellius contra defectores segniter auxilia parat. Interim inrumpentibus hostibus, Caecinam ad bellum praemittit; à quo proditur deseriturque, ut et à Lucilio Basso, et classibus Italiae. Gesta eodem anno, consulibus tamen aliis suffectis.

I. STRUEBAT jam fortuna, in diversa parte terrarum, initia causasque imperio: quod variâ sorte, laetum reipublicae aut atrox, ipsis principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus è Judaea, incolumi adhuc Galbâ, missus à patre, causam profectionis, *officium erga principem, et maturam petendis honoribus juventam* ferebat. Sed vulgus fingendi avidum, disperserat, *accitum in adoptionem*: materia sermonibus, senium et orbitas principis, et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantaecumque fortunae capax, decor oris cum quadam majestate, prosperae Vespasiani res, praesaga responsa, et inclinatis ad creden-

dum animis, loco ominum etiam fortuita. Ubi Corinthi, Achaiae urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbae, et aderant, qui arma Vitellii, bellumque adfirmarent; anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. *Si pergeret in urbem, nullam officii gratiam, in alterius honorem suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris: sed incertâ adhuc victoriâ; et concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasianus rempublicam susciperet, obliviscendum offensarum, de bello agitantibus.*

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuere, qui *accensum desiderio Berenices reginae, vertisse iter* crederent. Neque abhorrebat à Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: laetam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Igitur oram Achaiae, et Asiae, ac laeva maris praevectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiae Veneris, inclytum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deae, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

III. *Conditorem templi regem Aeriam* vetus memoria, quidam *ipsius deae nomen id* perhibent. Fama recentior tradit, *à Cinyra sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque haruspicum accitam, et Cilicem Thamiram intulisse. Atque ita pactum, ut familiae utriusque posteri caerimoniis praesiderent.* Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa, quam intulerant, scientia hospites cessere: tantum Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiae, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides hoedorum fibris. Sanguinem arae obfundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quanquàm in aperto, madescunt. Simulacrum deae non effigie humana: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo exsurgens: et ratio in obscuro.

IV. Titus, spectatâ opulentiâ donisque regum, quaeque alia laetum antiquitatibus Graecorum genus incertae vetustati adfingit, *de navigatione* primum consuluit. Postquam *pandi viam, et mare prosperum* accepit, de se per ambages interrogat, caesis compluribus hostiis. Sostratus (sacerdotis id nomen erat) ubi laeta et congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in praesens

et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus, suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiducia accessit. Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliquâ; duro magis et arduo opere, ob ingenium montis, et pervicaciam superstitionis: quàm quò satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut suprà memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitae bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace: sed aemulatio, et proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies, et inexpertus belli labor: auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

V. Vespasianus acer militiae, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum è contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque, civilium rerum peritus: egregium principatûs temperamentum, si demptis utriusque vitiis, solae virtutes miscerentur. Ceterùm hic Syriae, ille Judaeae praepositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidia discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluere: primùm per amicos; dein praecipua concordiae fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: natura atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, praecipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens, tunc primùm parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italia, Galliave, viribus Occidentis coepta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique saepius in Syria Judaeaque Caesares, quàm inspecti. Nulla seditio legionum: tantùm adversus Parthos minae, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut *Othonem ac Vitellium scelestis armis res*

romanas raptum ire, vulgatum est, ne penes ceteros imperii praemia, penes ipsos tantùm servitii necessitas esset, fremere miles, et vires suas circumspicere. Septem legiones statim, et cum ingentibus auxiliis Syria Judaeaque: inde continua Ægyptus, duaeque legiones; hinc Cappadocia Pontusque, et quidquid castrorum Armeniis praetenditur. Asia, et ceterae provinciae, nec virorum inopes, et pecuniae opulentae: quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum. Sed bellantibus aliis placuit exspectari bellum, cum in *victores victosque nunquam solida fides coalesceret. Nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: et suismet vitiis alterum bello, alterum victoriâ periturum.* Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis: optimus quisque amore reipublicae: multos dulcedo praedarum stimulabat: alios ambiguae domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaia atque Asia falsò exterritae, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eòque pluribus vivere eum fingentibus, credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus: tunc servus è Ponto, sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italiâ, citharae et cantûs peritus (unde illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides), adjunctis desertoribus, quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiae insignia, Syriaci exercitûs nomine ad praetorianos ferentem, variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relictâ insulâ, trepidus et vim metuens aufugeret: inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine, et odio praesentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat: datae è classe Misenensi duae triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent: is in moestitiam compositus, et *fidem suorum quondam militum*

invocans, *ut eum in Syria, aut Ægypto sisterent* orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, *adloquendos sibi milites, et paratis omnium animis reversuros* firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis, comâque et torvitate vultûs, in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

X. In civitate discordi, et ob crebras principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incertâ, parvae quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecuniâ, potentiâ, ingenio inter claros magis, quàm inter bonos, Annium Faustum equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatus vocabat. Nam recèns, Galbae principatu, censuerant patres *ut accusatorum causae noscerentur.* Id senatusconsultum, variè jactatum, et prout potens vel inops reus inciderat, infirmum aut validum, retinebatur. Ad haec terrore et propriâ vi Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, *ut indefensum et inauditum dedi ad exitium* postularent. Contrà apud alios nihil aequè reo proderat, quàm nimia potentia accusatoris: *dari tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more tamen audiendum* censebant. Et valuere primò, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo assensu civitatis; quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum praemio exercuisse meminerant: nec poena criminis, sed ultor displicebat.

XI. Laeta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus è Dalmatia Pannoniaque exercitibus: fuere quatuor legiones, è quibus bina millia praemissa; ipsae modicis intervallis sequebantur: septima à Galba conscripta; veteranae undecima, ac tertiadecima, et praecipua fama quartadecumani, rebellione Britanniae compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos: unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed quò plus virium ac roboris, è fiducia tarditas inerat: agmen legionum, alae cohortesque praeveniebant. Ex ipsa urbe haud spernenda manus, quinque praetoriae cohortes, et equitum vexilla cum legione prima: ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinna ad occupandas Padi ripas praemissus: quoniam prima consiliorum frustra ce-

ciderant, transgresso jam Alpes Caecina, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora cum ceteris praetoriis cohortibus, veterani e praetorio classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter: sed loricâ ferreâ usus est, et ante signa pedester, horridus, incomptus, famaeque dissimilis.

XII. Blandiebatur coeptis fortuna, possessa per mare et naves majore Italiae parte, penitus usquè ad initium maritimarum Alpium: quibus tentandis, adgrediendaeque provinciae Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversus modestiàm disciplinae corruptus, ita praeliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriae videbantur: tanquàm externa littora, et urbes hostium, urere, vastare, rapere: eò atrociùs, quòd nihil usquam provisum adversum metus: pleni agri, apertae domus: occursantes domini juxta conjuges et liberos, securitate pacis, et belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concità gente (nec deest juventus) arcere provinciae finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu caesi disjectique montani, ut quibus, temerè collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoria decus esset, neque in fuga flagitium.

XIII. Inritatus eo praelio Othonis miles vertit iras in municipium Alpium Intemelium: quippe in acie nihil praedae: inopes agrestes, et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, et gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam praeclaro exemplo femina Ligus, quae filio abdito, quum simul pecuniam occultari milites credidissent, eòque per cruciatus interrogarent *ubi filium occuleret?* uterum ostendens, *latere* respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiae mutavit.

XIV. *Imminere provinciae Narbonensi, in verba Vitellii adactae, classem Othonis*, Fabio Valenti trepidi nuntii attulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Treverorum alam, cum Julio Clarsico, praefecto, misit: è quibus pars in colonia Forojuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis adcele-

raret. Duodecim equitum turmae, et lecti è cohortibus, adversus hostem iere: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii, nondum sub signis, Nec mora praelio: sed acie ita instructâ, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac littus aequi loci praetorianus miles expleret, in ipso mari ut adnexa classis, et pugnae parata, conversâ et minaci fronte praetenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmae obtulere se hosti incautè, quum exciperet contrà veteranus miles, simul à latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. Additus perculsis terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: delectaeque omnes copiae forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quanquam victi, quievere: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem invadunt: caesi vigiles, perrupta castra trepidatum apud naves: donec, sidente paullatim metu, occupato juxtà colle defensi, mox irrupere: atrox ibi caedes, et Tungrarum cohortium praefecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvidè secutos conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliae municipium; Othoniani Albingaunum, interioris Liguriae, revertêre.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam propè adflixit Decimi Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiamsi provenisset. Vocatis principibus insulae, consilium aperit: et contradicere ausos Claudium Phirricum, trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metûs socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiae muneribus occaepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant:

insulam esse, quam incolerent, et longè Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alaeque protegerent. Et aversi repentè animi; nec tamen apertâ vi: aptum tempus insidiis legêre: digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balneis interficitur: trucidati et comites. Capita, ut hostium ipsi interfectores ad Othonem tulere: neque eos aut Otho praemio affecit, aut punivit Vitellius, in multa colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut suprà memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore: nec quia Vitellium mallent: sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus, et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiae latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et praemissae à Caecina cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites, ac mille classici, inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles, non jam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repentè, contra Placentiam, transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut, *adesse omnem Caecinae exercitum*, trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnae (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Caecinam, et, si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tris praetorias cohortes, et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles, et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque, *providentiam ducis* laudantibus: quin *proditionem, et accitum Caecinam* clamitabant. Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primò coactus, mox velle simulans, quo plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus, et nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare *credulitatem suam, metum ac discrimen* ostendere, *si cum exercitu Caecina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.* Jamque totis castris modesti sermones, et inserentibus se centurionibus tribunisque, laudari *providentiam ducis, quòd coloniam, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset.* Ipse postremò Spurinna, non tam

culpam exprobrans, quàm ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minùs turbidos, et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctae turres, provisa parataque non arma modò, sed obsequium et parendi amor, quod solum illis partibus defuit, quum virtutis haud poeniteret.

XX. At Caecina, velut relictâ post Alpes saevitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia, et coloniae in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, bracchas, tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus Salonin am: quanquam in nullius injuriam, insigni equo ostroque veherctur, tanquam laesi gravabantur. Insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem aegris oculis introspicere, modumque fortunae à nullis magis exigere, quàm quos in aequo videre. Caecina Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiae magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies, impetu magis, quàm veterani exercitûs artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque praegraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces, et glandes, et missilem ignem in obsessos jaculantur: sive ab obsessis, dum regerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit à quibusdam è vicinis coloniis, invidiâ et aemulatione, quòd nulla in Italia moles tam capax foret: quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: redditâ securitate, tanquam nihil gravius pati potuissent, moerebant. Ceterùm multo suorum cruore pulsus Caecina: et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos, cratesque et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes, et immensas lapidum ac plumbi aerisque moles, perfringendis obruendisque hostibus, expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria et diversae exhortationes, hinc *legionum et Germanici exercitus robur*, inde *urbanae militiae, et praetoriarum cohortium decus* attollentium. Illi *ut segnem ac desidem, et circo ac theatris corruptum militem*: hi *peregrinum et externum* increpabant: simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes cul-

pautesque, uberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur.

XXII. Vixdum orto die plena propugnatoribus moenia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere; neglecta aut aevo fluxa cominus aggredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et c rto ictu, adversus temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio, nudis corporibus, snper humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contrà praetoriani dispositos ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, provolvunt: pars subeuntium obruti: pars confixi, et exsangues, aut laceri, quum augeret stragem trepidatio, eòque acriùs è moenibus vulnerarentur, rediere, infractâ partium famâ. Et Caecina, pudore coeptae temerè oppugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turnllius Cerialis, cum compluribus classicis, et Julius Briganticus, cum paucis equitum: hic praefectus alae, in Batavis genitus; ille primipilaris, et Caecinae haud alienus, quòd ordines in Germania duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quaeque acta, et quid Caecina pararet, Annium Gallum per litteras docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium, et vim Germanici exercitus parum tolerarent. Ubi pulsum Caecinam pergere Cremonam accepit, aegre coërcitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bebriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus notus, infaustusque, Iisdem diebus, a Martio Macro, haud procul Cremona, prospere pugnatum: namque promptus animi Martius transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ripam, repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus, caesi qui restiterant. Sed repressus vincentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes, fortunam praelii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia quaecumque facta pravè aestimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque praefecerat) variis criminibus incesserant. Acerrima seditionum ac discordiae incitamenta, interfectores Galbae, scelere et

metu vecordes, miscere cuncta, modò palam turbidis vocibus, modò occultis ad Othonem litteris: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem accitum, bello praeposuit. Interea, Paullini et Celsi ductu, res egregiae gestae.

XXIV. Angebant Caecinam, nequidquam omnia coepta, et senescens exercitûs sui fama: pulsus Placentiâ, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quàm digna memoratu praelia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum à Cremona (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium, imminentibus viae lucis occultos, componit: equites *procedere longiùs* jussi, *et irritato praelio sponte refugi*, *festinationem sequentium elicere*, *donec insidiae coorirentur*. Proditum id Othonianis ducibus, et curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumpsere. Tertiaedecimae legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, et quingenti equites in sinistro locantur: aggerem viae tres praetoriae cohortes, altis ordinibus obtinuere: dextrâ fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus, et quingentis equitibus. Super hos è praetorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit suos. Vitelliani temerè exsurgentes, cedente sensim Celso, longiùs secuti, ultro in insidias praecipitantur: nam à lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnae non statim à Suetonio Paullino pediti datum: cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent, *compleri fossas*, *aperiri campum*, *pandi aciem* jubebat: satis citò incipi victoriam, ubi provisum foret ne vincerentur. Ea cunctatione, spatium Vitellianis datum, in vineas nexu traducum impeditas, refugiendi. Et modica silva adhaerebat, unde rursus ausi, promptissimos praetorianorum equitum interfecere: vulneratur rex Epiphanes, impigrè pro Othone pugnam ciens.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant: nam Caecina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quae res in praelio trepidationem auxit, quum dispersos, nec usquam validos, pavor fugentium abriperet. Orta et in castris se-

ditio, quòd non universi ducerentur. Vinctus praefectus castrorum, Julius Gratus, *tanquam fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret*: quum fratrem ejus, Julium Frontonem, tribunum, Othoniani, sub eodem crimine, vinxissent. Ceterùm ea ubique formido fuit, apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut *deleri cum universo exercitu Caecinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset*, utrisque in partibus pererebuerit. *Timuisse se* Paullinus ferebat, *tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles, recens è castris, fessos aggrederetur, et perculsis nullum retro subsidium foret*; apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quàm ad modestiam composuit: nec solum apud Caecinam, qui culpam *in militem* conferebat, *seditioni magis quàm praelio paratum*: Fabii quoque Valentis copiae (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decoris cupidine, reverentiùs et aequaliùs duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum à Caecina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis, à quartadecima legione digressas, quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbè agebant; ut cujusque legionis tentoria accessissent, *coërcitos à se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum manu sitam* jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: corrupta jurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens è petulantia etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato, *pulsam Treverorum alam Tungrosque à classe Othonis, et Narbonensem Galliam circumiri*; simul curâ socios tuendi, et militari astu, cohortes turbidas, ac, si unà forent, praevalidas, dispergendi, partem Batavorum *ire in subsidium* jubet. Quod ubi auditum, vulgatumque, moerere socii, fremere legiones, *orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci: si provincia urbe et salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriae sanitas, sustentaculum, columen in Italia verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos artus*.

XXIX. Haec ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coërcere seditionem coeptabat, ipsum in-

vadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. *Spolia Galliarum, et Viennensium aurum, et pretia laborum suorum occultare* clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, praefectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilas centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quòd nemo regeret, paventes; silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrymis veniam quaerebant. Ut verò deformis, et flens, et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam (ut est vulgus utroque immodicum), laudantes gratantesque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus, quam ducibus, licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversa Caecinae pugna allatum, et propè renovata seditio, *tanquam fraude et cunctationibus Valentis praelio defuissent.* Nolle requiem, non expectare ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Caecinae junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Caecinae erat: *expositos se tantò pauciores integris hostium viribus querebantur*, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quanquam plus virium, propè duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Caecinam inclinabant; super benignitatem animi, quâ promptior habebatur, etiam vigore aetatis, proceritate corporis, et quodam inani favore. Hinc aemulatio ducibus. Caecina *ut foedum et maculosum*: ille *ut vanum ac tumidum*, irridebant. Sed condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniae, probra Othoni objectantes: quum duces partium Othonis, quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

XXXI. Sanè antè utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minùs Vitellii ignavae voluptates, quàm Othonis flagrantissimae libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium caedes Galbae; contrà illi initium belli nemo imputabat. Vitellius ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho luxu, sae-

vitiâ, audaciâ, reipublicae exitiosior ducebatur. Conjunctis Caecinae ac Valentis copiis, nulla ultrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere, *festinationem hostibus, moram ipsis utilem* disseruit.

XXXII. *Exercitum Vitellii universum advenisse: nec multum virium à tergo, quoniam Galliae tumeant, et deserere Rheni ripam, inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem hoste et mari distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis et adverso praelio contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs vastam: non frumentum usquam exercitui: nec exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in aestatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli caelique haud toleraturos. Multa bella impetu valida, per taedia et moras evanuisse. Contrà ipsis omnia opulenta et fida: Pannoniam, Moesiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, et caput rerum urbem; senatumque et populum, nunquam obscura nomina, et si aliquando obumbrentur: publicas privatasque opes, et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italiae sueta, aut aestibus. Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes, è quibus nullam hosti cessuram, Placentiae defensione exploratum. Proinde duceret bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, magnâ ipsam famâ, cum Moesiacis copiis affore: tum rursus deliberaturum, et si praelium placuisset, auctis viribus certaturos.*

XXXIII. Accedebat sententiae Paullini Marius Celsus: *idem placere Annio Gallo*, paucos ante dies lapsu equi adflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, et praefectus praetorii Proculus, imperitiâ properantes, *fortunam, et deos, et numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus* testabantur: neu quis obviam ire sententiae auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, *interesse pugnae imperatorem, an seponi meliùs foret*, dubitavere. Paullino et Celso jam non adversantibus, ne principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, *ut Brixellum concederet*

ac dubiis praeliorum exemptus, summae rerum et imperii se ipsum reservaret. Is primus dies Othonianas partes adflixit: namque et cum ipso praetoriarum cohortium, et speculatorum, equitumque, valida manus discessit; et remanentium fractus animus: quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; et exploratores curà diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Caecina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret, quod loco sapientiae est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversus oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexae, adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris, quae firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, et in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

XXXV. Othoniani in ripa turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando praelabebantur. Ac forte plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad praelia, quae militibus; nec perinde nutantes è navibus, quàm stabili gradu è ripa, vulnera dirigebant. Et quum variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere: quae cuncta in oculis utriusque exercitus, quantò laetiora Vitellianis, tantò acriùs Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et praelium quidem, abruptis quae supererant navibus, fuga diremptum: Macer ad exsilium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lancea, strictis gladiis invaserant, quum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo post, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiae modico praesidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer praefuerat; laeto milite ad mutationem ducum, et ducibus, ob crebras seditiones, tam infestam militiam adspernantibus.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores, *pavore belli, seu fastidio utriusque principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, dubitasse exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui permitterent legere imperatorem. Atque eò duces Othonianos spatium ac moras suasisse: praecipuè Paullinum; quòd vetustissimus consularium, et militiâ clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus meruisset.* Ego ut concesserim apud paucos, tacito voto, quietem pro discordia, bonum et innocentem principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum: ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperasse, corruptissimo seculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus, linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis principem passuros.

XXXVIII. Vetus, ac jam pridem insita mortalibus potentiae cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur: sed ubi, subacto orbe, et aemulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, primà inter patres plebemque certamina exarsere: modò turbulenti tribuni, modò consules praevalidi; et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox è plebe infima C. Marius, et nobilium saevissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem veterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et nunquam postea, nisi de principatu quaesitum. Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint: eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum causae in discordiam egêre. Quòd singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longiùs tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor Imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum praefectum. Celsus et Paullinus, quum prudentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienae culpae praetendebantur: tribuni centurionesque ambigui, quòd, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quam exsequi, mallet. Promoveri ad quartum à Bedriaco castra placuit, adeo imperitè, ut quanquam verno tem-

pore anni, et tot circùm amnibus penuriâ aquae fatigarentur. Ibi de praelio dubitatum, Othone per litteras flagitante, ut maturarent; militibus, ut imperator pugnae adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quàm pessimum fuisse, quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum profecti confluentes, Padi et Adduae fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paullino abnuentibus, *militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quominus expeditus, et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos, et vallum molientes adgrederetur.* Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sanè citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho increpitâ *ducum segnitiâ, rem in discrimen mitti* jubebat, aeger morâ, et spei impatiens.

XLI. Eâdem die, ad Caecinam, operi pontis intentum, duo praetoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, quum praecipites exploratores adesse hostem nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo: eòque incertum fuit, insidias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium coeptaverint. Caecina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis pugnae signum, et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupêre: et mirum dictu, à paucioribus Othonianis, quominus in vallum impingerentur, italicae legionis virtute deterriti sunt: ea strictis mucronibus, redire pulsos, et pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione: etenim, quanquam vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixae, et praeruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quaerere alii: incertus undique clamor, accurentium, vocitantium: et ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui *descivisse à Vitellio exercitum* ementirentur. Is rumor ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnae ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum

ignaris quae causa salutandi, metum proditionis fecêre. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero praestantior. Othoniani quanquam dispersi, pauciores, fessi, praelium tamen acriter sumpsere: et per locos arboribus ac vineis impeditos, non una pugnae facies: cominus eminusque, catervis et cuneis concurrebant: in aggere viae collato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

XLIII. Fortè inter Padum viamque, patenti campo, duae legiones congressae sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloriâ insignis: e parte Othonis prima Adjutrix, non antè in aciem deducta, sed ferox, et novi decoris avida. Primani, stratis una et vicesimanorum principiis, aquilam abstulere: quo dolore accensa legio, et impulit rursus primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte alia, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Caecina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam navibus transvectam, oppositae cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Othoniani Bebriacum petentes. Immensum id spatium: obstructae strage corporum viae: quò plus caedis fuit: neque enim, civilibus bellis, capti in praedam vertuntur. Suetonius Paullinus, et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavere. Vedium Aquilam, tertiaedecimae legionis legatum, irae militum inconsultus pavor obtulit: multò adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: *desertorem proditoremque* increpant: nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, *ne super cladem adversae pugnae, suismet ipsi caedibus saevirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum.* Ceteris fractus animus. Praetorianus miles, *non virtute se, sed proditione victum* fremebat. *Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ: superesse cum ipso Othone militum quod trans Pa-*

dum fuerit: venire Moesicas legiones: magnam exercitûs partem Bebriaci remansisse: hos certè nondum victos; et si ita ferret, honestiùs in acie perituros. His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram saepiùs, quàm in formidinem stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus ad quintum à Bebriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eâdem die oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad praelium egressis munimentum fuere arma et victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitûs voluntate, et qui ferociores fuerant ad poenitentiam inclinantibus, missa legatio, nec apud duces Vitellianos dubitatum, quominus pacem concederent. Legati paullisper retenti: ea res baesitationem attulit, ignaris adhuc an impetrassent. Mox remissâ legatione patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum miserâ laetitiâ detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et praemia in ambiguo; certa funera et luctus: nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem moereret. Requisitum Orphidii legati corpus honore solito crematur: paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus super humum relictum.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnae, nequaquam trepidus et consilii certus: moesta primùm fama, dein profugi è praelio perditas res patefaciunt. Non expectavit militum ardor vocem imperatoris: *bonum habere animum* jubebant: *superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros, ausurosque:* neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam furore quodam et insitnctu flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is praetorii praefectus identidem orabat, *ne fidissimum exercitum, ne optimè meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa, quàm relinqui: fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad desperationem formidine properare.* Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec praetoriani tantùm, proprius Othonis miles, sed praemissi è Moesia, *eandem obstinationem adventantis exercitûs, legiones Aquileiam ingressas*, nuntiabant: ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus à consiliis belli, *Hunc*, inquit, *animum, hanc virtutem vestram ultrà periculis objicere, nimis grande vitae meae pretium puto. Quantò plus spei osten-*

ditis, si vivere placeret, tantò pulchrior mors erit. Experti invicem sumus, ego ac fortuna: nec tempus computaveritis: difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum à Vitellio caepit: et ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas aestimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii diutiùs imperium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus, sterni rursus, et reipublicae eripi patiar? Eat hic mecum animus, tanquam perituri pro me fueritis; sed este superstites: nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignaviae est: praecipuum destinationis meae documentum habete, quòd de nemine queror; num incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit.

XLVIII. Talia locutus, ut cuique aetas aut dignitas, comiter appellatos, *irent properè, neu remanendo iram victoris asperarent*, juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coërcens: *Dari naves ac vehicula* abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit parcè, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum fratris filium, primâ juventâ, trepidum et moerentem, ultro solatus est, laudando *pietatem* ejus, castigando *formidinem: an Vitellium tam immitis animi fore, ut pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris. Non enim ultimâ desperatione, sed poscente praelium exercitu, remisisse reipublicae novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quaesitum: post Julios, Claudios, Servios, se primum in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur unquam, aut nimium meminisset.*

XLIX. Post quae, dimotis omnibus, paullum requievit: atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione, ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur, atrocissimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidae aquae sedavit: tum allatis pugionibus duobus, quum utrumque pertentasset, alterum capiti sub-

didit: et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi liberti servique, et Plotius Firmus praetorii praefectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petierat, *ne amputaretur caput, ludibrio futurum*. Tulere corpus Praetoriae cohortes, cum laudibus et lacrymis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum juxta rogum interfecere se, non noxâ, neque ob metum, sed aemulatione decoris, et caritate principis: ac postea promiscue Bebriaci, Placentiae, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum et mansurum.

L. Hunc vitae finem habuit septimo et tricesimo aetatis anno. Origo illi è municipio Ferentino. Pater consularis; avus praetorius: maternum genus impar, nec tamen indecorum: pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus: duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonae famae, quantum malae. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate coepti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. *Die quo Bebriaci certabatur, avem inusitatâ specie, apud Regium Lepidum celebri vico, consedisse*, incolae memorant; *nec deinde coetu hominum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve; donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora reputantibus, initium finemque miraculis cum Othonis exitu competisse*.

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modò *ut reciperet imperium*, nunc *ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur*, minitantes orabant. Verginius per aversam domûs partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quae Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis quibus praefuerat.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinae relicta: illuc adverso de praelio allatum: sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo ac probris causam et initium caedis quaerebant: quum alius insuper metus senatoribus instaret, ne praevalidis jam Vitellii parti-

bus, cunctanter excepisse victoriam crederentur: ita trepidi et utrimque anxii coëunt; nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis, *arma et pecuniam* offerendo, appellabatque *Patres Conscriptos*, intempestivo honore.

LIII. Notabile inde jurgium fuit, quo Licinius Caecina Marcellum Eprium, *ut ambigua disserentem*, invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum, expositumque ad invidiam Marcelli nomen, irritaverat Caecinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret, Moderatione meliorum dirempti. Et rediere omnes Bononiam, rursus conciliaturi: simul medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiae, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus *causam digressûs; habere se suprema ejus mandata* respondit: *ipsum viventem quidem relictum, sed solâ posteritatis curâ, et abruptis vitae blandimentis*. Hinc admiratio, et plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

LIV. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat; quum repentè Coenus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans *superventu quartaedecimae legionis, junctis à Brixello viribus, caesos victores, versam partium fortunam*. Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quae negligebantur, laetiore nuntio revalescerent. Et Coenus quidem rapidè in urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii poenas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus, vera esse quae afferebantur. Intendebat formidinem, quòd publici consilii facie discessum Mutina, desertaeque partes forent. Nec ultrà in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missae à Fabio Valente epistolae demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita.

LV. At Romae nihil trepidationis. Cereales ludi ex more spectabantur. Ut *cessisse vitâ Othonem et à Flavio Sabino, praefecto urbis, quod erat in urbe militum sacramento Vitellii adactum*, certi auctores in theatrum attulerunt, *Vitellio* plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbae imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu cuncta, longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur. Additae *erga Germanicos exercitus laudes, gratesque*: et missa legatio, quae gaudio fungeretur. Recitatae Fabii Valentis epistolae, ad consoles scriptae haud immoderatè: gratior Caecinae modestia fuit, quòd non scripsisset.

LVI. Ceterum Italia graviùs atque atrociùs, quàm bello adflictabatur: dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos, specie militum, interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos, in praedam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus; et prohibere non ausis: minùs avaritiae in Caecina, plus ambitionis: Valens, ob lucra et quaestus infamis, eòque alienae etiam culpae dissimulator. Jam pridem attritis Italiae rebus tantum peditum equitumque, vis damnaque, et injuriae, aegrè tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius, victoriae suae nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripae Hordeonio Flacco permissa: ipse è Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et paucorum dierum iter progressus, *prosperas apud Bebriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum* accepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, *ut libertum suum, Asiaticum, equestri dignitate donaret*, inhonestam adulationem compescit. Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur: honoravitque Asiaticum anulis, foedum mancipium, et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus *accessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino*, nuntii venere. Luceius Albinus, à Nerone Mauretaniae Caesariensi praepositus, addita per Galbam Tingitanae provinciae administratione, haud spernendis viribus agebat: novemdecim cohortes, quinque alae, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Caeso Galba, in Ohtonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniae, angusto freto diremptae, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus; *et decimam legionem propinquare litori*, ut transmissurus, jussit: praemissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitûs fama. Spargebatur insuper, *spreto procuratoris vocabulo, Albinum insigne regis, et Jubae nomen usurpare.*

LIX. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alae praefectus, è fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium praefecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum è Tingitana provincia Caesariensem Mauretaniam petit, appulsus litori, trucida-

tur. Uxor ejus quum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quae fierent, Vitellio anquirente. Brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. *Exercitum intinere terrestri pergere* jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Junius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, genere inlustri, largus animo, et par opibus, circumdaret principis ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus, quamvis odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Praestò fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Caecinam, pro concione laudatos, curuli suae circumposuit. Mox *universum exercitum occurrere infanti filio* jubet: perlatumque, et paludamento opertum, sinu retinens, *Germanicum* appellavit, cinxitque cunctis fortunae principalis insignibus: nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit.

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: unde praecipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul ceterae legiones contactu, et adversus Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum tristi morâ squallidos tenuit: donec auditi, necessariis magis defensionibus, quàm honestis, uterentur. Proditionem ultro imputabant: *spatium longi antè praelium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suae* adsignantes: et Vitellius credidit de perfidia, et fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate et ignaviâ excusatus. Mario Celso consulatus servatur: sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Caecilio Simplici, *quòd eum honorem pecuniâ mercari, nec sine exitio Celsi voluisset:* restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici, innoxium et inemptum. Trachalum adversus criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, è plebe Boiorum, inserere sese fortunae, et provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque *assertor Galliarum, et deus* (nomen id sibi indiderat), concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat; quum gravissima civitas, electâ juventute, adjectis à Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo praelio Mariccus, ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec spectante Vitellio interfectus est.

LXII. Nec ultrà in defectores, aut bona cujusquam, sae-

vitum. Rata fuere eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis: prorsus, si luxuriae temperaret, avaritiam non timeres. Epularum foeda et inexplebilis libido: ex urbe atque Italia irritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsae civitates: degenerabat à labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum, et contemptu ducis. Praemisit in urbem edictum, quo vocabulum *augusti* differret, *Caesaris* non reciperet, quum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum severè, *ne equites Romani ludo et arenâ polluerentur*. Priores id principes pecuniâ, et saepius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniae aemulabantur corruptissimum quemque adolescentium pretio inlicere.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, et inrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum, ab Othone, retulimus. Dolabella, auditâ morte Othonis, urbem introierat: id ei Plancius Varus, praeturâ functus, ex intimis Dolabellae amicis, apud Flavium Sabinum, praefectum urbis, objecit, *tanquam ruptâ custodiâ, ducem se victis partibus ostentasset: addidit tentatam cohortem, quae Ostiae ageret*; nec ullis tantorum criminum probationibus in poenitentiam versus, seram veniam post scelus quaerebat. Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit *ne periculo principis famam clementiae affectaret*. Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu et odio, quòd Petroniam, uxorem ejus, mox Dlabella in Matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, *vitatâ Flaminiae viae celebritate, divertere Interamnam, atque ibi interfici* jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit: magna cum invidia novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariae licentiam, modestum è proximo exemplum onerabat, Galeria imperatoris uxor, non immixta tristibus: et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, *non Germanicum à se, sed Vitellium genitum*. Nec ullis postea fortunae inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domûs suae tantùm adversa sensit

LXV. Digressum à Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus adsequitur, omissâ Hispaniâ; laetitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius Caesaris libertus detulerat, *tanquam audito Vitellii et Othonis principatu, propriam ipse potentiam, et possessionem Hispaniarum tentasset: eòque diplomatibus nullum principem praescripsisset.* Interpretabatur quaedam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii praevaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui principis adjectus, non ademptâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Caesar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine, retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius Bolanus è praesentibus.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsae per Italiam, et victoribus permixtae, hostilia loquebantur: praecipua quartadecimanorum ferocia, qui *se victos* abnuebant: *quippe Bebriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires legionis non adfuisse.* Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes unà tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam: nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustae Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, à conviciis ad caedem transiere: et praelium atrox arsisset, ni duae praetoriae cohortes, causam quartadecimanorum secutae, his fiduciam, et metum Batavis fecissent: *quos* Vitellius *agmini suo jungi*, ut fidos; *legionem*, *Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris ire* jubet, *quo Viennam vitarent:* namque et Viennenses timebantur. Nocte, quà proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinae coloniae ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi; et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio è praetoriis cohortibus metus erat: separati primùm, deinde, addito honestae missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant: donec motum à Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumptâ militiâ, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima

ac septima suis hibernis redditae: tertiadecimani struere amphitheatra jussi: nam Caecina Cremonae, Valens Bononiae, spectaculum gladiatorum edere parabant: nunquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes modestè distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus caesorum invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem aemulantur, vel tempestivis conviviis gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac Bacchanalibus, quàm disciplinae et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintae, altero è Gallis auxiliaribus, per lasciviam, ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis; erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duae cohortes interfectae. Remedium tumultûs fuit alius tumultus: pulvis procul, et arma adspiciebantur: conclamatum repente, *quartam decimam legionem, verso itinere, ad praelium venire:* sed erant agminis coactores: agniti dempsere sollicitudinem. Interim Verginii servus fortè obvius, ut *percussor Vitellii* insimulatur: et ruebat ad convivium miles, *mortem Verginii* exposcens. Ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit: aegrè tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam saepius, quàm Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri, et fama; sed oderant, ut fastiditi.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultro *pietatem militum* collaudavit: frementibus auxiliis, *tantum impunitatis atque arrogantiae legionariis accesisse.* Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae; principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et primâ statim defectione, inter inania belli assumptus. Ceterùm, ut largitionibus affectae jam imperii opes sufficerent, *amputari legionum auxiliorumque numeros* jubet, vetitis supplementis: et promiscuae missiones offerebantur: exitiabile id reipublicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriùs redibant: et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ, res Romana meliùs stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere Caecinae, insistere Bebriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriae lustrare oculis, concupivit. Foedum atque atrox spectaculum: intra quadragesimum pugnae diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formae, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas: nec minùs inhumana pars viae, quam Cremonenses lauru rosisque constraverant; exstructis altaribus, caesisque victimis, regium in morem: quae laeta in praesens, mox perniciem ipsis fecêre. Aderant Valens et Caecina, monstrabantque pugnae locos: *hinc erupisse legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas auxiliorum manus.* Jam tribuni praefectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum, intueri, mirari. Et erant quos varia sors rerum, lacrymaeque, et misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit: laetus ultro, et tam propinquae sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiae à Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. Quantòque magis propinquabat, tantò corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus, et cetero Neronianae aulae ingenio: namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu, et saginae mancipatus emptusque. Ut Valenti et Caecinae vacuos honoris menses aperiret, coartari aliorum consulatus, dissimulatus Martii Macri, tanquam Othonianarum partium ducis: et Valerium Marinum, destinatum à Galba consulem, distulit, nullâ offensâ, sed mitem, et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus principi, ut adversus Neronem ausus, et Verginii exstimulator. Sed alias protulit causas: actaeque insuper Vitellio gratiae, consuetudine servitii.

LXXII. Non ultra paucos dies, quanquam acribus initiis, coeptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, *Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Istria occultatum, quòd illic clientelae et agri veterum Crassorum, ac nominis favor manebat.* Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulae assumpto, vulgus credulum, et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: quum pertractus ad Vitellium, interroga-

tusque *quisnam mortalium esset*, postquam nulla dictis fides, et à domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium in servilem modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est quantum superbiae socordiaeque Vitellio adoleverit, postquam speculatores à Syria Judaeaque, *adactum in verba ejus Orientem* nuntiavere. Nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo aemulo, saevitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperant.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, procul vel juxtà sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut praeeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior: praefectus Ægypti, Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quòd e Syria in Moesiam transisset, suam numerabat: ceterae Illyrici legiones secuturae sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum; quod truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, inridebant. Sed in tanta mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus modò in spem erectus, aliquando adversa reputabat: *Quis ille dies foret, quo sexaginta aetatis annos, et duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus regressum: et, prout velint, plus minùsve sumi ex fortuna: imperium cupientibus nihil medium inter summa et praecipitia.*

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: *Suas legiones civili bello inexpertas; Vitellii, victrices: et apud victos, plus querimoniarum, quàm virium: fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque praesenti facinore paratum ex diverso praemium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum: sic percussorem ejus, Volaginium, è gregario ad summa militiae provectum. Faciliùs universos impelli, quàm singulos vitari.*

LXXVI. His pavoribus nutantem, et alii legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque sermones, jam et coram ita locutus: *Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, aestimare debent, an quod inchoatur, reipublicae utile, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certè non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum: et si fortuna coeptis adfuerit, cui summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, ad im-*

perium voco, tam salutare reipublicae quàm tibi magnificum. Juxta deos, in tua manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris: à contumelia, quàm à laude propius fuerit, post Vitellium eligi. Non adversus divi Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caii quidem aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum exsurgimus: cessisti etiam Galbae imaginibus: torpere ultrà, et pollunendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, tum tuta servitus esset. Abiit jam, et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse: confugiendum est ad imperium. An excidit trucidatus Corbulo? splendidior origine, quàm nos sumus, fateor: sed et Nerò nobilitate natalium, Vitellium anteibat. Satis clarus est apud timentem quisquis timetur. Et posse ab exercitu principem fieri, sibi ipse Vitellius documento, nullis stipendiis, nullâ militari famâ, Galbae odio provectus. Ne Othonem quidem ducis arte, aut exercitûs vi, sed praepropera ipsius desperatione victum, jam desiderabilem et magnum principem fecit. Quum interim spargit legiones, exarmat cohortes, nova quotidiè bello semina ministrat: si quid ardoris ac ferociae miles habuit, popinis, et comessationibus, et principis imitatione, deteritur. Tibi è Judaea, et Syria, et Ægypto novem legiones integrae, nullâ acie exhaustae, non discordiâ corruptae: sed firmatus usu miles, et belli domitor externi. Classium, alarum, cohortium robora; et fidissimi reges; et tua ante omnes experientia.

LXXVII. *Nobis nihil ultrà arrogabo, quàm ne post Valentem ac Caecinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium spreveris, quia aemulum non experiris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuae domui triumphale nomen, duo juvenes, capax jam imperii alter, et primis militiae annis apud Germanicos quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterùm inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, honorem, quem dederis, habebo: discrimen, ac pericula, ex aequo patiemur: immo, ut melius est, tu hos exercitus rege; mihi bellum, et praeliorum incerta trade. Acriore hodie disciplinâ victi, quàm victores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi per fastidium, et contumaciam hebescunt. Aperiet et recludet contecta et tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec mihi major in tuâ vigilantiâ, parcimoniâ, sapientiâ, fiducia est, quàm in Vitellii torpore, inscitiâ, saevitiâ. Sed et meliorem in bello causam, quàm in in pace habemus: nam qui deliberant, desciverunt.*

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circumsistere, hortari, *responsa vatum*, *et siderum motus* referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam mathematicum, rectorem et praescium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus conspicuâ altitudine, repentè prociderat; ac posterâ die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat: grande id, prosperumque, consensu haruspicum: et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia, et consulatus, et Judaicae victoriae decus, implesse fidem ominis videbantur: ut haec adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judaeam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, deumque: nec simulacrum deo, aut templum; sic tradidere majores: ara tantùm et reverentia. Illic sacrificanti Vespasiano, quum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis, *Quidquid est*, inquit, *Vespasiane*, *quod paras*, *seu domum exstruere, seu prolatare agros*, *sive ampliare servitia*; *datur tibi magna sedes*, *ingentes termini*, *multum hominum*. Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat: nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones; quantò sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubiâ destinatione discessere. Mucianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream: illa Syriae, haec Judaeae caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae caeptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurasset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta: non paratâ concione, non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quaeritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox; dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur, egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut legatum, salutaturi, *imperatorem* salutavere. Tum ceteri accurrere, *Caesarem*, *et Augustum*, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens à metu ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit: ut primùm tantae multitudinis obfusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, laeta omnia, et adfluentia excepit:

jamque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes, et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Graecâ facundiâ, omniumque quae diceret, atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil aequè provinciam exercitumque accendit, quàm quòd adseverabat Mucianus *statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, transferret: contrà Syriacis legionibus Germanica hiberna, caelo ac laboribus dura, mutarentur*. Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.

LXXXI. Ante Idus Julias Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno, Sohemus, haud spernendis viribus, Antiochus, vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat: nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens aetate formâque, et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid provinciarum adluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravere: sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociae legionibus. Consilium de summa rerum Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, et splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: et è Judaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et aemulantium inter se regum paratus, speciem fortunae principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus, revocare veteranos: destinantur validae civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quaeque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus adire, hortari; bonos laude, segnes exemplo, incitare saepius, quam coërcere: vitia magis amicorum, quàm virtutes dissimulans. Multos praefecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, et mox summa adeptos: quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus primâ concione, nisi modicè ostenderat; ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quàm alii in pace, egregie firmus adversus militarem largitionem, eòque

exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judaeae; Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit: sufficere videbantur adversus Vitellium, pars copiarum, et dux Mucianus, et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptae epistolae, praeceptumque, *ut praetorianos Vitellio infensos, reciperandae militiae praemio invitarent.*

LXXXIII. Mucianus cum expedita manu, socium magis imperii, quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires, sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem è Ponto Byzantium adigi jusserat: ambiguus consilii, num omissâ Moesiâ, Dyrrachium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaiâ Asiâque: quas inermes exponi Vitellio, ni praesidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiae protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, et Lucaniae Calabriaeque litora infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciae. Sed nihil aequè fatigabat, quàm pecuniarum conquisitio: *eos esse belli civilis nervos* dictitans Mucianus, non jus, aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; et locupletissimus quisque in praedam correpti: quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere: ipso Vespasiano, inter intia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante: donec indulgentiâ fortunae, et pravis magistris, didicit, ausus que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quod avidiùs de republica sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque eandem in reciperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Accelerata interim Vespasiani coepta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Moesiae legionibus praebuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutae favore Othonis, quamvis praelio non interfuissent: Aquileiam progressae, proturbatis, qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen *Vitellii* praeferentibus, raptâ postremò pecuniâ, et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium:

posse imputari Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Moesicae legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Moesiae rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimae legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium praetendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Moesiae, ultra montem Haemum profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens; et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannonia tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem iramque Bebriacensis pugnae retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi praecipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Praepositus à Galba septimae legioni, scriptitasse Othoni crebebatur, ducem se partibus offerens; à quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Moesici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quanquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Sullanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus: primâ juventâ, quietis cupidine, senatorium ordinem exsuerat: idem pro Galba dux coloniae suae, eaque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem praetulit; non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus: pro certis, et olim partis, nova, ambigua, et ancipitia malebat. Igitur movere et quatere quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. Scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolae, quòd utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias litterae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

LXXXVII. Dum haec per provincias, à Vespasiano ducibusque partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque ad omnes municipiorum villarumque amoenitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ corrupta; calonum numerus

amplior; procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri, ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur è plebe flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniae modò, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores, arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum vastabantur.

LXXXVIII. Multae et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam; manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab urbe lapidem: singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat; et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernaculâ, ut rebantur, urbanitate, quidam spoliavere, abscissis furtim balteis, *an accincti forent*, rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliae animus: inermem populum gladiis invasere: caesus inter alios pater militis, quum filium comitaretur, deinde agnitus; et vulgatâ caede, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum, praecurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minùs saevum spectaculum èrant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, quum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut ubi lubrico viae, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni praefectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, à ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quominus, ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ praetextâ, et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilae per frontem, totidemque circà è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines, eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretae. Ante aquilam praefecti castrorum tribunique, et primi centurionum, candidâ veste: ceteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phalerae, torquesque splendebant: decora facies, et non Vitellio principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustae nomine honoravit.

XC. Posterâ die, tanquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attolens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressere ut assumeret, tam frustra, quàm recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quòd maximum pontificatum adeptus Vitellius, de caerimoniis publicis xv. Kal. aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus: adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimae plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor affectavit: quae, grata sanè et popularia, si à virtutibus proficiscerentur, memoriâ vitae prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam quum parvis de rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Helvidius praetor designatus, contra studium ejus censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen ultrà, quàm *Tribunos plebis in auxilium spretae potestatis* advocavit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem ejus iracundiam verebantur, *nihil novi accidisse* respondit, *quòd duo senatores in republica dissentirent: solitum se etiam Traseae contradicere*. Inrisere plerique impudentiam aemulationis: aliis id ipsum placebat, quòd neminem ex praepotentibus, sed Thraseam ad exemplar verae gloriae legisset.

XCII. Praeposuerat praetorianis P. Sabinum, à praefectura cohortis, Julium Priscum, tum centurionem: Priscus, Valentis, Sabinus Caecinae gratiâ pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis: munia imperii Caecina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quae, bello et castris malè dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt, comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eò segniùs invaserant domos, hortos, opesque imperii: quum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriae Galba reddiderat, nul-

lâ principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes approbavit, quod reversis ab exilio jura libertorum, concessisset: quanquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos, aut ambitiosos sinus: et quidam in domum Caesaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris, et redundante multitudine, in porticibus aut delubris, et urbe totâ vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras urbis et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant. Postremò, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebrae in vulgus mortes. Et adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et aestûs impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiae. Sedecim praetoriae, quatuor urbanae cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat tanquam ipsum Caecinam periculo exemisset: sanè adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero praelio verterat: omnisque inferioris Germaniae miles Valentem adsectabatur: unde primùm creditur Caecinae fides fluitasse.

XCIV. Ceterùm non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumpsere: quamvis indiguus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum: nec deerant qui vellent, fessi morbis, et intemperiem caeli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus, è toto exercitu, permixtis magis, quàm electis. Concionante Vitellio, postulantur *ad supplicium Asiaticus, et Flavius, et Rufinus, duces Galliarum, quòd pro Vindice bellassent.* Nec coërcebat ejusmodi voces Vitellius: super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti principum, *conferre pro numero mancipiorum*, ut tributum, jussi. Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere: circum, gladiatorum ferarumque spectaculis, opplere: tamquam in summa abundantia, pecuniae inludere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem, Caecina ac Valens, editis totâ urbe vicatim gladiatoribus, celebravere, ingenti paratu, et ante illum diem insolito. Laetum foedissimo cuique, apud bonos invidiae fuit, quòd exstructis in cam-

po Martio aris, inferias Neroni fecisset: caesae publicè victimae cremataeque: facem Augustales subdidere: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Juliae genti sacravit. Nondum quartus à victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos Patrobios, et vetera odiorum nomina aequabat. Nemo in illa aula probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis, et sumptu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium, paucissimis mensibus intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successere Mucianus, et Marcellus, et magis alii homines, quàm alii mores.

XCVI. Prima Vitellio *tertiae legionis defectio* nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat; et amici adulantes, molliùs interpretabantur: *unius legionis eam seditionem; ceteris exercitibus constare fidem.* In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, praetorianos nuper exauctoratos insectatus, *à quibus falsos rumores dispergi; nec ullum civilis belli metum* adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coërcerent: id praecipuum alimentum famae erat.

XCVII. Auxilia tamen è Germania, Britanniaque, et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde legati provinciaeque cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vettius Bolanus, nunquam satis quietâ Britanniâ; et uterque ambigui; neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari: trium legionum legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex aequo detrectabant. In Africa legio cohortesque, delectae à Clodio Macro, mox à Galba dimissae, rursus jussu Vitellii militiam cepere: simul cetera juventus dabat impigre nomina: quippe integrum illic ac favorabilem Proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: perinde socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contrà fuit.

XCVIII. Ac primò Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens,

et haec illave defensurus, prout invaluissent. Deprehen eum litteris edictisque Vespasiani, per Rhaetiam et Gallia militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi, ne cantur: plures fefellere, fide amicorum, aut suomet asl occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur: Vespasiani coı siliorum pleraque ignota, primùm socordiâ Vitellii; deinc Pannonicae Alpes praesidiis insessae, nuntios retinebant mare quoque etesiarum flatu in orientem navigantibus s cundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem, inruptione hostium, atrocibus undiqı nuntiis exterritus, Caecinam ac Valentem expediri ad be lum jubet: praemissus Caecina: Valentem è gravi corpor morbo tum primùm adsurgentem, infirmitas tardabat. Loı gè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitûs species non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et raru agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulv ris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum l borem miles, tantò ad discordias promptior. Accedebat hı Caecinae ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunae iı dulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditato, infring re exercitûs virtutem inter artes erat. Credidere plerique Flavii Sabini consiliis concussam Caecinae mentem, min stro sermonum Rubrio Gallo, *rata apud Vespasianum for pacta transitionis*: simul odiorum invidiaeque erga Fabiu Valentem admonebatur, *ut impar apud Vitellium, gratia viresque apud novum principem pararet.*

C. Caecina complexu Vitellii multo cum honore digres sus, partem equitum ad occupandam Cremonam praemisi mox vexillarii quartaedecimae, et sextaedecimae legionum dein quinta, et duoetvicesima secutae: postremo agmin unaetvicesima Rapax, et prima Italica incessere, cuı vexillariis trium Britannicarum legionum, et electis auxi liis. Profecto Caecinâ, scripsit Fabius Valens exercitui quem ipse ductaverat: *ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Caecina convenisse:* qui praesens, eoque validior, *immuta tum id consilium* finxit, *ut ingruenti bello totâ mole occurre retur. Ita adcelerare* legiones *Cremonam*, pars *Hostiliam pe tere* jussae: ipse Ravennam devertit, praetexto classem ad loquendi: mox Patavii secretum componendae proditioni quaesitum. Namque Lucilius Bassus, post praefecturam ala Ravennati simul ac Misenensi classibus à Vitellio praep situs, quòd non statim praefecturam praetorii adeptus fo ret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: ne sciri potest, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inte malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit

CI. Sciptores temporum, qui, potiente rerum Flaviâ domo, monumenta hjusce belli composuerunt, *curam pacis et amorem reipublicae* corruptas in adulationem *causas*, tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galbâ, vilem mox fidem, aemulatione etiam invidiàque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum Vitellium videtur. Caecina legiones adsecutus, centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiae.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM Lib. III.

Flavianis de ratione belli deliberantibus moram alii, festinationem Antonius Primus suadet, et obtinet, militum studiis eò inclinantibus. Ideoque ad invadendam Italiam omnia parantur. Arrius Varus Antonio jungitur. Multa municipia occupant. Veronam bello sedem legunt: eos Vespasianus et Mucianus seris mandatis exspectare jubent. Interim bellum per epistolas geritur. Seditio apud Flavianos ab Antonio comprimitur: cui uni apud militem fides et auctoritas. Lucilius et Caecina à Vitellio deficiunt: sed milites in fide manent ducesque suos vinciunt. Istis turbis occupatos Antonius aggreditur, praelioque conserto nullum constantis ducis aut boni militis officium omittit. Partâ victoriâ Flaviani milites de Cremona invadenda deliberant: nec Antonium audiunt: donec adventu Vitellianorum territi consilium admittunt: hostibus obviam profecti manus cum iis conserunt: praelium atrox et anceps oritur. Antonius egregii ducis munia implet: tandem Vitelliani pelluntur: eâ pugnâ pater à filio suo interfectus. Victores Flaviani castra Vitellianorum ad Cremonam oppugnant: iisque magno labore captis, ipsam etiam urbem aggrediuntur, atque illa deditur. Caecinae fastus et apud omnes odium. Cremona à militibus Flavianis diripitur, atque igne concrematur; quae tamen postea restituta. Antonius victoriâ utitur. Vitellius de more torpet: Caecinam condemnat. Reguli consulatus unius diei. Mors Blaesi; quae artibus L. Vitellii praeparata: mores et elogium ejusdem Blaesi. Fabii Valentis expeditio, et à militibus suis deserti consilium: qui omnia expertus, cunctis ad Vespasianum deficientibus, desertus capitur. Interim in Britannia cum Venusio variâ sorte pugnatur. Daci a Maciano reprimuntur. Anicetus Polemonis libertus, Pontum infestans, capitur. Vespasianus Alexandriam venit. Antonius Primus insolenter se gerit: copiarum ejus enumeratio; ex quibus miles gregarius ob occisum fratrem praemium petit. Antonius Primus Muciani aemulatione se destruit: superbè ad Vespasianum scribit. Vitellius stultâ dissimulatione cladem ad Cremonam acceptam premit. Agrestis fides et constantia. Vitellius ad exercitum venit: ejus ignavia, et inscitia:

perculsus defectione classis Misenensis Romam redit: ibi ex plebe et servitiis exercitum facit, qui brevi dilabitur. Cerialis ad Flavianos elabitur, qui pugnae avidi, oratione Antonii mitigantur. Vitellianorum plurimi, et tandem, caede Valentis cognitâ, omnes ad Flavianos transeunt. Flavius Sabinus à primoribus urbis incitatus, cum Vitellio de pace agit; et ille cederet imperio, ni sui reniterentur; qui pullo amictu palatio degressum, et pro concione cedere se testantem, in palatium redire compellunt. Flavium Sabinum in Capitolium pulsum obsident. Sabinus Cornelium Martialem ad Vitellium eam rem conquestum mittit. Sed isti nulla in suos potestas, ergo Capitolium oppugnatur, incenditur, antea quoque incensum restitutumque. Sabinus in eo periculo trepidè administrans capitur, Domitiano sollertiâ liberti servato, et invito Vitellio, necatur; ejus elogium. Vitellius Atticum consulem servat. L. Vitellius Tarracinam expugnat. Uxoris ejus immodestia. Flaviani cunctantur cum invidia Antonii, Sabinique et Muciani. Cerialis fugatur à Vitellianis. Vitellius legatos et Vestales pro pace aut induciis mittit; nec obtinet. Inde varia ante urbem et in ipsâ praelia, et scelera. Castra praetoria expugnantur. Vitellius captus vinctusque ducitur, ad extremum interficitur. Domitianus Caesar consalutatur. Haec gesta uno eodemque anno.

I. Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Petovionem in hiberna tertiaedecimae legionis convenerant: illic agitavere, *placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec à tergo vires universae consurgerent; an ire comminus, et certare pro Italia constantius foret.* Quibus opperiri auxilia, et trahere bellum videbatur, *Germanicarum legionum vim famamque* extollebant, *et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitûs robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; et quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum copiis orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri morâ novas vires affore, et praesentibus nihil periturum.*

II. Ad ea Antonius Primus (is accerrimus belli concitator) *festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam* disseruit: *plus socordiae, quam fiduciae accessisse victoribus: neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quantò fero-*

cius antè se egerint, tantò cupidiùs insolitas voluptates hausisse: circo quoque, ac theatris et amoenitate urbis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed addito spatio, rediturum et his robur meditatione belli: nec procul Germaniam, unde vires: Britanniam freto dirimi: juxtà Gallias, Hispaniasque: utrimque viros, equos, tributa: ipsamque Italiam, et opes urbis: ac si inferre arma ultro velint, duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? quid tractum in aestatem aliam bellum? unde interim pecuniam, et commeatus? Quin potiùs eo ipso uterentur, quòd Pannonicae legiones, deceptae magis quam victae, resurgere in ultionem properent: Moesici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum potiùs, quàm legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, et profuisse disciplinae ipsum pudorem. Equites verò, ne tum quidem victos; sed quamquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem. Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem. Nunc sedecim alarum conjuncta signa, pulsu sonituque, et nube ipsâ operient ac superfundent oblitos praeliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor, auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete; mihi expeditae cohortes sufficient. Jam reseratam Italiam, impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere.

III. Haec atque talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret; vulgus et ceteri, *unum virum ducemque* spretâ *aliorum segnitiâ*, laudibus ferrent. Hanc sui famam eâ statim concione commoverat, quâ recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset; aperte descendisse in causam videbatur: eoque gratior militibus erat, culpae vel gloriae socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas: is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus, naturâ ac senectâ cunctatior, suspiciones militum irritabat, tanquàm affinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quòd, coeptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiae locum quaesisse credebatur. Nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare

nomen surgentibus quum maximè partibus honestâ specie praetenderetur.

V. Ceterùm, ut transmittere in Italiam, impune, et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, *cum exercitu Moesico celeraret*. Ac ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti; *plebem* quoque, *et vim equitum*, quâ solâ valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut majore ex diverso mercede, jus fasque exsuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos: et gens fidei commissae patientior: posita in latus auxilia, infestâ Rhaetiâ, cui Porcius Septimus procurator erat, incorruptae erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum ala Tauriana et octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus: nec his, aut illis praelium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio, vexillarios è cohortibus, et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo, et prosperae in Armenia res addiderant. Idem *secretis apud Neronem sermonibus*, ferebatur *Corbulonis virtutes criminatus*: unde infami gratiâ primum pilum adepto, laeta ad praesens malè parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus, occupatâ Aquileiâ, in proxima quaeque, et Opitergii et Altini laetis animis accipiuntur: relictum Altini praesidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus auditâ: inde Patavium et Ateste partibus adjunxere: illic cognitum, *tris Vitellianas cohortes, et alam, cui Scribonianae nomen, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse*. Placuit occasio invadendi incuriosos; nam id quoque nuntiabatur: luce primâ inermos plerosque oppressere. Praedictum, *ut, paucis interfectis, ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent*: et fuere qui se statim dederent: plures abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundum Flavianos, duae legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila legato, Patavium alacres veniunt: ibi pauci dies ad requiem sumpti: et Minucius Justus, praefectus castrorum legionis septimae, quia adductiùs, quàm civili bello, imperitabat, subtractus militum irae, ad Vespasianum missus est. Desiderata diù res, interpretatione

gloriae in majus accipitur, postquam *Galbae imagines, discordiâ temporum subversas, in omnibus municipiis recoli* jussit Antonius: decorum pro causa ratus, si placere Galbae principatus, et partes revirescere crederentur.

VIII. Quaesitum inde *quae sedes bello legeretur? Verona potior* visa, *patentibus circùm campis ad pugnam equestrem*, quâ praevalebant: *simul coloniam copiis validam auferre Vitellio in rem famamque* videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia: quod per se parum (etenim modicae municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus *illic Caecinam genitum, et patriam hostium duci ereptam.* In Veronensibus pretium fuit; exemplo opibusque partes juvere. Et interjectus exercitus per Rhaetiam, Juliasque Alpes, ac ne pervium illà Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quae ignara Vespasiano, aut vetita: quippe *Aquileiae sisti bellum, expectarique Mucianum* jubebat; adjiciebatque imperio consilium, *quando Ægyptus, claustra annonae, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi.* Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, *incruentam et sine luctu victoriam*, et alia hujuscemodi praetexendo; sed gloriae avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Ceterùm ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res afferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrumpit, tentatisque levi praelio animis, ex aequo discessum. Mox Caecina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, quum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quòd si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duae legiones, nondum conjuncto Moesico exercitu, potuere, aut retro actae, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Caecina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit: legioni tribunus Vipsanius Messalla praeerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Caecina, *temeritatem victa arma tractantium* incusans: simul *virtus Germanici exercitûs* laudibus attollebatur, Vitellii modicâ, et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsus, quod aut

corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissà prioris fortunae defensione, pro Vespasiano magnificè, pro causa fidenter, de exitu securi, in Vitellium ut inimici, praesumpsere; factâ tribunis centurionibusque *retinendi, quae Vitellius indulsisset*, spe: atque ipsum Caecinam non obscurè ad transitionem hortabantur. Recitatae pro concione epistolae addidere fiduciam, quòd submissè Caecina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deinde duarum legionum, è quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit. Fortè Galbianae legioni in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma, et ut proditionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: *propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi* clamitabant. Nec defensioni locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, quum loqui coeptaret: fremitu et clamore ceteros adspernantur: uni Antonio apertae militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et à conviciis ac probris, ad tela et manus transibant, *injici catenas* Flaviano jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, *aut militum se manibus, aut suis moriturum* obtestans: ut quemque notum, et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens: mox conversus ad signa, et bellorum deos, *Hostium potiùs exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent*, orabat: donec fatisceret seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus, obviis Vespasiani litteris discrimini exemptus est.

XI. Legiones veluti tabe infectae Aponium Saturninum, Moesici exercitûs legatum, eò atrociùs adgrediuntur, quòd non, ut priùs, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium

scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiaeque, tun procacitatis et petulantiae certamen erat, ne minùs vi lenter Aponium, quàm Flavianum, ad supplicium dep scerent. Quippe Moesicae legiones, *adjutam à se Pannon corum ultionem*, referentes; et Pannonici, velut absolverei tur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In horto in quibus devertebatur Saturninus, pergunt: nec tam Pr mus, Aponianus, et Messalla (quanquam omni modo n si) eripuere Saturninum, quàm obscuritas latebrarum quibus occulebatur, vacantium fortè balnearum fornacib abditus: mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. D gressu consularium, uni Antonio vis et potestas in utrun que exercitum fuit, cedentibus collegis, et obversis mil tum studiis: nec deerant, qui crederent, utramque sed tionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietae mentes exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfid ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennat praefectus, ambiguos militum animos, quòd magna pa Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiai tenebantur, partibus ejus aggregaverat. Nox proditioni el cta, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores co rent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, i tra domum opperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vite lii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncati: ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianu inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palam pra bet: classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat qui properè adcucurrit. Bassus honoratâ custodiâ Liburnic navibus Hadriam pervectus, à praefecto alae Mennio Ru no, praesidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta st tim vincula, interventu Hormi, Caesaris liberti: is qu que inter duces habebatur.

XIII. At Caecina, defectione classis vulgatâ, primor centurionum, et paucos militum, ceteris per militiae m nera dispersis, secreta castrorum affectans, in principia v cat. Ibi *Vespasiani virtutem, viresque partium* extollit *transfugisse classem; in arcto commeatum: adversas Galli Hispaniasque: nihil in urbe fidum*; atque omnia de Vitell in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceter re novâ attonitos, in verba Vespasiani adigit; simul Vit lii imagines dereptae, et missi qui Antonio nuntiarei Sed ubi totis castris in fama proditio, recurrens in prin pia miles, praescriptum Vespasiani nomen, projectas V tellii effigies adspexit: vastum primò silentium, mox cu

cta simul erumpunt : *Huc cecidisse Germanici exercitûs gloriam, ut sine praelio, sine vulnere, vinctas manus, et capta traderent arma? Quas enim ex diverso legiones? nempe victas : et abesse unicum Othoniani exercitûs robur, primanos, quartadecimanosque : quos tamen, iisdem illis campis fuderint straverintque, ut tot armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis, accessionem fore. Id Basso, id Caecinae visum, postquam domos, hortos, opes principi abstulerint, etiam militibus principem auferre, licet integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles. Quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa?*

XIV. Haec singuli, haec universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio à quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincula Caecinae injiciunt: Fabium Fabullum, quintae legionis legatum, et Cassium Longum, praefectum castrorum, duces deligunt : fortè oblatos trium Liburnicarum milites, ignaros et insontes, trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, unde Cremonam pergunt, ut legionibus, primae Italicae et unietvicesimae Rapaci jungerentur : quas Caecina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum praemiserat.

XV. Ubi haec comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium, et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem, profectum ab urbe, adceleraturumque, cognitâ Caecinae proditione, conjectabat : et fidus Vitellio Fabius, nec militiae ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Rhaetiam timebatur: et ex Britannia, Galliaque, et Hispania auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato praelio victoriam praecepisset. Universo cum exercitu, secundis à Verona castris, Bebriacum venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae, ut specie parandarum copiarum, civili praedâ miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum à Bebriaco progressus, quò licentiùs popularentur : exploratores (ut mos est) longiùs curabant.

XVI. Quinta ferme hora diei erat, quum citus eques *adventare hostes, praegredi paucos, motum fremitumque latè audiri*, nuntiavit. Dum Antonius, *quidnam agendum*, consultat, aviditate navandae operae Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos, modicâ

caede; nam plurium accursu, versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium, fugae ultimus erat: nec sponte Antonii properatum, et fore, quae acciderant, rebatur. Hortatus suos, *ut magno animo capesserent pugnam*, diductis in latera turmis, vacuum medio reliquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet. Jussae armari legiones: datum per agros signum, ut, quà cuique proximum, omissâ praedâ, praelio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbae suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu, et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eò postremò ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore haud plures, quàm centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic viâ et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et praecipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temere effusos atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque abripere: et exciti prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriae se miscebant.

XVIII. Ad quartum à Cremona lapidem, fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum praelio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum: forte victi haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipsanius Messalla, tribunus, cum Moesicis auxiliaribus adsequitur, quos militiae gloriâ legionariis, quanquam raptim ductos, aequabat. Ita mixtus pedes equesque rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium moenia, quantò plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant.

XIX. Nec Antonius ultrà institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps praelii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos super, et recentia caede vestigia incessere, quasi

debellatum foret, *pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere, aut expugnare* deposcunt. Haec in medio, pulchra dictu. Illa sibi quisque: *Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem audaciae per tenebras inrumpentibus, et majorem rapiendi licentiam: quòd si lucem opperiantur, jam pacem, jam preces, et pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu praefectorum legatorumque fore. Expugnatae urbis praedam ad militem; deditae ad duces pertinere.* Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat: *Non se decus, neque pretium eripere tam bene meritis*, adfirmabat; *sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione saepius, quàm temeritate prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu, victoriam juverit; ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quae occurrant: noctem, et ignotae situm urbis, intus hostes, et cuncta insidiis opportuna: non, si pateant portae, nisi exploratò, nisi die, intrandum. An oppugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium? tormentisne et telis, an operibus et vineis adgredienda urbs foret?* Mox conversus ad singulos, *num secures, dolabrasque, et cetera expugnandis urbibus, secum attulissent?* rogitabat. Et quum abnuerent, *gladiisne*, inquit, *et pilis perfringere ac subruere muros ullae manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum, irriti stabimus, altitudinem turrium, et aliena munimenta mirantes? Quin potiùs morâ noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?* Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bebriacum mittit copias, ceteraque usui allaturos.

XXI. Id verò aegrè tolerante milite, prope seditionem ventum, quum progressi equites sub ipsa moenia, vagos ex Cremonensibus corripiunt: quorum indicio noscitur, *sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum, qui Hostiliae egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in praelium accingi, ac jam adfore.* Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiam legionem in ipso viae Postumiae aggere, jubet, cui juncta à laevo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) praemunita: dextro,

octava per apertum limitem, mox tertiadecima, densis arbustis intersepta: hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: praetorianum vexillum proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus: latera ac terga euqite circumdata. Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonae, et reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profligare, ac proruere ratio fuit; indigus rectoris, inops consilii, tertiâ ferme noctis horâ, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quanquam alii tradiderunt, *quartam Macedonicam, dextrò suorum cornu; quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonae secundaeque, et vicesimae, Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos duoetvicesimanosque, et primanos laevum cornu complesse.* Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. Eques, auxiliaque, sibi ipsi locum legêre. Praelium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem proviso juvabant: eadem utrâque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnae signum: permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maximè septima legio, nuper à Galba conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones; abrepta quaedam signa; ipsam aquilam Atilius Verus, primipili centurio, multa cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis praetorianis: qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primò, et arbustis, sine hostium noxa, inlisa. Magnitudine eximiâ quintaedecimae legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateque cladem intulisset, ni duo milites, praeclarum facinus ausi, arreptis è strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eòque intercidere nomina: de facto haud ambigitur. Neutrò inclinaverat fortuna, donec adultâ nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flavianis aequior à tergo: hinc majores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citrà cadebant: Vitelliani adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incanti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, *cur rari sumpsissent arma?* Pannonicas legiones interrogabat: *illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi reciperare gloriam possent.* Tum ad Moesicos conversus, *principes auctoresque belli* ciebat: *frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tollerent.* Haec ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut *sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent.* Mox infensus praetorianis: *Vos*, inquit, *nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quae castra alia excipient? illic signa armaque vestra sunt, et mors victis; nam ignominiam consumpsistis.* Undique clamor: et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, *advenisse Mucianum; exercitus invicem salutasse:* gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti; rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam perculsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viae sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eò notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit: rem nominaque, auctore Vipsanio Messalla, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispania, Rapaci legioni additus, impubem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos à Galba conscriptus, oblatum fortè patrem, et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, et exanguem amplexus, voce flebili precabatur placatos patris manes, *neve se ut parricidam aversarentur; publicum id facinus, et unum militem quotam civilium armorum partem?* simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum, et questus, et saevissimi belli exsecratio: nec eò segniùs propinquos, affines, fratres trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat: eaque munimenta rursus auxerat: quorum adspectu haesere victores incertis ducibus, quid juberent: incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et, nullo juxtà

subsidio anceps: sin Bebriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra; id quoque propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent: quae super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quàm morae patientior: quippe ingrata, quae tuta; ex temeritate spes: omnisque caedes, et vulnera, et sanguis, aviditate praedae pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, *cingique vallum coronâ* jussit: primò sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bebriacensi viae tertiani septimanique sumpsere; dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixinianam portam impetus tulit. Paullum inde morae, dum è proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt. Romanae utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent, multa cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrassent. Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facilè discreverim: nisi quòd neque Antonius, neque Hormus, à fama vitaque sua, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, variâ pereuntium formâ, et omni imagine mortium.

XXIX. Acerrimum septimae tertiaeque legionum certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eòdem incubuerat. Obstinatos inter se quum sustinere Vitelliani nequirent, et superjecta tela testudine laberentur; ipsam postremò balistam in subeuntes propulere: quae ut ad praesens disjecit obruitque, quos inciderat: ita pinnas ac summa valli ruinà sua traxit: simul juncta turris, ictibus saxorum cessit: qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. Primum inrupisse C.

Volusium, tertiae legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce, *capta castra*, conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque è vallo praecipitantibus, perrupere: completur caede quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursus nova laborum facies; ardua urbis moenia, saxeae turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiae, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob praedam erat. *Rapi ignes* Antonius, *inferrique amoenissimis extra urbem aedificiis* jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur: propinqua muris tecta, et altitudinem moenium egressa, fortissimo quoque militum complet; illi trabibus, tegulisque, et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, quum languescere paullatim Vitellianorum animi. Ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae; ne, Cremonâ quoque excisâ, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, et ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, quum bellum posuissent. Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur: catenas Caecinae (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, *ut causae suae deprecator adsistat*: adspernantem tumentemque lacrymis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta et infulas pro muris ostentant. Quum Antonius *inhiberi tela* jussisset, signa aquilasque extulere: moestum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primò ingerebant probra, intentabant ictus: mox ut praeberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos esse, qui nuper Bebriaci victoriae temperassent. Sed ubi Caecina, praetextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbâ, consul incessit, exarsere victores: *superbiam saevitiamque* (adeo invisa scelera sunt) etiam *perfidiam* objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul caede aberant, quum precibus du-

cum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnificè victores, victos clementer: de Cremona in neutrum. Exercitus praeter insitam praedandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubit: juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanae plebis ingenia, petulantibus jurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic à Caecina gladiatorum spectaculum; eademque rursus belli sedes; et praebiti in acie Vitellianis cibi; caesae quaedam feminae, studio partium ad praelium progressae: tempus quoque mercatus, ditem alioquin coloniam, majorum opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balneas, abluendo cruori, properè petit: excepta vox est, quum teporem incusaret, *statim futurum, ut incalescerent*. Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tanquam *signum incendendae Cremonae dedisset*, quae jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia inrupere, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac saevitiam corruptior. Non dignitas, non aetas protegebat, quominus stupra caedibus, caedes stupris miscerentur. Grandaevos senes, exactâ aetate feminas, viles ad praedam, in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem agebat: dum pecuniam vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi praedam egesserant, in vacuas domos, et inania templa, per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversae cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Quum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante moenia, loco, seu numine defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonae, anno ducentesimo octogesimo sexto à primordio suî. Condita erat Tib. Sempronio et P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Annibale, propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta, civi-

libus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, *ne quis Cremonenses captivos detineret:* irritamque praedam militibus effecerat consensus Italiae, emptionem talium mancipiorum adspernantis. Occidi coepere: quod ubi enotuit, à propinquis affinibusque occultè redemptabantur: mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora, templaque, munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

XXXV. Ceterùm adsidere sepultae urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victae legiones, ne manente adhuc civili bello ambiguè agerent, per Illyricum dispersae. In Britanniam inde, et Hispanias, nuntios famamque; in Galliam Julium Calenum, tribunum; in Germaniam Alpinum Montanum, praefectum cohortis, quòd hic Trevir, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misêre. Simul transitus Alpium praesidiis occupati; suspectâ Germaniâ, tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

XXXVI. At Vitellius, profecto Caecinâ, quum Fabium Valentem, paucis pòst diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non alloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia; quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multò pòst de Caecina adfertur mixtus gaudio dolor; et descivisse, et ab exercitu vinctum: plus apud socordem animum laetitia, quàm cura valuit; multa cum exultatione in urbem revectus, frequenti concione, *pietatem militum* laudibus cumulat. *P. Sabinum, praetorii praefectum, ob amicitiam Caecinae, vinciri* jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Caecinam sententiae à L. Vitellio factum: dein ceteri, compositâ indignatione, *quòd consul rempublicam, dux imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset*, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cujusquam erga Flavianos duces obtrectatio: *errorem imprudentiamque exercituum* culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim, in locum Caecinae, supererat) magno cum

inrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. Pridie Kalendas Novembris Rosius Regulus iniit, ejuravitque. Adnotabant periti, *nunquam antea, non abrogato magistratu, neque lege latâ, alium suffectum*: nam consul uno die et antè fuerat Caninius Rebilus, C. Caesare dictatore: quum belli civilis praemia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blaesi mors, et famosa fuit; de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo aeger Vitellius, Servilianis hortis, turrim, vicino sitam, collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, *apud Caecinam Tuscum epulari multos, praecipuum honore Junium Blaesum*, nuntiatur: cetera in majus, de *apparatu, et solutis in lasciviam animis*: nec defuere, qui ipsum Tuscum, et alios, sed criminosius Blaesum incusarent, quòd, *aegro principe, laetos dies ageret*. Ubi asperatum Vitellium, et posse Blaesum perverti, satis patuit iis, qui principum offensas acriter speculantur, datae L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blaeso aemulatione pravâ, quòd eum, omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus, et genibus accidens: causam confusionis quaerenti, *non se proprio metû, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicae legiones, tot provinciae virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis spatiis arceat. In urbe ac sinu cavendum hostem: Junios Antoniosque avos jactantem, qui se stirpe imperatoriâ, comem ac magnificum militibus ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius, amicorum inimicorumque negligens, fovet aemulum, principis labores è convivio prospectantem. Reddendam pro intempestiva laetitia maestam et funebrem noctem, quâ sciat et sentiat, vivere Vitellium, et imperare, et si quid fato accidat, filium habere.*

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blaesi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio, Blaesum visendo: quin et audita est saevissima Vitellii vox, qua *se* (ipsa enim verba referam) *pavisse oculos spectatâ inimici morte*, jactavit. Blaeso, super claritatem natalium, et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, à Caecina, et primoribus partium, jam Vitellium adspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatûs appetens: parum effugerat, ne dignus crederetur.

—

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segniùs quàm ad bellum incedens, *proditam à Lucilio Basso Ravennatem classem*, pernicibus nuntiis accepit. Et, si caeptum iter properasset, nutantem Caecinam praevenire, aut, ante discrimen pugnae, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, *ut cum fidissimis, per occultos tramites, vitatâ Ravennâ, Hostiliam Cremonamve pergeret.* Aliis placebat, *accitis ex urbe praetoriis cohortibus, validâ manu perrumpere.* Ipse inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit: mox utrumque consilium adspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium litteris, *auxilium* postulat. Venere tres cohortes, cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamiâ caruit, quominus rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur: aderant vis, et pecunia, et ruentis fortunae novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, et praesentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum, et dedecoris securos. Eo metu, et paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ariminum praemittit: alam *tueri terga* jubet: ipse flexit in Umbriam, atque inde Etruriam; ubi cognito pugnae Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciae egressus, Gallias, et exercitus, et Germaniae gentes, novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima litorum Liburnicis, terrâ marique circumvenit. Occupantur plana Umbriae, et quà Picenus ager Adriâ adluitur: omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens, è sinu Pisano, segnitiâ maris: aut adversante vento, Portum Herculis Monaeci depellitur: haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circà hostilibus, nondum exsuerat. Is Valentem comiter exceptum, *ne Galliam Narbonensem temerè ingrederetur*, monendo terruit; simul ceterorum fides metu

infracta: namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiae, et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus, qui exauctorati à Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, praesidio tuebatur; eò gravior auctor, quod Paullino patria Forum Julii; et honos apud praetorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali, et futurae potentiae spe, juvare partes adnitebantur. Quae ubi paratu firma, et aucta rumore; aqud varios Vitellianorum animos increbuere; Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo, ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Ceterùm ut mare tutius Valenti, quàm litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret, quàm cui fideret, certus, adversâ tempestate Stoechadas Massiliensium insulas adfertur: ibi eum missae à Paullino Liburnicae oppressere.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam à prima Adjutrici legione orto, quae memoriâ Othonis, infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliae cunctabantur. Et Britanniam, inclytus erga Vespasianum favor, quod illic secundae legioni à Claudio praepositus, et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites à Vitellio provecti, expertum jam principem anxii mutabant.

XLV. Eâ discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, et Romani nominis odium propriis in Cartismanduam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus: spreto Venusio (is fuit maritus) armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido reginae et saevitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita à Romanis praesidia: et cohortes alaeque nostrae, variis praeliis, exemère tamen periculo reginam: regnum Venusio, bellum nobis relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ

ducum, et seditione legionum. Externâ vi, perfidiâ sociali, propè adflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longiùs provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, nunquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesia exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere: expugnatis cohortium alarumque hibernis, utraque Danubii ripa potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut saepe aliàs, fortuna populi Romani, quae Mucianum viresque orientis illuc tulit: et quòd Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (proconsule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est: additis copiis è Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii pacisque erat.

XLVII. Nec ceterae nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis praefectus, moverat: is fuit Anicetus, Polemonis libertus, praepotens olim; et, postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quae Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manûs ductor, Trapezuntem, vetustam Asiae civitatem, à Graecis in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. Caesa ibi cohors, regium auxilium olim, mox donati civitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemtim vagabantur, fabricatis repentè navibus (*camaras* vocant) arctis lateribus, lata alvo, sine vinculo aeris aut ferri connexa: et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prorâ, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc apellere indiscretum, et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios è legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatae militiae, deligeret. Ille incompositum, et praedae cupidine vagum hostem adortus, coëgit in naves: effectisque raptim Liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi,

tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primò rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus. Laetum eâ victoriâ Vespasianum cunctis super vota fluentibus, Cremonensis praelii nuntius in Ægypto adsequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, urbem quoque, externae opis indigam, fame urgeret. Namque et Africam, eodem latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonae subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hâc totius orbis mutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentiâ post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus, et cetera ex facili: seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit. Ut captam Italiam persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat: eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. Quae seditiosa, et corrumpendae disciplinae mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat, quàm Vespasianum sprevisse.

L. Ceterùm propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves, plerique etiam integri, Veronae relicti: sufficere cohortes alaeque, et è legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quòd defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppaeus Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum: is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quae agenda forent, quieta cum industria aderat. Ad has copias, è classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. Exercitus ducesque ad Fanum fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quòd *motas ex urbe praetorias cohortes* audierant, et teneri praesidiis Apenninum rebantur: et ipsos in regione bello attrita, inopia et seditiosae militum voces terrebant, *Clavarium* (donativi nomen est) flagitan-

tium: nec pecuniam aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas praepediebant, dum, quae accipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum à se proximâ acie fratrem professus, praemium à ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam caedem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat. Distulerant, tanquam majora meritum, quàm quae statim exsolverentur: nec quidquam ultrà traditur. Ceterùm et prioribus civium bellis par scelus inciderat: nam praelio, quo apud Janiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompejanus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tantò acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis poenitentia fuit. Sed haec aliaque, ex veteri memoria petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus.

LII. Antonio, ducibusque partium, *praemitti equites, omnemque Umbriam explorari* placuit, *si quà Apennini juga clementiùs adirentur: acciri aquilas signaque, et quidquid Veronae militum foret: Padumque et mare commeatibus compleri.* Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et, ni praesens urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, instandum *coeptis*, aut rursus *cunctandi utilitates* edisserens; atque ita compositus, ut et eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, et Muciano volentia rescripsere. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii, consilia factaque ejus aestimarentur.

LIII. Ægrè id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua: nec sermonibus temperabat, immodicus linguâ, et obsequii insolens: litteras ad Vespasianum composuit, jactantiùs quàm ad principem, nec sine occulta in Mucianum insectatione: *Se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis excitos Moesiae duces: suâ constantiâ perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhaetorumque auxilia. Quòd discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum,*

et sui operis. Casum Cremonae bello imputandum : majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias reipublicae stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu et armis imperatori suo militare : neque officere gloriae eorum, qui Asiam interim composuerint : illis Moesiae pacem, sibi salutem securitatemque Italiae, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si praemia periculorum soli adsequantur, qui periculis non adfuerint. Nec fefellere ea Mucianum : inde graves simultates ; quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eòque implacabiliùs nutriebat.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione, remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque : quum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium : prohibiti per civitatem sermones, eòque plures : ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendae famae deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo : quos omnes Vitellius, secretò percunctatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quaeque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentavit, sed, *mandata imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret*, postulat. Missi, qui locum praelii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique *vera esse quae adferret*, atque ultro *corruptum* arguenti; *quandoquidem*, inquit, *magno documento opus est, nec alius jam tibi aut vitae aut mortis meae usus, dabo cui credas :* atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam *jussu Vitellii interfectum ;* de fide constantiaque eadem tradidere.

LV. Vitellius, ut è somno excitus, *Julium Priscum et Alphenum Varum, cum quatuordecim praetoriis cohortibus, et omnibus equitum alis obsidere Apenninum* jubet. Secuta è classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceterae cohortes, ad tuendam urbem, L. Vitellio fratri datae. Ipse, nihil è solito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destina-

bat: foedera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere: alios immunitatibus juvare: denique nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari, neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum foedarum volucrum supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longè, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, improvidus consilii; *quis ordo agminis, quae cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus*, alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremò taedio castrorum, et auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam quum transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum, capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arguere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus, ut aspera, quae utilia, nec quidquam, nisi jucundum et laesurum, acciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam à Galba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Praeerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus perfidiâ: et Apinius Tiro, praeturâ functus, ac tum fortè Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: à quibus municipia coloniaeque impulsae: praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contrà Capuâ Vitellio fidâ, municipalem aemulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium urbana cohors, et gladiatores, quibus Julianus praeerat. Ut collata utrimque

castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, moenibus situque magis, quàm ipsorum ingenio, tutam.

LVIII. Quae ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniae cum praefectis praetorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello opposuit. Ipse aeger animi, studiis militum, et clamoribus populi, arma poscentis, refovebatur: dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie, *exercitum et legiones* appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quantò quis clarior, minùs fidus) *vocari tribus* jubet. Dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum, et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulere *operam pecuniasque*, etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, à metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perinde Vitellium, quàm casum locumque principatûs miserebantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere, largus promissis, et, quae natura trepidantium est, immodicus. Quin et *Caesarem* se dici voluit, adspernatus antea: sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxtà audiuntur. Ceterùm, ut omnia inconsulti impetûs coepta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paullatim senatores, equitesque, primò cunctanter, et ubi ipse non aderat, mox contemptim, et sine discrimine, donec Vitellius, pudore inriti conatûs, quae non dabantur, remisit.

LIX. Ut terrorem Italiae possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat: ita haud dubium erga Flavianas partes studium, tam pavidus Vitellii discessus addidit: erectus Samnis, Pelignusque, et Marsi, aemulatione, quòd Campania praevenisset, ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed foedâ hieme, per transitum Apennini conflictatus exercitus: et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset; quae Flavianis ducibus non minùs saepe, quàm ratio adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, et notitiâ locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiae; eoque inter duces assumptus est. *Flavio quoque Sabino, ac Domitiano patuisse effugium,* multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntii, per varias fallendi artes penetrabant, *locum ac prae-*

sidium monstrantes. Sabinus *inhabilem labori et audaciae valetudinem* causabatur: Domitiano aderat animus: sed custodes à Vitellio additi, quanquam *se socios fugae* promitterent, tanquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilae signaque legionum adsequerentur: et locus ipse castrorum placebat, latè prospectans, tuto copiarum aggestu, florentissimis pone tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Ægrè id pati miles, et victoriam mallè, quàm pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut praedae, quàm periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit: *esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent; acres, si desperassent. Initia bellorum civilium fortunae permittenda, victoriam consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem, et pulcherrimam Campaniae oram descivisse: nec plus è toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quàm quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriae praelio Cremonensi partum, et exitio Cremonae nimium invidiae: ne concupiscerent Romam capere potiùs, quàm servare: majora illis praemia, et multò maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quaesissent.*

LXI. His et talibus mitigati animi. Nec multò post legiones venere. Et terrore famâque aucti exercitus Vitellianae cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, *Interamnam proximis campis praesidio quadrigentorum equitum teneri*. Missus extemplo Varus, cum expedita manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis veniam petivere: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quò ammissi praesidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii poena; et praemiis defectorum vera fides; ac reliquum perfidiae certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque; nam gregarius miles induruerat pro Vitellio: donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus, Fabius Valens Urbini, in custodia, interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostent..

tum, ne quam ultrà spem foverent: nam *pervasisse in Germanias Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere* credebant. Visâ caede, in desperationem versi: et Flavianus exercitus, immane quantum animo, exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniae, equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scitè magis, quàm probè. Legatus legionis, et fovit Verginium, et infamavit. Fonteium Capitonem in proditionem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit. Galbae proditor, Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ inlustratus.

LXIII. Abruptâ undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniae campos descendêre. Flavianus exercitus, ut ad praelium, intentus armatusque, densis circa viam ordinibus, adsiterat. Accepti in medium Vitelliani: et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur: *pars Narniae, pars Interamnae subsistere* jussi: relictae simul è victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus contumaciam validae. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis *salutem, et pecuniam, et secreta Campaniae* offerre Vitellio, *si positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset*. In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac de *numero servorum, electione littorum* loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut si principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores civitatis, Flavium Sabinum, praefectum urbis, secretis sermonibus incitabant, *victoriae famaeque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus. Ne Antonio Varoque de gloria concederet. Paucas Vitellio cohortes, et moestis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum; et, si se ducem praebuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; adeo ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.*

LXV. Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senectâ. Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tanquam *invidiâ et aemulatione fortunam fratris mo-*

raretur. Namque Flavius Sabinus aetate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate, pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur, affectam ejus fidem praejuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Unde, quanquam manente in speciem concordiâ, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio: *mitem virum abhorrere à sanguine et caedibus; eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace ponendisque per conditionem armis, agitare*. Saepe domi congressi, postremò in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur; Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans, et miseranti propior.

LXVI. Quòd si tam facilè suorum mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterùm, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, *discrimen ac dedecus* ostentantes, *et fidem in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. Ita periculum ex misericordia. Ipsum sanè senem, et prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus Germanico fore? Nunc pecuniam, et familiam, et beatos Campaniae sinus promitti: sed ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi exstincto aemulatu rediturum. Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum praegravem fuisse: nedum Primus ac Fuscus, et specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi occidendi, licentiam habeant. Non a Caesare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos: nisi fortè Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, quum Vitellius collega Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiae domûs honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quàm in quod sponte ruant: moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium, et contumelias effundant, an per virtutem.*

LXVII. Surdae ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curâque, ne, pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessâ aetate parens, quae tamen, paucis ante diebus, opportunâ morte excidium domûs praevenit, nihil principatu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quinto decimo Kal. Jan. auditâ defectione legionis cohortiumque,

quae se Narniae dediderant, pullo amictu palatio degı tur, moestâ circùm familiâ. Simul ferebatur lecticulâ vulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi b dae et intempestivae: miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeo rerum humanarum immε quem non commoveret illa facies: Romanum principem generis humani paullo antè dominum, relictâ fortunae sede, per populum, per urbem, exire de imperio. N tale viderant, nihil audierant: repentina vis dictatorem (sarem oppresserat; occultae Caium insidiae: nox et igno rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tanquaı acie cecidere: in suâ concione Vitellius, inter suos mil prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti moest congruentia locutus: *Cedere se pacis et reipublicae causa tinerent tantùm memoriam sui; fratremque, et conjugem innoxiam liberorum aetatem miserarentur.* Simul filium] tendens, modò singulis, modò universis commendans, stremò fletu praepediente, adsistenti consuli (Caecilius S plex erat) exsolutum à latere pugionem, velut jus necis taeque civium, reddebat. Adspernante consule, reclama bus, qui in concione adstiterant, ut in aede Concor positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, cessit. Major hic clamor obsistentium penatibus priva *in palatium* vocantium: interclusum aliud iter, idque sol quod in sacram viam pergeret, patebat: tum consilii in in palatium rediit.

LXIX. Praevenerat rumor, *ejurari ab eo imperium*: pseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, *ut mil cohiberent.* Igitur, tanquam omnis respublica in Vespas sinum cessisset, primores senatûs, et plerique equestris dinis, omnisque miles urbanus, et vigiles, domum Fl Sabini complevere: illuc de studiis vulgi, et minis Ger nicarum cohortium affertur. Longiùs jam progressus ei quàm ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjec eoque minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctan in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus acci consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumps Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comital tur, armatis, occurrunt promptissimi Vitellianorum. M cum ibi praelium, improviso tumultu, sed prosperum tellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum è ‡ sentibus, arcem Capitolii insedit milite, et quibusdam natorum equitumque; quorum nomina tradere haud pı ptum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meri

erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam feminae: inter quas maximè insignis, Verulana Gracilia, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles custodiâ socordi clausos circumdedit, eoque, concubiâ nocte suos liberos Sabinus, et Domitianum fratris filium, in Capitolium accivit, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui *circumsideri ipsos, et ni subveniretur, arctas res* nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat: et hibernus imber repentè fusus oculos auresque impediebat.

LXX. Luce primâ, Sabinus, antequam invicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem, è primipilaribus, ad Vitellium misit, cum *mandatis et questu, quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot inlustres viros. Cur enim è rostris fratris domum, imminentem foro et irritandis hominum oculis quàm Aventinum, et penates uxoris petisset? Ita privato, et omnem principatûs speciem vitanti, convenisse: contrà Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Inde armatum agmen emissum; stratam innocentium caedibus celeberrimam urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, et unum è senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium praeliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur. Jam, Hispaniis Germaniisque, et Britanniâ, desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra esse. Si conventionis poeniteat, non se, quem perfidiâ deceperit, ferro peteret; non filium Vespasiani, vix puberem. Quantum, occisis uno sene, et uno juvene, profici? iret obviam legionibus, de summa rerum illic certaret; cetera secundum eventum praelii cessura.* Trepidus ad haec Vitellius, pauca purgandi sui causâ respondit, culpam *in militem* conferens, *cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam.* Et monuit Martialem, *ut per secretam aedium partem occulte abiret, ne à militibus internuntius invisae pacis interficeretur.* Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam imperator, sed tantùm belli causa erat.

LXXI. Vixdum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce: sibi quisque auctor: cito agmine forum et imminentia foro templa praetervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinae arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextrae subeuntibus: in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vi-

tellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis armatae; et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum vitae; et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum jacere; et sequebantur ignem: ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli, et quà Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant scandentes per conjuncta aedificia: quae, ut in multa pace, in altum edita, solum Capitolii aequabant. Hic ambigitur, *ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi*, quae crebrior fama est, *quò nitentes ac progressos depellerent.* Inde lapsus ignis in porticus, appositas aedibus: mox sustinentes fastigium aquilae, vetere ligno, traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus indefensum et indireptum, conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum foedissimumque populo Romano accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis optimi maximi, auspicato à majoribus, pignus imperii, conditam, quam non Porsena deditâ urbe, neque Galli captâ, temerare potuissent, furore principum exscindi! Arserat et antè Capitolium civili bello, sed fraude privatâ: nunc palam obsessum, palam incensum: quibus armorum causis? quo tantae cladis pretio stetit? pro patria bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino; jeceratque fundamenta, spe magis futurae magnitudinis, quàm quò modicae adhuc populi Romani res sufficerent; mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus, Horatius Pulvillus, iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ, quam immensae postea populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquàm interjecto ccccxxv annorum spatio, L. Scipione, C. Norbano coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Caesarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc aedes cremabatur.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis, et veluti captus animi, non linguâ, non au-

ribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire; huc illuc clamoribus hostium circumagi: quae jusserat vetare, quae vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes praecipere, nemo exsequi: postremò, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani, et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maximè insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem, neque fugam coeptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum consulem, umbrâ honoris, et suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elapsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent.

LXXIV. Domitianus, primâ inruptione apud aedituum occultatus, sollertia liberti, lineo amictu turbae sacricolarum immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto aeditui contubernio, modicum sacellum Jovi Conservatori, aramque posuit, casus suos in marmore expressam. Mox imperium adeptus, Jovi custodi templum ingens, seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus onerati catenis, et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus caedis, et praemia navatae operae, petebant. Clamore à proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, et abscisso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sanè spernendi. Quinque et triginta stipendia in republica fecerat, domi militiaeque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat: id unum septem annis, quibus Moesiam; duodecim, quibus praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitae, alii segnem, multi moderàtum, et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Caedem ejus laetam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique *etiam paci consultum, diremptâ aemulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris,*

alter consortem imperii cogitaret. Sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus *quis Capitolium incendisset*, se reum Atticus obtulerat. Eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et à partibus Vitellii amolitus videbatur.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinae imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi moenia, neque periculum in aperto audebant. Praeerat, ut suprà memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciviâ socordiâque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, non intuta moenium firmare, noctu dieque fluxi, et amoena littorum personantes, in ministerium luxûs dispersis militibus, de bello tantùm inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus invidiae quàm virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, *si praesidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum*, multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles ad caedem magis, quàm ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos, quum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicae inter primum tumultum evasere, in quîs praefectus classis Apollinaris: reliquae in littore captae, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus foedatus, in ore ejus jugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tanquam *gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatae Tarracinae, superbè saevèque egisset.* Ipse lauream gestae prospere rei ad fratrem misit: percunctatus *statim regredi se, an perdomandae Campaniae insistere juberet.* Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed reipublicae fuit: nam si recens victoriâ miles, et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset, haud parvâ mole certatum, nec sine exitio urbis foret: quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum haec in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies, Ocriculi, per otium, agitabat. Causa tam pravae morae, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere, qui Antonium suspicionibus arguerent, tanquam *dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum, et nubilem filiam, et dotales opes, pretium proditionis, offerebat*. Alii, *ficta haec, et in gratiam Muciani composita*. Quidam, *omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potiùs urbi bellum, quàm inferre: quando validissimae cohortes à Vitellio descivissent, et abscissis omnibus praesidiis, cessurus imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignaviâ Sabini corrupta: qui sumptis temerè armis, munitissimam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, adversus tris cohortes tueri nequivisset.* Haud facilè quis uni adsignaverit culpam, quae omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur; et Antonius praepostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen meruit: ceterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praemissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum, Salariâ viâ, urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic *interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere urbem*, moesta omnia accepit: *plebem quoque et servitia pro Vitellio armari* nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre praelium adversum fuerat: namque incautum, et tanquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepere: pugnatum haud procul urbe, inter aedificia hortosque, et anfractus viarum; quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur: capitur praefectus alae Tullius Flavianus: ceteri foedâ fugâ consternantur: non ultra Fidenas secutis victoribus.

LXXX. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria: plures raptis, quod cuique obvium, telis, *signum pugnae* exposcunt. Agit grates Vitellius, et *ad tuendam urbem prorumpere* jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut praetexto reipublicae concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, adspernante milite conditiones pacis: vulne-

ratur praetor, Arulenus Rusticus: auxit invidiam, super violatum legati praetorisque nomen, propria dignatio viri: palantur comites: occiditur proximus lictor, dimovere turbam ausus; et, ni dato à duce praesidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus, ante ipsa patriae moenia, civilis rabies usque in exitium temerasset. Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant: non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus, equestris ordinis, studium philosophiae, et placita Stoicorum aemulatus: coeptabatque, permixtus manipulis, *bona pacis ac belli discrimina* disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus taedio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviae fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: *eximi supremo certamini unam diem* postulabat: *si moram interjecissent, faciliùs omnia conventura.* Virgines cum honore dimissae: Vitellio rescriptum, *Sabini caede, et incendio Capitolii dirempta belli commercia.*

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, *ut, castris juxta pontem Milvium positis, posterâ die urbem ingrederentur.* Ratio cunctandi, ne asperatus praelio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem, ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriae, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminiâ viâ; pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen, per Salariam, Collinae portae propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit. Praelia ante urbem multa et varia; sed Flavianis, consilio ducum praestantibus, saepius prospera. Ii tantùm conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui portâ Collinâ inruperant, circumvenirentur. Concurrère et in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et quanquam pulsi, rursus in urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu

fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, *erui jugularique* expostulantes, parte majore praedae potiebantur: nam milite ad sanguinem et caedes obverso, spolia in vulgus cedebant. Saeva ac deformis urbe totâ facies: alibi praelia et vulnera; alibi balineae propinaeque: simul cruor et strues corporum; juxta scorta, et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus ut eamdem civitatem et furere crederes, et lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ victoribus; nec tunc minùs crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae: velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis laeti.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quae acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eò intentiùs victores, praecipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres, facesque: *quidquid tot praeliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari* clamitantes: *Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: proprium esse militis decus in castris, illam patriam, illos penates: ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.* Contrà Vitelliani, quanquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare: suprema victis solatia complectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula moenium expiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: et cecidere omnes contrariis vulneribus, versi in hostem; ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

LXXXV. Vitellius, captâ urbe, per aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellulâ defertur, ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein, mobilitate ingenii, et quae natura pavoris est, quum omnia metuenti praesentia maximè displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctae pone tergum manus: laniatâ veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrymante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat.

Obvius è Germanicis militibus, Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibriis eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum modò erigere os, et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque Rostra, aut Galbae occisi locum contueri; postremò ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Vox una non degeneris animi excepta, quum tribuno insultanti, *se tamen imperatorem ejus fuisse*, respondit. Ac deinde ingestis vulneribus concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

LXXXVI. Pater illi L. Vitellius: septimum et quinquagesimum aetatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs raró cuiquam, bonis artibus quaesita, perinde adfuere, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quae, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis quàm habuit. Reipublicae haud dubie intererat, Vitellium vinci: sed imputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidere, quum a Galba descivissent. Praecipiti in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, et *Caesarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM Lib. IV.

Licentia militum Flavianorum in ipsa urbe exercita. L. Vitellio dedito interfectoque. Campania componitur. Senatus pro Vespasiano. Flavianorum ducum honores. Helvidii Prisci vita atque mores; cum Eprio Marcello certamina, inter quae de legatis ad Vespasianum, quos Helvidius à magistratibus eligi, Marcellus sorte duci, malunt. Helvidius alia quoque censet libera et irrita. Celer accusatur. Mucianus Calpurnium Gilerianum interficit. Interea bellum in Germania Batavi movent, Civilis artibus persuasi, occasione ex bello civili Rom. natâ: accedunt eorum consiliis Caninefates Frisiique, electo rege Brinnone. Civilis Romanos caedit: quatuor et viginti naves capit. Germani auxilia ei offerunt: ipse Gallias sollicitat. Hordeonius Flaccus copias in eum mittit: quae fugantur. Batavorum et Caninefatum cohortes corruptae, legionem Romanam, transitum negantem, apud Bonnam caedunt. Civilis suos in verba Vespasiani adigit. Romanos ad Vetera obsidet: sed illi obsidionem fortiter tolerant, oppugnatoribus repulsis. Interim milites culpam motuum in Hordeonium Flaccum conferunt: Voculam ducem poscunt, et Herrenium; quem re malè gestâ verberant. Germani pro Civili, Ubios vexant. Vetera oppugnant, sed improspero svccessu: ergo Civilis obsidionem continuat. Hordeonius suos Vespasiano adjicit. Civilis monitus ab armis recedere, non paret: cum Vocula confligit vario eventu, non sine utriusque ducis culpa. Vocula, prospero praelio facto, Vetera castra obsidione liberat. Romani milites Hordeonium necant, evadente Voculâ: mox à Civili victi, Voculam denuo sequuntur. Magontiaci obsidio Treverorum merita in Romanos. L. Piso. Muciani vis. Domitiani libido. Antonii potentia infracta. Galbae honores restituti. Celer damnatur ob accusatum Baream: alii etiam delatores castigantur: inter quos Aquilius Regulus à Messalla fratre defensus, à Montano percellitur. Helvidius idem Marcellum tentat: sed Mucianus intercedit. Senienses puniti ob senatorem pulsatum. Seditio militaris praeventa à Muciano. Consulatus quos Vitellius dederat abrogati. L. Piso Africae proconsul missum ad caedem suam à Muciano centurionem supplicio adficit: sed Valerii Festi insidiis interit. Servi ejus insignis fides Parthorum auxilia non

recipit Vespasianus, quem iratum Domitiano Titus mitigat. Capitolium restituitur. Bellum Gallicum Germanicumque flagra ducibus, praeter Civilem, Classico, Julio Tutore et Julio Sabino; qui egresso contra eos Voculae Treveros et Lingonas adimun quin et Romanum exercitum tentant: quem Vocula constan oratione hortatur: nec proficit, quin à Civili occiditur: a que hìc Romanos sacramento adigit; Tutor Agrippinenses; Classicus obsessos ad Vetera: quibus violatur fides. Civilis votum consilia. Velledae auctoritas. Romanorum deditorum profectio Consultatio Civilis et Classici de Agrippinensibus et ad ea Tencterorum legatio, ut in corpus Germaniae redeant; a eam responsio Agrippinensium. Velledae majestas. Civilis Bethasios, Tungros, Nervios occupat. Sabinus à Sequanis victus latet. Mucianus et Domitianus ad bellum accinguntur. Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus. Tutor Treverique victi bellum renovant Petilius Cerialis advenit, qui Valentinum et Treveros capit militibus exitium urbis poscentibus resistit. Legiones ad Civilem transgressas recipit: Treveros et Lingonas accuratâ oratione officii admonet, ipsorum in eo utilitatem vertit. Civilis ad Cerialem litterae; ipsiusque et Tutoris diversae sententiae atque huic accedit Classicus: ergo confestim pugna conseritur, prospera primùm Civili, mox adversa. Agrippinenses iterum à Germanis desciscunt. Mucianus Vitellii filium interficit. Antonius Primus ad Vespasianum proficiscitur. Vespasianus quemdam oculis, et alium manu captum sanitati restituit. Confirmatur omine oblato in aede Serapidis: cujus d origo et nomen hac occasione exponitur. Valentinus Treverorum dux punitur. Domitianus Cerialem tentat, an sibi exercitum imperiumque tradere velit. Gesta partim adhuc eodem anno, partim

Coss. (Imp. Caesare Vespasiano Aug. II.
(T. Flavio Vespasiano Aug. F. Caesare Vespsiano

I. INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quàm pa coeperat. Armati per urbem victores, implacabili odio victos consectabantur: plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. A mox augescente licentiâ, scrutari, ac protrahere abditos si quem procerum habitu et juventâ conspexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quae saevitia recentibus odiis, sanguine explebatur; dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, V

tellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, causa caedis: nec deerat egentissimus quisque ex plebe: et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et fortuna captae urbis: adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandae victoriae impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent.

II. Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat; nondum ad curas intentus, sedstupris et adulteriis filium principis agebat. Praefectura praetorii penes Arrium Varum: summa potentiae in Primo Antonio: is pecuniam familiamque, è principis domo, quasi Cremonensem praedam, rapere: ceteri modestiâ, vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Civitas pavida, et servitio parata, *occupari redeuntem Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli*, postulabat. Praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit: nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversum plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressere: ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum; et, quanquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quàm adversis abstractus.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm contumaciâ adversus principem. Viso milite quies. Et minoribus coloniis impunitas: Capuae legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus inlustres adflictae; quum contrà Tarracinenses nullâ ope juvarentur. Tantò proclivius est injuriae, quàm beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quaestu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus, in iisdem annulis, quos acceptos à Vitellio gestabat. At Romae senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam

Ægyptum, Judaeam, Syriamque, et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani litterae, tanquam manente bello scriptae: ea, primâ specie, forma: ceterùm ut princeps loquebatur, civilia de se, et reipublicae egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi *consulatus cum Tito filio, praetura Domitiano et consulare imperium* decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuere: *si privatus esset, cur publicè loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiae dici*: ipsa quoque insectatio in Vitellium, sera et sine libertate. Id verò erga rempublicam superbum, erga principem contumeliosum, quòd *in manu sua fuisse imperium, donatumque Vespasiano* jactabat. Ceterùm invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum *Muciano triumphalia* de bello civili data: sed *in Sarmatas expeditio* fingebatur. Adduntur *Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco, et Arrio Varo, praetoria insignia*. Mox deos respexere: *restitui* placuit *Capitolium*. Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit: ceteri vultu manuque pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, praetorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant; et studiis senatûs attolebatur. Isque praecipuus illi dies, magnae offensae initium, et magnae gloriae fuit.

V. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri, saepius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiae, Tarracinae municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium inlustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quò firmior adversus fortuita, rempublicam capesseret: doctores sapientiae secutus est, qui sola bona, quae honesta; mala tantùm, quae turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum neque bonis, neque malis adnumerant. Quaestorius adhuc, à Paeto Thrasea gener delectus, è moribus soceri nihil aequè ac libertatem hausit: civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

VI. Erant, quibus appetentior famae videretur; quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exsuitur. Ruinâ

soceri in exsilium pulsus, ut, Galbae principatu, rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseae, accusare adgreditur. Ea ultio incertum, major, an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox dubiâ voluntate Galbae, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatûs die, quo *de imperio Vespasiani* censebant, placuerat *mitti ad principem legatos*. Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus *eligi nominatim à magistratibus juratis;* Marcellus *urnam* postulabat, quae consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque, per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, *quid ita Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam, et eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoriâ flagitiorum urgeretur. Sorte et urnâ mores non discerni; suffragia et existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent; pertinere ad utilitatem reipublicae, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio: quorum accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs judicio velut admoneri principem, quos probet, quos reformidet: nullum majus boni imperii instrumentum, quàm bonos amicos esse. Satis Marcello, quòd Neronem in exitium tot innocentium impulerit. Frueretur praemiis et impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret.*

VIII. Marcellus, *non suam sententiam impugnari, sed consulem designatum censuisse* dicebat, *secundum vetera exempla, quae sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent, aut principis honor in cujusquam contumeliam verteretur: sufficere omnes obsequio: id magis vitandum, ne pervicaciâ quorumdam irritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint: ulteriora mirari, praesentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quàm judicio senatûs adflictum. Saevitiam Neronis per hujusmodi imagines inlusisse: nec minùs*

sibi anxiam talem amicitiam, quàm aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus, et Brutis aequaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. Suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet; ne Vespasianum, senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, praeceptis coërceret. Quomodo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. Haec magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quae sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiae, si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. Praetores aerarii (nam tum a Praetoribus tractabatur aerarium) *publicam paupertatem questi, modum impensis* postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, principi reservabat. Helvidius *arbitrio senatûs agendum* censuit. Quum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullianus, tribunus plebis, intercessit, *ne quid super tanta re, principe absente, statueretur.* Censuerat Helvidius, *ut Capitolium publicè restitueretur, adjuvaret Vespasianus.* Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. Fuere, qui et meminissent.

X. Tum inventus est Musonius Rufus in *Publium Celerem, à quo Baream Soranum falso testimonio circumventum* arguebat. Eâ cognitione renovari odia accusationum videbantur; sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiae, cujus se magistrum ferebat. Proximus dies causae destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus et Marcellus, ceterique, motis ad ultionem animis, expectabantur.

XI. Tali rerum statu, quum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate essent; Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se traxit: fracta Primi Antonii, Varique Arrii potentia, malè dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se, trastuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse, stipatus armatis, domos hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi

celebrantur: erantque in civitate adhuc turbida, et novis sermonibus laeta, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodiâ militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, extinguitur. Julius Priscus, praetoriarum, sub Vitellio, cohortium praefectus, se ipsum interfecit pudore magis, quàm necessitate. Alphenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus enim libertus malam potentiam servili supplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam, nequaquam moesta civitas excipiebat: *caesos exercitus*, *capta legionum hiberna*, *descivisse Gallias*, non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicae orae, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam, occupavere, quam mare Oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti, viros tantùm armaque imperio ministrant: diu Germanicis bellis exerciti; mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, praecipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paullus, et Claudius Civilis, regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fontejus Capito, falsò rebellionis crimine, interfecit. Injectae Civili catenae, missusque ad Neronem, et à Galba absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causae irarum; spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultrà quàm barbaris solitum, ingenio sollers, et *Sertorium se aut Hannibalem* ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si à populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium praetendit; missis sanè ad eum Primi Antonii litteris, quibus *avertere accita Vitellio auxilia*, *et tumultûs Germanici specie*, *retentare legiones* jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et reipublicae cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, et tot armatorum millia Italiam inrupissent.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res

hoc modo coepit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suâpte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia), ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositae seditionis auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitiâ incaluisse videt, à laude gloriaque gentis orsus, injurias et raptus, et cetera servitii mala enumerat. *Neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi: quando legatum, gravi quidem comitatu, et superbo cum imperio, venire? tradi se praefectis centurionibusque: quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus, et varia praedandi vocabula. Instare delectum, quo liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut supremùm dividantur. Nunquam magis adflictam rem Romanam; nec aliud in hibernis, quàm praedam et senes: attollerent tantùm oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent: esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos: victoriae rationem non reddi.*

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, et patriis exsecrationibus, universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulae colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Magontiaci agentes. Erat in Caninefatibus stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impunè spreverat. Igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est), duarum cohortium hiberna, proxima occupatu, Oceano inrumpit. Nec praeviderant impetum hostium milites; nec, si praevidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modo effusos, lixas negotiatoresque Romanos, invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant, quae à praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, et quod militum, in superiorem insulae partem congregantur, duce Aquilio, primipilari, nomen

magis exercitûs, quàm robur. Quippe viribus cohortium abductis, Vitellius, è proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro praefectos, *quòd castella deseruissent. Se cum cohorte, cui praeerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Subesse fraudem consilio, et dispersas cohortes faciliùs opprimi: nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit: erumpentibus paullatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiae parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit: directa ex diverso acies, haud procul à flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant: nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites improvisâ proditione, a sociis hostibusque caedebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum è Batavis, tanquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant: mox contrà tendere, et puppes hostili ripae objicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis transfugeret, aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in praesens, in posterum usui: armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasque famâ, *libertatis auctores* celebrabantur. Germaniae statim misêre legatos auxilia offerentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque affectabat, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire, an manere mallent, datâ potestate: manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus admonebat *malorum, quae tot annis perpessi, miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quanquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse: primâ acie fusum victumque Romanum: quid, si Galliae jugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci: ne Vindicis aciem cogitarent: Batavo equite protritos Æduos Arvernosque: fuisse inter Verginii auxilia Belgas: verèque reputantibus, Galliam suismet viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit: esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque, et suetus regibus Oriens: multos adhuc in Gallia vive-*

re, ante tributa genitos. Nuper certè, caeso Quinctilio Varo, pulsam è Germania servitutem. Nec Vitellium principem, sed Caesarem Augustum bello provocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam. Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos: dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi *expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen*, trepidi nuntii afferebant; Mummium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat), *egredi adversus hostem* jubet. Lupercus legionarios è praesentibus, Ubios è proximis, Treverorum equites haud longè agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quae jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere à tergo jubet; hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par à legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quanquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, foedâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Praefectus alae Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum et Caninefatium cohortes, quum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbiâ ferociâque, et *pretium itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum numerum*, promissa sanè à Vitellio, postulabant, non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quae sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur.

Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, *num obsequium abnuentes vi coërceret*. Mox, insitâ ignaviâ, et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, et subito delectu suppletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein poenitentia, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tanquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut *arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesurum*. Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, melios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque litteris Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum; cunctaque quae acciderant, aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XX. Batavi, quum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret: *Nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent. Longâ atque irritâ militiâ fessis, patriae atque otii cupidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros*. Cunctantem legatum milites perpulerant, *fortunam praelii experiretur*. Tria millia legionariorum, et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiae, in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatae corporibus fossae: nec caede tantùm et vulneribus, sed ruinâ, et suis plerique telis interiere. Victores, coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense praelium excusabant: tanquam petitâ pace, postquàm negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

XXI. Civilis adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus, et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quae priore acie pulsae, in Vetera castra concesserant, *ut idem sacramentum acciperent*. Redditur responsum, *neque proditoris, neque hostium se consiliis uti. Esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos; proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romanarum ne ageret*,

sed meritas sceleris poenas exspectaret. Quae ubi relata Civili, incensus irâ, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique, et excita nuntiis Germania ad praedam famamque.

XXII. Adversus has belli concurrentis minas, legati legionum, Mummius Lupercus, et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant: subversa longae pacis opera, haud procul castris in modum municipii extructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ut copiae in castra converherentur, rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire praelium mos est mixtâ belli civilis externique facie obstupefeceran obsessos: et spem oppugnantium augebat amplitudo valli quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. Sed lixarum multitudo turbata pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

XXIII Pars castrorum, in collem leniter adsurgens; par aequo adibatur; quippe, illis hibernis obsideri premiqu Germanias, Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Ind non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma sa tis placebant. Batavi, Transrhenanique, quo discreta vir tus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt eminus lacessentes. Post ubi pleraque telorum turribus pin nisque moenium inrita haerebant, et desuper saxis vulne rabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, appo sitis plerique scalis, alii per testudinem suorum: scande bantque jam quidam, quum gladiis et armorum incussi praecipitati, sudibus et pilis obruuntur, praeferoces ini tio, et rebus secundis nimii. Sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi ausi: nec ulla ipsis sollertia: perfugae captivique doceban struere materias in modum pontis, mox subjectis rot propellere: ut alii superstantes, tanquam ex aggere, prae liarentur, pars intus, occulti muros subruerent. Sed ex cussa balistis saxa, stravere informe opus: et crates vine asque parantibus, adactae tormentis ardentes hastae: ul troque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec, de

sperată vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbae. Simul ex inopia proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos è legionibus Dillio Voculae, duodevicesimae legionis legato, tradit, ut quàm maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus: neque enim ambiguè fremebant, *emissas à Magontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura, eòque inevitabilia: Civilem stare contra, struere aciem; Hordeonium è cubiculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. Quin potiùs interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent.* His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatae à Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui attulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Herdeonium vertebat: *ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tanquam à Magontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione caesos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota haec ceteris exercitibus, neque imperatori suò nuntiari; quum accursu tot provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.* Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque (pessimum facinus) ut epistolae aquiliferis legionum traderentur, à quîs antè militi, quàm ducibus, legebantur. Tum è seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris, quàm quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleraeque civitates adversum nos armatae, spe libertatis; et, si exsuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro *conscientiam ducis, tanquam nuntius inter Civilem Flaccumque, falso crimine testis veri opprimeretur.* Conscendit tribunal Vocula, mirâ constantiâ, prehensumque

militem, ac vociferantem, *duci ad supplicium* jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. Exin consensu *ducem Voculam* poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliae adspernantes: Rhenus, incognitâ illi caelo siccitate, vix navium patiens: arcti commeatus: dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent: eademque de causa minùs frugum, et plures, qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque, et vetera imperii munimenta desererent: quod in pace, *fors*, seu, *natura*; tunc *fatum* et *ira Dei*, vocabatur. Ingressis Novesium, tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struendâ acie, muniendo vallandoque, et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Utque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus à Vocula exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Fortè, navem haud procul castris, frumento gravem, quum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paullatimque adgregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multa cum strage nostrorum, navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum è tentorio, scissâ veste, verberato corpore, *quo pretio, quibus consciis, prodidisset exercitum*, dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum *auctorem sceleris*, hunc *ministrum* vocant: donec exitium minitantibus exterritus, *proditionem* et ipse Hordeonio objecit: vinctusque adventu demum Voculae exsolvitur. Is, posterâ die, auctores seditionis morte affecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae, patientiaeque. Haud dubiè gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant.

XXVIII. At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, *vastari Ubios Treverosque*, *et aliâ manu Mosam amnem transire* jubet, *ut Menapios*, *et Mo-*

rinos, et extrema Galliarum quateret. Actae utrobique praedae; infestiùs in Ubiis, quòd gens Germanicae originis, ejuratâ patriâ Romanorum nomen, *Agrippinenses* vocarentur. Caesae cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant. Nec quievere Ubii, quominus praedas è Germaniâ peterent: primò impunè: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide, quàm fortunâ. Contusis Ubiis, gravior, et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos *praelium* poscentes, *ad scindendum vallum ire*, *detrusosque*, *redintegrare certamen* jubet; superante multitudine, et facili damno: nec finem labori nox attulit.

XXIX. Congestis circùm lignis, accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam Barbarorum aciem, et si quis audaciâ, aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili; *et*, *restincto igne*, *misceri cuncta tenebris et armis* jubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti; neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non forte jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos in moenia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem, promoti contrà validi asseres, et incussae trabes perfregere, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subitâ et prosperâ eruptione. Simul à legionariis, peritiâ et arte praestantibus, plura struebantur. Praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repentè demisso, praeter suorum ora, singuli pluresve hostium sublimè rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Haec in Germania ante Cremonense praelium gesta; cujus eventum litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto. Et praefectus cohortis è victis, Alpinus

Montanus, fortunam partium praesens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia è Gallia, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine affectu, hortantibus praefectis, statim à Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans; et quum cetera jurisjurandi verba conciperent, *Vespasiani* nomen haesitantes, aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.

XXXII. Lectae deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem, suspiciones militum irritavere, tanquam ad socium partium scriptae, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox, allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, *ut absisteret bello: neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare adgressus foret, satisfactum cuptis.* Ad ea Civilis, primò callidè: post, ubi videt Montanum praeferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus à questu periculisque, quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset: *egregium*, inquit, *pretium laboris recepi, necem fratris, et vincula mea, et saevissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus, jure gentium poenas reposco: vos autem Treveri, ceteraeque servientium animae, quod praemium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, et dominorum ingenia? En ego praefectus unius cohortis, et Caninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro famêque premimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* Sic accensum, sed *molliora referre* jussum, dimittit. Ille ut irritus legationis, rediit, cetera dissimulans, quae mox erupere.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, et quod è Germanis maximè promptum adversus Voculam exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, et Claudio Victore, sororis suae filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alae, Asciburgii sita: adeoque improvisi castra involavere, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, *subsignano milite media firmare:* auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Caedes inde, non praelium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum: quae, amissis signis, intra vallum sternebantur; quum repentè, novo auxilio, for-

tuna pugnae mutatur. Vasconum lectae à Galba cohortes, ac tum accitae, dum castris propinquant, audito praeliantium clamore, intentos hostes à tergo invadunt, latioremque, quàm pro numero, terrorem faciunt: aliis à Novesio, aliis à Magontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, at dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque è Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit, cum signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Caesorum eo die, in partibus nostris, major numerus et imbellior; è Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri à tam paucis cohortibus nequisset, castraque perrupta excidisset. Vocula, nec adventum hostium exploravit, eòque simul egressus, victusque: dein victoriae parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tanquam perditae apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vaxillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confossus illic à Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. *In conspectu castrorum constitui signa fossamque, et vallum circumdari* Vocula jubet. *Depositis impedimentis sarcinisque, expediti certarent.* Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: et minari adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique praelium sumpsere: nam Civilis aderat, non minùs vitiis hostium, quàm virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriae memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari: et redintegratâ acie, manus ad obsessos tendere, *ne tempori deessent.* Illi, cuncta è muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac fortè Civilis lapsu equi prostratus, creditâ per utrumque exercitum famâ, vulneratum aut interfectum, immane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tanquam rursus obsidium immineret: corruptâ totiens victoriâ, non falso suspectus bel-

lum malle. Nihil aequè exercitus nostros, quàm egestas copiarum fatigabat. Impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum adveherent. Nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile: qui, ubi *rursus missos Novesium frumentatores, datasque in praesidium cohortes, velut multâ pace ingredi* accepit: rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit: praemissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine, et incerto Marte, donec praelium nox dirimeret. Cohortes Geldubam petrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, è quinta et quintadecima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem, et ducibus infensum. Plures, quàm jussum erat, profecti, palam in agmine fremebant, *non se ultrà famem, insidias legatorum toleraturos.* At qui remanserant, *desertos se, abductâ parte legionum*, querebantur. Duplex hinc seditio; aliis revocantibus Voculam; aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri praelio prospere certavit. Sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebantur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones, *donativum* exposcunt, comperto, pecuniam à Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant: nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat), protractum è cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit; centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misêre, auxilia ac stipendia oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut et vulgus sine rectore praeceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temerè armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversae discordiam peperere; iis, qui è superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris, et per proximas Belgarum civitates, repositae, quum jam

Vitellius occidisset. Dein mutati in poenitentiam primani, quartanique, et duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate praedae, nec incruenti. In via dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant: donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles foedarent.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum, ac Titus, consulatum absentes inierunt, moestâ et multiplici metu suspensâ civitate, quae super instantia mala, falsos pavores induerat, *descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone.* Is praeerat provinciae, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves saevitiâ hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republica annonae cura, clausum littus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla unquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Kalendis Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus, praetor urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque, ac regibus, *laudes gratesque* decretae. Et Tertio Juliano praetura, *tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset*, ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Caesar Domitianus praeturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque praeponebatur: vis penes Mucianum erat; nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed praecipuus Muciano metus e primo Antonio, Varoque Arrio: quos recentes clarosque rerum famâ, ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevierant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus, et fraternâ imagine fulgentem, ad capessendam rempublicam hortatus: haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum secretis promissis onerat, *citeriorem Hispaniam* ostentans, *discessu Cluvii Rufi vacuam*: simul amicis ejus, tribunatus praefecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine im-

pleverat, vires abolet; dimissâ in hiberna legione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit urbi sua forma, legesque, et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, *de absentia patris fratrisque, ac juventa sua*, pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. Referente Caesare, *de restituendis Galbae honoribus*, censuit Curtius Montanus, *ut Pisonis quoque memoria celebraretur*. Patres utrumque jussere: de Pisone inritum fuit. Tum sorte ducti, *per quos redderentur bello rapta, quique aera legum, vetustate dilapsa, noscerent, fingerentque, et Fastos, adulatione temporum faedatos, exonerarent, modumque publicis impensis facerent*. Redditur Tertio Juliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit; damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explesse Musonius videbatur. Diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo, quòd manifestum reum ambitiosiùs, quàm honestiùs, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit à Caesare Junius Mauricus, *ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. Consulendum tali super re principem*, respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri ut sententiam rogabantur, *Deos testes* advocabant, *nihil ope suâ factum, quo cujusquam salus laederetur, neque se praemium, aut honorem, ex calamitate civium cepisse*: trepidis, et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura, in Sariolenum Voculam, et Nonium Actianum, et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quòd apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant; tanquam Neroni Scribonios fratres con-

cordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipsanius Messalla adeptus est, nondum senatoriâ aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte (ex S. C.) accusationem subiisse juvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiae videbatur. Et Sulpicia Praetextata Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messalla non causam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eò usque progressus, ut, *post caedem Galbae, datam interfectori Pisonis pecuniam à Regulo, adpetitumque morsu Pisonis caput* objectaret. *Hoc certè*, inquit, *Nero non coëgit, nec dignitatem, aut salutem illâ saevitiâ redemisti. Sanè toleremus istorum defensiones, qui perdere alios, quàm periclitari ipsi maluerunt. Te securum reliquerat exsul pater, et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret: libidine sanguinis, et hiatu praemiorum, ignotum adhuc ingenium, et nullis defensionibus expertum, caede nobili imbuisti: quum ex funere reipublicae, raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio saginatus, et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, inlustres senes, conspicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres: quum* segnitiam Neronis *incusares*, quòd per singulas domos seque et delatores fatigaret: posse universum senatum unâ voce subverti. *Retinete, Patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit; et quomodo senes nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur. Invenit etiam aemulos infelix nequitia: quid si floreat, vigeatque? Et quem adhuc quaestorium offendere non audemus, praetorium et consularem visuri sumus? An Neronem extremum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt: quum interim intestabilior, et saevior exortus est. Non timemus Vespasianum; ea principis aetas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla, quàm mores. Elanguimus, Patres conscripti, nec jam ille senatus sumus, qui occiso Nerone, delatores et ministros more majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post malum principem, dies primus.*

XLIII. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur à laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives, et eloquentiâ clarus, nulli unquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiâ: *Imus*, inquit, *Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna, praesente Caesare*. Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso: Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec accursu amicorum retraherentur. Quum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Caesare, *de abolendo dolore irâque, et priorum temporum necessitatibus*, censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus: simul eos, qui coeptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, et tanquam rogaret. Patres coeptam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur, Octavium Sagittam, et Antistium Sosianum, Senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam, et nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem poena retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia, et opes, et exercita malis artibus potentia, timebantur.

XLV. Reconciliavit paullisper studia patrum, habita in senatu cognitio, secundum veterem morem, Manlius. Patruitus, senator, *pulsatum se in colonia Senensi, coetu multitudinis, et jussu magistratuum*, querebatur: *nec finem injuriae hic stetisse: planctum, et lamenta, et supremorum imaginem praesenti sibi circumdata, cum contumeliis et probris, quae in senatum universum jacerentur*. Vocati, qui arguebantur. Et cognitâ causâ, in convictos vindicatum. Additumque senatusconsultum, quo Seniensium plebes modestiae admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur, lege repetundarum, et exsilio ob saevitiam.

XLVI. Inter quae militaris seditio propè exarsit. Praetorianam militiam repetebant à Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: et lectus in eandem spem e legionibus

miles promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multa caede, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quò rectiùs stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem, et urbi vicina conquisiti, producuntur propè intecto corpore. *Eos Mucianus diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere* jubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat; quum ex diverso velut aciem, telis et armis trucem, semet clausos, nudosque, et inluvie deformes adspicerent. Ut verò huc illuc distrahi coepere, metus per omnes, et praecipua Germanici militis formido, tamquam eâ separatione ad caedem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, *ne desererentur soli, neu in pari causa disparem fortunam paterentur*: modò Mucianum, modò absentem principem, postremum caelum ac deos obtestari: donec Mucianus *cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem imperatoris milites* appellans, falso timori obviam iret. Namque et victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, alloquentem Domitianum firmati jam excepere. Spernunt oblatos agros; *militiam et stipendia* orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in praetorium accepti. Dein, quibus aetas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim, ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Ceterùm verâne pauperie, an uti videretur, actum in senatu, *ut sexcenties sestertium à privatis mutuum acciperetur*. Praepositusque ei curae Poppaeus Silvanus: nec multò post necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque censorium Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunae, summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur: ea de caede quàm verissimè expediam, si pauca suprà petiero, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africa auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant. Mox C. Caesar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit: aequatus inter duos bene-

ficiorum numerus, et mixtis utriusque mandatis, discordia quaesita, auctaque pravo certamine. Legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major aemulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque, securitati magis, quàm potentiae consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosae adolescentiae, neque modica cupiens, sed affinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. Nec ambigitur, provinciam et militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam è Vitellianis, urbe profugi, ostentabant Pisoni *nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, et in pace suspecta tutius bellum.* Inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrinae, prosperâ navigatione praevenit Papirium, centurionem, à Muciano missum: adseveravitque *mandata interficiendi Pisonis centurioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum ejus generumque. Unam in audacia spem salutis. Sed duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, petitâ navibus Galliâ, ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet.* Nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magnâ voce, laeta Pisoni omina, tamquàm principi, continuare; obvios et subitae rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, ortari: vulgus credulum, ruere in forum, *Praesentiam Pisonis* exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri, et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittae, vel insitâ modestiâ non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam *quaesitum sibi crimen caedemque* comperit, *animadverti in eum* jussit, haud perinde spe vitae, quàm irâ in percussorem, quòd idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati sanguine manus, ad caedem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motûs novi causa vel forte oriretur.

L. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque et falsa, more famae in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis, domum proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari, quòd Poenos auxiliares, Maurosque in eam caedem delegerat: haud procul cubiculo, obvium forte servum, *quisnam, et ubi esset*

Piso? interrogavere. Servus egregio mendacio, *se Pisonem esse* respondit; ac statim obtruncatur: nec moltò pòst, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, è procuratoribus Africae, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quae mox tulimus, sepiùs rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, praefectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates; sed *Pisonis satellitem* vocabat: militesque et centuriones quosdam puniit, alios praemiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Ophensium, Leptitanorumque discordias componit, quae raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Ophensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, et inter accolas latrociniis fecundam. Unde arctae Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra moenia trepidabant: donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes, et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inacessa mapalium ulterioribus vendiderant.

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam, et prosperos undique nuntios, *cecidisse Vitellium*, multi cujusque ordinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati regis Vologesi, *quadraginta Parthorum equitum millia* offerentes. Magnificum laetumque, tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiae Vologeso actae, mandatumque, *ut legatos ad senatum mitteret, et pacem esse sciret*. Vespasianus in Italiam, resque urbis intentus adversam de Domitiano famam accipit; *tanquam terminos aetatis, et concessa filio egrederetur*. Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse dicebatur, *ne criminantium nuntiis temere accenderetur; integrumque se ac placabilem filio praestaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maximè principibus; quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant, ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum praebuisset*. Vespasianus, haud aequè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, *bono esse animo* jubet, *belloque et armis rempublicam attollere: sibi pacem do-*

mumque curae fore. Tum celerrimas navium frumento onustas, saevo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine urbs nutabat, ut decem haud ampliùs dierum frumentum in horreis fuerit, quum à Vespasiano commeatus subvenere.

LIII. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuere, *ut reliquiae prioris delubri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: nolle deos mutari veterem formam.* Undecimo Kalendas Julias, serenâ luce, spatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina, felicibus ramis: dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aqua vivis e fontibus amnibusque hausta, perluêre. Tum Helvidius Priscus praetor, praeeunte Plautio Æliano pontifice, lustrata suovetaurilibus areâ, et super cespitem redditis extis, *Jovem, Junonem, Minervam, praesidesque imperii deos* precatus, *uti coepta prosperarent, sedesque suas, pietate hominum inchoatas, divinâ ope attollerent;* vittas quîs ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus, et sacerdotes, et senatus, et eques, et magna pars populi, studio laetitiâque connixi, saxum ingens traxere: passimque injectae fundamentis argenti aurique stipes, et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. Praedixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo aedibus adjecta. Id solum religio adnuere: et prioris templi magnificentiae defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissâ dissimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianae legiones vel externum servitium, quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, *à Sarmatis Dacisque Moesica ac Pannonica hiberna circumsideri:* paria de Britannia fingebantur. Sed nihil aequè, quàm incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, impulerat. *Captam olim à Gallis urbem; sed integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne signum caelestis irae datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi,* superstitione vana Druidae canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, *ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium seriès et interna mala fregisent.*

LV. Ante Flacci Hordeonii caedem, nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, praefectum alae Trevirorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, et pace belloque clara origo. Ipse e majoribus suis hostis populi Romani, quàm socius, jactabat. Miscuere sese Julius Tutor, et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripae Rheni à Vitellio praefectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloriâ incendebatur; *proaviam suam divo Julio, per Gallias bellanti, corpore atque adulterio placuisse.* Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientia obstringere, in colonia Agrippinensi, in domum privatam conveniunt: nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat. Actamen interfuere quidam Ubiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi: certatim proclamant, *furere discordiis populum Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi quum maximè urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri: si Alpes psaesidiis firmentur, coalitâ libertate, dispecturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.*

LIV. Haec dicta pariter probataque: de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavere. Plerique *interficiendos* censebant, *turbidos, infidos, sanguine ducum pollutos.* Vicit ratio parcendi: *ne, sublatâ spe veniae, pertinaciam accenderent. Alliciendos potiùs in societatem: legatis tantùm legionum interfectis, ceterum vulgus, conscientiâ scelerum, et spe impunitatis, facilè accessurum.* Ea primi consilii forma; missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quò incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere, qui Voculae nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, et occultos hostes, optimum è praesentibus ratus, mutuâ dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum, et extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit: pollicitusque, *si praesidium daretur, iturum in Batavos, et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum*: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello Caninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, quum Classicus ac

Tutor per speciem explorandi praegressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primum discreti à legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculà, *Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, et ultores deos. Sic olim, Sacrovirum et Æduos; nuper, Vindicem Galliasque singulis praeliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores foederum exspectarent. Melius divo Julio, divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium: quum spoliati exsutique fuerint, amicos fore.* Haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duûm millium spatio distantibus campis consedere. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quanquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

LVIII. *Numquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens audio; mortemque in tot malis (hostium) ut finem miseriarum exspecto. Vestri me pudet miseretque, adversus quos non praelium et acies parantur; id enim fas armorum, et jus hostium: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat: imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeo nos, is fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt; quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint, ne loco pellerentur? Socii saepe nostri, excindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quàm fides famaque. Tolerant quum maximè inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis super arma et viros, et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit; quod sive à Vespasiano, sive à Vitellio datum interpretari mavultis, ab imperatore certè Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, et trahendi artes, donec è proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sanè ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis sa-*

tellitibus, Civilem et Classicum Italiam invasuros. An si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero agentur excubiae? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? quum Romanae legiones contrà direxerint: transfugae è transfugis; et proditores è proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, Jupiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos, tot triumphis coluimus; te, Quirine, Romanae parens urbis, precor veneror que, ut si vobis non fuit cordi, me duce haec castra incorrupta et intemerata servari, at certè pollui foedarique à Tutore et Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam, et sine noxa poenitentiam.

LIX. Variè excepta oratio inter spem, metumque, ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuere foedissimam mortem sponte praevenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primae legionis, caedem ejus maturavit. Herennium, et Numisium legatos, vinciri, satis visum. Dein sumptis Romani imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quanquam ad omne facinus durato, verba ultrà suppeditavere, quàm ut sacramentum recitaret. Juravere qui aderant, *pro imperio Galliarum*. Interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis attollit. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor validâ manu circumlatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque è deditis *pergere ad obsessos* jubet, *veniam ostentantes, si praesentia sequerentur; aliter, nihil spei: famem, ferrumque, et extrema passuros*. Adjecere qui missi erant, exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque, et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremò et stirpes, et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiaeque documentum fuere; donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis *vitam* orantes. Neque antè preces admissae, quàm in verba Galliarum jurarent. Tum pactus *praedam castrorum*, dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum fe-

rè lapidem coorti Germani, incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio; multi palantes occubuere: ceteri retro in castra profugiunt; querente sanè Civile, et increpante Germanos, *tanquam fidem per scelus abrumperent*. Simulata ea fuerint, an retinere saevientes nequiverit, parum adfirmatur. Direptis castris faces injiciunt: cunctosque, qui praelio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis, barbaro voto, post coepta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum caede legionum, deposuit. Et ferebatur, parvulo filio, quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; et si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledae. Ea virgo nationis Bructerae, latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et augescente sùperstitione, arbitrantur deas. Tuncque Veledae auctoritas adolevit: nam *prosperas Germanis res, et excidium legionum* praedixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna, subversa cremataque: iis tantùm relictis, quae Magontiaci ac Vindonissae sita sunt.

LXII. Legio tertiadecima cum auxiliis simul deditis, à Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, praefinitâ die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egère: ignavissimus quisque, caesorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars, rubore et infamiâ, *quale illud iter, quis dux viae? et omnia in arbitrio eorum, quos vitae necisque dominos fecissent*. Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam aut carissima sibimetipsi circumdare: quidam expedire arma, telisque tanquam in aciem accingi. Haec meditantibus, advenit proficiscendi hora, expectatione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, et dies. Revulsae imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longae exsequiae. Dux Claudius Sanctus, effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui paullò antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, et undique effusi, insolito spectaculo nimium fruebantur.

Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi; spretisque Sancti promissis, aut minis, Magontiacum abeunt: ac fortè obvio interfectore Voculae Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendae in posterum culpae fecere. Legiones nihil mutato itinere, ante moenia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Saevitiâ ingenii, et cupidine praedae, ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium ejus, primo rerum motu, in colonia Agrippinensi deprehensum, honoratè custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut disjecta, Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quae ferocissimus è legatis in hunc modum protulit: *Redisse vos in corpus nomenque Germaniae communibus deis; et praecipuo deorum Marti grates agimus; vobisque gratulamur, quòd tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem, flumina ac terras, et caelum quodammodo ipsum, clauserant Romani, ut colloquia congressusque nostros arcerent: vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac propè nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sit, postulamus à vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis. Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes, in finibus vestris, trucidetis: haud facilè libertas, et domini miscentur. Bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quidquam, aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris: quomodo lucem diemque omnibus hominibus; ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subjectos, quàm armis valent: sincerus et integer, et servitutis oblitus populus, aut ex aequo agetis, aut aliis imperitabitis.*

LXV. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam adspernari conditio praesens sinebat, in hunc modum respondent: *Quae prima libertatis facultas data est, avidiùs, quàm cautiùs sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consangui-*

neis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se quam maximè Romanorum exercitibus, augere nobis, quàm diruere, tutius est. Si qui ex Italia, aut provinciis, alienigenae in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugère. Deductis olim et nobiscum per connubium societatis, quique mox provenere, haec patria est. Nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici à nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus incustoditi; sed diurni, et inermes; donec nova et recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur. Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cùm donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coràm adire, adloquique Veledam negatum. Arcebantur adspectu, quò venerationis plus inesset. Ipsa edita in turre; delectus è propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes composità; quominus ultrà pergeret, Claudius Labeo Betasiorum, Tungrorumque, et Nerviorum tumultuarià manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce: *Non ideo*, inquit, *bellum sumpsimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul haec à nobis arrogantia: accipite societatem: transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis.* Movebatur vulgus, condebantque gladios; quum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis foederis Romani monumentis, *Caesarem* se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem, et nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temerè praelium, pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntarià morte interiisse creditus,

sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam, et insigne Epponinae uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie belli impetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque et foedera respicere, principibus Remis; qui per Gallias edixere, *ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.*

LXVIII. At Romae cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne quanquam egregii duces (jam enim Gallum Annium, et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitae libidines timebantur; suspectis, uti diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus praetorianis praepositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus, pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonae praefecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretium Clementem domui Vespasiani per affinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, praetorianis praeposuit, *patrem ejus, sub Cajo Caesare, egregiè functum eâ curâ* dictitans. *Laetum militibus idem nomen: atque ipsum, quanquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere.* Assumuntur e civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille spe ac juventâ properus; hic moras nectens, quis flagrantem retineret, ne ferociâ aetatis, et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque malè consuleret. Legiones victrices, sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, è recèns conscriptis, secunda, Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. Quartadecima legio è Britannia, sexta ac decima ex Hispania accitae. Igitur venientis exercitûs fama, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione, cuncta magnis imperiis objectari solita, contumeliasque, et invidiam in populum Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.

LXIX. At Julius Auspex, è primoribus Remorum, *vim Romanam, pacisque bona* dissertans, et *sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super caput legiones*, sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Con

arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quò, minore spe veniae, cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, quum Petilius Cerialis Magontiacum venit: ejus adventu erectae spes. Ipse pugnae avidus, et contemnendis, quàm cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat; ubi primùm congredi licuisset, nullam praelio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet *sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Romanae manus excepissent.* Auxit ea res Gallorum obsequium: nam receptâ juventute, faciliùs tributa toleravere, proniores ad officia, quòd spernebantur. At Civilis et Classicus ubi *pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera* accepere: trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summae rei periculum faceret. Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum tsansvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum: et addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quominus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temerè collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum morae in adscensu, dum missilia hostium praevehuntur. Ut ventum in manus, deturbati, ruinae modo, praecipitantur. Et pars equitum, aequioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendae civitatis: *Hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam: horum scelere clausas caesasque legiones. Quid tantum Cremonam meruisse, quam è gremio Italiae raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit? Stare in confinio Germaniae integram sedem, spoliis exercituum et ducum caedibus ovantem. Redigeretur praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes, et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur.* Cerialis metu infamiae, si licentiâ sevitiâque imbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos accitarum è Mediomatricis legionum miserabi-

lis adspectus. Stabant conscientiâ flagitii moestae, fixis in terram oculis. Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrymis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, *fato acta* dictitans, *quae militum ducumque discordiâ, vel fraude hostium evenissent. Primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse.* Tunc recepti in eadem castra; et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita adloquitur: *Neque ego unquam facundiam exercui; et populi Romani virtutem armis adfirmavi. Sed quia apud vos verba plurimùm valent, bonaque ac mala non suâ naturâ, sed vocibus seditiosorum aestimantur; statui pauca disserere, quae profligato bello, utilius sit vobis audisse, quàm nobis dixisse. Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad exitium fatigabant: et acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot praeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur; sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, et mutandae sedis amor: ut relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Ceterùm libertas, et speciosa nomina praetexuntur: nec quisquam alienum servitium, et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.*

LXXIV. *Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum jus concederetis. Nos, quanquam totiens lacessiti, jure victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipendiis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cetera in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatum, clausumve. Et laudatorum principum usus ex aequo, quamvis pro-*

cul agentibus: saevi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres, et cetera naturae mala; ita luxum, vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: sed neque haec continua, et meliorum interventu pensantur: nisi fortè, Tutore et Classico regnantibus, moderatiùs imperium speratis: aut minoribus, quàm nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam pulsis (quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quàm bella omnium inter se gentium exsistent? Octingentorum annorum fortunâ disciplinâque compages haec coaluit; quae convelli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. Proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortunae documenta, ne contumaciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate malitis. Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, quum Civilis et Classicus misêre epistolas ad Cerialem, quarum haec sententia fuit. *Vespasianum, quanquam nuntii occultarent, excessisse vitâ. Urbem atque Italiam interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos: si praelium mallet, ne id quidem abnuere.* Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui attulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quîs temerè antea intutis consederat. Apud Garmanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis *opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quàm praedam victoribus? et tamen quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare:* Tutor *cunctatione crescere rem Romanam* adfirmabat, *coëuntibus undique exercitibus. Transvectam è Britannia legionem: accitas ex Hispania; adventare ex Italia: nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque, ac dona, quîs solis corrumpantur, majora apud Romanos: et neminem adeò in arma pronum, ut non idem pretium quietis, quàm periculi, malit: quòd si statim congrediantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitûs, le-*

giones, foederibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus venturosque in manus, non imperiti adolescentuli verba et conciones, quàm ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici: quos ubi adspexerint, redituram in animos formidinem, fugam famemque, ac totiens captis precariam vitam: neque Treveros, aut Lingonas benevolentiâ contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit. Diremit consiliorum diversitatem, approbata Tutoris sententia, Classicus; statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique: pars montibus; alii, viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae annectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, et fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac propè circumventas aquilas videt. Incensus irâ *non Flaccum*, inquit, *non Voculam deseritis. Nulla hîc proditio: neque aliud excusandum habeo, quàm quòd vos Gallici foederis oblitos praedixerim: memoriam Romani sacramenti temerè credidi. Annumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ciciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel quod propius est, Civili et Classico, relictum à vobis in acie ducem: venient legiones, quae neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.*

LXXVIII. Vera erant: et à tribunis praefectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impedientibus tentoriis sarcinisque, quum intra vallum pugnaretur. Tutor, et Classicus, et Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos *pro libertate*, Bavatos *pro gloria*, Germanos *ad praedam*, instigantes. Et cuncta pro hostibus erant: donec legio unaetvicesima, patentiore, quàm ceterae, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divina, mutatis repentè animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium adspectu ferebant, quae primo impetu

disjectae, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuriâ propè rem adflixit, ita constantiâ restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus et justae preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suorum integrâ, quae è Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, *deletam cohortem dolo Agrippinensium*: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavere. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, adflictaret Batavos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus, legatus, in Nervios Tungrosque duxit: eaeque civitates in deditionem acceptae: classem ultro Caninefates adgressi sunt; majorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudere. Classicus quoque adversus equites, Novesium à Ceriale praemissos, secundum praelium fecit: quae modica, sed crebra damna, famam victoriae nuper partae lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites à Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, aequalium quoque, adeò superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso imperatoris animo. Trahebatur in diversa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubiè bellum erat; inde Muciani epistolis: simul ceteri, ut *infestum tumidumque* insectabantur, adjunctis prioris vitae criminibus: neque ipse deerat arrogantiâ vocare offensas, nimius commemorandis, quae meruisset. *Alios* ut *imbelles*, *Caecinam* ut *captivum ac dedititium* increpat. Unde paullàtim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quîs caeli favor, et quaedam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrina quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, *remedium caecitatis* exposcens gemitu; monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque principem, *ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.* Alius manum aeger, eodem deo auctore, *ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur*, orabat. Vespasianus primò inridere, adspernari; atque illis instantibus, modò famam vanitatis metuere, modò obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci: postremò existimari à medicis jubet, an talis caecitas ac debilitas, ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere: *Huic non exesam vim luminis, et redituram, si pellerentur obstantia: illi clapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino ministerio principem electum: denique patrati remedii gloriam penes Caesarem; inriti ludibrium penes miseros fore.* Igitur Vespasianus cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultrà incredibile, laeto ipse vultu, erectâ quae adstabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. Utrumque, qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram aedem, ut super rebus imperii consuleret. *Arceri templo cunctos* jubet: atque ingressus, intentusque numini, respexit pone tergum è primoribus Ægyptiorum nomine *Basiliden*; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere, et aegro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, *num illo die Basilides templum inisset?* percunctatur obvios, *num in urbe visus sit?* denique missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, et vim responsi ex nomine *Basilidis* interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant: *Ptolemaeo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, quum Alexandriae recèns conditae moenia, templaque et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio, et majore quàm humanâ specie juvenem qui moneret*, ut fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: laetum id regno, magnamque et inclytam sedem fore, quae excepisset: *simul visum eum-*

dem juvenem in caelum igne plurimo attolli. Ptolemaeus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem, è gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem caerimoniarum, Eleusine exciverat, *quaenam illa sit superstitio, quod numen?* interrogat. Timotheus, quaesitis qui in Pontum meassent, cognoscit, urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas famâ, Jovis Ditis. Namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paullatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior jam, et instantior, *exitium ipsi regnoque* denuntiaret, *ni jussa patrarentur*. Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expedîri jubet; praecipitque navigaturis, *ut Pythium Apollinem adeant*. Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua. *Irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent*.

LXXXIV. Ut Sinopen venere, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi adlegant. Qui diversus animi, modò numen pavescere, modò minis adversantis populi terreri; saepe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemaeus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, *ne destinata deo ultrà moraretur*. Cunctantem varia pernicies, morbique, et manifesta caelestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocatâ concione, *jussa numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruentia mala* exponit. Vulgus adversari regem, invidere Ægypto, sibi metuere, templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, *deum ipsum appulsas littori naves sponte conscendisse*. Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco, cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Haec de origine et advectu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui *Seleuciâ, urbe Syriae, accitum, regnante Ptolemaeo, quem tertia aetas tulit*: alii *auctorem eumdem Ptolemaeum, sedem, ex qua transierit, Memphim* perhibent, inclytam olim, et veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi *Æsculapium, quòd medeatur aegris corporibus*; quidam *Osirin, antiquissimum illis gentibus numen*; plerique *Jovem, ut*

rerum omnium potentem; plurimi *Ditem patrem*, *insignibus*, *quae in ipso manifesta*, aut per ambages conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Praecipua victoriae fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobrandi cuidam *patriam ejus captam*: *Accipere se solatium mortis* respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: *quoniam benignitate deûm, fractae vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confecto prope bello, alienae gloriae interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Caesarem in acie stare: Caninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque principatûs è proximo ostentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus non defuturus.*

LXXXVI. Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus, occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, *an praesenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret*: quâ cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni à senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat; simplicitatis ac modestiae imagine, in altitudinem conditus, studiumque litterarum, et amorem carminum simulans, quò velaret animum, et fratris aemulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contrà interpretabatur.

C. CORN. TACITI

HISTORIARUM Lib. V.

Interim Titus cum valido exercitu ad Hierosolyma contendit. De nomine et origine Judaeorum referta fabulis narratio. Instituta et caerimoniae gentis: deque iis maligna profanorum judicia: descriptio terrae finiumque, Balsami, Libani, Jordanis, lacûs bitumen generantis, et regionis circa eum; tum Hierosolymorum. Judaeorum reges, bella cum Romanis, praesides et procuratores. Titus Judaeos in urbem compulsos obsidet. Hierosolymorum munitiones, et copiae ducesque. Prodigia exitium urbis portendentia. Interea Civilis, reparato exercitu, cum Ceriali manus conserit, satis prosperè. Inde utrimque ad summae rei discrimen se praeparant. Fit atrox pugna, sed proditione Batavi cujusdam, Germani vincuntur: nec eò secius Civilis, praesidia Romanorum quadripartitis copiis invadit; sed repelluntur cum periculo. Cerialis ob incuriam suam penè à Germanis exceptus, instructâ classe Civilem trans Rhenum pellit, insulamque Batavorum populatur: simul animos hostium occultis nuntiis labefactat, unde Civilis colloquio petito se dedit.

I. Eiusdem anni principio, Caesar Titus perdomandae Judaeae delectus à patre, et privatis utriusque rebus militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis: atque ipse ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judaea legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles excepere. Addidit è Syria duodecimam, et adductos Alexandriâ duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae: simul Agrippa, Sohemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque, et, solito inter accolas odio, infensa Judaeis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italiâ sua quemque spes acciverat, occupandi principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

II. Sed quia famosae urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire. *Judaeos, Cretâ insulâ profugos, novissima Lybiae insedisse memorant, quâ tempestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis.* Argumentum è nomine petitur, *inclytum in Creta Idam montem, accolas Idaeos, aucto in barbarum cognomento, Judaeos vocitari.* Quidam, *regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras exoneratam.* Plerique *Æthiopum prolem, quos, rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit.* Sunt qui tradant, *Assyrios convenas, indignum agrorum populum, parte Ægypti potitos; mox proprias, urbes, Hebraeasque terras, et propiora Syriae coluisse. Clara* alii *Judaeorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem, conditae urbi Hierosolymam nomen è suo fecisse.*

III. Plurimi auctores consentiunt, *ortâ per Ægyptum tabe, quae corpora foedaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum, ut invisum deis, alias in terras avehere jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit, ceteris per lacrymas torpentibus, Mosen, unum exsulum, monuisse*, ne quam deorum hominumve opem expectarent, utrimque deserti; sed sibimet, ut duci caelesti, crederent, primo cujus auxilio (credentes) praesentes miserias pepulissent. Assensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil aequè, quàm inopia aquae fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, quum grex asinorum agrestium, è pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, conjectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quîs urbs et templum dicata.

IV. Moses, quò sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus, indidit. Profana illic omnia, quae apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quae nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere; caeso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoria cladis, qua ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum panis Judaicus nullo fermento retinet. *Septimo die otium placuisse* ferunt: *quia is finem laborum tulerit: dein, blandiente inertiâ, septi-*

mum quoque annum ignaviae datum. Alii, *honorem cum Saturno haberi : seu, principia religionis tradentibus Idaeis, quos cum Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus : seu, quòd è septem sideribus, quîs mortales reguntur, altissimo orbe, et praecipuâ potentiâ, stella Saturni feratur ; ac pleraque caelestium vim suam et cursum septimos per numeros conficiant.*

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur : cetera instituta sinistra, foeda, pravitate valuere. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc congerebant. Unde auctae Judaeorum res; et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. Separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent : inter se nihil inlicitum. Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant : nec quidquam priùs imbuuntur, quàm contemnere deos, exsuere patriam ; parentes, liberos, fratres, vilia habuere. Augendae tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex agnatis, nefas : animasque praelio aut suppliciis peremptorum aeternas putant. Hinc generandi amor, et moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare, è more Ægyptio : eademque cura et de infernis persuasio : caelestium contrà. Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas venerantur; Judaei mente sola, unumque numen intelligunt. *Profanos, qui deûm imagines, mortalibus materiis, in species hominum effingant. Summum illud et aeternum, neque mutabile, neque interiturum.* Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. Non regibus haec adulatio : non Caesaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta : *Liberum patrem coli, domitorem Orientis*, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos laetosque ritus posuit ; Judaeorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, quà ad Orientem vergunt, Arabia terminantur : à meridie, Ægyptus objacet : ab occasu, Phoenices et mare : Septentrionem à latere Syriae longè prospectant. Corpora hominum salubria, et ferentia laborum : rari imbres, uber solum. Exuberant fruges nostrum ad morem; praeterque eas Balsamum et Palmae. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor : ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae; fragmine lapidis, aut testa aperiuntur : humor in usu medentium est. Praecipuum

montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum, fidumque nivibus. Idem amnem Jordanem alit, funditque. Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit: tertio retinetur. Lacus immenso ambitu specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertae undae: superjacta, ut solido, ferunt: periti imperitique nandi perinde attolluntur. Certo anni bitumen egerit; cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suapte natura liquor, et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terrae, vi solis inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; et manere vestigia; terramque, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclytas quondam urbes igne caelesti flagrasse concesserim, ita alitu lacûs infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eòque foetus segetum et autumni putrescere reor, solo caeloque juxtà gravi. Et Belus amnis Judaico mari inlabitur: circa cujus os conlectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id litus, sed egerentibus inexhaustum.

VIII. Magna pars Judaeae vicis dispergitur: habent et oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensae opulentiae templum; et primis munimentis urbs, dein regia; templum intimis clausum: ad fores tantùm Judaeo aditus: limine, praeter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque, et Persas Oriens fuit despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuere, rex Antiochus demere superstitionem, et mores Graecorum dare adnixus, quominus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate Arsaces desciverat. Tum Judaei, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuere: qui mobilitate vulgi expulsi, resumptâ per arma dominatione

fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor sacerdotii, firmamentum potentiae assumebatur.

IX. Romanorum primus Cn. Pompeius Judaeos domuit; templumque jure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, *nullâ intus deûm effigie vacuam sedem, et inania arcana.* Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciae cesserant; rex Parthorum Pacorus Judaeâ potitus, interfectusque à P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judaeos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil expectato Caesare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coërcitam, liberi Herodis tripartitò rexere. Sub Tiberio quies: dein jussi à C. Caesare *effigiem ejus in templo locare*, arma potiùs sumpsere: quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judaeam provinciam equitibus Romanis, aut libertis permisit: è quibus Antonius Felix, per omnem saevitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ, Cleopatrae et Antonii nepte, in matrimonium acceptâ, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judaeis, usque ad Gessium Florum procuratorem. Sub eo bellum ortum: et comprimere coeptantem Cestium Gallum, Syriae legatum, varia praelia, ac saepius adversa excepere. Qui ubi fato, aut taedio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortunâ famâque, et egregiis ministris, intra duas aestates, cuncta camporum, omnesque, praeter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judaeos, per otium transiit: pace per Italiam partâ, et externae curae rediere. Augebat iras, quòd soli Judaei non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatûs novi eventus causve utilius videbatur. Igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

XI. Judaei sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longiùs ausuri; et si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit. Mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis praelia serebant; donec assiduis damnis, intra moenia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi: neque enim dignum vi-

debatur, famem hostium opperiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ et cupidine praemiorum. Ipsi Tito Roma, et opes, voluptatesque ante oculos; ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles, immensum editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrupta: et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes; inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus moenia, regiae circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia* in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

XII. Templum in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios: ipsae porticus; quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquae, cavati sub terra montes; et piscinae cisternaeque servandis imbribus. Praeviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta, quamvis adversus longum obsidium; et à Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum, empto jure muniendi, struxere muros in pace, tanquam ad bellum; magnâ colluvie et ceterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eòque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima moenium Simon; mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant; templum Eleazarus firmaverat. Multitudine et armis Joannes, ac Simon; Eleazarus loco pollebat. Sed praelia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur: ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quae neque hostiis, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visae per caelum concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. Expassae repentè delubri fores, et audita major humanâ vox, *excedere deos*: simul ingens motus excedentium. Quae pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judaea rerum potirentur: quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerant. Sed vulgus,

more humanae cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum, omnis aetatis, virilis ac muliebris sexus, sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent; et plures, quàm pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitae metus, quàm mortis. Hanc adversus urbem gentemque Caesar Titus, quando impetum et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies praeliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

XIV. At Civilis post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit; tutus loco, et ut memoria prosperarum illic rerum augescerent Barbarorum animi. Secutus est eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundae et decimae sextae et decimae quartae legionum. Cohortesque et alae, jampridem accitae, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma incertis vadis subdola, et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis, et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum, et proceritas corporum attollit.

XV. Igitur lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen: deinde orta trepidatio, quum praealtis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominus certabatur; sed, tanquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur: minor tamen, quàm pro tumultu, caedes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediere. Ejus praelii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud Barbaros cantu aut clamore; nostris per iram et minas acta.

XVI. Posterâ luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secunda acie legiones locatae: dux

sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; laeva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque eorum advehebantur. Cerialis *veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias; ut perfidum, ignavum, victum hostem, in aeternum exciderent: ultione magis, quàm praelio opus esse. Pauciores nuper cum pluribus certasse: ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* Proprios inde stimulos legionibus admovebat, *domitores Britanniae quartadecimanos* appellans; *principem Galbam sextae legionis auctoritate factum: illâ primùm acie secundanos nova signa, novamque aquilam dicaturos.* Hinc praevectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, *ut suam ripam, sua castra sanguine hostium reciperarent.* Alacrior omnium clamor, quîs vel è longa pace praelii cupido, vel fessis bello pacis amor, praemiaque et quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis ciens: *Stare Germanos Batavosque super vestigia gloriae, cineres ossaque legionum calcantes: quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem, clademque et dira omnia obversari. Ne terrerentur vario Treverici praelii eventu: suam illic victoriam Germanis obstitisse, dum omissis telis, praedâ manus impediunt: sed cuncta mox prospera, et hosti contraria evenisse. Quae provideri astu ducis oportuerit, provisa: campos madentes, et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias: Rhenum et Germaniae deos in adspectu, quorum numine capesserent pugnam, conjugum, parentum, patriae memores: illum diem aut gloriosissimum inter majores, aut ignominiosum apud posteros fore.* Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis, glandibusque, et ceteris missilibus praelium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumptis, quae jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestiùs: immensis corporibus, et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul è mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit: turbata ibi res: et pellebatur sociarum cohortium acies, quum legiones pugnam excipiunt, suppressâque hostium ferociâ, praelium exaequatur. Inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, *terga hostium* promittens, *si extremo paludis eques mitteretur: solidum illâ,*

et Gugernos, quibus custodia obvenisset, parum intentos. Duae alae, cum perfuga missae, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum, legiones à fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fugâ petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repentè fusis imbribus, et propinquâ nocte.

XIX. Posterâ die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere: non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum: quin et diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quae morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiere Rhenum Tutor quoque, et Classicus; et centum tredecim Treverorum senatores, in quibus fuit Alpinus Montanus, quem à Primo Antonio missum in Gallias superiùs memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

XX. Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium, alarum, legionum, unâ die Civilis quadripartitò invaserit: decimam legionem Arenaci; secundam Batavoduri; et Grinnes, Vadamque, cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse, et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiduciâ, sed, *multa ausis aliquâ in parte fortunam affore. Simul Cerialem neque satis cautum, et pluribus nuntiis, huc illuc cursantem, posse medio intercipi.* Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, et caedendis materiis operatum, turbavere, occiso praefecto castrorum, et quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri inrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum praelium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus, praefectus alae, ceciderat, quem fidum Romanis, et Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna, praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus,

petitusque telis, relicto equo tranatavit: idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsae lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnae affuit, ut jussum erat: sed obstitit formido: et remiges per alia militiae munia dispersi. Sanè Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. Et paucos post dies, quanquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque, ad visenda castra, quae hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat; disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, et insidias composuere: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima caedes astu adjuncta; incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio; ita coeptâ caede, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste, et strictis mucronibus: dux semisomnus, ac propè intectus, errore hostium servatur. Namque praetoriam navem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt.. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris Ubiae: vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tanquam *jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita intermisso signo, et vocibus, se quoque in somnum lapsos*. Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, praetoriam triremem, flumine Luppiâ donum Veledae traxere.

XXIII. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis: tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita; et simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis juvabantur. Spatium velut aequoris electum, ubi Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit. Causa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic praevecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter

populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: quum interim, flexu autumni, et crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.

XXIV. *Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse Germanos, sed dolo à se flexos* imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, *Batavis pacem, Civili veniam* ostentans, Veledam, propinquosque monebat, *fortunam belli, tot cladibus adversam, opportuno erga populum Romanum merito mutare. Caesos Treveros, receptos Ubios, creptam Batavis patriam: neque aliud Civilis amicitiâ paratum, quàm vulnera, fugas, luctus: exsulem eum et extorrem, recipientibus oneri: et satis peccavisse, quòd totiens Rhenum transcenderint: si quid ultrà moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore.*

XXV. Miscebantur minis promissa. Et concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: *Non prorogandam ultrà ruinam: nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli: quid perfectum cacde et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur? Si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri: sin populum romanum armis provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Raetos Noricosque, et ceterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed virtutem et viros indici: proximum id libertati: et si dominorum electio sit; honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas tolerari:* haec vulgus. Proceres: *atrociore Civilis rabie semet in arma trusos: illum domesticis malis excidium gentis opposuisse: tunc infensos Batavis deos, quum obsidcrentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis poenâ poenitentiam fateantur.*

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et praevenire statuit; super taedium malorum, etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliae fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces: et Civilis ita coepit: *Si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo coepta, à me aucta erant. Erga Vespasianum vetus mihi observantia: et, quum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio*

notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicae legiones, et Gallica juventus Alpes transcenderet. Quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus praesens monebat, arma in Germania movi: quae Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus in Pannonia.....

FINIS.